שערי תשובה

שערי תשובה

geulaquiz.com

שער א

א **הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן – בְּבֵאוּר הַתְּשׁוּבָה וְעִקָּרֶיהָ.**

מִן הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר הֵיטִיב הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ עִם בְּרוּאָיו, כִּי הֵכִין לָהֶם הַדֶּרֶךְ לַעֲלוֹת מִתּוֹךְ פַּחַת מַעֲשֵׂיהֶם וְלָנוּס מִפֶּחָ פְּשָׁעֵיהֶם, לַחְשׁךְ נַפְשָׁם מִנִּי שַׁחַת וּלְהָשִׁיב מֵעֲלֵיהֶם אַפּוֹ, וְלִמְדָם וְהִזְהִירָם לָשׁוּב אֵלָיו כִּי יֶחֱטְאוּ לוֹ, לְרֹב טוּבוֹ וְיָשְׁרוֹ כִּי הוּא יָדַע יִצְרָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה, ח): ״טוֹב וְיָשָׁר ה׳ עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ״, וְאִם הִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְלִמְרוֹד וּבָגֹד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ, לֹא סָגַר בַּעֲדָם דַּלְתֵי תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לא, ו): ״שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה״. וְנֶאֱמַר (ירמיה ג, כב): ״שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם״. וְהִזְהִירָנוּ עַל הַתְּשׁוּבָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בַּתּוֹרָה, וְהִתְבָּאֵר, כִּי הַתְּשׁוּבָה מְקֻבֶּלֶת גַּם כִּי יָשׁוּב הַחוֹטֵא מֵרֹב צָרוֹתָיו, כָּל שֶׁכֵּן אִם יָשׁוּב מֵיִרְאַת הַשֵּׁם וְאַהֲבָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, ל): ״בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד ה׳ אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקוֹלוֹ״. וְהִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה, כִּי יַעֲזֹר ה׳ לַשָּׁבִים כַּאֲשֶׁר אֵין יַד טִבְעָם מַשֶּׂגֶת וִיחַדֵּשׁ בְּקִרְבָּם רוּחַ טָהוֹרָה לְהַשִּׂיג מַעֲלַת אַהֲבָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל, ב): ״וְשַׁבְתָּ עַד ה׳ אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ״. וְאוֹמֵר בְּסוֹף הָעִנְיָן (דברים ל, ו): ״וּמָל ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ״ – לְהַשִּׂיג אַהֲבָתוֹ. וְהַנְּבִיאִים וְהַכְּתוּבִים דִּבְּרוּ תָּמִיד עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה, עַד כִּי בָּאוּ עִקְרֵי הַתְּשׁוּבָה כֻּלָּם מְפֹרָשִׁים בְּדִבְרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר.

ב וְדַע, כִּי הַחוֹטֵא כַּאֲשֶׁר יִתְאַחֵר לָשׁוּב מֵחַטָּאתוֹ יִכְבַּד עָלָיו מְאֹד עָנְשׁוֹ בְּכָל יוֹם, כִּי הוּא יוֹדֵעַ כִּי יָצָא הַקֶּצֶף עָלָיו וְיֵשׁ לוֹ מָנוֹס לָנוּס שָׁמָּה, וְהַמָּנוֹס הוּא הַתְּשׁוּבָה, וְהוּא עוֹמֵד בְּמִרְדּוֹ וְהִנּוֹ בְּרָעָתוֹ, וּבְיָדוֹ לָצֵאת מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה, וְלֹא יָגוּר מִפְּנֵי הָאֵף וְהַחֵמָה, עַל כֵּן רָעָתוֹ רַבָּה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הָעִנְיָן הַזֶּה (קהלת רבה ז, לב) מָשָׁל לְכַת שֶׁל לִסְטִים שֶׁחָבְשָׁם הַמֶּלֶךְ בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וְחָתְרוּ מַחְתֶּרֶת, פָּרְצוּ וַיַּעֲבְרוּ וְנִשְׁאַר אֶחָד מֵהֶם. בָּא שַׂר בֵּית הַסֹּהַר וְרָאָה מַחְתֶּרֶת חֲתוּרָה וְהָאִישׁ הַהוּא עוֹדֶנּוּ עָצוּר, וַיִּדְּ אוֹתוֹ בְּמַטֵּהוּ. אָמַר לוֹ: קְשֵׁה יוֹם! הֲלֹא הַמַּחְתֶּרֶת חֲתוּרָה לְפָנֶיךָ וְאֵיךְ לֹא מִהַרְתָּ הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ?

ג וְלֹא יִמָּצֵא אִחוּר הַתְּשׁוּבָה זוֹלָתִי בְּעֵמֶי הָאָרֶץ, אֲשֶׁר הֵם יְשֵׁנִים שׁוֹכְבִים וְלֹא יָשִׁיבוּ אֶל לִבָּם, וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה לָהֶם לְמַהֵר לְהִמָּלֵט עַל נַפְשָׁם. וְיֵשׁ מֵהֶם נִדָּחִים מֵעַל הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא וְלֹא יַאֲמִינוּ לְעֹנֶשׁ הַחֵטְא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יט, א) אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁעָבַר עֲבֵרָה בַּלַּיְלָה אַל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּיּוֹם, כִּי בֶּאֱמֶת עָשָׂה תְּשׁוּבָה.

ד וְעוֹד, הִתְבּוֹנֵן בְּרָעַת הַמִּתְאַחֵר מִן הַתְּשׁוּבָה, כִּי רַבָּה הִיא; כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמֵהַּ, כִּי עַתָּה שָׁב חִישׁ נֶאֱנָח בִּמְרִירוּת לֵב, בְּרֶגְזָה וּבִדְאָגָה וְדַלְקָה עֵינוֹ מִתּוּגָה, כִּי יִפְגְּשֵׁהוּ יִצְרוֹ שְׁנִית וְיִזְדַּמֵּן הַחֵטְא לְיָדוֹ, יִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ, וְיִזְכּוֹר אֶת אֲשֶׁר עָבַר עָלָיו כּוֹס הַמְּרִירוּת, וְלֹא יוֹסִיף לִשְׁתּוֹתוֹ עוֹד; כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים ד ה): ״רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ״. בֵּאוּרוֹ: רִגְזוּ וְהִצְטַעֲרוּ עַל אֲשֶׁר חֲטָאתֶם, וְאַל תֶּחֱטְאוּ עוֹד; כִּי הַזְכִּיר חֶטְאָם לְמַעְלָה בְּאָמְרוֹ (תהלים ד ג): ״תְּבַקְּשׁוּ כָזָב סֶלָה״. וְיָעִיד עַל זֶה הַפָּרוּשׁ, אָמְרוֹ רִגְזוּ, מִלְּשׁוֹן (בראשית מה כד): ״אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ״, (חבקוק ג טז): ״וַתַּחְתִּי אֶרְגָּז״; עִנְיָנָם הַצַּעַר עַל הַדָּבָר שֶׁעָבַר וְעַל הַהַוָּיָה, וְלֹא אָמַר יִרְאוּ אוֹ גּוּרוּ. וְכַאֲשֶׁר יִמְצָא אֶחָד [החוטא] לָשׁוּב, בְּבוֹא הַחֵטְא לְיָדוֹ, יִפּוֹל בְּמוֹקְשׁוֹ כִּנְפוֹל בַּתְּחִלָּה, וְיִגְדַּל עֲוֹנוֹ הָאַחֲרוֹן מְאֹד, וְתַעֲלֶה רָעָתוֹ לִפְנֵי ה׳. כִּי מֵרֹאשִׁית לֹא חָשַׁב כִּי פִּתְאוֹם יָבוֹא הַיֵּצֶר הַשּׁוֹרֵר עָלָיו. אַךְ אַחֲרֵי אֲשֶׁר רָאָה דַּלּוּת כּוֹחוֹ, וַאֲשֶׁר גָּבְרָה יַד יִצְרוֹ עָלָיו, וְכִי עָצוּם הוּא מִמֶּנּוּ – הָיָה עָלָיו לִרְאוֹת כִּי פָּרוּעַ הוּא, וְלָשִׁית עֲצוֹת בְּנַפְשׁוֹ לְהוֹסִיף בָּהּ יִרְאַת ה׳, וּלְהַפִּיל פַּחְדּוֹ עָלֶיהָ, וּלְהַצִּילָהּ מִמַּאֲרַב יִצְרוֹ, וּלְהִשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כו יא): ״כְּכֶלֶב שָׁב עַל קֵאוֹ – כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ״, בֵּאוּרוֹ: כִּי הַכֶּלֶב אוֹכֵל דְּבָרִים נִמְאָסִים, וְכַאֲשֶׁר יְקִיאֵם – נִמְאָסִים יוֹתֵר, וְהוּא שָׁב עֲלֵיהֶם לְאָכְלָם; כֵּן עִנְיַן הַכְּסִיל – כִּי יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה מְגֻנֶּה, וְכַאֲשֶׁר יִשְׁנֶה בּוֹ, מְגֻנֶּה יוֹתֵר, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ.

ה הַשְּׁנִית, כִּי הַשּׁוֹנֶה בְּחֶטְאוֹ, תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה, כִּי נַעֲשָׂה לוֹ הַחֵטְא כְּהֶתֵּר, וּבָזֶה כָּבְדָה מְאֹד חַטָּאתוֹ: כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ג ה): ״הֲיִנְטֹר לְעוֹלָם אִם יִשְׁמֹר לָנֶצַח? הִנֵּה דִּבַּרְתְּ וַתַּעֲשִׂי הָרָעוֹת וַתּוּכָל״; בֵּאוּר וַתּוּכָל, כִּי הָרָעוֹת נַעֲשׂוֹת לָךְ כְּהֶתֵּר וּכְדָבָר שֶׁהוּא בִּיכָלְתֵּךְ וּבִרְשׁוּתֵךְ, מִלְּשׁוֹן (דברים יב יז): ״לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ״, שֶׁתַּרְגּוּמוֹ ״לֵית לָךְ רְשׁוּ״. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו:) ״כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָּהּ, נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר״. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, עַל אִישׁ שֶׁעָבַר עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָּהּ, כִּי מִכָּאן וְאֵילָךְ, אִם יַחְשֹׁב לַעֲשׂוֹת הָעֲבֵרָה, וְנֶאֱנַס וְלֹא עָשָׂהּ – מַחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה מִצְטָרֶפֶת לְמַעֲשֶׂה, וְעָלָיו נֶאֱמַר (ירמיהו ו יט): ״הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל הָעָם הַזֶּה פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם״.

ו וְעַתָּה בִּינָה שִׁמְעָה זֹאת, כִּי הוּא עִקָּר גָּדוֹל. אֱמֶת כִּי יֵשׁ מִן הַצַּדִּיקִים שֶׁנִּכְשָׁלִים בְּחֵטְא לִפְעָמִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ז, כ): ״כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא״, אָכֵן כּוֹבְשִׁים אֶת יִצְרָם מֵאֵת פְּנֵיהֶם, וְאִם יִפְּלוּ בְּחֵטְא פַּעַם אַחַת לֹא יִשְׁנוּ לוֹ, וְנָקוּטוּ בִּפְנֵיהֶם, וְחוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה. אַךְ כָּל אֲשֶׁר אֵינוֹ נִזְהָר מֵחֵטְא יָדוּעַ וְאֵינוֹ מְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, גַּם אִם הוּא מֵהָעוֹנוֹת הַקַּלִּים, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא נִזְהָר מִכָּל הָעֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, קְרֹאוּהוּ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל (חולין ד, ב) ״מוּמָר לְדָבָר אֶחָד״, וְאֶת פּוֹשְׁעִים נִמְנָה, וְגָדוֹל עֲוֹנוֹ מִנִּשֹׂא. כִּי אִם אָמַר יֹאמַר הָעֹבֵד לְרַבּוֹ: כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה זוּלָתִי דָּבָר

אֶחָד – כְּבָר שָׁבַר עֹל אֲדוֹנָיו מֵעָלָיו, וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה, וְעַל הָעִנְיָן הַזֶּה נֶאֱמַר (דברים כז, כו): ״אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם״ – בֵּאוּרוֹ, אֲשֶׁר לֹא יְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ לְקַיֵּם כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף, וְיוֹרֶה עַל זֶה ״אֲשֶׁר לֹא יָקִים לַעֲשׂוֹת״, וְלֹא אָמַר ״אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה אוֹתָם״.

ז וְעוֹד תֵּדַע, כִּי הַשּׁוֹנֶה עֲבֵרָה אַחַת עֶשֶׂר פְּעָמִים, אַף עַל פִּי שֶׁנִּזְהַר מִכָּל הָעֲבֵרוֹת, הִנֵּה הוּא נֶחְשָׁב כְּעוֹבֵר עַל עֲבֵרוֹת חֲלוּקוֹת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כא.), כִּי אִם יֹאמְרוּ לְנָזִיר ״אַל תִּשְׁתֶּה״ וְהוּא שׁוֹתֶה, ״אַל תִּשְׁתֶּה״ וְהוּא שׁוֹתֶה, לוֹקֶה בַּאֲחָרוֹנָה עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, כְּמִשְׁפַּט הָאוֹכֵל טְרֵפָה, בְּהֵמָה טְמֵאָה, וְחֵלֶב וָדָם.

ח וְרָאֹה רָאִינוּ כִּי רַבּוּ עֲוֹנוֹת הַדּוֹר עַל זֹאת, כִּי יֵשׁ אֲנָשִׁים רַבִּים [אינם] מְקַבְּלִים עַל נַפְשָׁם לְהִזָּהֵר מֵעֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, וְכָל יְמֵי חַיֵּיהֶם אֵינָם נִזְהָרִים בָּהֶן, אֲבָל הֵן אֶצְלָם כְּהֻתֵּר, וְאִלּוּ לֹא הָיוּ נוֹהֲגִים כֵּן רַק עַל עֲבֵרָה אַחַת, חֶלְיָ רָע הוּא בְּנַפְשָׁם כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ, אַף כִּי נוֹהֲגִים עַל אֲזָהָרוֹת רַבּוֹת, וְכָהֵנָּה מִן הַחֲמוּרוֹת, כְּמוֹ שְׁבוּעַת חִנָּם, וּמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם, וְהַזְכָּרַת שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה אוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ טָהוֹר אוֹ בִּידֵיִם לֹא נְקִיּוֹת, וְהַעֲלָמַת עַיִן מִן הָעָנִי, וְלָשׁוֹן הָרַע, וְשִׂנְאַת חִנָּם, וְגַבְהוּת הַלֵּב, וּנְתִינַת חִתָּתוֹ, וְהִסְתַּפֵּל בַּעֲרָיוֹת וּבְטוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם וְרַבּוֹת כָּאֵלֶּה. כָּתְבוּ מִקְצָתָן אֵצֶל בְּנֵי הַדּוֹר לְהַזְהִירָם וּלְהַזְהִירָם. וְכֵן רָאוּי לְכָל בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה לִכְתֹּב בִּמְגִלַּת סֵפֶר, הַדְּבָרִים אֲשֶׁר נִכְשְׁלוּ בָּהֶם וְהַמְּצוֹת אֲשֶׁר קִצְּרוּ בְּקִיּוּמָן, וְלִקְרֹא בְּסֵפֶר זִכְרוֹנוֹתָם בְּכָל יוֹם.

ט וְהִנֵּה מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת לַתְּשׁוּבָה, וּלְפִי הַמַּדְרֵגוֹת יִתְקָרֵב הָאָדָם אֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאָמְנָם לְכָל תְּשׁוּבָה תִּמְצָא סְלִיחָה, אַךְ לֹא תִּטְהַר הַנֶּפֶשׁ טֹהַר שָׁלֵם לִהְיוֹת הָעֲוֹנוֹת כְּלֹא הָיוּ, זוּלָתִי כַּאֲשֶׁר יִטְהַר הָאָדָם אֶת לִבּוֹ וְיָכִין אֶת רוּחוֹ כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר. וְכֵן כָּתוּב (תהלים לב, ב): ״אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב ה׳ לוֹ עָוֹן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה״, וּכְעִנְיָן הַבָּגֶד הַצָּרִיךְ כְּבוּס, כִּי הַמְּעַט מִן הַכְּבוּס יוֹעִיל בּוֹ לְהַעֲבִיר הַגַּעַל מִמֶּנּוּ, אַךְ לְפִי רֹב הַכְּבוּס יִתְלַבֵּן. וְכֵן כָּתוּב (תהלים נא, ד): ״הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי״, וּתְכַבֵּס הַנֶּפֶשׁ מִן הֶעָוֹן כְּפִי אֲשֶׁר תְּכַבֵּס אֶת לִבָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ד, יד): ״כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלַם״. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז יט, א) ״אַשְׁרֵי אִישׁ יֶרֶא אֶת ה׳״ (תהלים קיב, א) – בְּעוֹדוֹ אִישׁ, רְצוֹנָם לוֹמַר, כִּי תְּשׁוּבַת הָאָדָם הַמְּעֻלָּה בִּימֵי בְּחוּרוֹתָיו בְּעוֹד כֹּחוֹ עָלָיו וְיִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ. אָכֵן כָּל תְּשׁוּבָה מוֹעִילָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צ, ג): ״תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם״, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי חגיגה ב, א) עַד דְּכְדּוּכָהּ שֶׁל נֶפֶשׁ. עַתָּה נְבָאֵר עִקְרֵי הַתְּשׁוּבָה.

י **הָעִקָּר הָרִאשׁוֹן – הַחֲרָטָה:** יָבִין לְבָבוֹ כִּי רַע וָמָר עָזְבוֹ אֶת ה׳, וְיָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי יֵשׁ עֹנֶשׁ וְנָקָם וְשִׁלֻּם עַל הֶעָוֹן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, לה): ״לִי נָקָם וְשִׁלֵּם״, וְנֶאֱמַר (איוב יט, כט): ״גּוּרוּ לָכֶם מִפְּנֵי חֶרֶב כִּי חֵמָה עֲוֹנוֹת חָרֶב״. וְיִתְחָרֵט עַל מַעֲשָׂיו הָרָעִים, וְיֹאמַר בִּלְבָבוֹ: מֶה עָשִׂיתִי? אֵיךְ לֹא הָיָה פַּחַד אֱלֹקִים לְנֶגֶד עֵינַי, וְלֹא יָגֹרְתִּי מִתּוֹכָחוֹת עַל עָוֹן וּמִן הַשָּׁפָטִים הָרָעִים, כִּי רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע? לֹא חָמַלְתִּי עַל גּוּפִי, וְלֹא חָסָה עֵינִי עָלָיו מִשַּׁחֲתוֹ מִפְּנֵי הֲנָאַת רֶגַע אֶחָד, וְנִמְשַׁלְתִּי לְאִישׁ שֶׁיִּגּוֹל וַיַּחְמֹס וְיֹאכַל וְיִשְׂבַּע, וְיוֹדֵעַ כִּי אַחֲרֵי אָכְלוֹ וְאַחֲרֵי שָׂתוֹ יַגֵּרֶס הַשּׁוֹפֵט בֶּחָצֵץ שִׁנָּיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ, יז): ״עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שֶׁקֶר וְאַחַר יִמָּלֵא פִיהוּ חָצָץ״. וְרָעָה מְזֹאת, כִּי הָיִיתִי עַל הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה אַכְזָרִי וְנִטְמְאָה בִּגְלוּלֵי יִצְרִי, וּמָה הוֹעִילָה בְּכָל קִנְיָנֶיהָ אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ? וְאֵיךְ הֶחֱלַטְתִּי בְּעוֹלָם חוֹלֵף, עוֹלָם עוֹמֵד לָעַד לְעוֹלָם? אֵיךְ נִמְשַׁלְתִּי כִּבְהֵמוֹת נִדְמֵיתִי, וְהֶלַכְתִּי אַחֲרֵי יִצְרִי כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין וְתָעִיתִי מִדַּרְכְּךָ הַשְׁכֵּל? וְהִנֵּה הַבּוֹרֵא נָפַח בְּאַפִּי נִשְׁמַת חַיִּים חֲכָמַת לֵב וְטוֹבַת שֵׂכֶל לְהַכִּירוֹ וּלְיִרְאָה מִלְּפָנָיו וְלִמְשׁוֹל בַּגּוּף וְכָל תּוֹלְדוֹתָיו כַּאֲשֶׁר הִמְשִׁילָהּ עַל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים מֵאֲשֶׁר יָקָרָה בְּעֵינָיו נִכְבָּדָה, וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר בַּעֲבוּר זֹאת נִבְרֵאתִי, וַיְהִי בִּי הֵפֶךְ מִזֶּה, לָמָּה לִי חַיִּים? כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא, טז): ״אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בְּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ״. וְעוֹד, כִּי כְּמִשְׁפַּט הַבְּהֵמָה לֹא עָשִׂיתִי, אֲבָל שָׁפַלְתִּי מִמֶּנָּה, כִּי יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו, וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי וְלֹא הִתְבּוֹנָנְתִּי, וְשָׁלַחְתִּי נַפְשִׁי לַחֲפָשִׁי מֵאֲדוֹנֶיהָ, וְטָעֲמָתִי צוּפִי, וְנָשִׂיתִי סוּפִי, וְגָזַלְתִּי וְחָמַסְתִּי, וְעַל דָּל בּוֹסַסְתִּי, וְלֹא זָכַרְתִּי יוֹם הַמָּוֶת אֲשֶׁר לֹא יַשְׁאִיר לְפָנַי נִשְׁמָתִי בְּלִתִּי אִם גְּוִיָּתִי וְאַדְמָתִי. וְהָעִנְיָן הַזֶּה אֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ירמיה ח, ו): ״אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי״.

יא **הָעִקָּר הַשֵּׁנִי – עֲזִיבַת הַחֵטְא:** כִּי יַעֲזֹב דְּרָכָיו הָרָעִים וְיִגְמֹר בְּכָל לִבּוֹ כִּי לֹא יוֹסִיף לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד, וְאִם אֶוֶן פָּעַל לֹא יוֹסִיף, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לג, יא): ״שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים״, וְנֶאֱמַר (ישעיה נה, ז): ״יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ״. וְדַע, כִּי מִי אֲשֶׁר חָטָא עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה, כִּי הִתְאַוָּה תַּאֲוָה וַיֵּחָזֵק עָלָיו יִצְרוֹ וַיִּתְקָפֵהוּ, וְלֹא נָחְלְצוּ רַעְיוֹנָיו וְחוּשָׁיו בְּקָנְעוֹ בוֹ, וְלֹא מִהֲרוּ לִגְעֹר בּוֹ הַתַּאֲוָה וְיֵחָרֵב, עַל כֵּן יִגְרֶהוּ הַיֵּצֶר בַּחֲרָמָיו, וְנָפַל בְּמַכְמֹרָיו לְפִי שְׁעָתוֹ וְעִתּוֹ, בִּהְיוֹת רוּחַ הַיֵּצֶר רַע מְבֻעָתוֹ, וְלֹא מֵאֲשֶׁר חָפְצוּ וּרְצוֹנוֹ לִמְצוֹא עָוֹנוֹ, וְלַעֲשׂוֹת כָּמוֹהוּ אַחֲרֵי זֹאת – רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הַזֶּה הַחֲרָטָה, וְלָשִׂים יָגוֹן בְּלִבּוֹ עַל חַטָּאתוֹ וְלִהְיוֹת נֶפֶשׁ נַעֲנָה וּמָרָה כַּלַּעֲנָה, אַחֲרֵי כֵּן יוֹסִיף בְּכָל יוֹם יִרְאַת ה׳ בְּנַפְשׁוֹ, וְיִתֵּן חִתַּת אֱלֹקִים בִּלְבָבוֹ בְּכָל עֵת, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֵחַ בַּה׳, כִּי אִם יוֹסִיף יַעֲבֹר בּוֹ הַיֵּצֶר וַיִּפְגְּשֵׁהוּ כְּפַעַם בְּפַעַם, וְרַבָּה עָלָיו תַּאֲוָתוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן. לֹא יִהְיֶה נִפְתֶּה לִבּוֹ עָלָיו – וְיַעֲזֹב דַּרְכּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כח, יג): ״וּמוֹדֶה וְעוֹזֵב יְרֻחָם״, הִזְכִּיר תְּחִלָּה ״וּמוֹדֶה״ עַל הַחֲרָטָה וְהַוִּדּוּי, וְאַחַר כָּךְ ״וְעוֹזֵב״. אַךְ הָאִישׁ הַמִּתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹבָה תָּמִיד, וְגֵבֶר עַל חֲטָאָיו דּוֹרֵךְ בְּכָל יוֹם, וְשׂוֹנֵא בְּאֻלְתּוֹ וְשָׁב בִּמְרוּצָתוֹ גַּם פְּעָמִים רַבּוֹת, וְכָל עֵת אוֹהֵב הֶרַע, וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו, רוֹצֶה לוֹמַר הַתַּאֲוָה וְהַיֵּצֶר, וְחָפְצוֹ

וּמְגַמְתּוֹ, אֲשֶׁר לֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ כָּל אֲשֶׁר יָזֵם לַעֲשׂוֹת – רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הַזֶּה, לַעֲזֹב דַּרְכּוֹ וּמַחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה, וּלְהַסְכִּים לְקַיֵּם וּלְקַבֵּל עָלָיו לְבַל יוֹסִיף לַחֲטוֹא, אַחֲרֵי כֵּן יִתְחָרֵט עַל עֲלִילוֹתָיו הַנִּשְׂחָתוֹת, וְיִתְוַדֶּה לָשׁוּב אֶל ה׳, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נה, ז): ״יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל ה׳ וירחמהו״. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה – לְמִי שֶׁאוֹחֵז הַשֶּׁרֶץ וּבָא לִטְבֹּל וּלְהִטָּהֵר, כִּי יַנִּיחַ הַשֶּׁרֶץ תְּחִלָּה וְאַחֲרֵי כֵן יִטְבֹּל וְיִטְהַר. וְכָל זְמַן שֶׁהַשֶּׁרֶץ בְּיָדוֹ – עוֹד טֻמְאָתוֹ בּוֹ וְאֵין הַטְּבִילָה מוֹעִילָה. וְהִנֵּה עֲזִיבַת מַחְשֶׁבֶת הַחֵטְא – הִיא הַשִּׁלְכַת הַשֶּׁרֶץ, וְהַחֲרָטָה מֵאֲשֶׁר חָטָא וְהַוִּדּוּי וְהַתְּפִלָּה – בְּמִקְוֹם הַטְּבִילָה. וְהָיָה כִּי יָבוֹאוּ יִסּוּרִים וּמַכְאוֹבִים עַל הָרָשָׁע אֲשֶׁר תָּמִיד כָּל זְמָמָיו לְהִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו, יִוָּסֵר בַּתְּחִלָּה וְיָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁב וְיַכִּירִית מַעֲבָדָיו מִיָּדָיו. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה – לְעֶגֶל אֲשֶׁר יַכּוּהוּ בְּמַלְמַד הַבָּקָר לְכַוֵּן תְּלָמָיו; כֵּן הַמִּתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹבָה, יִקַּח הַמּוּסָר תְּחִלָּה לַעֲזֹב דַּרְכֵי מָוֶת לְלֶכֶת דֶּרֶךְ יָשָׁר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, יח): ״שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֶגֶל לֹא לָמָּד״. עוֹד נֶאֱמַר אַחֲרָיו (ירמיה לא, יט): ״כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי״, רוֹצֶה לוֹמַר, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר יִסַּרְתַּנִי וְאִוָּסֵר וְשַׁבְתִּי מִדַּרְכִּי הָרָעָה – נִחַמְתִּי אַחֲרֵי כֵן וָאֶתְחָרֵט עַל מָה שֶׁעָבַר מִדִּבְרֵי עַוֹנֹתַי. וְהִנֵּה נִתְבָּאֵר לְךָ מִזֶּה כָּל הָעִנְיָן אֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ.

יב הָעִקָּר הַשְּׁלִישִׁי – הַיָּגוֹן: יִשְׁתּוֹנֵן כִּלְיוֹתָיו וְיַחְשֹׁב כַּמָּה רַבָּה רָעַת מִי שֶׁהִמְרָה אֶת יוֹצְרוֹ. וְיִגְדַּיל יָגוֹן בִּלְבָבוֹ וְסַעַר מִתְחוֹלֵל בְּרֵעְיוֹנָיו, וְיֶאֱנַח בִּמְרִירוּת לֵב. כִּי יִתָּכֵן שֶׁיִּתְחָרֵט וְיֵרַע בְּעֵינָיו עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא, וְלֹא הִשְׁלִים חֵקוֹ בָּזֶה, כִּי גַּם הֶפְסֵד דִּינָר אוֹ אִפֵּר קָשֶׁה בְּעֵינֵי הָאָדָם, אַף אִם אָבַד עָשְׁרוֹ בְּעִנְיָן רַע וְיָצָא נָקִי מִנְּכָסָיו, נַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבַל וְתִכְבַּד אֲנָחָתוֹ וְנַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ. וְכֵן עַל צָרוֹת רָעוֹת וְרַבּוֹת כְּאֵבוֹ נָצַח, וְיָגוֹן בִּלְבָבוֹ יוֹמָם. וְיוֹתֵר מֵהֵמָּה רָאוּי שֶׁיִּצְטַעֵר וְיֶאֱנַח מִי שֶׁהִמְרָה אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהִשְׁחִית וְהִתְעִיב עֲלִילָה לְפָנָיו, וְלֹא זָכַר יוֹצְרוֹ אֲשֶׁר בְּרָאוֹ יֵשׁ מֵאַיִן, וְחֶסֶד עָשָׂה עִמּוֹ, וְיָדוֹ תַּנְחֵהוּ בְּכָל עֵת, וְנוֹצֵר נַפְשׁוֹ בְּכָל רֶגַע, וְאֵיךְ מְלָאוֹ לִבּוֹ לְהַכְעִיס לְפָנָיו? וְאֵיךְ טָח מֵרְאוֹת עֵינֵי הַחוֹטֵא מֵהַשְׂכִּיל לְבָבוֹ? וְהַמַּשְׂכִּיל אֲשֶׁר נִפְקְחוּ עֵינָיו, יוּחַקּוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּלְבָבוֹ וְיֵבוֹאוּ חַדְרֵי רוּחוֹ.

יג וּמַדְרֵגוֹת הַתְּשׁוּבָה וּמַעֲלוֹתֶיהָ לְפִי גֹּדֶל הַמְּרִירוּת וְעֹצֶם הַיָּגוֹן. וְהִיא הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר תָּבֹא מִדֶּרֶךְ טֹהַר הַנֶּפֶשׁ וְזַכּוּת שִׂכְלָהּ, כִּי לְפִי שִׂכְלוֹ וּכְפִי אֲשֶׁר תִּפָּקַח עֵינָיו יִרְבּוּ וְיַעֲצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד יְגוֹנָיו עַל רֹב עֲוֹנוֹתָיו. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נז, טז): ״כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְצוֹף כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי״ – בְּאוּרוֹ, כַּאֲשֶׁר יַעֲטֹף יְיִצְטַעֵר הָרוּחַ שֶׁהוּא מִלְּפָנַי כִּי הוּא מִן הָעֶלְיוֹנִים, וְיַעֲטֹפוּ נְשָׁמוֹת אֲשֶׁר אֲנִי עָשִׂיתִי, לֹא אָרִיב עוֹד וְלֹא אֶקְצֹף, כִּי אֵיךְ לֹא אָחֹן וַאֲרַחֵם עַל נֶפֶשׁ יְקָרָה אֲשֶׁר הוּא מִלְּפָנַי וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי? עַל כֵּן יֵקַל הֶעָוֹן כְּפִי אֲשֶׁר תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה וְהָאֲנָחָה עָלָיו, כִּי הַיָּגוֹן יָבֹא מֵאֵת טֹהַר הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה, וְנִרְצָתָה בָּזֶה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר תֵּרָצֶה בְּרוֹב יִסּוּרֵי הַגּוּף וּמַכְאוֹבָיו. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, כִּי הַמֶּלֶךְ יַחְמֹל עַל חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵּיתוֹ הַקְּרוֹבִים אֵלָיו, וְהֵם מֵאֲצִילֵי אֶרֶץ הַנִּכְבָּדִים, וְיִתֵּן לָהֶם חֲנִינָה יוֹתֵר מֵחֶמְלָתוֹ עַל הָרְחוֹקִים וְהַפְּחוּתִים, וְאָמַר ״וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי״ – לְקָרְבָתָן אֶל הָעֶלְיוֹנִים, אַף עַל פִּי שֶׁהַגּוּף וְהַכֹּל מַעֲשֵׂי יָדָיו. וְכָמוֹהוּ (שמות לב, טז): ״וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹקִים הֵמָּה״. וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה לא, א) שְׁלוֹשָׁה שֻׁתָּפִים יֵשׁ בָּאָדָם – אָבִיו וְאִמּוֹ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּלְפִי שֶׁאֵין לָאָב וְלָאֵם שֻׁתָּפוּת בַּנְּשָׁמָה, עַל כֵּן אָמַר: ״וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי״. וְאָמְרוּ: ״וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי״ – יוֹרֶה עַל אָמְרוֹ ״כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי״, כִּי עִנְיָנוֹ כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ.

יד וְאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים לח, י): ״ה׳ נֶגְדְּךָ כָל תַּאֲוָתִי וַאֲנָחָתִי מִמְּךָ לֹא נִסְתָּרָה״. בֵּאוּרוֹ גְּלוּיָה לְפָנֶיךָ כָּל תַּאֲוָתִי כִּי אֵינֶנָּה זוּלָתִי לַעֲבוֹדָתְךָ. וְאַתָּה יוֹדֵעַ אֲנָחָתִי כִּי אֵינֶנָּה עַל עִסְקֵי עוֹלָם וְהַדְּבָרִים הַכְּלִים. זוּלָתִי עַל חֶטְאִי וְעַל קְצֶר יָדִי בַּעֲבוֹדָתְךָ. וְאָמַר אֶחָד מִן הַמִּתְנַפְּלִים בְּחִין עֶרְכּוֹ. אֲנָחָתִי מִפַּחְדְּךָ, הִרְחִיקָה מִמֶּנִּי הֲאֲנָחוֹת. דַּאֲגָתִי מִקְּצֶר יָדִי בַּעֲבוֹדָתְךָ, הִרְחִיקָה מִמֶּנִּי הַדְּאָגוֹת.

טו הָעִקָּר הָרְבִיעִי – הַצַּעַר בְּמַעֲשֶׂה: כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ב, יב): ״וְגַם עַתָּה נְאֻם ה׳ שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבְבֶכִי וּבְמִסְפֵּד״. וְאָמְרוּ ז״ל הַלֵּב וְהָעֵינַיִם שְׁנֵי סַרְסוּרֵי הַחֵטְא. וְכֵן כָּתוּב (במדבר טו, לט): ״וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם״. לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן הַסַּרְסוּרִים. בְּמִדַּת תְּשׁוּבָתָם. כְּנֶגֶד מִדַּת מְשׁוּבָתָם. כִּי יִתְכַּפֵּר עָוֹן לְבַב הַחַטָּאִים. בִּמְרִירוּתָם וַאֲנָחוֹתָם. בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׁבְרִים אוֹתוֹ. כמש״כ (ישעיהו נז, טז): ״כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף״. וְנֶאֱמַר (תהלים נא, יט): ״לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה״. וּמָשָׁל עַל זֶה מִן הַכֵּלִים [הַטְּמֵאִים] אֲשֶׁר [נִשְׁבְּרוּ]. מִטַּמְאָתָם טָהֲרוּ. כמ״ש (ויקרא יא, לה): ״תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ״. וַעֲוֹן הָעֵינַיִם יְכֻפַּר בִּדְמָעוֹת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט, קלו): ״פַּלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ״. לֹא אָמַר עַל לֹא שָׁמַרְתִּי תּוֹרָתֶךָ, אֲבָל אָמַר לֹא שָׁמְרוּ. כִּי הֵם סִבְּבוּ הַחֵטְא עַל כֵּן הוֹרַדְתִּי פַּלְגֵי מַיִם.

טז הָעִקָּר הַחֲמִישִׁי – הַדְּאָגָה: כִּי יִדְאַג וְיִפְחַד מֵעֹנֶשׁ עֲוֹנוֹתָיו. כִּי יֵשׁ עֲוֹנוֹת שֶׁהַתְּשׁוּבָה תּוֹלָה כַּפָּרָתָן וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. כמ״ש (תהלים לח, יט) כִּי עֲוֹנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי. וְעִנְיַן הַיָּגוֹן עַל שֶׁעָבַר. וְעִנְיַן הַדְּאָגָה עַל הֶעָתִיד. וְעוֹד שֵׁנִית יִדְאַג. אוּלַי הוּא מְקֻצָּר בְּחוֹבַת הַתְּשׁוּבָה בְּצַעַר וּבִמְרִירוּת וּבְצוֹם וּבְבֶכִי. וְגַם כִּי הִרְבָּה צַעַר וְהִרְבָּה בֶּכְיָה יִזְחַל וְיִירָא אוּלַי לְעַמַּת זֶה הִרְבָּה אַשְׁמָה. וְלֹא הִשְׁלִים חֵקוֹ אֶת כָּל עֲנוֹתוֹ וַאֲשֶׁר יִבְכֶּה בַּצּוֹם נַפְשׁוֹ. וּמִי שֶׁהִתְבּוֹנֵן בְּגֹדֶל עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא עַל יְצוּרָיו וְכִי אֵין קֵץ לְרֹעַת הַמַּמְרֶה אֶת פִּיו. כָּל אֲשֶׁר יוֹסִיף בָּעֲבוֹדָה וּבְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. הֲלֹא מִצְעָר הִיא. וְהִנֵּה לְמִעֵט בְּעֵינָיו. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יד, טז) חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע, וּבְאוּרוֹ הֶחָכָם אַף עַל פִּי שֶׁהוּא סָר מֵרַע בְּכָל מַאֲמַצֵּי כֹּחוֹ. יִירָא וְיִזְחַל. אוּלַי לֹא כִּלָּה חֵקוֹ. וְלֹא נִזְהַר כָּדַת

מַה לַּעֲשׂוֹת. וְכָמוֹהוּ (משלי כח, ו) מֵעִקֵּשׁ דְּרָכִים וְהוּא עָשִׁיר. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא עָשִׁיר. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּילַמְּדֵנוּ אַל תִּפָּרֵשׁ חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע אֶלָּא חָכָם סָר מֵרָע וְיָרֵא. וְסוֹף הַפָּסוּק מוֹכִיחַ עָלָיו (שם) וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ. אָמַר עַל מִדּוֹת הַכְּסִיל שֶׁהוּא בְּהֵפֶךְ מִמִּדַּת הֶחָכָם כִּי הַכְּסִיל מִתְעַבֵּר וְעִם כָּל זֹאת בּוֹטֵחַ שֶׁלֹּא יִקָּרֵהוּ עָוֹן וָנֶזֶק. וּבַעַל הַכַּעַס עָלוּל לַפְּשָׁעִים וּמַפְקֵר לַנְּזָקִים. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כט, כב) וּבַעַל חֵמָה רַב פָּשַׁע. וְנֶאֱמַר (משלי כה, כח) עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ.

יז וְעוֹד יִדָּאֵג בַּעַל תְּשׁוּבָה פֶּן יִתְגַּבֵּר עָלָיו יִצְרוֹ. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זַ״ל אַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. כָּל שֶׁכֵּן הָאִישׁ אֲשֶׁר נִצְּחוֹ לִבּוֹ כְּבָר. כִּי רָאוּי לְהִשָּׁמֵר מִן הַיֵּצֶר הָאוֹרֵב בְּכָל עֵת. וּלְהוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאַת ה׳ יוֹם יוֹם. וְתִהְיֶה לוֹ לְמָעוֹז בַּעֲבֹר עָלָיו כָּל מִשְׁבְּרֵי הַיֵּצֶר הַמִּתְחַדֵּשׁ לֶעָתִיד.

יח וְדִבֵּר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה. וּפֵרַט בּוֹ הָעִנְיָן הַזֶּה. וּפָתַח פֶּתַח דְּבָרָיו וְאָמַר (משלי כח, יב) בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִּפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יֵחָפֵשׂ אָדָם. פֵּרוּשׁ הַצַּדִּיקִים מְפָאָרִים וּמְכֻבָּדִים בְּנֵי אָדָם. עַל כָּל מַעֲלָה טוֹבָה הַנִּמְצֵאת בָּהֶם. וְהָרְשָׁעִים מְחַפְּשִׂים מוּמֵי בְּנֵי אָדָם וּשְׁגִיאוֹתָם לְהַשְׁפִּילָם. וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר הִזְנִיחוּ הַמַּעֲשִׂים הֶהֵם וְחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה. אח״כ אָמַר (משלי כח, יג) מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לְבַעַל הַתְּשׁוּבָה לְגַלּוֹת עֲוֹנוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם. כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לְהָבִין מָה שֶׁאָמַר וּבְקוּם רְשָׁעִים יֵחָפֵשׂ אָדָם. אֲבָל חַיָּב לְהִתְוַדּוֹת עֲלֵיהֶן. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לב, ה) חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא כִסִּיתִי. וְנֶאֱמַר (ירמיה ב, לה) הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי. וְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל זַ״ל פֵּרְשׁוּ. פְּעָמִים שֶׁהַמְכֻסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ. כְּמוֹ בַּעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. כִּי אֵין לוֹ כַּפָּרָה עַד אֲשֶׁר יָשִׁיב הַגְּזֵלָה וְהֶחָמָס וְהָעֹשֶׁק. וְעַד אֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵאֲשֶׁר הִצִּיק לוֹ. אוֹ הִלְבִּין פָּנָיו. אוֹ סִפֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע. אוֹ בַּעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם שֶׁנִּתְפַּרְסְמוּ לִבְנֵי אָדָם כִּי הָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּפַרְהֶסְיָא מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם (ורש״י ז״ל בפ׳ יוה״כ מפרש בע״א. עי״ש). וְחַיָּב לְהִתְאוֹנֵן וּלְהִתְאַבֵּל עֲלֵיהֶם לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (ירמיה לא, יח) כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ. עִנְיַן נִחַמְתִּי הַחֲרָטָה וְהַצַּעַר. כִּי עִקַּר הַתְּשׁוּבָה בִּמְרִירוּת הַלֵּב כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ. וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ. אַחֲרֵי שֶׁנּוֹדַעְתִּי לִבְנֵי אָדָם וְהִתְפָּרְסְמוּ עֲוֹנוֹתַי הִתְאַבַּלְתִּי בְּמַעֲשִׂים נִרְאִין לִבְנֵי אָדָם. כְּמוֹ (יחזקאל כא, יז) סִפּוֹק אֶל יָרֵךְ וְנֶאֱמַר (איוב לג, כז) יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי.

יט וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם. פֵּרוּשׁ אַף עַל פִּי כִּי יְסוֹדוֹת הַתְּשׁוּבָה ג׳. הַחֲרָטָה. וְהַוִּדּוּי. וַעֲזִיבַת הַחֵטְא. הַחֲרָטָה וְהַוִּדּוּי בִּכְלָל מוֹדֶה. כִּי הַמִּתְוַדֶּה מִתְחָרֵט. וְאֵין תְּשׁוּבָה פְּחוּתָה מִשָּׁלֹשׁ אֵלֶּה. כִּי הַמִּתְחָרֵט וּמִתְוַדֶּה וְאֵינֶנּוּ עוֹזֵב הַחֵטְא דּוֹמֶה לְמִי שֶׁטּוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בְּיָדוֹ. אֶכֶן מוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם. כִּי הוּא בַּעַל תְּשׁוּבָה. אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לַתְּשׁוּבָה מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ.

כ אָמַר אַחֲרֵי כֵּן (משלי כח, יד) אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה. פֵּרוּשׁ אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מוֹדֶה וְעוֹזֵב יֵשׁ עָלָיו לְפַחֵד תָּמִיד. אוּלַי לֹא הִשְׁלִים חֹק הַתְּשׁוּבָה. כִּי הִיא צְרִיכָה לְמַדְרֵגוֹת רַבּוֹת. וְיוֹסִיף אֹמֶץ בְּכָל יוֹם לְהַשִּׂיג הַמַּדְרֵגוֹת. גַּם יִפְחַד אוּלַי יִתְחַדֵּשׁ עָלָיו יִצְרוֹ. וְיִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ בְּכָל עֵת. וְיוֹסִיף יִרְאַת הַשֵּׁם בְּנַפְשׁוֹ תָּמִיד. וְיִתְפַּלֵּל תָּמִיד אֶל הַשֵּׁם לְעָזְרוֹ אֶל הַתְּשׁוּבָה. וּלְהַצִּילוֹ מִיִּצְרוֹ. וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה. הָאוֹמֵר בְּלִבּוֹ הִשְׁלַמְתִּי חוֹק תְּשׁוּבָתִי. וְאֵינֶנּוּ מִשְׁתַּדֵּל תָּמִיד לְהַשִּׂיג מַדְרֵגוֹת הַתְּשׁוּבָה וּלְהוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאָה. יֵעָנֵשׁ עַל זֶה. כִּי הוּא רַם לֵבָב. וְאֵינֶנּוּ מַכִּיר מִגְרַעַת נַפְשׁוֹ. וְאִם אֵינֶנּוּ מַכִּיר גֹּדֶל חִיּוּבוֹ לְהַכְשִׁיר דְּרָכָיו בְּיִתְרוֹן הַכְּשֵׁר לִפְנֵי הַשֵּׁם. גַּם אֵינֶנּוּ נִשְׁמָר מִיִּצְרוֹ הָאוֹרֵב לוֹ תָּמִיד. עַל כֵּן יִפּוֹל בְּיַד יִצְרוֹ.

כא **הָעִקָּר הַשִּׁשִּׁי – הַבּוּשָׁה:** כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא) בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי. וְהִנֵּה הַחוֹטֵא יֵבוֹשׁ מְאוֹד לְעַבֵּר עֲבֵרוֹת לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם. וְיִכָּלֵם אִם יַרְגִּישׁוּ וְיַכִּירוּ בַּעֲבֵרוֹתָיו. וְאֵיךְ לֹא יֵבוֹשׁ מִן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְאֵין זֶה כִּי אִם לְפִי הֱיוֹת הש״י רָחוֹק מִכְּלִיוֹתָיו. עַל כֵּן יֵבוֹשׁ מִן הַנִּבְרָאִים. וְלֹא יֵבוֹשׁ מִן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי בִּשְׁעַת פְּטִירַת ריב״ז אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו רַבֵּינוּ בָּרְכֵנוּ. אָמַר לָהֶם יְהִי רָצוֹן שֶׁיְּהֵא מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם כְּמוֹרָא בָּשָׂר וָדָם. אָמְרוּ לוֹ רַבֵּינוּ עַד כָּאן וְלֹא יוֹתֵר, אָמַר לָהֶם הַלְוַאי. תֵּדְעוּ שֶׁהַרְבֵּה אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה בַּסֵּתֶר וְאוֹמֵר הַלְוַאי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם.

כב וְהַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה בָּזֶה שֶׁיִּכָּלֵם הָאָדָם עַל עֲוֹנוֹתָיו מִלִּפְנֵי הש״י. וְעִנְיַן הַהַרְגָּשָׁה בַּבּוּשָׁה. הַהַרְגָּשָׁה בַּבּוּשָׁה. וְהִשְׁתַּנּוּת זִיו פָּנָיו כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סט, ח) כִּסְּתָה כְלִמָּה פָּנָי. וּבְכָל מָקוֹם תִּרְאֶה הַכְּלִמָּה נִזְכֶּרֶת אַחַר הַבּוּשָׁה כִּי הִיא יְתֵרָה מִן הַבּוּשָׁה (יחזקאל לו, לב) בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ (ירמיה לא, יח) בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי. וּבִרְאוֹת הַחוֹטֵא כִּי הש״י מַעֲבִיר עֲוֹנוֹ וּמַאֲרִיךְ לוֹ. וְאֵינֶנּוּ נִפְרָע מִמֶּנּוּ. וְלֹא כַּחֲטָאָיו עָשָׂה לוֹ. וְלֹא כַּעֲוֹנֹתָיו גָּמַל עָלָיו. יוֹסִיף בּוּשָׁה בִּלְבָבוֹ. הֲלֹא הַחוֹטֵא לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם וּבוֹגֵד בּוֹ וְהוּא מְכַפֵּר לוֹ יֵבוֹשׁ מִמֶּנּוּ. וְכֵן כְּתִיב (יחזקאל טז, סג) לְמַעַן תִּזְכְּרִי וְבֹשְׁתְּ מִכָּל עֲלִילוֹתַיִךְ בְּכַפְּרִי לָךְ לְכֹל אֲשֶׁר עָשִׂית. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָעוֹשֶׂה דָּבָר וּמִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ מוֹחֲלִין לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו. וְכֵן מָצִינוּ בְּשָׁאוּל שֶׁאָמַר (שמואל א כח, טו) וְלֹא עָנָנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִיאִם גַּם בַּחֲלֹמוֹת. וְלֹא הִזְכִּיר אוּרִים וְתֻמִּים. כִּי נִתְבַּיֵּשׁ לְהַזְכִּירָם. מִפְּנֵי שֶׁהָרַג נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים. וְאָמַר לוֹ שְׁמוּאֵל (שמואל א כח, יט) מָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי. עִמִּי בְּמִחיצָתִי. וְיִשַּׁיג אָדָם מַדְרֵגַת הַבּוּשָׁה בְּהִתְבּוֹדֵד לַחְשֹׁב בְּגֹדֶל הַשֵּׁם. וְכַמָּה רַבָּה רָעַת הַמַּמְרֶה אֶת פִּיו. וּבְזָכְרוֹ תָּמִיד כִּי הַשֵּׁם רוֹאֶה מַעֲשָׂיו וּבוֹחֵן כִּלְיוֹתָיו וְצוֹפֶה מַחְשְׁבוֹתָיו.

כג **הָעִקָּר הַשְּׁבִיעִי – הַכְנִיעָה בְּכָל לֵב, וְהַשְׁפָלוּת:** כִּי הַמַּכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ יֵדַע כַּמָּה הָעוֹבֵר עַל דְּבָרָיו שַׁח וְשָׁפֵל. וְנִגְרַע מֵעֶרְכּוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים טו, ד) נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס. וְנֶאֱמַר (איוב טו, טז) אַף כִּי נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה (ירמיה ו, ל) כֶּסֶף נִמְאָס קָרְאוּ לָהֶם. עַל כֵּן יִכָּנַע וְיִהְיֶה שָׁפָל בְּעֵינָיו. וְדָוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּהִתְוַדּוֹתוֹ עַל חֶטְאוֹ בְּבוֹא אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא אָמַר בְּסוֹף דְּבָרָיו (תהלים נא, יט) זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה. רוּחַ נִשְׁבָּרָה. רוּחַ נְמוּכָה. לָמַדְנוּ מִזֶּה כִּי הַהַכְנָעָה מֵעִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה. כִּי הַמִּזְמוֹר הַזֶּה יְסוֹד מוּסָד לְעִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וּבַהַכְנָעָה יִתְרַצֶּה הָאָדָם אֶל הַשֵּׁם. שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סו, ב) אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ. וְנֶאֱמַר בְּעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה (ישעיה נז, יד-טו) וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ וְגוֹ' כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים. לָמַדְנוּ כִּי הַהַכְנָעָה מֵעִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְכֵן שְׁאָר כָּל הַפָּרָשָׁה מְדַבֶּרֶת עַל בַּעֲלֵי הַתְּשׁוּבָה (ישעיה נז, טז-יח) כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְגוֹ' בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְגוֹ' דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וַאֲנַחֵהוּ וְגוֹ' פָּרוּשׁ – דְּרָכָיו רָאִיתִי בְּהַכְנָעָה. כְּמוֹ שֶׁאָמַר וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ. וּבְמִרְירוּת הַלֵּב כְּמוֹ שֶׁאָמַר כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף. וְאֶרְפָּאֵהוּ. כִּי אֶסְלַח לַעֲוֹנוֹ. כְּמוֹ (הושע יד, ה) אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם (ישעיה ו, י) וָשָׁב וְרָפָא לוֹ. וַאֲנַחֵהוּ. אֶעֱזָרֵהוּ עַל עֲזִיבַת הַחֵטְא וְאַגְבִּירֵהוּ עַל יִצְרוֹ.

כד וְדַע כִּי מַעֲלוֹת הַהַכְנָעָה רַבּוֹת כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בִּשְׁעָרֵי הָעֲנָוָה בע״ה. וְהַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה בַּהַכְנָעָה הַמְחֻיֶּבֶת מִדֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה. שֶׁיַּגְדִּיל וְיַאְדִּיר עֲבוֹדַת ה׳. וְלֹא יַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ. כִּי יִקָּטֵן הַכֹּל בְּעֵינָיו כְּנֶגֶד מָה שֶׁהוּא חַיָּב בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם. עַל כֵּן יִכָּנַע וְיַעֲבֹד בְּהֶצְנֵעַ. וְלֹא יַחְמֹד כָּבוֹד עַל מַעֲשָׂיו הַנִּכְבָּדִים. וְלֹא יְבַקֵּשׁ תִּפְאֶרֶת אָדָם עַל פְּעָלָיו הַמְּפֹאָרִים. וְיַסְתִּירֵם מִדַּעְתָּם כְּפִי הַיְכֹלֶת.

כה וּבָא הָעִנְיָן הַזֶּה עַל עִקַּר הַתְּשׁוּבָה מִבֹּאָר בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו׳:ו׳) בַּמֶּה אֲקַדֵּם ה׳ אִכֹּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם. פָּרוּשׁ – בַּמֶּה אֲקַדֵּם ה׳ עַל רֹב חֶסְדָּיו. כִּי הִזְכִּיר לְמַעְלָה בַּפָּרָשָׁה מֵחַסְדֵי הש״י. וּבַמֶּה אִכֹּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם עַל רֹב חֲטָאַי. וְהִזְכִּיר אֱלֹהֵי מָרוֹם. לְהוֹרוֹת וּלְהוֹדִיעַ כַּמָּה רָאוּי אֲשֶׁר יִכָּף וְיִכָּנַע מִי שֶׁהִמְרָה רָם עַל הַכֹּל. וּבֵאֵר הָעִנְיָן אַחֲרֵי כֵן. הֲאֲקַדְּמֶנּוּ בְּעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה. הֲיִרְצֶה ה׳ בְּאַלְפֵי אֵלִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי שָׁמֶן. אֲשֶׁר אֲקַדְּמֶנּוּ בָּהֶם עַל רֹב חֶסְדָּיו. הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי. לְהַרְאוֹת כְּנִיעָתִי וּכְפִיפָתִי עַל רֹב חֶטְאַי. כִּי אֲנִי מַכִּיר עִצֶּם פִּשְׁעִי. כִּי רָאוּי לָתֵת בְּכוֹרִי קָרְבָּן בַּעֲבוּר פִּשְׁעִי. כִּי רַב מְאוֹד וְכִי עָצוּם. פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי. הִזְכִּיר עַל הַפֶּשַׁע בְּכוֹרִי וְעַל הַחַטָּאת פְּרִי בִטְנִי. כִּי הַפֶּשַׁע הוּא הַמֶּרֶד כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְהוּא יוֹתֵר מִן הַחֵטְא. וְהָיְתָה הַתְּשׁוּבָה. הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה ה׳ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד. כִּי זֶה נִבְחַר מִן הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחוֹת לְקַדֵּם בּוֹ אֶת ה׳ עַל חֶסְדָּיו. וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ. זֶה עִקַּר כְּנִיעָתְךָ וּכְפִיפָתְךָ לַעֲבֹד אֶת ה׳ בְּהַצְנֵעַ לֶכֶת כִּי זֶה יוֹרֶה עַל כְּנִיעָתְךָ שֶׁלֹּא תַחְמֹד כָּבוֹד עַל מַעֲשֶׂיךָ הַנִּכְבָּדִים אַף כִּי עַל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר לֹא יַחְפֹּץ בָּהֶם הַיּוֹצֵר אֶת יְצוּרָיו. כִּי אֵין לְהִתְהַלֵּל בָּהֶם. כְּמוֹ הָעֹשֶׂר וְהַגְּבוּרָה וּמִמֵּינֵי הַחָכְמוֹת. זוּלָתִי הַשָּׂכֵל וְיָדוֹעַ אֶת הש״י כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ט׳:כ״ב) אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְגוֹ׳.

כו וְעוֹד נִתְחַיֵּב בַּעַל הַתְּשׁוּבָה עַל הַכְנִיעָה. מִפְּנֵי שֶׁהוּא חַיָּב לְהָסִיר מִנַּפְשׁוֹ הַמִּדּוֹת שֶׁגּוֹרְמוֹת לַחֲטֹא וּמְעוֹלְלוֹת הַפְּשָׁעִים.

כז וְהַגַּאֲוָה מְסַבֶּבֶת כַּמָּה עֲבֵרוֹת. וּמַגְבֶּרֶת יֵצֶר לֵב הָאָדָם עָלָיו. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח׳:י״ד) וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ. וְנֶאֱמַר (משלי כ״א:ד׳) רוּם עֵינַיִם וּרְחַב לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת. פָּרוּשׁ – הַגַּאֲוָה נִיר הָרְשָׁעִים. כִּי מִמֶּנָּה יִפְרוּ הַחֲטָאִים. כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר וְרָם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ. וְנֶאֱמַר (תהילים י׳:ב׳) בִּגְאַוַּת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי. וְנֶאֱמַר (תהילים ל״א:י״ט) הַדְּבֻרוֹת עַל צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה. וְנֶאֱמַר (יחזקאל ל״ב:כ״ד) אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים. וּכְמוֹ שֶׁעוֹשִׂים בְּנֵי אָדָם נִיר בַּשָּׂדֶה כְּדֵי לִפְרוֹת בּוֹ הַזֶּרַע וְלֶאֱסוֹף רֹב תְּבוּאוֹת. כֵּן עוֹשִׂים הָרְשָׁעִים אֶת הַגַּאֲוָה נִיר בְּלִבָּם וְזוֹרְעִים בּוֹ הַמַּחֲשָׁבוֹת הָרָעוֹת לְהוֹלִיד וּלְהַצְמִיחַ הָעֲבֵרוֹת שֶׁהֵם פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם וְעַל דֶּרֶךְ הַמָּשָׁל כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט וְגוֹ׳. וּמָה שֶׁאָמַר חַטָּאת. פָּרוּשׁ – נִיר רְשָׁעִים נִיר חַטָּאת. וְכוֹלֵל חֲטָאִים רַבִּים כְּמוֹ (ירמיהו י״ז:ג׳) חַטַּאת יְהוּדָה. אוֹ יִהְיֶה פָּרוּשׁוֹ וְחַטָּאת. כְּמוֹ (חבקוק ג׳:י״א) שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ. וְהַטַּעַם מִלְּבַד כִּי הַגַּאֲוָה גּוֹרֶמֶת חֲטָאִים. הַמִּדָּה עַצְמָהּ חַטָּאת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ז:ה׳) תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב. וּבַעַל גַּאֲוָה נִמְסָר בְּיַד יִצְרוֹ. כִּי אֵין עֵזֶר הַשֵּׁם עִמּוֹ. אַחֲרֵי אֲשֶׁר הוּא תּוֹעֲבַת הַשֵּׁם.

כח וְעוֹד חַיָּב בַּעַל הַתְּשׁוּבָה לְהִכָּנַע וּלְקַיֵּם עָלָיו לְהִתְנַהֵג עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וֶהֱוֵי שְׁפַל רוּחַ בִּפְנֵי כָל אָדָם. וְיִשְׁיג מִזֶּה שֶׁלֹּא יִכְעֹס וְלֹא יִקָּפִיד עַל חֲבֵרָיו. וְגַם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִשְׁמַע אַל יִתֵּן לִבּוֹ לְהַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִין מִזֶּה לְהִתְכַּפֵּר עַל עֲוֹנֹתָיו. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִים לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְזֶה פֶּתַח תִּקָּוָה נִכְבָּד מְאוֹד וְנֶאֱמַר (איכה ג׳:כ״ט-ל׳) יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה. יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה.

כט **הָעִקָּר הַשְּׁמִינִי – הַהַכְנָעָה בְּמַעֲשֶׂה:** שֶׁיִּתְנַהֵג בְּמַעֲנָה רַךְ כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ו:א׳) מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֵמָה. וּבְקוֹל נָמוּךְ כִּי זֶה מִדֶּרֶךְ הַשִּׁפְלוּת שֶׁכְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ״ט:ד׳) וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ. בְּהֶפֶךְ מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר עַל הָעָשִׁיר בַּעַל הַגַּאֲוָה (משלי י״ח:כ״ג) וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת. וְלֹא יִתְעַפֵּק בְּנוֹי הַמַּלְבּוּשִׁים וְהַתַּכְשִׁיטִין. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל״ג:ה׳) וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ. וְנֶאֱמַר בְּאַחְאָב (מלכים א כ״א:כ״ז) וַיָּצוֹם וַיִּשְׁכַּב בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ

אַט. וְאָמַר הש״י עַל זֶה הֲרָאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב. וְעִנְיַן וַיֵּהָלֵךְ אַט. בְּהֶפֵךְ מִדֶּרֶךְ הַמְּלָכִים שֶׁהֵם מְהַלְכִים בְּרֹב חַיִל וְקוֹל הֲמֻלָּה. וְיִהְיוּ תָּמִיד עֵינָיו שְׁחוֹת. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כ״ב:כ״ט) וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁיעַ. וְסִימָנֵי הַהַכְנָעָה כְּמוֹ מַעֲנֶה רַךְ וְקוֹל הַנְּמוּךְ. וְשַׁחוּת הָעַיִן יַזְכִּירוּהוּ לְהַכְנִיעַ אֶת לִבּוֹ.

ל **הָעִקָּר הַתְּשִׁיעִי – שְׁבִירַת הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית:** יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי הַתַּאֲוָה עוֹלָה לְנַפְשׁוֹ לְחַטֹּא וְלִמְשׁוֹךְ הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא. וְיַעֲשֶׂה נֵדֶר לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה. יִפְרֹשׁ מִן הַתַּעֲנוּגִים. וְלֹא יְמַשֵּׁךְ אַחַר תַּאֲוָתוֹ גַּם בַּדְּבָרִים הַמֻּתָּרִים. וְיִתְנַהֵג בְּדַרְכֵי הַפְּרִישׁוּת. וְלֹא יֹאכַל רַק לְשַׂבַּע נַפְשׁוֹ וְקִיּוּם גּוּפוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ג:כ״ה) צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ. וְאַל יְגַשׁ אֶל אִשָּׁה רַק לְקֵיֶם מִצְוַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה. אוֹ לְמִצְוַת עוֹנָה. כִּי כָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם הוֹלֵךְ אַחַר הַתַּאֲוָה. נִמְשָׁךְ אַחֲרֵי תּוֹלְדוֹת הַחֹמֶר. וְיִרְחַק מִדֶּרֶךְ הַנֶּפֶשׁ הַמִּשְׂכֶּלֶת. וְאָז יִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ב:ט״ו) וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט. וְנֶאֱמַר (דברים ל״ב:ח׳) פָּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וְגוֹ׳ וְרָם לְבָבֶךָ. וְנֶאֱמַר (משלי ל׳:ט׳) פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי. וְאָמְרוּ זַ״ל אֵבֶר קָטָן יֵשׁ בָּאָדָם. מַשְׂבִּיעוֹ רָעֵב מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ.

לא וְהִנֵּה הַתַּאֲוָה הַנִּתּוּנָה בְּלֵב אָדָם שׂוֹרֵשׁ כָּל הַפְּעֻלּוֹת. לָכֵן אִם יִתְקֹן הַתַּאֲוָה. תַּחַת אֲשֶׁר כָּל הָאֲבָרִים יְשָׁרְתוּהָ יִמְשְׁכֵם אַחֲרֵי הַשֵּׂכֶל. וְיִלָּווּ עָלָיו וְיִשָּׁרְתוּהוּ. יִכְשְׁרוּ כָּל הַפְּעָלִים. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״א:ח׳) וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ. וְנֶאֱמַר (משלי י״ג:י״ט) תַּאֲוָה נִהְיָה תֵּעָרֵב לַנָּפֶשׁ. נִהְיָה כְּמוֹ נִשְׁבָּרָה מִלְּשׁוֹן (דניאל ח׳:כ״ז) נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי. אָמַר כִּי כַּאֲשֶׁר יְשַׁבֵּר אָדָם תַּאֲוָתוֹ גַּם בַּדְּבָרִים הַמֻּתָּרִים. בָּזֶה תַּצְלִיחַ הַנֶּפֶשׁ. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת תֵּעָרֵב לָהּ. כִּי יָרִים הַשֵּׂכֶל יָדוֹ וְגָבַר. וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע. הַכְּסִילִים אֲשֶׁר אֵינָם שׁוֹבְרִים תַּאֲוָתָם. וְרוֹדְפִים תָּמִיד תַּעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם. כִּי תִּפְגַּע תַּאֲוָתָם בְּדֶרֶךְ חֵטְא וְכָל דָּבָר רַע. לֹא יָסוּרוּ מִמֶּנּוּ. וְנִקְרְאוּ כְּסִילִים עַל רְדִיפַת הַתַּעֲנוּגִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״א:כ׳) וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ. וְנֶאֱמַר (ישעיהו ה׳:י״א) הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ וְגוֹ׳ וְהָיָה כִּנּוֹר וָנֶבֶל וְגוֹ׳ וְאֶת פֹּעַל ה׳ לֹא יַבִּיטוּ וְגוֹ׳. וְנֶאֱמַר (משלי י״ג:כ״ה) וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר. וְנֶאֱמַר (מלאכי ב׳:ג׳) וְזֵרִיתִי פֶּרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁכָּל יְמֵיהֶם כְּחַגִּים. וְנֶאֱמַר (משלי י״ח:א׳) לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע. פֵּרוּשׁוֹ – מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אַחַר תַּאֲוָתוֹ וּרְצוֹנוֹ. נִפְרָד מִכָּל חָבֵר וְעָמִית. כִּי יִרְחַק מִמֶּנּוּ אוֹהֵב וָרֵעַ. כִּי תַּאֲוַת בְּנֵי אָדָם וּמִדּוֹתָם חֲלוּקוֹת. אֵין רְצוֹנוֹ שֶׁל זֶה כִּרְצוֹנוֹ שֶׁל זֶה. אָכֵן אִם יֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ הַשֵּׂכֶל אָז יִתְחַבְּרוּ לוֹ הַחֲבֵרִים. וְיִהְיוּ אוֹהֲבָיו רַבִּים. וְאָמְרוּ בַּמּוּסָר. מִי שֶׁהוּא רוֹצֶה אֶת מִדּוֹתָיו רַבּוּ הַקּוֹפְצִים עָלָיו. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ עַל הָעִנְיָן הַזֶּה בְּעַצְמוֹ לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד. אִישׁ נִפְרָד מִכָּל אָח וְחָבֵר לְתַאֲוָה הוּא מְבַקֵּשׁ. וּבַעֲבוּר שֶׁמְּבַקֵּשׁ לְלֶכֶת אַחֲרֵי רְצוֹנוֹ. לְמַעַן זֹאת מֵרֵעֵהוּ נֶחְקוּ מִמֶּנּוּ. כְּעִנְיָן (משלי י״ט:ד׳) וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד. בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע. הַהֹלֵךְ אַחַר תַּאֲוָתוֹ לֹא בְּדָבָר אֶחָד יֶחֱטָא בִּלְבַד. אַף בְּכָל זֹאת שֶׁבַּתּוֹרָה יִתְגַּלָּע כִּי יַעֲבֹר עַל כֻּלָּנָה. מִלְּשׁוֹן (משלי כ׳:ג׳) וְכָל אֱוִיל יִתְגַּלָּע.

לב וְעוֹד תִּמְצָא לוֹ תּוֹעֶלֶת בְּשִׁבּוּרוֹ הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית. כִּי אִם תִּשְׁאָלֵנוּ תַּאֲוָתוֹ דְּבַר בְּלִיַּעַל וַעֲבֵרָה. יְדַבֵּר אֶל לִבּוֹ. הֵן בְּהֶתֵּר לֹא אֲמַלֵּא תַּאֲוָתִי. וְאֵיךְ אֶשְׁלַח יָדִי בְּאִסּוּר.

לג וְעוֹד תִּמְצָא בִּשְׁבִירַת הַתַּאֲוָה תּוֹעֶלֶת רַבָּה וַעֲצוּמָה. כִּי יִגָּלֶה בְּצֶדֶק לִבּוֹ וְטוּב חֶפְצוֹ לְתִשׁוּבָה. כִּי הוּא מוֹאֵס הַטָּבַע אֲשֶׁר גָּרַם לוֹ חֵטְא. וּבָזֶה יִתְרַצֶּה אֶל הש״י וְיִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו. וְכֵן כָּתוּב (תהילים נ״א:י״ט) זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה. רוּחַ נִשְׁבָּרָה הוּא הָרוּחַ הַנִּמּוֹכָה וְהַנִּכְנַעַת. וְלֵב נִשְׁבָּר עַל שְׁבִירַת הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית. כִּי הַתַּאֲוָה נִתּוּנָה בַּלֵּב. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים כ״א:ג׳) תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ. וּבִמְזְמוֹר הַתְּשׁוּבָה נֶאֱמַר הַמִּקְרָא הַזֶּה. וּבְאָמְרוֹ לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה. לָמַדְנוּ מִזֶּה כִּי בַּעַל הַתְּשׁוּבָה מִתְרַצֶּה אֶל הַשֵּׁם בִּשְׁבִירַת הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית. וְכִי זֶה מֵעִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְעוֹד נֶאֱמַר בְּעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה (ישעיהו נ״ז:ט״ו) לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים.

לד וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ מִדּוֹת הַלָּלוּ מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. עַיִן טוֹבָה. וְרוּחַ נְמוּכָה. וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה. עִנְיַן נֶפֶשׁ שְׁפָלָה. שֶׁאֵינוֹ הוֹלֵךְ אַחַר הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית גַּם בַּדְּבָרִים הַמֻּתָּרִים. כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר אַבְרָהָם (בראשית י״ב:י״א) הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ. שֶׁלֹּא נִסְתַּכֵּל בָּהּ עַד הַיּוֹם הַהוּא לְהִתְבּוֹנֵן עַל תְּכוּנַת יָפְיָהּ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמָה שֶׁכָּתוּב (שמואל ב כ׳:ג׳) וַתִּהְיֶיןָ צֲרֻרוֹת עַד יוֹם מֹתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת. בְּכָל יוֹם הָיָה דָּוִד מְצַוֶּה לְהֵיטִיב אֶת רֹאשָׁן וְנוֹתֵן תַּמְרוּקִים לְקִשְׁטָן. כְּדֵי לְהַצִּיק לְתַאֲוָתוֹ וּלְהַכְנִיעָהּ. בַּאֲשֶׁר יִכְבֹּשׁ יִצְרוֹ מֵהֶן. לְמַעַן יִתְכַּפֵּר לוֹ עַל דְּבַר בַּת שֶׁבַע.

לה **הָעִקָּר הָעֲשִׂירִי – לְהֵיטִיב פְּעָלָיו בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדָה עָלָיו:** אִם הִסְתַּכֵּל בַּעֲרָיוֹת יִתְנַהֵג בְּשִׂחוּת הָעֵינַיִם. אִם חָטָא בִּלְשׁוֹן הָרַע יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה. וּבְכָל הָאֲבָרִים אֲשֶׁר חָטָא יִשְׁתַּדֵּל לְקַיֵּם בָּהֶם הַמִּצְוֹת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל הַצַּדִּיקִים בְּאוֹתוֹ דָּבָר שֶׁחוֹטְאִים בּוֹ מִתְרַצִּים. עוֹד אָמְרוּ אִם עָשִׂיתָ חֲבִילוֹת שֶׁל עֲבֵרוֹת. עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּן חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְוֹת. רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָרָעָה. יִהְיוּ רָצִים לִדְבַר מִצְוָה. לְשׁוֹן שֶׁקֶר. אֱמֶת יֵהָגֶה חִכּוֹ וּפִיו יִפְתַּח בְּחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנוֹ. יָדַיִם שׁוֹפְכוֹת דָּם. פָּתוֹחַ יִפְתַּח אֶת יָדוֹ לְאָחִיו לַעֲנִיָּיו. עֵינַיִם רָמוֹת. יִהְיוּ דַּכָּא וְשַׁח עֵינַיִם. לֵב חֹרֵשׁ מַחְשָׁבוֹת אָוֶן. בְּלִבּוֹ יִצְפֹּן אִמְרֵי הַתּוֹרָה וִיהִי הָגוּת לִבּוֹ תְּבוּנוֹת. מְשֻׁלַּח מְדָנִים בֵּין אַחִים. יְבַקֵּשׁ שָׁלוֹם וְיִרְדְּפֵהוּ.

לו **הָעִקָּר הָאַחַד עָשָׂר – חִפּוּשׂ דְּרָכָיו:** כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג׳:מ׳) נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד ה׳. וְיֵעָשֶׂה כֵּן לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. הָאֶחָד לְמַעַן יִזְכֹּר כָּל הַדְּבָרִים שֶׁחָטָא עֲלֵיהֶם וְיִתְוַדֶּה עַל כֻּלָּן. כִּי הַוִּדּוּי מֵעִקְּרֵי הַכַּפָּרָה. וְהַשֵּׁנִי. לְמַעַן יֵדַע כַּמָּה לוֹ עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת וְיוֹסִיף לְהִכָּנַע. וְהַשְּׁלִישִׁי, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְקַבֵּל עָלָיו לַעֲזֹב כָּל חֵטְא. צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע הַדְּבָרִים שֶׁחָטָא עֲלֵיהֶם. כְּדֵי לַעֲשׂוֹת בָּהֶם גְּדֵרִים. וּלְהִשָּׁמֵר מְאֹד לְנַפְשׁוֹ בָּהֶן מִמַּאֲרַב הַיֵּצֶר כִּי נַפְשׁוֹ עָלוּלָה בָּהֶם. אַחֲרֵי אֲשֶׁר נָקְלוּ בְּעֵינָיו וְשָׁלַט יִצְרוֹ בָּהֶם. וְהִנֵּה נַפְשׁוֹ חוֹלָה מֵהַמַּעֲשִׂים הָהֵם וְהַחוֹלֶה כַּאֲשֶׁר יָחֵל לְהַבְרִיא צָרִיךְ לְהִזָּהֵר מֵהַרְבֵּה עִנְיָנִים שֶׁלֹּא יַחֲזִירוּהוּ לְחָלְיוֹ.

לז **הָעִקָּר הַשֵּׁנִים עָשָׂר – צָרִיךְ שֶׁיַּחְקֹר וְיֵדַע וְיַכִּיר גֹּדֶל הָעֹנֶשׁ לְכָל אֶחָד מֵעֲוֹנוֹתָיו:** בְּאֵיזֶה מֵהֶן יֵשׁ מַלְקוֹת. וּבְאֵיזֶה יֵשׁ חַיָּבֵי כָּרֵתוֹת וּבְאֵיזֶה יֵשׁ חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין. לְמַעַן יֵדַע גֹּדֶל עֲוֹנוֹ בְּהִתְוַדּוֹתוֹ. וְיִמָּרֵר בִּבְכִי עַל אֲשֶׁר הִכְעִיס תַּמְרוּרִים. וּלְמַעַן יוֹסִיף לְהִכָּנַע. וּלְמַעַן יִפְחַד מֵעֲוֹנוֹתָיו. כִּי הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת. תְּשׁוּבָה תּוֹלָה כַּפָּרָתָן וְיִסּוּרִים מְמָרְקִין. וְכֵן כָּתוּב (ירמיהו ב׳:כ״ג) רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית. וְיִתְבָּאֵר הָעִקָּר הַזֶּה בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי.

לח **הָעִקָּר הַשְּׁלֹשָׁה עָשָׂר – לִהְיוֹת הָעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת חֲמוּרוֹת בְּעֵינָיו:** לְאַרְבָּעָה פָּנִים. הָאֶחָד. כִּי אֵין לוֹ לְהַבִּיט לְקַטְנוּת הָעֲבֵרָה. אֲבָל יַבִּיט לְגֹדֶל מִי שֶׁהִזְהִיר עָלֶיהָ. וְהַשֵּׁנִי. כִּי הַיֵּצֶר שׂוֹלֵט בָּעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת. וְאוּלַי תִּהְיֶה זֹאת סִבָּה לְהַתְמִיד בָּהֶן וְאָז יֶחְשְׁבוּ גַּם הֵם כַּחֲמוּרוֹת בְּהִצְטָרֵף עִנְּשׁ כָּל פַּעַם. וּמָשְׁלוּ עַל זֶה מֵחוּט שֶׁל מֶשִׁי שֶׁהוּא נִרְפֶּה וְחָלוּשׁ. וְכַאֲשֶׁר יִכְפְּלוּ אוֹתָהּ כְּפָלִים רַבִּים יֵעָשֶׂה עֲבוֹת חָזָק. וְהַשְּׁלִישִׁי. כִּי בְּהַתְמָדָתוֹ עַל הָעֲבֵרָה נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר. וְיִפְרֹק עֻלָּהּ מֵעָלָיו. וְלֹא יִשְׁתַּמֵּר מִמֶּנָּה. וְיֶחְשַׁב עִם פּוֹרְקֵי עוֹל. וְכוֹפְרִים לְדָבָר אֶחָד. וְהָרְבִיעִי. כִּי אִם נִצְּחוֹ הַיֵּצֶר בְּדָבָר קָטָן. יְנַצְּחֵהוּ מָחָר בְּדָבָר גָּדוֹל. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַמְּשַׁבֵּר כֵּלִים בַּחֲמָתוֹ יְהִי בְּעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. שֶׁכָּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרַע הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ כָּךְ לְמָחָר אוֹמֵר לוֹ לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְנֶאֱמַר (בראשית ד׳:ו׳-ז׳) הֲלֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְגוֹ׳. פְּרוֹשׁוֹ – לָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ. הֲלֹא אִם תֵּיטִיב מַעֲשֶׂיךָ וְתָשׁוּב אֵלַי שְׂאֵת. פֵּרוּשׁוֹ – תִּשָּׂא פָּנֶיךָ. מִלְּשׁוֹן (איוב י״א:ט״ו) כִּי אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם. וְיֵשׁ לְפָרְשׁוֹ מִלְּשׁוֹן סְלִיחָה. וְאִם לֹא תֵּיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ. וְאִם לֹא תָּשׁוּב מֵאֲשֶׁר חָטָאתָ. לֹא הֶעָוֹן אֲשֶׁר בְּיָדְךָ לְבַדּוֹ יָלִין אִתְּךָ. כִּי הַיֵּצֶר רוֹבֵץ לַפֶּתַח לְהַחֲטִיא אוֹתְךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ. וְנוֹצַח אוֹתְךָ תָּמִיד אַחֲרֵי אֲשֶׁר נִצַּח אוֹתְךָ וְיָקֹשׁ לְךָ. וְגַם נִלְכַּדְתָּ וְלֹא שַׁבְתָּ. וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ. לְהַדִּיחֲךָ. וְאוֹרֵב לְךָ בְּכָל עֵת. וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ. אִם תִּרְצֶה לְהִתְגַּבֵּר עָלָיו. עַל כֵּן תַּעֲנֵשׁ עַל הַחֵטְא אַחֲרֵי אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיְכֹלֶת לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרְךָ.

לט וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ג:י״ג) בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וְירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם. אָמַר זֶה עַל הַבָּז לַעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת. כִּי יֵחָבֵל לוֹ מִן הַפָּנִים אֲשֶׁר זַכְרֵנוּ. וירֵא מִצְוָה שֶׁהוּא יָרֵא לְבַטֵּל מִצְוָה כַּאֲשֶׁר יִירָא עֲבֵרָה חֲמוּרָה. הוּא יְשֻׁלָּם. הוּא מִתְעַתֵּד אֶל הַגְּמוּל הַשָּׁלֵם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבְמִצְוָה חֲמוּרָה. וְעוֹד אָמְרוּ שֶׁהַמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה.

מ **הָעִקָּר הָאַרְבָּעָה עָשָׂר – הַוִּדּוּי:** שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ה׳:ה׳) וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ. וְיֵשׁ עָלָיו לְהַזְכִּיר עֲוֹנוֹתָיו וַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתָיו כִּי הָיָה נֶעֱנָשׁ עֲלֵיהֶן בְּאָחֳזוֹ מַעֲשֵׂי אֲבוֹתָיו בְּיָדוֹ. וְכֵן כָּתוּב (ויקרא כ״ו:מ׳) וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבֹתָם.

מא **הָעִקָּר הַחֲמִשָּׁה עָשָׂר – הַתְּפִלָּה:** יִתְפַּלֵּל אֶל הַשֵּׁם וִיבַקֵּשׁ רַחֲמִים לְכַפֵּר אֶת כָּל עֲוֹנוֹתָיו. שֶׁנֶּאֱמַר (הושע י״ד:ג׳) קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה׳ אִמְרוּ אֵלָיו כָּל תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. זֶה עִנְיַן הַוִּדּוּי. אִמְרוּ אֵלָיו כָּל תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח טוֹב. זֶה עִנְיַן הַתְּפִלָּה. וּפְרוּשׁוֹ – וְקַח טוֹב מַעֲשֶׂה הַטּוֹב שֶׁעָשִׂינוּ. כִּי אָמְרוּ זַ״ל עֲבֵרָה מְכַפָּה מִצְוָה. וּבְעֵת הַתְּשׁוּבָה יִתְכַּפְּרוּ הָעֲוֹנוֹת וְתִתְעוֹרֵר זְכוּת הַמִּצְוָה וְיָאִיר נֵרָהּ. אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא הִגִּיהַּ אוֹרוֹ לִפְנֵי הַתְּשׁוּבָה. וְכֵן כְּתִיב (איוב ח׳:ו׳) אִם זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אִם זַךְ וְיָשָׁר הָיִיתָ לֹא נֶאֱמַר. אֶלָּא אִם זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה. שֶׁעָשִׂיתָ תְּשׁוּבָה. כִּי עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ. עַתָּה אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה שֶׁעָשִׂיתָ. יָעִיר עָלֶיךָ כָּל הַצְּדָקוֹת שֶׁעָשִׂיתָ מִלְּפָנִים וַאֲשֶׁר הָיָה בֵּיתְךָ פָּתוּחַ לִרְוָחָה. וְנָטַעְתָּ אֵשֶׁל אַכְסַנְיָא. כמ״ש (איוב ל״א:ל״ב) דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח וְקֶדֶם הַתְּשׁוּבָה לֹא הָיוּ צְדָקוֹתֶיךָ מְגִנּוֹת עָלֶיךָ. וְאַחֲרֵי שׁוּבְךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ. יָעִיר זְכוּתְךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ. וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. יַחְשֹׁב וִידוּיֵנוּ כְּחַטָּאת פָּרִים לְרָצוֹן לָנוּ לְפָנֶיךָ. וְהִזְכִּיר פָּרִים כִּי חַטָּאת פָּר הָיָה פְּנִימִי וְהָיוּ מַדִּין מִדָּמוֹ עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב.

מב וְעוֹד יִתְפַּלֵּל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה אֶל הַשֵּׁם. לִמְחוֹת כָּעֶב פְּשָׁעָיו וְכֶעָנָן חַטֹּאתָיו. וְשֶׁיַּחְפֹּץ בּוֹ וְיִרְצֵהוּ וְיַעֲתֵר לוֹ כַּאֲשֶׁר אִם לֹא חָטָא. כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בִּדְבָרֵי אֱלִיהוּא עַל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה אַחֲרֵי הַיִּסּוּרִין (איוב ל״ג:כ״ו) יֶעְתַּר אֶל אֱלוֹהַּ וַיִּרְצֵהוּ. כִּי יִתְּכֵן לִהְיוֹת הֶעָוֹן נִסְלָח וְנִפְדֶּה מִכָּל הַיִּסּוּרִין וּמִכָּל גְּזֵרָה. וְאֵין לַשֵּׁם חֵפֶץ בּוֹ. וּמִנְּהָה לֹא יִרְצֶה מְיַדּוּ. וְתַאֲוַת הַצַּדִּיקִים מִן הַהַצָּלָחוֹת לְהָפֵק רָצוֹן מֵהַשֵּׁם וְשֶׁיַּחְפֹּץ בָּהֶם. וּרְצוֹנוֹ הַחַיִּים הַקַּיָּמִים וְהָאֲמִתִּיִּים וְהָאוֹר הַגָּדוֹל הַכּוֹלֵל כָּל הַנְּעִימוּת. כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל׳:ו׳) חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ. וְנֶאֱמַר (תהילים פ׳:כ׳) ה׳ אֱלֹקִים צְבָאוֹת הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין לָנוּ אֶלָּא הֶאָרַת פָּנֶיךָ. וְהוּא עִנְיַן הָרָצוֹן וּכְבָר הִקְדִּמְנוּ וּבֵאַרְנוּ זֶה. עַל כֵּן תִּרְאֶה בִּתְפִלַּת דָּוִד בְּעֵת הַתְּשׁוּבָה. אַחֲרֵי שֶׁאָמַר (תהילים נ״א:ד׳) הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי. הִתְפַּלֵּל עוֹד עַל הָרָצוֹן לִהְיוֹת רָצוֹן הש״י בּוֹ כְּקֹדֶם הַחֵטְא. וְאָמַר (תהילים נ״א:י״ג) אַל תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל תִּקַּח

מִמֶּנִּי. אַחֲרֵי כֵן הִתְפַּלֵּל וְאָמַר (תהילים נ״א:י״ד) הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ. שֶׁיִּהְיֶה נִסֵּי הַשֵּׁם וְיִשְׁעוֹ מְצוּיִים אִתּוֹ וְשֶׁתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה. וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר (שם) וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי. פֵּרוּשׁוֹ – הִנֵּה קָטַנְתִּי מִפְּנֵי פִּשְׁעֵי וְאֵינִי רָאוּי לְנִסָּיוֹן וּלְהִגָּלוֹת עָלַי זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ. וְאִם נָשָׂאתָ עָוֹן חַטָּאתִי. אֵינִי כְּדַאי לִהְיוֹת נֶאֱהָב וְרָצוּי כְּיַרְחֵי קֶדֶם. אֲבָל בְּרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי כִּי אֵין קֵץ לִנְדָבָתְךָ וְטוֹבָתְךָ וּבָא ״וְרוּחַ״ בְּחֶסְרוֹן בֵּי״ת. כְּמוֹ (בראשית כ״ז:ל״ז) וְדָגָן וְתִירוֹשׁ סְמַכְתִּיו. וּבְעִנְיַן הַזֶּה אָמַר הוֹשֵׁעַ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (הושע י״ד:ה׳) אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה. עִנְיַן אֹהֲבֵם נְדָבָה כְּעִנְיַן מָה שֶׁאָמַר דָּוִד [ורוח נדיבה] תִּסְמְכֵנִי.

מג וְעוֹד יִתְפַּלֵּל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה אֶל ה׳ תָּמִיד וְיֶשַׁיַּעְזְרֵהוּ אֶל הַתְּשׁוּבָה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ל״א:י״ח) הֲשִׁיבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה ה׳ אֱלֹהָי.

מד **הָעִקָּר הַשִּׁשָּׁה עָשָׂר – תִּקּוּן הַמְעָוֶת בַּאֲשֶׁר יוּכַל לְתַקֵּן:** כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (יונה ג׳:י׳) וַיַּרְא הָאֱלֹקִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה. וְנֶאֱמַר (יונה ג׳:ח׳) וְיָשׁוּבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם. כִּי בִּדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ כְּמוֹ הַגָּזֵל וְהֶחָמָס. לֹא יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ עַד אֲשֶׁר יָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה. וְכֵן אִם צִעֵר אֶת חֲבֵרוֹ וְהֵצִיק לוֹ. אוֹ הִלְבִּין פָּנָיו. אוֹ סִפֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע. אֵין לוֹ כַּפָּרָה עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אַף עַל פִּי שֶׁנָּתַן לוֹ דְּמֵי בָּשְׁתּוֹ וּדְמֵי צַעַר הַהַכָּאָה. אֵין צַעַר הַבּוּשָׁה וְהַהַכָּאָה נִמְחָל לוֹ עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ [מחילה] שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ׳:ז׳) וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה.

מה וְרָאוּי לְבַעַל הַתְּשׁוּבָה לַעֲשׂוֹת כֵּן קֹדֶם הַוִּדּוּי כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה בְּוִדּוּיוֹ. וְדָוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּעֵת הַתְּשׁוּבָה כֵּן עָשָׂה קֹדֶם הַוִּדּוּי. שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים נ״א:ו׳) לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי. לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ. פֵּרוּשׁ לְךָ לְבַדְּךָ אֲנִי נֶחְשָׁב חוֹטֵא וְאֵינֶנִּי צָרִיךְ זוּלָתִי לְמְחִילָתְךָ. וְאִם חָטָאתִי לְאִישׁ כְּבָר בִּקַּשְׁתִּי מְחִילָה מִמֶּנּוּ. וְכִפַּרְתִּי פָּנָיו. וְכָמוֹהוּ (בראשית מ״ג:ט׳) וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים. עַל הַחֵטְא הַזֶּה אֶחָשֵׁב חוֹטֵא כָּל הַיָּמִים אֲבָל כִּי לָזֹאת לֹא יִסְלַח לִי. וְתַרְגּוּמוֹ וֶאֱהֵא חָטֵא לְאַבָּא. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁ לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי. לֹא חָטָאתִי לְאִישׁ וְלֹא הֶעֱתַרְתִּי דְּבָרַי עָלָיו. וְלֹא לָקַחְתִּי מִיַּד אִישׁ מְאוּמָה שֶׁאֶצְטָרֵךְ לִמְחִילָתוֹ וּלְהָשִׁיב אֶת גְּזֵלָתוֹ. וְאֵין כַּפָּרָתִי תְּלוּיָה אֶלָּא בִּסְלִיחָתְךָ. לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ. כְּדֵי לְהַרְאוֹת לְעַמִּים צִדְקָתֶךָ. וְגֹדֶל סְלִיחָתְךָ. בְּיוֹם דִּבְרֶךָ וְדִינְךָ בְּעֵת שָׁפְטְךָ אוֹתִי. וּלְשׁוֹן לְמַעַן. כִּי גֹּדֶל הַחֵטְא. סִבָּה לְהִוָּדַע גֹּדֶל הַצְּדָקָה בִּסְלִיחָתוֹ. עַל כֵּן יִמְשֹׁל הַדָּבָר. כְּאִלּוּ הָיָה רֵאשִׁית חַטָּאת. לְמַעַן יִגְלֶה חֶסֶד הַשֵּׁם. וְצִדְקוֹ בִּסְלִיחָתוֹ בְּיוֹם שָׁפְטוֹ. וְכָמוֹהוּ (הושע ח׳:ד׳) כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת. כִּי עֲשִׂית הָעֲצַבִּים סִבַּת הִכָּרֵת כַּסְפָּם וּזְהָבָם. הִמְשִׁיל הַדָּבָר כְּאִלּוּ עָשׂוּ הָעֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ. לְמַעַן זֶה תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ עַל הַפְּקֻדָּה וְהַשִּׁלּוּם (ור״ל שהוא מצדיק עליו את דינו ית׳). וְכֵן לְמַעַן יִכָּרֵת. לְמַעַן זֶה יִכָּרֵת.

מו וְעַל הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים עַל זֶה. מָשָׁל לְרוֹפֵא שֶׁרָאָה אֶת הַמַּכָּה, וְאָמַר כַּמָּה הַמַּכָּה הַזֹּאת מַכָּה רַבָּה מְאֹד ! אָמַר הַחוֹלֶה וַהֲלֹא אֲשֶׁר הֵכֵיתִי מַכָּה נַחְלָה, לֹא הָיְתָה זֹאת כִּי [אם] לְבַעֲבוּר הִגָּלוֹת צִדְקַת רְפוּאָתְךָ וּבַעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחֲךָ ! וְעוֹד נוֹסִיף לֶקַח עַל דָּבָר הָעִקָּר הַזֶּה בַּשַּׁעַר הָרְבִיעִי.

מז **הָעִקָּר הַשִּׁבְעָה עָשָׂר – לְרִדּוּף פְּעֻלַּת הַחֶסֶד וְהָאֱמֶת:** כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ז:ו׳) בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת ה׳ סוּר מֵרָע. וְעַתָּה הִתְבּוֹנֵן בְּסוֹד הַמִּקְרָא הַזֶּה. כִּי הַאֱמֶנֶת אִם הַחוֹטֵא לֹא שָׁב אֶל ה׳. לֹא יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בְּפֹעַל הַחֶסֶד. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:י״ז) אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא יִקַּח שֹׁחַד מִצְוָה. לְמִחֹל וּלְהַעֲבִיר עַל הָעֲוֹנוֹת. וְעוֹד אָמְרוּ כָּל הָאוֹמֵר הקב״ה וַתָּרָן הוּא יִוָּתְרוּ חַיָּיו. אֲבָל מַאֲרִיךְ אַפַּיִם. וְאִם לֹא יִשְׁמְעוּ. יִמַּד פְּעֻלָּתָם אֶל חִיקָם. אָכֵן זֶה שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן. עַל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה דִּבֵּר. כִּי יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בַּשַּׁעַר הָרְבִיעִי. וְהִנֵּה הַחֶסֶד יָגֵן בְּעַד הַחוֹטֵא וְיִשְׁמֹר עָלָיו מִן הַיִּסּוּרִין. בְּשֶׁגַּם הַצֵּל יַצִּיל מִן הַמָּוֶת. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי י׳:ב׳) וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. וְעוֹד יֵשׁ עָוֹן וְהוּא עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם. שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְיִסּוּרִין תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ״ב:י״ד) אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר הָאָדָם מִשְׁתַּדֵּל לִתְמֹךְ בְּיַד הָאֱמֶת. וַיַּעֲזֹר אַחֲרָיו וְיִתְעוֹרֵר בִּדְבָרָיו. וְהוֹפִיעַ אוֹרוֹ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמּוֹ. וְיַחֲזֵק יְדֵי אַנְשֵׁי הָאֱמֶת. וְנָשָׂא רֹאשָׁם. וְכִתּוֹת הַשֶּׁקֶר יַשְׁפִּילֶם יַגִּיעַ עַד עָפָר. הִנֵּה אֱלֶה דַּרְכֵי קִדּוּשׁ ה׳. וְהוֹד וְהָדָר לֶאֱמוּנָתוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ בָּעוֹלָם. וְעֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁ תּוֹרָתוֹ. עַל כֵּן בְּהַרְבּוֹת פְּעָלָיו לְקַדֵּשׁ אֶת ה׳ וּלְעוֹרֵר הָאֱמֶת לְהָכִין אוֹתוֹ וּלְסַעֲדוֹ. וְנִסְלַח לוֹ מֵעָוֹן הַחִלּוּל עִם הַתְּשׁוּבָה בְּשׁוּמוֹ הָאֱמֶת לְעֵמַת אַשְׁמַת הַחִלּוּל. מִדַּת תְּשׁוּבָתוֹ נֶגֶד מִדַּת מְשׁוּבָתוֹ. זֶה בְּאוֹר בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן.

מח **הָעִקָּר הַשְּׁמוֹנָה עָשָׂר – הֱיוֹת חַשָּׁאתוֹ נֶגְדּוֹ תָּמִיד:** כִּי רָאוּי לַנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת לִזְכֹּר עֲוֹנָיהּ תָּמִיד וְאַל תֶּשִׁי (פי׳ תשכח) אוֹתָם לְקֵץ יָמִים. וּמִלְּבָבוֹ לֹא יֵחָטְפוּ עַד בּוֹא חֲלִיפָתוֹ. כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נ״א:ה׳) כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָּמִיד. וְהָעִקָּר הַזֶּה יִתְבָּאֵר בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי.

מט **הָעִקָּר הַתִּשְׁעָה עָשָׂר – עֲזִיבַת חָטְאוֹ בְּהִזְדַּמֵּן לוֹ וְהוּא בְּתֹקֶף תַּאֲוָתוֹ:** וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו:) אֵיזֶהוּ בַּעַל תְּשׁוּבָה אֲשֶׁר תְּשׁוּבָתוֹ מַגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד. כַּאֲשֶׁר נִבְחַן וְיָצָא נָקִי בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי הִזְדַּמֵּן הַחֵטְא לְיָדוֹ וְהוּא בְּתֹקֶף יְצָרוֹ וְאוֹנוֹ בְּשָׁרִירֵי בִּטְנוֹ כְּעֵת הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר חָטָא. וְכָבַשׁ יִצְרוֹ. וְנִמְלַט מֵעָוֹן מִיְּרֵאַת הַשֵּׁם וּגְאוֹן פַּחְדּוֹ. וּמִי שֶׁלֹּא נִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ בָּעִנְיָן הַזֶּה. יוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאַת הַשֵּׁם דְּבַר יוֹם

בְּיוֹמוֹ. כָּכָה כָּל הַיָּמִים. וְכַאֲשֶׁר יַחֲלִיף כֹּחַ הַיִּרְאָה דֵּי כְּבוֹשׁ בְּכֹחַ הַזֶּה אֶת יִצְרוֹ וּמִסַּת מָשְׁלוֹ בְּעֹצֶם הַתַּאֲוָה. הֲלֹא בּוֹחֵן לִבּוֹת הוּא יָבִין וְנֹצֵר נַפְשׁוֹ הוּא יֵדַע. כִּי אִם יָבֹא לִידֵי נְסָיוֹן וְיִגִּיעַ לְיָדוֹ כָּעִנְיָן הָרִאשׁוֹן. יַצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ מִיָּד יִצְרוֹ. וְהִנֵּה הוּא לִפְנֵי ה׳ בַּמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה מִן הַתְּשׁוּבָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט״ז:ו׳) בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת ה׳ סוּר מֵרָע. פְּרוּשׁוֹ – וּבְיִרְאַת ה׳ לָסוּר מִן הָרַע אִם יִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ. וּמִלַּת סוּר מָקוֹר. וְיָעִיד עַל הַפֵּרוּשׁ הַזֶּה מָה שֶׁלֹּא אָמַר וְסוּר. וּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל״ד:ט״ו) סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב. (איוב א׳:א׳) וְיִרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע. עִנְיָנוֹ שֶׁיָּסוּר מִן הָרָע בְּהִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ כִּי לֹא יֹאמְרוּ אָמוֹר סוּר מִן הַמַּעֲשֶׂה בִּלְתִּי לַאֲשֶׁר יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ יָשַׁב וְלָא עָבַר עֲבֵרָה נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה כְּגוֹן שֶׁבָּא דִּבֵּר עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְנִצַּל מִמֶּנּוּ.

נ **הָעֹקֵר הָעֲשָׂרִים – לְהָשִׁיב רַבִּים מֵעָוֹן כַּאֲשֶׁר תַּשִּׁיג יָדוֹ:** שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל י״ח:ל׳) שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל פִּשְׁעֵיכֶם. לָמַדְנוּ כִּי זֶה מֵעִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְנֶאֱמַר (ויקרא י״ט:י״ז) הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. לָמַדְנוּ כִּי אִם לֹא יוֹכִיחֶנּוּ יֵעָנֵשׁ עַל חֲטָאָיו. וְדָוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר בְּמִזְמוֹר הַתְּשׁוּבָה (תהילים נ״א:ט״ו) אֲלַמְּדָה פֹּשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ.

נא הִנֵּה הִשְׁלַמְנוּ בְּאוּר עִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְעַתָּה שִׂים עַל לִבְּךָ לְהִתְבּוֹנֵן בַּדְּבָרִים הַמְעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה. רְצוֹנִי לוֹמַר – כִּי מִי שֶׁפּוֹרֵק עֲלוֹ וְנִכְשָׁל בְּאֶחָד מֵהֶם תָּמִיד תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה. אִם כָּשַׁלְתָּ בְּאֶחָד מֵהֶם תָּמִיד חֲזַק וֶאֱמַץ לִשְׁפֹּךְ שִׂיחַ וְהַרְבֵּה תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן. וֶאֱזֹר חַיִל לְקַיֵּם כָּל דְּבַר עִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְתוֹסִיף לֶקַח בָּהֶם מִן הַדְּרָכִים אֲשֶׁר יִתְבָּאֲרוּ בַּשַּׁעַר הָרְבִיעִי וְתִמְצָא חֲנִינָה וְתִנָּתֵן לְרַחֲמִים.

נב אַזְכִּיר לְךָ מֵאֲשֶׁר דִּבְּרוּ רַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כ״ד דְּבָרִים מְעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה. וְאֵלּוּ הֵן. רְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרַע. וּבַעַל חֵמָה. וּבַעַל מַחְשָׁבָה רָעָה. וְהַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע. וְהָרָגִיל בִּסְעוּדָה שֶׁאֵינָהּ מַסְפֶּקֶת לְבַעֲלֶיהָ. וְהַמִּסְתַּכֵּל בַּעֲרָיוֹת. וְהַחוֹלֵק עִם גַּנָּב. וְהָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה הָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. אֶחֱטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. וְהַמִּתְכַּבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ. וְהַפּוֹרֵשׁ מִן הַצִּבּוּר. וְהַמְּבַזֶּה אֲבוֹתָיו. וְהַמְּבַזֶּה רַבּוֹתָיו. וְהַמְקַלֵּל אֶת הָרַבִּים. וְהַמְעַכֵּב אֶת הָרַבִּים מֵעֲשׂוֹת דְּבַר מִצְוָה. וְהַמַּשֶּׁה אֶת חֲבֵרוֹ מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְדֶרֶךְ רָעָה. וְהַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲבוֹטוֹ שֶׁל עָנִי. וְהַמְקַבֵּל שֹׁחַד עַל מְנַת לְהַטּוֹת אֲחֵרִים בַּדִּין. וְהַמּוֹצֵא אֲבֵדָה וְאֵינוֹ מַחֲזִירָהּ לְבָעֲלֶיהָ. וְהָרוֹאֶה בְּנוֹ בְּתַרְבּוּת רָעָה וְאֵינוֹ מוֹחֶה בְּיָדוֹ. וְהָאוֹכֵל שׁוּד עֲנִיִּים יְתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת. וְהַחוֹלֵק עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים. וְהַחוֹשֵׁד בִּכְשָׁרִים. וְהַשּׂוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת. וְהַמַּלְעִיג עַל הַמִּצְוֹת.

שער ב

א **הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי – לְהוֹרוֹת הַדְּרָכִים שֶׁיִּתְעוֹרֵר הָאָדָם בָּהֶם לָשׁוּב אֶל ה׳.**

דַּע כִּי דַּרְכֵי הַסִּבּוֹת שֶׁיִּתְעוֹרֵר הָאָדָם בָּהֶם לָשׁוּב מִדְּרָכָיו הָרָעִים שִׁשָּׁה. וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם לְמַדְנוּ דַּעַת אֶת הָאָדָם אֵיךְ יִתְחַלֵּק בְּחֵקֶר תְּבוּנָתוֹ. וְיַאֲזִין עַד תְּכוּנָתוֹ. וְנָעִיר לָהֶם אֹזֶן לִשְׁמֹעַ. הַשִּׂכֵּל וְיָדוֹעַ. עִקָּרִים יְקָרִים. לְכָל חֻפְצֵיהֶם דְּרוּשִׁים נֶחְקָרִים. וְיֹתֵר מֵהֶמָּה בְּנֵי הַזֶּהֶר. לָשׁוּב בְּכָל יוֹם וְנַפְשָׁךְ לְשַׂהֵר. בִּלְעֲדֵי תֻּחֶזֶה סִבָּה מְעוֹרֶרֶת וְיַלְדֵי יוֹם יְקֹשׁוּן מַחְשְׁבוֹתֶיךָ. כִּי תִּזְכֹּר אֶת בּוֹרְאֶךָ. וְהָיָה לְךָ זִכְרוֹ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ מַדְרֵכֵי תוֹלְדוֹת גּוּשׁ עָפָר. וּבְכֵן עֶרְיָה תֵּעוֹר קֶשֶׁת מַדָּע לְיַשֵּׁר הֲדוּרֵי טִבְעֲךָ. וּמִירְאַת הַשֵּׁם וְאַהֲבָתוֹ וְהַבּוּשָׁה מִלְּפָנָיו תּוֹסִיף מַעֲלָה תָּמִיד. וְתִשְׁקֹד עַל נְקִיּוֹן כַּפֶּיךָ וּכְרֹת רַעְיוֹנִים מוֹרְדִים מִשַּׁרְעַפֶּיךָ. וְהִבָּרוּ נוֹשְׁאֵי כְּלֵי נַפְשֶׁךָ. וּבְזִכְרָהּ יוֹצְרָהּ תַּעֲדֶה עֶדְיָהּ וְתִכְלֹל יָפְיָהּ כמש״כ (ישעיהו מ״ה:כ״ה) בַּה׳ יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל. וְתוֹסִיף אֹמֶץ לְהָעִיר אֶת רוּחֲךָ בְּדַרְכֵי הַסִּבּוֹת הַשִּׁשָּׁה אֲשֶׁר יִתְבָּאֲרוּ. וַאֲשֶׁר לֹא הִשִּׂיג הַמַּעֲלָה הַזֹּאת יִכָּנַע לְבָבוֹ הֶעָרֵל מִדַּרְכֵי הַסִּבּוֹת וְרָאוֹת רַבּוֹת. וּלְפִי מְעוּט הַהַכָּרָה מִדֶּרֶךְ הַסִּבָּה הַמְעוֹרֶרֶת לֵב הָאָדָם לְתִשׁוּבָה. וּכְפִי נְטוֹתָהּ אֶל דֶּרֶךְ הָרָצוֹן יִוָּדַע וְיִבָּחֵן כִּי הַתְּשׁוּבָה. מִן הַנֶּפֶשׁ הַחַשּׁוּבָה.

ב **הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹנָה** – כַּאֲשֶׁר תִּמְצָאנָה אֶת הָאִישׁ צָרוֹת. יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ וְיֹאמַר אֵין זֶה כִּי אִם דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אֲשֶׁר עָשׂוּ אֵלֶּה לוֹ. וַחֲטָאָיו עוֹלְלוּ לְנַפְשׁוֹ. וְיָשׁוֹב אֶל ה׳ וִירַחֲמֵהוּ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״א:י״ז) וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה. וְתִרְאֶה בְּמִנְהָג בָּשָׂר וָדָם כִּי יֶחֱטָא לְאִישׁ. וּבְעֵת צָרָתוֹ יִתְחָרֵט וְיִכָּנַע אֵלָיו מִפְּנֵי שֶׁהוּא צָרִיךְ לְעֶזְרָתוֹ. תִּהְיֶה הַחֲרָטָה הַזֹּאת גְּרוּעָה בְּעֵינֵי חֲבֵרוֹ כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר יִפְתָּח (שופטים י״א:ז׳) וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם. וּמֵחֲמַת הַשִּׁי״ת שֶׁהוּא מְקַבֵּל הַתְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ הַצָּרָה וּתְהִי לְרָצוֹן לְפָנָיו. וְיֶאֱהַב נְדָבָה אֶת הַחוֹטֵא בְּשׁוּבוֹ עָדָיו בְּיוֹם תּוֹכָחָה וּמְקֻרָב צָרָה שֶׁנֶּאֱמַר (הושע י״ד:ב׳-ג׳) שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה׳ אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְגוֹ׳ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה. וְנֶאֱמַר (משלי ג׳:י״ב) כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה׳ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה. וְאִם לֹא יָשׁוּב הָאִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה בְּיוֹם רָעָה וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב וְלֹא שָׁב עַד הַמּוֹכִיחוֹ יִגְדַּל עֲוֹנוֹ וְיִכָּפֵל עָנְשׁוֹ. הֲלֹא תִּרְאֶה אִם הַמֶּלֶךְ מְיַסֵּר מִי אֶת אֲשֶׁר חָטָא לוֹ וְלֹא יְיַסֵּר יַקְשֶׁה מוּסָרוֹ וְיַכְבִּיד עָלָיו מְאֹד. וְכָתוּב (ויקרא כ״ו:י״ח) וְאִם עַד אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם. וְנֶאֱמַר (איוב ל״ו:י״ג) וְחַנְפֵי לֵב יָשִׂימוּ אַף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אָסָרָם. וְאִם לֹא יֵדַע וְלֹא יִתְבּוֹנָן כִּי הַתְּלָאוֹת מְצָאוּהוּ מִפְּנֵי חֲטָאָיו אַף יֹאמַר כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ הַפְּלִשְׁתִּים (שמואל א ו׳:ט׳) כִּי לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ. בְּזֹאת יִהְיֶה קֻצָּף עָלָיו לִפְנֵי ה׳ וְיִגְדַּל עָוֹן

הַפַּת הַזֹּאת מֵחַטַּאת הַפַּת הָרִאשׁוֹנָה. עַל כֵּן כָּתוּב בָּרִאשׁוֹן עַל הַפַּת הָרִאשׁוֹנָה וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם. וְכָתוּב אַחֲרֵי כֵּן עַל הַפַּת הָאַחֶרֶת הַנִּזְכֶּרֶת (ויקרא כ״ו:כ״א) וְאִם תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי וְגוֹ׳ כִּי כָל כַּת הָאַחֲרוֹנָה בַּפָּרָשָׁה קָשָׁה מִן הָרִאשׁוֹנָה. ואח״כ כָּתוּב (שם) וְאִם בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי וְהָלַכְתִּי אַף אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְאַחֲרֵי כֵּן כָּתוּב (שם) וְאִם בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת קֶרִי. וּפְרוּשׁוֹ — וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי כִּי תֹּאמְרוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ. וְאִם אֵין הָאִישׁ מַכִּיר מַעֲבָדָיו וְאֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ עָוֹן אֲשֶׁר חֵטְא. עָלָיו לְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וּלְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג׳:מ׳) נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה. וְאִם הַעְלֵם יַעֲלִים עֵינָיו וְנוֹאָלוּ וְנִשְׁאוּ רַעְיוֹנָיו. וְלֹא הֵפֵרוּ דְּרָכָיו. וְלֹא יָדְעוּ מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו וְיֹאמַר לֹא חָטָאתִי. חַטָּאתוֹ כָּבְדָה מְאֹד כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ב׳:ל״ה) הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי. וְנֶאֱמַר (ישעיהו מ״ב:כ״ה) וַתִּלְהָטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר בּוֹ וְלֹא יָשִׂים עַל לֵב וְנֶאֱמַר (משלי י״ט:ג׳) אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל ה׳ יִזְעַף לִבּוֹ.

ג וְתֵדַע וְתַשְׂכִּיל כִּי מוּסַר הש״י לְטוֹבַת הָאָדָם. כִּי אִם חָטָא אִישׁ לְפָנָיו וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָיו. מוּסַר הַשֵּׁם עָלָיו לִשְׁתֵּי תּוֹעֲלוֹת. הָאֶחָד לְכַפֵּר עַל חֶטְאָיו וּלְהַעֲבִיר אֶת עֲוֹנוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים כ״ה:י״ח) רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל חַטֹּאותָי. וּבְתַחֲלוּאֵי הַגּוּף אֲשֶׁר חִלָּה ה׳ בּוֹ. יָרְפֵּא חֳלִי נַפְשׁוֹ. כִּי הֶעָוֹן חֳלִי הַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם מ״א) רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי חָטָאתִי לָךְ וְנֶאֱמַר (ישעיהו ל״ג:כ״ד) וּבַל יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֵׂא עָוֹן. וְהַשֵּׁנִית לְהַזְכִּירוֹ וְלַהֲשִׁיבוֹ מִדְּרָכָיו הָרָעִים כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (צפניה ג׳:ז׳) אַךְ תִּרְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר. וְאִם לֹא קִבֵּל הַמּוּסָר וְלֹא נִחַת. מִפְּנֵי תּוֹכַחַת. וְלֹא מָל עָרְלַת לִבּוֹ. אוֹי לוֹ וְאוֹי לְנַפְשׁוֹ כִּי סָבַל יִסּוּרִין וְנָשָׂא אֶת עֲוֹנוֹ. וְלֹא נִרְצָה עֲוֹנוֹ. אֲבָל נִכְפַּל עָנְשׁוֹ כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ.

ד וְכַאֲשֶׁר יְקַבֵּל הָאָדָם אֶת מוּסַר הַשֵּׁם וְיֵיטִיב דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו. רָאוּי לוֹ שֶׁיִּשְׂמַח בְּיִסּוּרָיו לְפִי שֶׁהוֹעִילוּהוּ תּוֹעָלוֹת נִשְׂגָּבוֹת. וְיֵשׁ לוֹ לְהוֹדוֹת לַשֵּׁם יִתְעַלֶּה עֲלֵיהֶם כְּמוֹ כָּל שְׁאָר הַהַצָּלָחוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קט״ז:י״ג) כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא וְנֶאֱמַר (תהילים קט״ז:ג׳-ד׳) צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי ראב״י אוֹמֵר כָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם שָׂרוּי בְּשַׁלְוָה אֵין מִתְכַּפֵּר לוֹ מֵעֲוֹנוֹתָיו כְּלוּם וע״י הַיִּסּוּרִין הוּא מִתְרַצֶּה לַמָּקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג׳:י״ב) כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה׳ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה, פֵּרוּשׁוֹ — כְּאָב אֶת בֵּן, כֵּן יִרְצֶה ה׳ אֶת אֲשֶׁר הוֹכִיחַ וְקִבֵּל מוּסָרוֹ וּכְדָרְךְ שֶׁהָאָב יִרְצֶה אֶת בְּנוֹ אֲחֵרֵי הַתּוֹכָחוֹת. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד וּכְאָב יוֹכִיחַ אֶת הַבֵּן אֲשֶׁר יִרְצֶה בּוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכִיחַ אֶת הַבָּנִים אֲשֶׁר נוֹאַשׁ מֵהֶם וְיוֹדֵעַ שֶׁלֹּא יוֹעִילֵם הַתּוֹכַחַת, וְנֶאֱמַר עַל הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם מַכִּירִים טוֹבַת הַתּוֹכָחָה וְתוֹעַלְתָּהּ. כמ״ש (הושע ז׳:י״ג) וְאָנֹכִי אֶפְּדֵם וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים וְנֶאֱמַר (הושע ז׳:ט״ו) וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ רָע וְנֶאֱמַר (הושע י״א:ג׳) וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים.

ה וְיֵשׁ עַל הַבּוֹטֵחַ בַּשֵּׁם לְהוֹחִיל בְּמָעוּף צוּקָתוֹ כִּי יִהְיֶה הַחֹשֶׁךְ סִבַּת הָאוֹרָה. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מיכה ז׳:ח׳) אַל תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ ה׳ אוֹר לִי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אִלְמָלֵא נָפַלְתִּי לֹא קָמְתִּי אִלְמָלֵא יָשַׁבְתִּי בַּחֹשֶׁךְ לֹא הָיָה אוֹר לִי. וְכָל אִישׁ וְאִישׁ בְּיוֹם צַר לוֹ יִתֵּן לִבּוֹ לְהָבִין וּלְהִתְעַנּוֹת עִם הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּפִלָּה. כְּמוֹ שֶׁהַצִּבּוּר חַיָּבִים לָצוּם וּלְהִתְעַנּוֹת בְּעֵת צָרָתָם כַּאֲשֶׁר תִּקְּנוּ חַזַ״ל וְזֶה צוֹם נִבְחָר וְיוֹם רָצוֹן. וְכַאֲשֶׁר יָבֹא מוּסַר הש״י עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא זַךְ וְיָשָׁר יִהְיֶה לְנִסָּיוֹן וּלְהַגְדִּיל שְׂכָרוֹ לָעוֹלָם הַבָּא כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח׳:ט״ז) לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵטִיבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פְּשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו בְּעֵת צָרָתוֹ וְחִפֵּשׂ וְחָקַר וְלֹא מָצָא חֵטְא בְּיָדוֹ הֵן הֵן יִסּוּרִין שֶׁל אַהֲבָה.

ו וּמֵעִנְיַן הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר זָכַרְנוּ. הַתְּשׁוּבָה בְּיוֹם הַמָּוֶת. בִּרְאוֹת הַחוֹטֵא כִּי כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה וְאָבְדָה תִּקְוָתוֹ. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי י״א:ז׳) בְּמוּת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה. וְהוּא מִתְוַדֶּה בָּעֵת הַהִיא וְשָׁב אֶל ה׳ בְּלֵב שָׁלֵם. וְגַם הַתְּשׁוּבָה הַהִיא מוֹעִילָה אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ מַשֶּׁגֶת לְתִשׁוּבַת הַשָּׁב בְּעֹצֶם תֻּמּוֹ. כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ בַּשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן.

ז **הַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִיָּה** — כַּאֲשֶׁר יָבוֹאוּ יְמֵי הַזִּקְנָה וְהִגִּיעוּ יְמֵי הַשֵּׁיבָה וְיִכֶּל כֹּחוֹ וְיִמְעַט. וְיָשׁחַ יִצְרוֹ. גַּם יִזְכֹּר קִצּוֹ כִּי קָרוֹב הוּא וְיָבִין לְאַחֲרִיתוֹ וְיָשׁוֹב אֶל ה׳ וִירַחֲמֵהוּ. וַאֲשֶׁר אֵינוֹ חוֹזֵר בִּתְשׁוּבָה בְּבוֹא יְמֵי הַזִּקְנָה יִכָּפֵל עָנְשׁוֹ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה עָלָיו. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שְׁלֹשָׁה הקב״ה שׂוֹנְאָן דַּל גֵּאֶה וְעָשִׁיר מְכַחֵשׁ וְזָקֵן מְנָאֵף. וְנֶאֱמַר (הושע ז׳:ט׳) אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע גַּם שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע. וּמִן הַתְּמִיהָה וְהַפְּלִיאָה. כִּי יַעֲמֹד הָאָדָם בַּחֲצִי יָמָיו וְרוֹאֶה כִּי הַיָּמִים הוֹלְכִים וְדַלִּים. וַיָּחֶל הֲרִיסוּת הַבִּנְיָן. וְיֵחָסֵר הַמֵּשֶׁג בְּטִבְעוֹ וְתֵרָאֶה בּוֹ הַיְבֹשֶׁת. כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״ב:י״ב) יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב איבָשׁ. אֵיךְ טַח מֵרְאוֹת עֵינָיו וּמֵהַשְׂכִּיל לְבָבוֹ. וְלֹא יִרְאֶה כִּי נוֹסֵעַ הוּא אֶל הַמָּקוֹם מְקוֹם בֵּית עוֹלָמוֹ. הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ יוֹמָם וָלַיְלָה.

ח וְיֵשׁ אֲנָשִׁים רַבִּים יִמָּנַע מֵהֶם אוֹר הַתְּשׁוּבָה. כִּי הֵם זַכָּאִים וּטְהוֹרִים בְּעֵינֵיהֶם וְלֹא יִתְעַשְּׁתוּ עַל תִּקּוּן מַעֲשֵׂיהֶם. כִּי דְּמוּ בְּנַפְשָׁם שֶׁהֵם מְתֻקָּנִים וְהֵם חַטָּאִים לַה׳ מְאֹד. הֲלֹא כָּתוּב (קהלת ז׳:כ׳) כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא. וְהָאֲנָשִׁים הָהֵם מֵאֲשֶׁר הֵם בּוֹזִים לִדְבַר עֲוֹנוֹת. לֹא יַרְגִּישׁוּ וְלֹא יָבִינוּ לְמוֹ. אוֹ הוֹדַע אֲלֵיהֶם חַטֹּאתָם וְנִשְׂכַּח מִלִּבָּם אַחֲרֵי כֵן. וְהִנֵּם כְּמוֹ הַחוֹלֶה שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ בְּחָלְיוֹ וְלֹא יַחְשֹׁב עַל הָרְפוּאָה וְיִכְבַּד חָלְיוֹ תָּמִיד עַד אֲשֶׁר לֹא יוּכַל לְהֵרָפֵא. וּפְעָמִים תִּהְיֶה נִסְבָּה לָזֹאת מִקְצָר בִּינָתָם. כִּי לֹא יָבֹאוּ לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים וְדַעַת דְּרָכָיו לֹא יֶחְפָּצוּן. עַל כֵּן לֹא יִשְׁקְדוּ עַל דַּלְתוֹת חֲכָמִים וְתַלְמִידִים. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ו:י״ב) לֹא יֶאֱהַב לֵץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ.

ט וְהִנֵּה אֲנָשִׁים צַדִּיקִים וִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם. שְׁאָגָה לָהֶם כַּלָּבִיא תָּמִיד בְּמַחְשְׁבוֹתָם. וְיִנְהֲמוּ עַל חֲטָאֵיהֶם כְּנַהֲמַת יָם. וְעַל אֶשֶׁר קָצוֹר קָצְרָה יָדָם מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם. כִּי עַל זֶה יִפָּשַׁע גֶּבֶר וְהִרְבָּה אַשְׁמָה כְּמוֹ עַל הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת. כָּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְתֵר הקב״ה עַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְעַל שְׁפִיכוּת דָּמִים וְלֹא וְתֵר לַעֲוֹן בִּטּוּל תּוֹרָה. אַף כִּי מָלְאוּ רַע הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִקֵּר מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם וּמַעֲשֵׂיהֶם עַל חֶפְצֵי גּוּפָם וְהַבְלֵי זְמַנָּם. וּבְסוֹד הַיִּרְאָה אַל תָּבֹא נַפְשָׁם. וּלְהִשְׁתּוֹנֵן כְּלִיוֹתָם עָלֶיהָ אַל תֵּחַד כְּבוֹדָם בְּמַשְׂכִּיּוֹת לְבָבָם וְחַדְרָם וּמַשְׂכִּיּוֹתָם לְעִתִּים מְזֻמָּנִים. וְלֹא יִתְּנוּ חֵלֶק לַתּוֹרָה בְּעִסְקֵיהֶם. וּמִקֶּרֶב לִבָּם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַל נַפְשָׁם. כִּי גּוֹי אֹבֵד עֵצוֹת הֵמָּה. וְכַמָּה הֵם בְּמַדְרֵגָה תַּחְתּוֹנָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה לַזִּקְנָה בֶּן שִׁבְעִים לַשֵּׂיבָה בֶּן שְׁמוֹנִים לַגְּבוּרָה בֶּן תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ בֶּן מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם. וְהָיְתָה כַּוָּנָתָם ז״ל בַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְהַזְהִיר עַל הַתְּשׁוּבָה. וְשֶׁיְּחַשֵּׁב הָאָדָם עַל קְצוֹ בְּהַגִּיעוֹ לִימֵי הַזִּקְנָה. אִם לֹא זָכָה לַעֲשׂוֹת כֵּן בִּימֵי בְּחוּרוֹתָיו. וְאַחֲרֵי כֵּי קָרוֹב לָבֹא עִתּוֹ יַעֲזֹב חֶפְצֵי הַגּוּף וְתַאֲוֹתָיו וְיִתְקֵן נַפְשׁוֹ. וּבְהַגִּיעַ לִימֵי הַשֵּׂיבָה יוֹסִיף לְגָרֵשׁ מִלִּבּוֹ עִנְיַן הָעוֹלָם. וּלְפִי מְעוּט הַשָּׁנִים הַבָּאוֹת יַמְעִיט בְּעֶסֶק הָעוֹלָם וְיִתְיַחֵד תָּמִיד לְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת הַשֵּׁם. וְלִחְשֹׁב עִם נַפְשׁוֹ וּלְתַקֵּן מְדוֹתָיו. וּלְבַקֵּשׁ תּוֹרָה וּמְצוֹת. וּמָה שֶּׁאָמְרוּ בֶּן תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ הוּא מִלְּשׁוֹן (תהילים ק״ב:א׳) יִשְׂפֹּךְ שִׂיחוֹ (בראשית כ״ד:ס״ג) לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה. כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יִצְחָק תִּקֵּן תְּפִלַּת הַמִּנְחָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה. כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִגִּיעַ לְתִשְׁעִים רָאוּי לוֹ לִהְיוֹת כָּל עִסְקוֹ בִּתְפִלּוֹת וּבְתְהִלּוֹת הַשֵּׁם וְלָשִׂיחַ בְּנִפְלְאוֹתָיו. וְדִבֵּר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּעִנְיַן יְמֵי הַזִּקְנָה שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל הָאָדָם בָּהֶם מֵעֲבוֹדַת הש״י וְאָמַר (קהלת י״א:ו׳) בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשָׁר הַזֶּה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים. הִמְשִׁיל יְמֵי הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת לַבֹּקֶר וימי הַזִּקְנָה לָעֶרֶב. וְהַזֶּרַע דֶּרֶךְ מָשָׁל לְבָנִים וְתַלְמִידִים. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה נָשָׂא אִשָּׁה בְּיַלְדוּתוֹ יִשָּׂא אִשָּׁה בְּזִקְנוּתוֹ הֶעֱמִיד תַּלְמִידִים בְּיַלְדוּתוֹ יַעֲמִיד תַּלְמִידִים בְּזִקְנוּתוֹ. כִּי אוּלַי יַצְלִיחוּ בְּנֵי הַזְּקוּנִים בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת מִבְּנֵי הַנְּעוּרִים. וְכֵן הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר יַעֲמִיד בְּזִקְנוּתוֹ אוּלַי יַצְלִיחוּ מִן הָרִאשׁוֹנִים אוֹ יִהְיוּ כְּאֶחָד טוֹבִים. אַחֲרֵי כֵּן אָמַר (קהלת י״א:ז׳) וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לָעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת הַשָּׁמֶשׁ. פֵּרוּשׁוֹ – חָזַר לְדַבֵּר עַל יְמֵי הַזִּקְנָה שֶׁהִמְשִׁיל אוֹתָם לָעֶרֶב. וּמִפְּנֵי כִּי הַזָּקֵן לֹא יִטְעַם אֶת אֲשֶׁר יֹאכַל וְאֶת אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה כְּדִבְרֵי בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי. אָמַר כִּי יֵשׁ לוֹ לְזָקֵן לֵהָנוֹת בְּמְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ וְאַל תִּקְצַר נַפְשׁוֹ עָלָיו. כִּי קָצָר נֶפֶשׁ מוֹנֵעַ אֶת הָאָדָם מִמְּלֹאכֶת שָׁמַיִם. וְיֶעֱרַב לוֹ הָאוֹר כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיכֶנּוּ לְעַמַּת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ הַבָּאִים. כַּאֲשֶׁר יַזְכִּיר בַּמִּקְרָא אֲשֶׁר לְמַטָּה מִזֶּה (קהלת י״א:ח׳) כִּי אִם שָׁנִים הָרַבֶּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי הָרַבֶּה יִהְיוּ כָּל שֶׁבָּא הָבֶל. פֵּרוּשׁ גַּם כִּי יַזְקִין הָאָדָם מְאוֹד אַל יִהְיֶה עַל עַצְמוֹ לְמַשָּׂא. אַךְ בְּכָל שְׁנוֹתָיו יִשְׂמַח לְמַעַן לֹא יְאַבֵּד אַחַת מִשְׁנוֹתָיו וְלֹא יִשְׂבַּת מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא. וְיִזְכּוֹר יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי הָרַבֶּה יִהְיוּ וְאָז לֹא יוּכַל לַעֲבֹד עֲבוֹדָה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ו׳:ו׳) בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה לָּךְ. וְהַצַּדִּיקִים מִתְגַּבְּרִים בְּזִקְנוּתָם וְיֶאֱזְרוּ חַיִל וְיַחֲלִיפוּ כֹּחַ לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים כָּל זְמַן שֶׁמַּזְקִינִין חָכְמָה מִתּוֹסֶפֶת בָּהֶם. וְנֶאֱמַר (תהילים צ״ב:ט״ו) עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ. וְהִזְכִּיר לְמַעְלָה (תהילים צ״ב:י״ג-י״ד) צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח וְגוֹ׳ שְׁתוּלִים בְּבֵית ה׳ וְגוֹ׳ כִּי הַצַּדִּיקִים שְׁתוּלִים בְּבֵית ה׳ מִנְּעוּרֵיהֶם וּגְדֵלִים בְּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת מִבְּחוּרֵיהֶם. כַּתָּמָר שֶׁיִּפְרַח וְכָאֶרֶז שֶׁגָּדֵל בַּלְּבָנוֹן. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שְׁתוּלִים בְּבֵית ה׳ אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וּגְדֵלִים בְּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת מִבְּחוּרֵיהֶם. כַּתָּמָר שֶׁיִּפְרַח וְכָאֶרֶז שֶׁגָּדֵל בַּלְּבָנוֹן. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שְׁתוּלִים בְּבֵית ה׳ אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁמַּכְנִיסִין וּמוֹצִיאִין בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְעוֹסְקִין בְּתוֹרָה בְּרַבִּים. וְאָמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין אִילָנוֹת אֶלָּא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קמ״ד:י״ב) אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם. וְאָמַר אַחֲרֵי כֵּן בְּדָבָר זֶה אֵינָם נִמְשָׁלִים לְאִילָנוֹת כִּי הָאִילָנוֹת בְּהַזְקִינָם לֹא יִתְּנוּ חֵילָם וְהַצַּדִּיקִים יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה. עוֹד אָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים ע״א:י״ח) וְגַם עַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל תַּעַזְבֵנִי עַד אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל יָבֹא גְּבוּרָתֶךָ.

י **הַדֶּרֶךְ הַשְּׁלִישִׁית** – כַּאֲשֶׁר יִשְׁמַע מוּסַר הַחֲכָמִים וְהַמּוֹכִיחִים יַקְשִׁיב וְיִשְׁמַע וְיִכָּנַע וְיַחְזֹר בִּתְשׁוּבָה. וְיִקַּבֵּל בְּלִבּוֹ כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹכָחוֹת וְשֶׁלֹּא יִגְרַע דָּבָר מִדִּבְרֵיהֶם. וְהִנֵּה הָאִישׁ הַזֶּה בְּרֶגַע קָטָן יָצָא מֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל. כִּי עֵת אֲשֶׁר יַאֲזִין וְיַסְכִּית וּלְבָבוֹ יָבִין וְיָשֹׁב וְיִקַּבֵּל בְּיוֹם שָׁמְעוֹ דִּבְרֵי הַמּוֹכִיחַ. וְקִיֵּם עָלָיו לִהְיוֹתוֹ עוֹשֶׂה כָּכָל אֲשֶׁר יוֹרוּהוּ תּוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה מִן הַיּוֹם הַהוּא וָמַעְלָה לְהִזָּהֵר כַּאֲשֶׁר יַזְהִירוּהוּ יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים. עָלְתָה בְיָדוֹ הַתְּשׁוּבָה וְנֶהְפַּךְ לְאִישׁ אַחֵר. וּמֵעֵת אֲשֶׁר קִבֵּל כָּזֹאת בְּמַחְשַׁבְתּוֹ וְנָמַר עָלָיו כָּכָה בִּלְבָבוֹ קָנָה לְנַפְשׁוֹ זְכוּת וְשָׂכָר עַל כָּל הַמִּצְוֹת וְהַמּוּסָרִים וְאַשְׁרֵהוּ כִּי צַדִּיק נַפְשׁוֹ בְּשָׂעָה קַלָּה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [הכתוב] כְּאִלּוּ עָשׂוּ מִיָּד. וְאָמַר בְּאָבוֹת שֶׁל רַבִּי נָתָן כָּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּים מֵחָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ד:ז׳) נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. בֵּאוּר הַדָּבָר כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר קִבֵּל עַל נַפְשׁוֹ בְּלֵב נֶאֱמָן לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּהוּ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לוֹ הַיּוֹשְׁבִים עַל הַמִּשְׁפָּט. יֵשׁ בְּיָדוֹ מִן הַיּוֹם הַזֶּה שָׂכָר עַל כָּל הַמִּצְוֹת עַל אֲשֶׁר שָׁמְעָה אָזְנוֹ מִדִּבְרֵי הַתּוֹרָה וַתֵּבֶן לָהֶם. וְעַל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא גִּלּוּ אָזְנוֹ עֲלֵיהֶם עֲדֶנָה. וְצֶדֶק לָבַשׁ וְקָנָה זְכוּת עַל הַנִּגְלוֹת אֵלָיו וְעַל כָּל נֶעְלָם מֵעֵינָיו. וְאַחֲרֵי זֹאת יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁ וְיִשְׁקֹד עַל דַּלְתוֹת מוֹכִיחָיו וְיַשְׂכִּיל מִכָּל מְלַמְּדָיו. וְנִמְצָא הָאִישׁ הַזֶּה מַעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ כִּי לֹא יָדַע אֶת הַדָּבָר וְהִנֵּה שְׁכָרוֹ אִתּוֹ עָלָיו וּכְעִנְיָן מָה שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּסִינַי נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע שֶׁהִקְדִּימוּ קַבָּלַת הַמַּעֲשֶׂה עַל נַפְשָׁם לִפְנֵי הַשְׁמִיעָה. וּבְעִנְיָן אַחֵר לֹא יִתֵּכֶן שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשֵׂי הָאָדָם מְרֻבִּין מִמָּה שֶׁהוּא יוֹדֵעַ.

יא וַאֲשֶׁר לֹא יִתְעוֹרֵר לְקוֹל הַמּוֹכִיחִים יִכָּפֵל עֲוֹנוֹ כִּי הִזְהִירוּהוּ וְהִקְשָׁה אֶת לִבּוֹ וְלֹא נִזְהַר כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ז:י׳-י״א) תֵּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה. אַךְ מְרִי יְבַקֵּשׁ רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח בּוֹ. פֵּרוּשׁ הָאִישׁ הָרָע לֹא יִכָּנַע לְקוֹל הַמּוֹכִיחִים אַךְ יְבַקֵּשׁ לְהַמְרוֹת. וְתַחַת כִּי לֹא נִתַּן מִדִּבְרֵי הַמַּלְאָךְ הַמּוֹכִיחַ.

מַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח בּוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. כִּי הַמּוֹכִיחִים נִקְרְאוּ מַלְאָכִים שֶׁנֶּאֱמַר (ד״ה ב ל״ו:ט״ז) וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו. וְעוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט״ו:י׳) מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח שׂוֹנֵא תוֹכַחַת יָמוּת. פֵּרוּשׁוֹ – אֱמֶת כִּי רָאוּי מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח וְעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה. אָכֵן יֵשׁ תִּקָּוָה כִּי יְוֻסַּר וְיָשׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרַע. אַךְ רַע מִמֶּנּוּ שׂוֹנֵא תּוֹכָחוֹת כִּי אֵין לוֹ תִּקָּוָה וְתִקָּנָה בְּמוּסָר רַע אֲבָל אַחַת דָּתוֹ לָמוּת. כִּי הָעוֹבֵר עֲבֵרָה תִּתְקַפֵּהוּ הַתַּאֲוָה וְהַיֵּצֶר הִשִּׁיאוֹ. וְיִתָּכֵן כִּי נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ עַל אֲשֶׁר יַעֲצָר כֹּחַ [נ״ל שצ״ל על אשר לא עצר כח] מִפְּנֵי יִצְרוֹ. וְאוּלַי יִכְסֹף לְתוֹכָחָה וְיִקָּוֶה לְמוּסָר. אֲבָל שׂוֹנֵא הַתּוֹכָחוֹת כְּבָר נוֹאַשׁ מִנַּפְשׁוֹ. וְשִׁנְאַת הַתּוֹכָחָה תִּהְיֶה לוֹ לְעֵדָה כִּי הוּא שׂוֹנֵא דִּבְרֵי הש״י.

יב עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט״ו:ל׳-ל״א) מְאוֹר עֵינַיִם יְשַׂמַּח לֵב שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן עָצֶם. אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין. וְיֵשׁ לְכָל חָכָם לֵב לָדַעַת כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁחִבֵּר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם דְּבָרִים בְּטֵלִים כְּאֵלֶּה חִנָּם בְּתוֹךְ דִּבְרֵי הַמּוּסָר וְיִרְאַת ה׳. כְּשֶׁכְּבָר הֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב (מלכים א ד׳) וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם. אָכֵן זֶה פֵּשֶׁר הַדָּבָר. מְאוֹר עֵינַיִם יְשַׂמַּח לֵב. הָעַיִן אֵבֶר נִכְבָּד מְאֹד כִּי יִרְאוּ בּוֹ אֶת הַמְּאוֹרוֹת הַמְשַׂמְּחִים אֶת הַלֵּב. וְנִכְבָּד מִמֶּנּוּ הָאֹזֶן כִּי יִשְׁמְעוּ בּוֹ שְׁמוּעָה טוֹבָה הַמְּדַשֶּׁנֶת אֶת הָעֶצֶם שֶׁאֵין בּוֹ הַהַרְגָּשָׁה וְלֹא יְדַשֵּׁן בִּמְאוֹר עֵינַיִם בִּלְתִּי בְּתַעֲנוּג יָתֵר. וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל כִּי הָאֹזֶן נִכְבָּד מִשְּׁאָר הָאֵיבָרִים. שֶׁאִם סְמֵא אֶת עֵינוֹ נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי עֵינוֹ. חֵרְשׁוֹ נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי כֻלּוֹ. וְהֵן הָאָדָם חַיָּב לַעֲבֹד אֶת הש״י בְּאֵיבָרָיו וּיצוּרָיו כֻּלָּם כִּי לַעֲבוֹדָתוֹ יְצָרָם כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי ט״ז:ד׳) כֹּל פָּעַל ה׳ לַמַּעֲנֵהוּ. אַף כִּי בָּאֵבָרִים הַנִּכְבָּדִים אֲשֶׁר יָצַר בּוֹ נִתְחַיֵּב לַעֲבֹד בָּהֶם אֶת יוֹצְרָם. וְהָעִנְיָן הַגָּדוֹל יָתֵר מְאֹד אִם יַפְרִיעֵם מִמַּעֲשֵׂה מִצְוֹתָיו וַעֲבוֹדָה לֹא יַעֲבֹד בָּהֶם וְלֹא כִּגְמוּל עֲלֵיהֶם הֵשִׁיב. כִּי ה׳ הֵטִיב עִמּוֹ בְּחוּשָׁיו הַנִּכְבָּדִים טוֹבָה עֲצוּמָה וְכָבוֹד וְהָדָר עִטָּרוֹ בָּהֶם. עַל כֵּן הִקְדִּים לְהַזְכִּיר אַחַת מִמַּעֲלוֹת הָאֹזֶן בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ גֹּדֶל חוֹבַת עֲבוֹדָתוֹ. וּבֵאֵר אַחֲרֵי כֵן כִּי תִּהְיֶה עֲבוֹדַת הָאֹזֶן בִּשְׁמֹעַ אֶל הַתּוֹכָחוֹת. וְאָמַר אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין פֵּרוּשׁוֹ – רָאוּי לִשְׁפוֹן בֵּין הַחֲכָמִים. אַחַר אֲשֶׁר יַקְשִׁיב בְּתוֹכַחְתָּם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה נָפַל אָדָם מִן הַגַּג וְנִשְׁבְּרוּ אֵיבָרָיו צָרִיךְ רְטִיָּה וְתַחְבֹּשֶׁת עַל כָּל אֵבֶר מֵאֵיבָרָיו וְעָצָם מֵעֲצָמָיו. וְהַחוֹטֵא אֲשֶׁר חָטָא בְּכָל אֵיבָרָיו וְנָחְשַׁב כְּאִלּוּ רָבְתָה מַכָּה בְּאֵיבָרָיו כֻּלָּם מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קָדְקֳדוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו א׳:ו׳) מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מְתֹם. וְהִנֵּה הקב״ה מְרַפֵּא כָּל אֵיבָרָיו בִּרְטִיָּה אַחַת וְהִיא שְׁמִיעַת הָאֹזֶן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נ״ה:ג׳) הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם.

יג הַדֶּרֶךְ הָרְבִיעִית – בְּעֵת אֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאָדָם בְּתוֹרַת ה׳ וְיִקְרָא בְּדִבְרֵי הַנְּבִיאִים וְהַכְּתוּבִים. וְיָבִין בְּנֹעַם הַמּוּסָרִים וְיִרְאֶה הָאַזְהָרוֹת וְהָעֲנָשִׁים. יֶחֱרַד לַדְּבָרִים וְיָכִין לִבּוֹ לְהֵטִיב דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו וְיִתְרַצֶּה אֶל הַשֵּׁם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ס״ו:ב׳) וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ וְחָרֵד עַל דְּבָרִי. וְכֵן כָּתוּב בְּעִנְיַן יֹאשִׁיָּהוּ (מלכים ב כ״ב:י״א) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו. וּבְעִנְיַן עֻזָּרָא נֶאֱמַר (נחמיה ח׳:ט׳) כִּי בוֹכִים כָּל הָעָם בְּשָׁמְעָם אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה. וַאֲשֶׁר לֹא שָׁת לִבּוֹ אֶל דִּבְרֵי ה׳ יִכְבַּד פִּשְׁעוֹ עָלָיו כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ל״ו:כ״ד) וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַלּוֹמֵד וְאֵינוֹ מְקַיֵּם נוֹחַ לוֹ שֶׁנִּהְפְּכָה שִׂלְיָתוֹ עַל פָּנָיו וְלֹא יָצָא לָאֲוִיר הָעוֹלָם. וְנֶאֱמַר (הושע ח׳:יב) אֶכְתֹּב לוֹ רֻבֵּי תוֹרָתִי כְּמוֹ זָר נֶחְשָׁבוּ וְנֶאֱמַר (ירמיה ח׳:ח׳) אֵיכָה תֹּאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת ה׳ אִתָּנוּ אָכֵן [הִנֵּה] לַשֶּׁקֶר עָשָׂה עֵט שֶׁקֶר סֹפְרִים.

יד הַדֶּרֶךְ הַחֲמִישִׁית – בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה. הַיֵּרֵא אֶת דְּבַר הַשֵּׁם לִבּוֹ יָחִיל בְּקִרְבּוֹ בְּדַעְתּוֹ שֶׁכָּל מַעֲשָׂיו בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִין. וּבָעֵת הַהִיא הָאֱלֹקִים יָבִיא בְּמִשְׁפָּט אֶת כָּל מַעֲשֶׂה עַל כָּל נֶעְלָם אִם טוֹב וְאִם רָע. כִּי הָאָדָם נִדּוֹן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וּגְזַר דִּין שֶׁלּוֹ נֶחְתָּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּבְעֵת אֲשֶׁר יֵדַע כִּי יָבִיאוּ אֶת דִּינוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם הֲלֹא יֶחֱרַד חֲרָדָה גְּדוֹלָה וְיָשִׁית עֲצוֹת בְּנַפְשׁוֹ וּבְכָל דַּרְכֵי חֲרִיצוּת יָחִישׁ מִפְלָט לוֹ. וְלֹא תַּעֲלֶה עַל רוּחוֹ לִפְנוֹת עַל יָמִין אוֹ עַל שְׂמֹאל וּלְהִתְעַסֵּק בְּיֶתֶר חֻפָּצָיו. וְלֹא יַשְׁגִּיחַ לְפַתֵּחַ וּלְשַׁדֵּד אַדְמָתוֹ וְלֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים. וְלֹא יִתְרַפֶּה בְּיוֹם צָרָה מֵהָכִין לֵב לְהִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד. לָכֵן מָה נוֹאָלוּ הַיּוֹצְאִים לְפָעָלָם וְלַעֲבוֹדָתָם עֲדֵי עֶרֶב בַּיָּמִים הַנּוֹרָאִים יְמֵי הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט וְאֵינָם יוֹדְעִים מָה יִהְיֶה מִשְׁפָּטָם. הֲלֹא לְהָגוּתָם יֶהְגֶּה לְבָם בַּיּוֹם שֶׁיִּדַּבֵּר בָּם שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ח׳:ח׳) מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ. וְרָאוּי לְכָל יֵרֵא אֱלֹהִים לְמַעַט בַּעֲסָקָיו לִהְיוֹת רַעְיוֹנָיו נְחִתִּים. וְלִקְבֹּעַ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה עִתִּים לְהִתְבּוֹדֵד בַּחֲדָרָיו וּלְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו וְלַחְקֹר. וּלְקַדֵּם אַשְׁמוּרוֹת וּלְהִתְעַסֵּק בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה וְכִשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה. וְלִשְׁפֹּךְ שִׂיחַ וְלָשֹׂאת תְּפִלָּה וְרִנָּה. וּלְהַפִּיל תְּחִנָּה. וְהָעֵת עֵת רָצוֹן וְהִתְפַּלָּה נִשְׁמַעַת בּוֹ כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ״ט:ח׳) בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר״ה יח.) דִּרְשׁוּ ה׳ בְּהִמָּצְאוֹ אֵלּוּ עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּמִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לְהָעִיר אָדָם אֶת רוּחוֹ לַחְזֹר בִּתְשׁוּבָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ט״ז:ל׳) מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ. עַל כֵּן הִזְהִירָנוּ הַכָּתוּב שֶׁנִּטְהַר לִפְנֵי ה׳ בִּתְשׁוּבָתֵנוּ וְהוּא יְכַפֵּר עָלֵינוּ בַּיּוֹם הַזֶּה לְטַהֵר אוֹתָנוּ.

טו הַדֶּרֶךְ הַשִּׁשִּׁית – כָּל עֵת יְכוֹן לִקְרַאת אֱלֹהָיו. כִּי לֹא יֵדַע הָאָדָם אֶת עִתּוֹ. עַל כֵּן כִּלְיוֹתָיו יְשִׂתוֹנֵן. וּבְצָדָקָה יְכוֹנֵן. לְהָשִׁיב רוּחוֹ בְּטָהֳרָה אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ. וְיַחְפֹּשׂ דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו בְּכָל יוֹם. יְקַדֵּם לַבְּקָרִים וְלִרְגָעִים יִבְחָנֵם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה ר׳ אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ, אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו רַבֵּינוּ וְכִי אָדָם יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה יוֹם יָמוּת, אָמַר לָהֶם כָּל שֶׁכֵּן יָשׁוּב הַיּוֹם שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחָר וְנִמְצְאוּ כָּל יָמָיו בִּתְשׁוּבָה. וְאוֹמֵר (קהלת ט׳:ח׳) בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אַל יֶחְסָר. לְבָן הַבְּגָדִים מָשָׁל עַל נְקִיּוּת הַנֶּפֶשׁ בִּתְשׁוּבָה, וְהַשֶּׁמֶן מָשָׁל לְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְשֵׁם טוֹב. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּעִנְיָן הַזֶּה, מָשָׁל לְאִשְׁתּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁהָיְתָה מִתְקַשֶּׁטֶת וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ וּבַעְלָהּ עוֹבֵר אֲרָחוֹת יַמִּים, וַתֹּאמַרְנָה לָהּ הַשְּׁכֵנוֹת הֲלֹא בַּעֲלֵךְ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ לְמֶרְחוֹק וְעַל מָה זֶה לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי. אָמְרָה לָהֶם בַּעֲלִי מֶלֶךְ הוּא אוּלַי יֵהָפֵךְ רוּחַ יָם וְקַל מְהֵרָה יָבֹא וְיִמְצָאֵנִי וְהִנֵּנִי מְקֻשֶּׁטֶת. וְיֵשׁ עַל הָאָדָם לְשַׁעֵר בְּנַפְשׁוֹ בְּהְיוֹתוֹ שַׁאֲנָן וְשָׁלֵו. אֵיךְ יִדְאַג לְבָבוֹ וְיִרְאָה וְרַעַד יָבֹא בוֹ בְּיוֹם הַמָּוֶת בִּהְיוֹתוֹ נָכוֹן לַעֲלוֹת לִתֵּן אֶת הַחֶשְׁבּוֹן. וְאֵיךְ יִתְוַדֶּה בְּעֵת מוֹתוֹ בְּלֵב נִשְׁבָּר. וְכָכָה יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים יִתְוַדֶּה בְּלֵב נִדְכֶּה וְיִהְיֶה מוֹרָא שָׁמַיִם עָלָיו.

טז וְיֵשׁ עַל הָאָדָם לְחַדֵּשׁ לוֹ בְּכָל יוֹם מְצִוֹת אוּלַי הִגִּיעַ תּוֹר מוֹתוֹ וְלֹא יְקַיֵּם הַמִּצְוֹת הָהֵם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ דּוֹמֶה שֶׁקִּיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְלֹא הָיָה חָסֵר אֶלָּא אוֹתוֹ מִצְוָה. וְכָל הָעוֹשֶׂה עֲבֵרָה אַחַת סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ דּוֹמֶה כְּאִלּוּ בִּטֵּל אֶת הַתּוֹרָה.

יז וְיֵשׁ אֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּעִנְיַן הַמָּוֶת לַעֲשׂוֹת צְדָקָה לְדֶרֶךְ וּלְחַזֵּק מַעֲשֵׂיהֶם וְלֹא יַעֲלוּ עַל לִבָּם יוֹם מוֹתָם עַד בּוֹאוֹ. וְהֵם נִמְשָׁלִים כַּבְּהֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּעִנְיַן הַמָּוֶת עַד יוֹם הַטְּבִיחָה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים מ״ט:ט״ו) כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ. פֵּרוּשׁוֹ — כַּצֹּאן שַׁתּוּ נַפְשָׁם לִשְׁאוֹל כִּי לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּעִנְיַן מוֹתָם עַד בּוֹאוֹ פִּתְאוֹם. מָוֶת יִרְעֵם. אֵין מוֹת הָרְשָׁעִים כְּמוֹת הַבְּהֵמוֹת מוֹת הַבְּהֵמוֹת פַּעַם אַחַת וְהָרְשָׁעִים מָוֶת יִרְעֶה בָּהֶם בְּכָל יוֹם. מִלְּשׁוֹן (מיכה ז׳:י״ד) יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד וּמֵעִנְיַן (איוב י״ח:י״ג) יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת. כִּי נֶפֶשׁ הָרְשָׁעִים הַחַשְׂתָּה וְהַהֶפְסֵד יִדְבְּקוּ בָהּ בְּכָל עֵת עַד אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵת וְתִכְלֶה וְתֹאבַד. וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר. הִמְשִׁיל זְמַן תְּחִיַּת הַמֵּתִים לַבֹּקֶר אֲשֶׁר יָעִיר בּוֹ הָאָדָם מִשְּׁנָתוֹ. וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל י״ב:ב׳) וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ. כִּי אָז יִרְדּוּ הַיְשָׁרִים בָּרְשָׁעִים כְּמוֹ שֶׁכָּתְבוּ (מלאכי ג׳:כ״א) וַעֲסוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן יוֹם הַדִּין לִתְחִיַּת הַמֵּתִים. לְאַחַר שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ גּוּפָן כָּלָה וְנִשְׁמָתָן נִשְׂרֶפֶת וְנַעֲשֶׂין אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵי הַצַּדִּיקִים שֶׁנֶּאֱמַר וַעֲסוֹתֶם רְשָׁעִים וְגוֹ׳. וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל. צוּרָם כְּמוֹ צוּרָתָם וְכֵן (הושע י״ג:ב׳) כְּתָבוּנָם עֲצַבִּים. כְּתִבּוּנָתָם. וְיִקָּרֵא הַנֶּפֶשׁ צוּרַת הָאָדָם. וְיֵשׁ מִן הַדּוֹבְרִים עַל הַנֶּפֶשׁ שֶׁאָמְרוּ בְּגֶדֶר הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא צוּרַת עֶקְרִית. וּבְאוּר הָעִנְיָן כִּי נֶפֶשׁ הָרָשָׁע יְבַלֶּה שְׁאוֹל אוֹתָהּ. וְהִיא מִזְּבוּל לוֹ. כִּי הַנֶּפֶשׁ מִן הָעֶלְיוֹנִים מִלְּשׁוֹן (ישעיה ס״ג:ט״ו) מִזְּבוּל קָדְשְׁךָ. וְהָרָשָׁע סִבֵּב בְּחַטֹּאתָיו וְעוֹלֵל לְנַפְשׁוֹ נֶפֶשׁ הַיְקָרָה וְהָעֶלְיוֹנָה שֶׁהִיא מִזְּבוּל לוֹ. לְבַלּוֹת אוֹתָהּ שְׁאוֹל מַטָּה. וְכַמָּה קָשֶׁה הַמָּוֶת לְמִי שֶׁלֹּא הִפְרִיד תַּאֲוֹת הָעוֹלָם מִנַּפְשׁוֹ עַד אֲשֶׁר יַפְרִידֶנָּה הַמָּוֶת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. רְצוֹנְךָ שֶׁלֹּא תָּמוּת. מוּת עַד שֶׁלֹּא תָּמוּת. בְּאוּר הָעִנְיָן הָרוֹצֶה שֶׁיִּהְיֶה לוֹ יוֹם הַמָּוֶת לְחַיֵּי עַד יַדְבֵּר אֶל לִבּוֹ אַחֲרֵי אֲשֶׁר סוֹפוֹ לַעֲזֹב אֶת הָאָדָמָה וּלְהַנִּיחַ חֻפְצֵי הַגּוּף וּבְאַחֲרִיתוֹ יִשְׁטְמֵם וְיִטְשֵׁם. יַעַזְבֵם בַּחַיִּים וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּאֲדָמָה רַק לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה. וְאָז יִהְיֶה לוֹ יוֹם הַמָּוֶת לְחַיִּים שֶׁאֵין לָהֶם הֶפְסֵק.

יח וְדַע כִּי נֶפֶשׁ הָרָשָׁע אֲשֶׁר כָּל תַּאֲוָתָהּ לְחֻפְצֵי הַגּוּף בְּחַיָּיו. וְנִפְרֶדֶת תַּאֲוָתָהּ מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא וְנִבְדֶּלֶת מִשָּׁרְשֶׁיהָ. תֵּרֵד בְּמוֹתוֹ לְמַטָּה לָאָרֶץ אֶל מְקוֹם תַּאֲוָתָהּ. וִיהִי תּוֹלַדְתָּהּ כְּטֶבַע הֶעָפָר לָרֶדֶת וְלֹא לַעֲלוֹת. אֲבָל יַעֲלוּהָ לַמָּרוֹם לַדִּין וְלַמִּשְׁפָּט. וְלִרְאוֹת אֵיךְ הֶחֱלִיפָה מָרוֹם בִּשְׁאוֹל. כַּאֲשֶׁר יַעֲלוּ אֶת הָאֶבֶן עַל יַד כַּף הַקֶּלַע וְאַחֲרֵי עֲלוֹתָהּ לַמָּרוֹם תֵּרֵד בְּטִבְעָהּ לְמַטָּה לָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר הָאֶבֶן חוֹזֶרֶת וְנוֹפֶלֶת לָאָרֶץ אַחֲרֵי הַזְּרִיקָה. שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כ״ה:כ״ט) וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת ה׳ אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקֶּלַע. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ מִשְׁלֵי אַחַת נִשְׁמָתָן שֶׁל צַדִּיקִים וְאַחַת נִשְׁמָתָן שֶׁל רְשָׁעִים (יש כאן חסרון וצ״ל אחת נשמתן של צדיקים ואחת נשמתן של רשעים עולות למעלה ונידונין שם. נשמתן של צדיקים זוכות בדין ונגנזות תחת כסא הכבוד ונשמתן של רשעים) חוֹזְרוֹת וְיוֹרְדוֹת וּמִטָּרְפוֹת לָאָרֶץ שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה וְגוֹ׳. וְנֶאֱמַר (משלי י״א:ז׳) בְּמוּת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה. כִּי לֹא תִּהְיֶה תִּקְוָה לְנֶפֶשׁ הָרָשָׁע לָצֵאת מֵחֹשֶׁךְ לָאוֹר שֶׁנֶּאֱמַר עַל נֶפֶשׁ הָרָשָׁע (תהילים מ״ט:כ׳) תָּבֹא עַד דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד נֵצַח לֹא יִרְאוּ אוֹר.

יט הִנֵּה נִתְבָּאֵר כִּי נִשְׁמַת הָרְשָׁעִים יוֹרֶדֶת לִשְׁאוֹל. מִשְּׁנֵי מִקְרָאוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ וּמִדִּבְרֵי חֲזַ״ל. וְעוֹד נֶאֱמַר (משלי ט״ו:כ״ד) אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה. וְעוֹד נֶאֱמַר (קהלת ג׳:כ״א) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ. פֵּרוּשׁ מִי יַכִּיר הַצַּדִּיקִים וְהָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. כִּי יֵשׁ רְשָׁעִים אֲשֶׁר מַעֲשֵׂיהֶם בְּמַחְשָׁךְ וְלֹא יַכִּירוּ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם [וְיֵשׁ צַדִּיקִים] שֶׁיִּירְאוּ שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו׳:ח׳) וְהַצְנֵעַ לֶכֶת. וְיִקָּרֵא לְנֶפֶשׁ הָרָשָׁע נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה מִפְּנֵי שֶׁנִּמְשֶׁכֶת אַחֲרֵי הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית כַּבְּהֵמָה וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (יונה ד׳:י״א) אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה. וּלְנֶפֶשׁ הַצַּדִּיקִים קָרָא רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ל״ד:ל״א) אָדָם אַתֶּם. וּבְאוּר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא כֵּן הוּא. מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם וְהֵם הַצַּדִּיקִים. הָעוֹלָה הִיא לְמַעְלָה כִּי יֵשׁ הַרְבֵּה צַדִּיקִים שֶׁאֵין אָדָם יָכוֹל לְגֹזֹר עֲלֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהֵם צַדִּיקִים בֶּאֱמֶת וְכִי תַּעֲלֶה נַפְשָׁם לַמָּרוֹם. כְּעִנְיָן מָה שֶׁנֶּאֱמַר (ש״א ט״ז:ז׳) כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַה׳ יִרְאֶה לַלֵּבָב. וְגַם כִּי רַבִּים מִן הַצַּדִּיקִים הֵם יִרְאֵי שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר וְאֵין צִדְקָתָם מוּדַעַת. וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו׳:ח׳) וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ. וְרוּחַ הַבְּהֵמָה וְגוֹ׳ גַּם יֵשׁ רְשָׁעִים רַבִּים שֶׁאֵין אָדָם מַכִּיר בְּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ״ט:ט״ו) וְהָיָה בְּמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאָנוּ וּמִי יוֹדְעֵנוּ. וְכֵן פֵּרְשׁוּ זַ״ל בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת. כִּי רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם אִלּוּ הַצַּדִּיקִים וְרוּחַ הַבְּהֵמָה אִלּוּ הָרְשָׁעִים. וְלֹא יוּכַל אִישׁ לוֹמַר כִּי הָיָה מִסְתַּפֵּק עַל נִשְׁמַת הָאָדָם אִם תַּעֲלֶה לְמַעְלָה כִּי הִנֵּה כָּתוּב (קהלת י״ב:ז׳) וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ. וְעוֹד אֵיךְ יִסְתַּפֵּק עַל רוּחַ

הַבְּהֵמָה אִם יוֹרֶדֶת לְמַטָּה הֲלֹא רוּחַ הַבְּהֵמָה מִן הָאָרֶץ וְאֵיךְ תַּעֲלֶה. וְנִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה כִּי נִשְׁמַת הָאָדָם עֶלְיוֹנִית. כִּי כָּתוּב עַל נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה כִּי הִיא מִן הָאָרֶץ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א׳:כ״ד) תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ. וְעַל נֶפֶשׁ הָאָדָם כָּתוּב (שם ב׳) וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים. עַל כֵּן תַּעֲלֶה נִשְׁמַת הָאָדָם בְּמוֹת הַגּוּף לְמַעְלָה כִּי כָּל הַדְּבָרִים שָׁבִים אֶל שָׁרְשָׁם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת י״ב:ז׳) וְיָשָׁב הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ. וְנֶאֱמַר עַל נִשְׁמַת הַצַּדִּיקִים (זכריה ג׳:ז׳) וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה פֵּרוּשׁוֹ – בֵּין הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם עוֹמְדִים וְקַיָּמִים. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קמ״ח:ו׳) וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם וְנֶאֱמַר (דניאל ז׳:ט״ז) קְרֻבַת עַד חַד מִן קָאֲמַיָּא. וְאָמְרוּ ז״ל נַפְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים גְּנוּזוֹת תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כ״ה:כ״ט) וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים. וְכָל אַנְשֵׁי לֵבָב יַחְשְׁבוּ הָעוֹלָם הַזֶּה כְּמוֹ דִירַת עֲרַאי וְלֹא יִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ רַק לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ וְיָכִינוּ בּוֹ צֵדָה לְנַפְשָׁם. כִּי אִם שָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה הָאָדָם וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם. אַחֲרֵי שֶׁיֵּשׁ מִסְפָּר לְשָׁנָיו יִכְלֶה הַמִּסְפָּר וְסוֹפוֹ כְּלֹא הָיָה יִהְיֶה. וְעוֹלָם הַגְּמוּל אֵין לוֹ תַּכְלִית כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ט״ז:כ״ב) כִּי שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא אָשׁוּב אֱהֶלֶךְ. אַף כִּי יְמֵי הָאָדָם כְּצֵל עוֹבֵר כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים צ׳:י׳) יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְגוֹ׳. וְנֶאֱמַר (תהילים קמ״ד:ד׳) יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא כְּצִלּוֹ שֶׁל אִילָן וְלֹא כְּצִלּוֹ שֶׁל כּוֹתֶל אֶלָּא כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרֵחַ וְעוֹבֵר. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי חַיָּב הָאָדָם לְהַמְשִׁיל הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלִבָּבוֹ כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרֵחַ וּבְרֶגַע קָטָן עוֹבֵר. גַּם כִּי אֵין הָאָדָם יוֹדֵעַ אִם הַיּוֹם כָּאן וּלְמָחָר בַּקֶּבֶר. וְנִמְצָא בְּהִשְׁתַּדְּלוֹ וְטָרְחוֹ עַל יוֹם מָחָר כִּי הוּא מִצְטַעֵר עַל עוֹלָם שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אַל תְּצַר צָרַת מָחָר כִּי לֹא תֵדַע מַה יֵּלֶד יוֹם.

כ וְעִקַּר סֵפֶר קֹהֶלֶת חִבְּרוֹ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְמַעַן יָשִׂים הָאָדָם עַל לִבּוֹ כִּי הָעוֹלָם הֶבֶל הֲבָלִים וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ זוּלָתִי לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה. וְהוֹדִיעַ כַּוָּנָתוֹ בִּפְתִיחָתוֹ וַחֲתִימָתוֹ. כִּי פָּתַח וְאָמַר הֶבֶל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֶבֶל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אִלּוּ אָדָם אַחֵר הָיָה אוֹמֵר כֵּן הָיִינוּ אוֹמְרִים אוּלַי לֹא אָסַף שְׁתֵּי פְּרוּטוֹת מִיָּמָיו עַל כֵּן נֶחְשָׁב הָעוֹלָם הֶבֶל בְּעֵינָיו. אָכֵן שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ שֶׁנִּכְתַּב עָלָיו (מלכים א י׳:כ״ז) וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כָּאֲבָנִים. לוֹ נָאֶה לוֹמַר כִּי הָעוֹלָם הֶבֶל הֲבָלִים. וְחָתַם סְפָרוֹ וְאָמַר (קהלת י״ב:י״ג) סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם.

כא וּמִי שֶׁחָנָנוֹ הש״י דֵּעָה יָשִׂיב אֶל לִבּוֹ כִּי הש״י שְׁלָחוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה לִשְׁמֹר מִשְׁמַרְתּוֹ וְתוֹרָתוֹ וְחֻקּוֹתָיו וּמִצְוֹתָיו. וְלֹא יִפְקַח עֵינָיו זוּלָתִי לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתוֹ. וּלְקֵץ הַיָּמִים אִם עָשָׂה שְׁלִיחוּתוֹ בֶּאֱמוּנָה. יָשׁוּב וּבָא בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשׁוֹ. כְּעֶבֶד אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ הַמֶּלֶךְ לַעֲבֹר הַיָּם. שֶׁאֵין עֵינָיו וְלִבּוֹ זוּלָתִי עַל דְּבַר שְׁלִיחוּתוֹ עַד שׁוּבוֹ אֶל אֲדוֹנָיו. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״ב:כ״א) לְהוֹדִיעֲךָ קְשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ.

כב וּמִן הַדְּבָרִים שֶׁאָדָם חַיָּב לִזְכֹּר בַּעֲבוּרָם יוֹם הַמָּוֶת. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּטֵּל וְאַל תִּרְפֶּינָה יָדָיו מֵעֲבוֹדַת הש״י. וְתִדַּד שְׁנָתוֹ מֵעֵינָיו לַעֲמֹל בַּתּוֹרָה. וּלְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת ה׳ וּלְתַקֵּן מִדּוֹת נַפְשׁוֹ וּלְהַשִּׂיג מַעֲלוֹת הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת אֵיךְ יַגְדִּיל וְיַאְדִּיר מִצְוֹת לִהְיוֹת לְנַפְשׁוֹ סְגֻלָּה וְאוֹצָר כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י׳:ח׳) חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת. כִּי יֵדַע וְיִזְכֹּר שֶׁהַיָּמִים קְצָרִים כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַיּוֹם קָצָר וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים וּבַעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק.

כג וּמִי שֶׁאֵינוֹ זוֹכֵר יוֹם הַמָּוֶת תָּמִיד דּוֹמֶה בְּעֵינָיו שֶׁיֵּשׁ לוֹ פָּנַאי וּמְתוּן לְהַשִּׂיג חֶפְצוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְיָפָה שָׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה.

כד וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט׳:ד׳) כִּי מִי אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל כָּל הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן הָאַרְיֵה הַמֵּת. פֵּרוּשׁוֹ – שִׂבַּח חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה לְעָנְיַן הַתְּשׁוּבָה וּפְעֻלַּת הַמִּצְוָה וְהַשָּׂגַת מַעֲלוֹת הַנֶּפֶשׁ וְהוּא הַבִּטָּחוֹן הַנִּמְצָא לַאֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל הַחַיִּים. וּפֵרוּשׁ – כִּי לְכֶלֶב חַי כִּי הָאָדָם הַפָּחוּת בַּחַיִּים יָכוֹל לְהוֹסִיף מַעֲלוֹת בְּנַפְשׁוֹ מָה שֶׁלֹּא יָכוֹל לַעֲשׂוֹת כֵּן הֶחָכָם הַצַּדִּיק הַמֵּת. וּבְמָקוֹם אַחֵר בְּזֶה וְגִנָּה הָעוֹלָם הַזֶּה לְעָנְיַן הַשָּׂגַת תַּעֲנוּגָיו וּכְבוֹדוֹ. וְאָמַר (קהלת א׳:ג׳) מַה יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ. עוֹד אָמַר (קהלת ד׳:ב׳) וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה.

כה וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְאֵין אַתָּה בָּא לִידֵי עֲבֵרָה. מֵאַיִן בָּאתָ, מִטִּפָּה סְרוּחָה. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, לִמְקוֹם רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן אֶת הֶחָשְׁבּוֹן, לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הקב״ה. בֵּאוּר הַדָּבָר. כַּאֲשֶׁר תַּחְשֹׁב מֵאַיִן בָּאתָ תַּכְנִיעַ נַפְשְׁךָ וְתִשְׁנָא הַגַּאֲוָה. וְכַאֲשֶׁר תִּזְכֹּר לְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ תִּבְזֶה הָעוֹלָם וְתַכִּיר כִּי מוֹתָרוֹ אַיִן וְלֹא תִתְעַסֵּק בּוֹ זוּלָתִי לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ. וְכַאֲשֶׁר תָּשִׁיב אֶל לִבְּךָ לִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן אֶת הֶחָשְׁבּוֹן יְהִי מוּרָא שָׁמַיִם עָלֶיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ט׳:י) וַיִּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד זֶה הַמָּוֶת. כִּי גַּם הַמָּוֶת טוֹב לְהַכְנִיעַ הַנְּפָשׁוֹת וְלִהְיוֹת חִתַּת אֱלֹהִים עַל הַלְּבָבוֹת וּלְבִלְתִּי עֲשׂוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה עִקָּר. וְיֵשׁ אֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם נוֹתְנִים פְּנַאי לְנַפְשָׁם לְקַבֵּעַ עִתִּים לְהָבִין

לְאַחֲרִיתָם. מִטִּרְדָּתָם בְּקִנְיָנֵי הָעוֹלָם. כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (איוב ד׳:כ״א) הֲלֹא נֹסַע יִתָּרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה. פֵּרוּשׁוֹ – הֲלֹא נֹסַע יִתָּרָם מְמוֹנָם מֵהֶם בִּנְסִיעָתָם. הִנֵּה כִּי אֵין לוֹ בָּהֶם תּוֹעֶלֶת. אֲבָל אִבֵּד מֵהֶם טוֹבָה הַרְבֵּה. כִּי גָּרַם לָהֶם אֲשֶׁר יָמוּתוּ וְלֹא בְּחָכְמָה כִּי לֹא חָכְמוּ לְהָבִין לְאַחֲרִיתָם וּלְתַקֵּן נַפְשָׁם וּלְהָכִין צֵידָה לְדַרְכָּם. כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ב:כ״ט) לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם.

כו וְהִנֵּה נַחְתּוֹם הָעִנְיָן הַזֶּה בְּמַאֲמָר נִכְבָּד אֲשֶׁר לְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל זַ״ל. הָיָה הִלֵּל עָלָיו הַשָּׁלוֹם אוֹמֵר אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי וְאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתַי. בֵּאוּר הַדָּבָר. אִם הָאָדָם לֹא יְעוֹרֵר נַפְשׁוֹ מָה יוֹעִילוּהוּ הַמּוּסָרִים. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁנִּכְנָסִים בְּלִבּוֹ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ. יִשְׁכָּחֵם הַיֵּצֶר וְיַעֲבִירֵם מִלְּבָבוֹ כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ו׳:ד׳) וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן בֹּקֶר. וְנֶאֱמַר (משלי י׳:כ׳) כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט. פֵּרוּשׁוֹ – מוּסַר הַצַּדִּיק זַךְ בְּלִי סִיג וּלְשׁוֹנוֹ נִבְחָר. אֲבָל לֵב הָרְשָׁעִים הַשּׁוֹמְעִים מוּסָרוֹ רֵגַע אֶחָד הוּא. מִלְּשׁוֹן (תהילים פ״א:ט״ו) כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ. עִנְיָנוֹ כְּרֵגַע אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ. וְיִקָּרֵא לֵב הַלֵּב הַנָּבוֹן וְהַמִּתְקַן כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ו:ל״ב) וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵב (משלי י״ז:ט״ז) לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֵב אָיִן. אָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם בְּשָׁמְעוֹ הַמּוּסָר לְעוֹרֵר נַפְשׁוֹ וְלָשׁוּם הַדְּבָרִים אֶל לִבּוֹ וְלַחְשֹׁב בָּהֶם תָּמִיד. וַעֲלֵיהֶם יוֹסִיף לֶקַח וּמִלִּבּוֹ יוֹצִיא מִילִין. וְיִתְבּוֹדֵד בְּחַדְרֵי רוּחוֹ וְיָשׁוּב יַהֲפֹךְ יַד תּוֹכַחְתּוֹ עַל נַפְשׁוֹ. וְלֹא יִסְמֹךְ עַל תּוֹכַחַת הַמּוֹכִיחַ לְבַדּוֹ. וְתוֹכַחְתּוֹ לַבְּקָרִים וְלָרָגָעִים תִּהְיֶה עַד אֲשֶׁר תִּקַּבֵּל נַפְשׁוֹ הַמּוּסָר. וְעַד אֲשֶׁר תִּטְהַר. וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי. גַּם כְּשֶׁאֲנִי לִי לְהִשְׁתַּדֵּל לְתַקֵּן נַפְשִׁי בְּכָל פִּחְי וַאֲנִי הוֹגֶה בַּחָכְמָה בְּכָל עֵת. מָה אֲנִי. כִּי הַשָּׁגַת הָאָדָם קָצָרָה וְדַלָּה. וְעִם הַטֹּרַח וְהַתִּקּוּן יַשִּׂיג מְעַט מִן הַמַּעֲלוֹת. רְאֵה מִי אָנֹכִי וּמָה חַיַּי כְּשֶׁאֵין אֲנִי לְעַצְמִי לְהִשְׁתַּדֵּל וְלִטְרֹחַ לְתַקֵּן נַפְשִׁי. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה מִן הַשָּׂדֶה שֶׁהִיא זְבוּרִית. כִּי עִם רֹב הַטֹּרַח בְּתִקּוּנָהּ וְעִם רֹב עֲבוֹדָה. תּוֹצִיא זֶרַע מְעַט. וְאִם לֹא יִטְרְחוּ בְּתִקּוּנָהּ לֹא תַצְמִחַ וְלֹא יַעֲלֶה בָהּ כָּל עֵשֶׂב אֲבָל קוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ. רַק הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר הִיא עִדִּית גַּם כִּי לֹא יִטְרַח בַּעֲבוֹרָתָהּ יִמְצָא בְּזַרְעָתָהּ תּוֹעֶלֶת. וְאָמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן מָה שֶׁכָּתוּב (תהילים ק״ג:י״ד) כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנָּתַן שָׂדֶה לַעֲבָדָיו וְהִזְהִירָם לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ וּלְהָבִיא לוֹ מִמֶּנָּה שְׁלֹשִׁים כּוֹר בְּכָל שָׁנָה וְהֵם טָרְחוּ בָהּ וְעָבְדוּ אוֹתָהּ הֵיטֵב וְהֵבִיאוּ מִמֶּנָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ חֲמִשָּׁה כּוֹרִים. אָמַר לָהֶם מַה זֹּאת עֲשִׂיתֶם אָמְרוּ לוֹ אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ שָׂדֶה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ זְבוּרִית הִיא וַאֲנַחְנוּ בְּכָל כֹּחֵנוּ עָבַדְנוּ אוֹתָהּ. וְעִם כָּל הַטֹּרַח לֹא עָשְׂתָה אֶת הַתְּבוּאָה יוֹתֵר מִזֶּה הַשִּׁעוּר. וְאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתַי. אֵין רָאוּי לִי לְאַחֵר יוֹם אוֹ יוֹמַיִם הִשְׁתַּדְּלוּתִי בְּתִקּוּן נַפְשִׁי וּבְקִבְּיעוּת עִתִּים לַתּוֹרָה. כִּי אִם אוֹמַר אֲקַוֶּה לְעֵת הַפְּנַאי וְעַד הֱיוֹת בְּיָדִי כֶּסֶף דֵּי סְפוּקִי. הִנֵּה טִרְדּוֹת הָעוֹלָם אֵינָן פּוֹסְקוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אַל תֹּאמַר לְכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה.

כז **וְהַשֵּׁנִית** – אַחֲרֵי אֲשֶׁר יֶאֱסֹף וְיִכְנֹס עוֹד יִכְסוֹף לֶאֱסֹף. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וַחֲצִי תַּאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ וְיֵשׁ בְּיָדוֹ מָנָה וּמִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹת מָאתַיִם הִשִּׂיגָה יָדוֹ מָאתַיִם מִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת. וְכֵן כְּתִיב (קהלת ה׳:ט׳) אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף.

כח **וְהַשְּׁלִישִׁית** – הַזְּמַן מִתְמַעֵט וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה. מְלֵאכֶת הַתּוֹרָה. וְתִקּוּן הַנֶּפֶשׁ. וְהַשָּׁגַת הַמַּעֲלוֹת כְּמוֹ הָאֲהֻבָה. וְהַיִּרְאָה. וְהַדְּבֵקוּת. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זַ״ל הַיּוֹם קָצָר וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה.

כט **הָרְבִיעִית** – כַּאֲשֶׁר יְאַחַר תִּקּוּן נַפְשׁוֹ יִקְרָהוּ עָוֹן וְיִכָּשֵׁל בַּעֲבֵרוֹת תָּמִיד.

ל **הַחֲמִישִׁית** – בְּאִחוּר תִּקּוּן הַנֶּפֶשׁ הַיֵּצֶר הוֹלֵךְ וּמִתְגַּבֵּר. וְיִקְשֶׁה עָלָיו לְתַקֵּן נַפְשׁוֹ אַחַר כֵּן. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ד:ל״א) וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְשֹׂנִים וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כַּאֲשֶׁר הַיֵּצֶר קָשׁוּר בַּעֲבֵרָה יְדָמֶה כְּעִנְיַן הַמִּינוּת וְלֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לְטַהֲרָתוֹ. וְאָמְרוּ בַּמּוּסָרִים, הַהֶרְגֵּל עַל כָּל דָּבָר שִׁלְטוֹן.

לא **הַשִּׁשִּׁית** – אוּלַי לֹא יִמָּשְׁכוּ יָמָיו וְיָמוּת טֶרֶם יַשְׁלִים חוֹק הַתְּשׁוּבָה. עַל כֵּן הִזְהִיר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט׳:ח׳) בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים.

לב **הַשְּׁבִיעִית** – בְּהִתְאַחֲרוֹ מִן הַתְּשׁוּבָה, יִהְיוּ עֲוֹנוֹתָיו יְשָׁנִים וְיִשְׁכַּח יְגוֹנָם וְלֹא יִדְאַג לָהֶם כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה.

לג **הַשְּׁמִינִית** – בְּבוֹאוֹ בַּיָּמִים וְיַחְלַשׁ כֹּחַ הַיֵּצֶר לֹא יְקַבֵּל שָׂכָר עַל הַתְּשׁוּבָה כַּאֲשֶׁר בְּתִקּוּן לְבָבוֹ בִּימֵי בְּחוּרוֹתָיו. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז יט.) אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת ה׳. בְּעוֹדוֹ אִישׁ. וְאָמְרוּ כַּאֲשֶׁר לֹא תִמְצָא יַד הַגַּנָּב לִגְנֹב יַחֲזִיק נַפְשׁוֹ כְּאִישׁ שָׁלוֹם.

לד **הַתְּשִׁיעִית** – בִּימֵי הַזִּקְנָה. בְּהֶעְדֵּר כֹּחַ הַהַרְגָּשׁוֹת אֵינֶנּוּ עוֹצֵר כֹּחַ לְחַדֵּשׁ מְסִלּוֹת בִּלְבָבוֹ. וְלַעֲרֹךְ מַחֲשָׁבוֹת לְהִלָּחֵם בָּהֶם בְּיִצְרוֹ לְהַשִּׂיג הַמַּעֲלוֹת לִטְרֹחַ וְלַעֲמֹל בַּתּוֹרָה וּבַפְּעֻלּוֹת. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (קהלת י״ב:א׳) וּזְכֹר אֶת בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ יָמִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֵפֶץ. עַל כֵּן רָאוּי לָאָדָם לְהָחִישׁ מִפְּלָט לְנַפְשׁוֹ כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר (תהילים קי״ט:ס׳) חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ.

שער ג

א **הַשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי – בְּבֵיאוּר חֹמֶר הַמִּצְוֹת וְהָאַזְהָרוֹת וְחִלּוּקֵי הָעֲנָשִׁים.**

מִפְּנֵי שֶׁהַזְּהָר בַּעַל הַתְּשׁוּבָה לְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו. וְכַמָּה לוֹ עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר תַּם חִפֵּשׂ מְחַפֵּשׂ הַזְּהָר לַחְקֹר גֹּדֶל כָּל חֵטְא מֵחֲטָאָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איכה

ג׳:מ׳) נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה. לְהִוָּדַע אֵלָיו כָּל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא. כַּמָּה הִגְדִּיל לְאַשְׁמָה בָהּ. כִּי יֵשׁ אַשְׁמָה עַד לַשָּׁמַיִם גְּדוֹלָה. וְיֵשׁ רָעָה כְּנֶגֶד כַּמָּה חֲטָאִים גְּדוֹלִים שְׁקוּלָה. וְהַתְּשׁוּבָה הַגְּדוֹלָה כְּפִי הֱיוֹת גְּדוֹלִים חִקְרֵי לֵב כְּאֵלֶּה. כִּי לְדַעְתּוֹ רֹב הֶעָוֹן וְגָדְלוֹ. נַפְשׁוֹ יָרְעָה לוֹ. אוֹ אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת עֲוֹנָם.

ב וְעוֹד תּוֹעִיל חֲקִירַת עִצֹּם הֶעָוֹן לְכַסּוֹת כְּלִמָּה פָּנָיו בִּשְׁאֵלַת הַמִּתְחִילָה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ט׳:ו׳) אֱלֹהַי בּוֹשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ. וְלַעֲטוֹת בּוּשָׁה עַל נַפְשׁוֹ לִפְנֵי הש״י אַחֲרֵי הַבִּטָּחוֹן בִּסְלִיחָתוֹ כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ט״ז:ס״ג) לְמַעַן תִּזְכְּרִי וְבֹשְׁתְּ בְּכַפְּרִי לָךְ לְכָל אֲשֶׁר עָשִׂית. וְלִהְיוֹת לְנֶגֶד עֵינָיו גְּדֻלַּת חֶסֶד הַכַּפָּרָה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים כ״ו:ג׳) כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי. וְהַמְּשָׁל בָּזֶה כִּי אִם חָטָא הָעֶבֶד לַאֲדוֹנָיו וּבָא לְהִכָּנַע לְפָנָיו. אֵין נַפְשׁוֹ אֶל הָעֶבֶד בִּלְתִּי אַחֲרֵי יְדִיעָתוֹ כֹּבֶד פִּשְׁעוֹ. וְאִם יְדֻמֶּה בְּנַפְשׁוֹ כִּי הַחֵטְא נָקֵל יִגְדַּל הַקֶּצֶף עָלָיו. לָכֵן יִתְחַיֵּב הַחוֹטֵא לְהַכִּיר עִצֹּם הַחֵטְא וְעָנְשׁוֹ כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כ״ו:כ״א) הִנֵּה הִסְכַּלְתִּי וָאֶשְׁגֶּה הַרְבֵּה מְאֹד. עַל כֵּן הֲצַרְתָּנוּ לְלַמֵּד לִבְנֵי יְהוּדָה. לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה. חֹמֶר הֶעֱנָשִׁים לְכָל עָוֹן וּלְכָל חַטָּאת. עַל כֵּן עַל כָּל דִּבְרֵי הַהַקְדָּמָה הַזֹּאת. וְעוֹד לְתוֹעֶלֶת נִשְׁגָּבָה גְּדוֹלָה וּבְצוּרָה. כִּי רָאֹה רָאִיתִי רֹב הָעָם חוֹשְׁבִים עַל כַּמָּה פְּשָׁעִים כְּבֵדִים כִּי הֵם קַלִּים. וְעַל חַיָּבֵי מִיתוֹת וְכָרֵתוֹת כִּי הַזְּהִירוּת בָּהֶם יִתְרוֹן הֶכְשֵׁר אוֹ מִדַּת חֲסִידוּת. וְנִכְשָׁלִים מִבְּלִי מַשִּׂים וְאֵין תּוֹכַחַת. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ״ח:ח׳) גַּם מֵאָז לֹא פִתְּחָה אָזְנֶךָ. עַל כֵּן הֲצַרְתָּנוּ לְהַזְהִירָם וּלְגַלּוֹת אָזְנָם עַל חֹמֶר עֲבֵרוֹת רַבּוֹת. וְכִי יֵשׁ בַּמִּצְוֹת הַקַּלּוֹת דְּרָכִים וּצְדָדִים רַבִּים לְכִלָּיוֹן חָרוּץ וְאָבְדָן הַנֶּפֶשׁ. וְרַבִּים מִן הָרְשָׁעִים יַעַזְבוּ דַּרְכָּם כִּי יֵדְעוּ הָאָבְדָן וְהַהֶפְסֵד אֲשֶׁר בָּהּ. בְּהִגָּלוֹת לָהֶם גֹּדֶל הַחֵטְא וְאֶת אֲשֶׁר נִגְזַר עָלָיו. וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חַיִל לִכְבּוֹשׁ תַּאֲוָתָם. כִּי אֵיכָכָה יוּכְלוּ וְרָאוּ בְּאָבְדָן נַפְשָׁם.

ג וְהַמָּשָׁל בָּזֶה לָאָדָם הֶחָפֵץ לָלֶכֶת אֶל עִיר. וַיֹּאמְרוּ לוֹ כִּי הַדֶּרֶךְ מְשֻׁבָּשֶׁת בְּצִנִּים וּפַחִים וְאַבְנֵי נֶגֶף. וּלְצָרְכוֹ אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא לֹא יֶחְדַּל מִלֶּכֶת. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלָיו כִּי שַׂחַל בַּדֶּרֶךְ וְנָמֵר שׁוֹקֵד עָלָיו אָז יִכָּלֶה רַגְלָיו מִן הַדֶּרֶךְ הַהִיא. עַל כֵּן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי א׳:ב׳) לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין. פֵּרוּשׁוֹ – כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה וַעֲזִיבַת הָעֲבֵרוֹת יִקָּרֵא חָכְמָה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד׳:ו׳) כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם. וְאַחַר שֶׁיִּלְמֹד וְיֵדַע הַמִּצְוֹת וּמָה הֵם הָעֲבֵרוֹת צָרִיךְ שֶׁיִּלְמֹד גְּנוּת הָעֲבֵרוֹת. וְהַהֶפְסֵד הַנִּמְצָא בָּהֶם לְהַרְחִיק נַפְשׁוֹ מֵהֶם. וּלְהוֹכִיחַ לְעַצְמוֹ בְּזִכְרוֹן הָעֲנָשִׁים וּלְיַסֵּר זוּלָתוֹ. וְזֹאת הַיְדִיעָה תִּקָּרֵא מוּסָר וְלַמּוֹכִיחִים יִנָּעֵם לִלְמֹד לָדַעַת זֹאת.

ד עַתָּה נָבֹאר מַעֲלוֹת חֹמֶר הַמִּצְוֹת וְהָאַזְהָרוֹת וְחִלּוּק הָעֲנָשִׁים: **הַמַּדְרֵגָה הָרִאשׁוֹנָה – חֹמֶר דִּבְרֵי סוֹפְרִים:** נִתְחַיַּבְנוּ מִן הַתּוֹרָה לְקַבֵּל תַּקָּנוֹת הַנְּבִיאִים וְהַשּׁוֹפְטִים. וְלִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי חֲכָמִים וּלְהַזְהֵר בְּגִדְרֵיהֶם. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ז:י״א) לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל. וְגַם כִּי הַזְהִרָנוּ מִן הַתּוֹרָה לְקַיֵּם עָלֵינוּ לִהְיוֹת עוֹשִׂים כְּכָל אֲשֶׁר יוֹרוּנוּ. אָכֵן מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה חֲמוּרָה מִדִּבְרֵיהֶם. מִפְּנֵי שֶׁהֻזְכַּר עִקַּר הַדָּבָר בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹקִים מִפְּרָשׁ וְצִוָּה הש״י עָלָיו בִּפְרָט. וְיֵשׁ דְּרָכִים וּצְדָדִים יִמָּצְאוּן שָׁם דִּבְרֵי סוֹפְרִים חֲמוּרִים מִדִּבְרֵי תּוֹרָה. כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה חֹמֶר בְּדִבְרֵי סוֹפְרִים מִדִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁהָאוֹמֵר אֵין תְּפִלִּין לַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה פָּטוּר, חָמֵשׁ טוֹטָפוֹת לְהוֹסִיף עַל דִּבְרֵי סוֹפְרִים חַיָּב. וְכָל הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב מִיתָה.

ה וְעַתָּה הֲלֹא לְךָ לָדַעַת מִפְּנֵי מָה הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב יוֹתֵר מִן הָעוֹבֵר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. וְזֶה פֹּשֶׁר הַדָּבָר. כִּי הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים אֲשֶׁר מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן. כִּי תִּקַּל מִצְוָתָם בְּעֵינָיו לֹא מֵהִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו. אֲבָל כִּי תִכְהֶיָן עֵינָיו מֵרְאוֹת אוֹר דִּבְרֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּךְ לְנֹגַהּ הָאֱמוּנָה. וְלֹא מָשַׁךְ בְּעֹל גְּזֵרָתָהּ. וְלֹא יִטְרַח לְקַיֵּם מַאֲמָרָם כִּי לֹא נִכְתַּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה. וְלֹא נָהַג כְּדֶרֶךְ הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ וְנָקוֹט בְּפָנָיו. וְיֵרָע וְיֵצֵר לוֹ כִּי יַשִּׂיאֻהוּ יִצְרוֹ לַחֲטֹא. עַל כֵּן מִשְׁפַּט מָוֶת יִהְיֶה לָאִישׁ כִּי הִפִּיל דָּבָר מֵאֶחָד מִכָּל דְּבָרָיו הַטּוֹבִים. וְהוּא כְּאוֹמֵר נְנַתֵּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְדוֹמֶה לְמַה שֶׁכָּתוּב בְּעִנְיַן זָקֵן הַמַּמְרֶה אֶת פִּי חֲכָמִים (דברים י״ז:י״ב) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן וְגוֹ׳.

ו וְהַשֵּׁנִית כִּי הָאִישׁ הַהוּא רָחוֹק מִן הַתְּשׁוּבָה. אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵין הַדָּבָר חָמוּר עָלָיו כִּי יִשְׁנֶה בְּאוּלְתּוֹ תָּמִיד. וְהַחֵטְא הַקַּל עָנְשׁוֹ יוֹתֵר מִן הֶחָמוּר בְּהִכָּשֵׁל בּוֹ הַחוֹטֵא פְּעָמִים רַבּוֹת.

ז עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי טוֹבִים דִּבְרֵי סוֹפְרִים יוֹתֵר מִיֵּינָהּ שֶׁל תּוֹרָה. וַאֲנַחְנוּ צְרִיכִים לְפָרֵשׁ גַּם אֶת זֶה. יָדַע תֵּדַע כִּי יִרְאַת ה׳ יְסוֹד הַמִּצְוֹת שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ב:ט״ו) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ. וּבָזֶה יִרְצֶה ה׳ אֶת בְּרוּאָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קמ״ז:י׳-י״א) רוֹצֶה ה׳ אֶת יְרֵאָיו. וְתַקָּנוֹת חֲכָמִים וְגִדְרֵיהֶם יְסוֹד לָדֶרֶךְ הַיִּרְאָה. כִּי יַעֲשֶׂה גָּדֵר וְהַרְחָקָה פֶּן תִּגַּע יַד אָדָם בְּאִסּוּר הַתּוֹרָה. כְּבַעַל הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה גָּדֵר לְשָׂדֵהוּ מֵאֲשֶׁר יָקֵר בְּעֵינָיו כִּי יָרֵא פֶּן יִכָּנְסוּ בּוֹ בְּנֵי אָדָם וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ח:ל׳) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי. עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתִּי. וְרֹב הַזְּהִירוּת וְהַגָּדֵר וְהַרְחָקָה מִן הָאִסּוּר הֲלֹא זֶה מֵעִקְּרֵי הַמּוֹרָא. וְהַמַּרְבֶּה לְהִזָּהֵר יַגִּיעַ אֶל הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים י״ט:י״ב) גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב. עַל כֵּן אָמְרוּ חֲבִיבִין דִּבְרֵי סוֹפְרִים יוֹתֵר מִיֵּינָהּ שֶׁל תּוֹרָה. כִּי גְּדֵרֵיהֶם וּגְזֵרוֹתָם מֵעִקְּרֵי הַיִּרְאָה. וּמִצְוַת הַיִּרְאָה שָׂכָר הַרְבֵּה כְּנֶגֶד מִצְוֹת רַבּוֹת כִּי הִיא הַיְסוֹד לָהֶם. וְהַדֻּגְמָא לַדָּבָר כִּי הַנִּזְהָר מֵהִתְיַחֵד עִם אִשָּׁה מִפַּחְדּוֹ פֶּן יִכָּשֵׁל בְּעָוֹן וְכַאֲשֶׁר גָּזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. הֲלֹא זֶה מֵאֲשֶׁר נָרַח עַל נַפְשׁוֹ אוֹר יִרְאַת אֱלֹקִים ית׳.

ח וְהִנֵּה הִקְדִּימָנוּ לְךָ בְּשַׁעַר הַיִּרְאָה. כִּי נִתְחַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת בַּבָּנִים וּלְהָבִין בָּהֶם וּלְהַבְדִּיל בֵּין עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל וּבֵין הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ. לְתוֹעֶלֶת נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר הוֹדַעְנוּךָ. וְהִנֵּה כִּי תִרְאֶה אֲנָשִׁים זוֹלְלִים מְזַלְזְלִים בִּנְטִילַת יָדַיִם וְיֵשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם וְאֵינָם מְבָרְכִים לִפְנֵי אָכְלָם וְאַחַר אָכְלָם. וְכֵהֲנָּה רַבּוֹת דִּבְרֵי חֲכָמִים וְתַקָּנוֹתָם אֲשֶׁר פּוֹרְצִים גְּדֵרָם. בְּזֹאת תֵּדַע וּבָחַנְתָּ אֶת דַּרְכָּם כִּי הֵם רָעִים וְחַטָּאִים לַה׳ מְאֹד וְאַחֲרִיתָם עֲדֵי אוֹבֵד. וַעֲלֵיהֶם אָמְרוּ כִּי הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב. כִּי הַמַּעֲלָלִים הָאֵלֶּה לֹא יַכְרִיחֵם הַיֵּצֶר עֲלֵיהֶם. וְלֹא תִתְקַפֵּם תּוֹלֶדֶת הַחֹמֶר וְהַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית לַחֲטוֹא בָּהֶם. אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לֵב וּפֶרוּק עֹל שָׁמַיִם מֵעַל צַוָּארָם. וְהִנֵּה הֵם כְּכָל הֲמוֹן כַּת הַזֵּדִים הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ. גַּם הֵם רְחוֹקִים מִדֶּרֶךְ הָאֱמֶת. גַּם הַכַּת אֲשֶׁר אֵינָם נִזְהָרִים מִגְּבִינָה שֶׁל גּוֹיִים וּבְשׁוּלֵי גּוֹיִים כִּי יֵקָלוּ דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּעֵינָם. אַף עַל פִּי שֶׁחוֹטְאִים לְמַלֵּא בִּטְנָם הִנֵּה בָּזוּ לְדִבְרֵי חֲכָמִים וְשָׁבְרוּ עוֹל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. גַּם עֲלֵיהֶם אָמְרוּ הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב מִיתָה כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ. וְהַשֵּׁנִית כִּי אַחֲרֵי שֶׁיֵּדְעוּ כִּי עַם הַקֹּדֶשׁ נִשְׁמָרִים בְּכָל אֵלֶּה. הַבְדֵּל הִבְדִּילוּ עַצְמָם מֵעַל עַמֵּנוּ וּפָרְשׁוּ מִדַּרְכֵי צִבּוּר. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הַפּוֹרְשִׁים מִדַּרְכֵי צִבּוּר יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְנִדּוֹנִין שָׁם לְדוֹרֵי דּוֹרוֹת. וְדַע כִּי הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים. עָנְשׁוֹ בְּיַד בֵּית דִּין לְהַכּוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת. כְּפִי אֲשֶׁר עֵינֵי בֵּית דִּין הָיוּ רוֹאוֹת לְיַסֵּר וְלַעֲנֹשׁ בָּעֵת הַהִיא. אִם לִפְחוֹת מֵאַרְבָּעִים אוֹ לְהוֹסִיף לְהַכּוֹתוֹ עַל אֵלֶּה.

ט **הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁנִיָּה – חֹמֶר מִצְוֹת עֲשֵׂה:** יְסוֹד הַשֵּׂכָר וְשׁוֹרֶשׁ הַגְּמוּל חֵלֶף הֶעֱבוֹדָה בְּקִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ג:י״ג) וְיִרֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם. וְנֶאֱמַר (מלאכי ג׳:י״ח) וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ. וְהֶעֱבוֹדָה הִיא בַּמִּצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּמַעֲשֶׂה. בֵּין שֶׁאֵין בָּהֶם זוֹלְתִי מִצְוַת עֲשֵׂה בֵּין יֵשׁ עִמָּהֶן לֹא תַעֲשֶׂה. כְּגוֹן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט״ו:ז׳) לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְגוֹ׳. וּמִצְוַת הָעֲבוֹדָה תִּתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הָעֲבוֹדָה בעז״ה. אוּלָם יִמָּצֵא דֶּרֶךְ בִּשְׂכַר הַנִּזְהָר מֵעֲבוֹר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. אֲשֶׁר הַשֵּׂג יַשִּׂיג לִשְׂכַר עוֹשֶׂה מִצְוָה כְּגוֹן אִם הִזְדַּמֵּן דָּבָר עֲבֵרָה לְיָד הָאִישׁ. וְהִתְאַוָּה תַּאֲוָה לִדְבַר עֶרְוָה וְכָבַשׁ יִצְרוֹ כִּי זֶה מֵעִקְּרֵי יִרְאַת הש״י. וְכֵן מִי שֶׁהִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ לְהִתְעַשֵּׁר בְּאוֹנָאָה וְתַרְמִית וְאֵין רֹאֶה וְאֵין יוֹדֵעַ. וְהִתְהַלֵּךְ בְּחֻמּוֹ וּבֹר כַּפָּיו. שְׂכָרוֹ עַל זֶה כְּזוֹרֵעַ לִצְדָקָה וְטוֹרֵחַ בַּמִּצְוָה. וְכֵן כָּתוּב (תהלים קי״ט:ג׳) אַף לֹא פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כֵּיוָן שֶׁלֹּא פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלְכוּ. וּכְבָר הִקְדִּימָנוּ לְךָ פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא הַזֶּה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יָשַׁב וְלָא עָבַר עֲבֵרָה נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה כְּגוֹן שֶׁבָּא דִּבַּר עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְנִצּוֹל מִמֶּנּוּ. וְעוֹד אָמְרוּ (מלאכי ג׳:ט״ז) לְיִרְאֵי ה׳ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ זֶה הַבָּא דִּבַּר עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְנִצּוֹל מִמֶּנּוּ. גַּם הַשָּׂכָר הַזֶּה עִקָּרוֹ וִיסוֹדוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁכָּבַשׁ יִצְרוֹ בְּיִרְאַת אֱלֹקִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:כ׳) אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל חֲוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כִּבְמִצְוָה חֲמוּרָה שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת. וְהִנֵּה בַּתּוֹרָה פֵּרֵשׁ מָה יַּעֲשֶׂה לְכָל הָעוֹבֵר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה וְיֵחָלֵק עֲלֵיהֶם עֲנָשִׁים וּמִשְׁפָּטִים וְדָת מַה לַּעֲשׂוֹת בָּהֶם. וְהָעֲנָשִׁים מַלְקוּת אַרְבָּעִים מִיתָה וְכָרֵת בִּידֵי שָׁמַיִם וְאַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין. וּמַתַּן שְׂכָרָן עַל כָּל מִצְוָה לֹא נִתְפָּרֵשׁ בַּתּוֹרָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְדְּלוּ לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת הַקַּלּוֹת וְיִתְעַסְּקוּ בַּחֲמוּרוֹת לְבַדָּנָה.

י וּמָשְׁלוּ עַל זֶה מֵעִנְיַן הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר אָמַר לַעֲבָדָיו לִנְטֹעַ בְּפַרְדֵּסוֹ כָּל עֵץ נֶחְמָד. וְשָׂכָר אָמַר לָתֵת לָהֶם וְלֹא הוֹדִיעָם שִׂכַר מַטַּע כָּל אֵילָן. כִּי חֶפֶץ הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא יֶחְסַר כֹּל בְּפַרְדֵּסוֹ. עַל כֵּן יִטָּעֲהוּ רֹב מִינִים נִטְעֵי נַעֲמָנִים. וְאִלּוּ יָדְעוּ עֲבָדָיו שִׂכַר נְטִיעַת כָּל עֵץ מֵעֲצֵי הַפַּרְדֵּס אָז יִתְּנוּ אֶת כָּל עָמְלָם בִּנְצֹרֵי מַטָּעֵי אֲשֶׁר שְׂכָרָם רַב מִן הַשָּׂאר לְהַרְבּוֹת הַשָּׂכָר. כֵּן עִנְיַן הַמִּצְוֹת. כִּי הוֹאִיל הַשֵּׁם לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל בְּקִיּוּם כָּל הַמִּצְוֹת. לְהַנְחִילָם חַיֵּי עוֹלָם וְלִהְיוֹת כָּל הַמִּצְוֹת יַחְדָּו לְוַיִת חֵן לְרֹאשָׁם. כִּי בְּהַשְׁלִים חֹק מִלַּאכְתָּם תִּהְיֶה מַשְׂכֶּרְתָּם שְׁלֵמָה מֵעִמּוֹ. הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בִּלְבַד דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ. אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם. וְהַמִּצְוָה הַקַּלָּה שְׂכָרָהּ גָּדוֹל וְהַפְלֵא אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר. הֲלֹא תִרְאֶה בְּמִצְוַת שִׁלּוּחַ הַקֵּן שֶׁאֵין תְּחִית הַמֵּתִים תְּלוּיָה בָּהּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְגוֹ׳ לְמַעַן יִיטַב לָךְ לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ. וּמָה אִם מִצְוָה קַלָּה שֶׁהִיא בְּכִאְפֵּר אָמְרָה תּוֹרָה כָּךְ. מִצְוֹת חֲמוּרוֹת עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

יא עַתָּה נְדַבֵּר בְּעִנְיַן עֹנֶשׁ בִּטּוּל מִצְוַת עֲשֵׂה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אִם הִזְהִירוּ אֶת הָאִישׁ לַעֲשׂוֹת סֻכָּה אוֹ לוּלָב וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה מַכִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ. וְאָמְרוּ כִּי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא הִנִּיחוּ עַל רֹאשָׁם תְּפִלִּין מֵעוֹלָם הֵם נִקְרָאִים פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוּפָן. וְעָנְשָׁם חָמוּר מִן הָעוֹבֵר פַּעַם אַחַת עַל חַיָּבֵי כָּרֵתוֹת. וְאָמְרוּ כָּל שֶׁעוֹנָתָיו מְרֻבִּין מִזְכֻיּוֹתָיו וּבְכְלָלָן עָוֹן פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוּפָן כְּגוֹן שֶׁלֹּא הִנִּיחַ תְּפִלִּין מֵעוֹלָם אוֹ עוֹבְרֵי עֲבֵרָה כְּגוֹן עֲרָיוֹת. לְיוֹם הַדִּין יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְנִדּוֹנִין שָׁם י״ב חֹדֶשׁ. לְאַחַר י״ב חֹדֶשׁ גּוּפָן כָּלָה וְנִשְׁמָתָן נִשְׂרֶפֶת וְרוּחַ מְפַזַּרְתָּן תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵי הַצַּדִּיקִים שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג׳:כ״א) וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ מִי שֶׁמְּקַל בְּעֵינָיו מִצְוַת עֲשֵׂה כְּמוֹ הַמְבַזֶּה חֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ג:ט״ו) אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר. אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְיֵשׁ עַל כָּל מִצְוַת עֲשֵׂה אַזְהָרַת לָאו כּוֹלֶלֶת שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ג:א׳) לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ.

יב וְקִיּוּם מִצְוַת עֲשֵׂה נִקְרָא יִרְאַת שָׁמַיִם כְּמוֹ הַזְּהִירוּת בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:ל״ב) מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹקֶיךָ אֲנִי ה׳. וְנֶאֱמַר (תהילים ל״ד:ט״ו) יִרְאוּ אֶת ה׳ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו. וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ. לָמַדְנוּ מִזֶּה כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּעֲשִׂיַּת הַטּוֹב וּבַקָּשַׁת שָׁלוֹם הֵפֵר יִרְאַת שָׁמַיִם. וְהוּא מִן הָרְשָׁעִים. כִּי לֹא יָרֵא אֱלֹקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ח׳:י״ג) וְטוֹב לֹא יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹקִים.

יג וְיֵשׁ בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַחֲמוּרוֹת שֶׁאֵין הֶמּוֹן הָעָם נִזְהָרִים בָּהֶם כְּגוֹן הַזְכָּרַת שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:כ׳) אֶת ה׳ אֱלֹקֶיךָ תִּירָא וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הֶזְהַרְנוּ בְּזֶה שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה. וְכֵן גְּמִילוּת חֲסָדִים שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ח:כ׳) וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ זוֹ גְּמִילוּת חֲסָדִים. וְאָמְרוּ גְּדוֹלָה גְּמִילוּת חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה שֶׁהַצְּדָקָה לָעֲנִיִּים וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין לָעֲנִיִּים בֵּין לָעֲשִׁירִים. עַל כֵּן אָמְרוּ עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים. וְהִנֵּה הַצְּדָקָה בְּמָמוֹנוֹ. וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין בְּגוּפוֹ בֵּין בְּמָמוֹנוֹ. כִּי חַיָּב אָדָם לִטְרֹחַ בִּדְרִישַׁת טוֹב לְעַמּוֹ וְלִשְׁקֹד בַּעֲמַל נַפְשׁוֹ עַל תַּקָּנַת חֲבֵרוֹ אִם דַּל וְאִם עָשִׁיר. וְזֹאת מִן הַחֲמוּרוֹת וּמִן הָעִקָּרִים הַנִּדְרָשִׁים מִן הָאָדָם שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו׳:ח׳) הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה ה׳ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד. וְכֵן מִצְוָה לְהַכָּנֵס לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ח:כ׳) וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה זֶה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. וְיֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה דְּרָכִים רַבִּים אֲשֶׁר תִּהְיֶה בָּהֶן הַמִּצְוָה הַזֹּאת מִן הַחֲמוּרוֹת הַכֹּל לְפִי עִנְיַן הַדִּין. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל שֶׁהֶעֱמִידוּ דִּבְרֵיהֶם עַל דִּין תּוֹרָה וְלָא נִכְנְסוּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין.

יד וְיֵשׁ אֲנָשִׁים רַבִּים בַּהֶמּוֹן הָעָם חוֹשְׁבִים כִּי אֵין עִקַּר הָאֲבוֹדוֹן וְהֶפְסֵד הַנֶּפֶשׁ זוּלָתִי בַּעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מַעֲשֶׂה. וְכִי אֵין אָבְדָן נֶפֶשׁ אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר מֵחָטוֹא בְּמַעֲשֶׂה וּבְדֶרֶךְ הָעֲבֵרוֹת לֹא הָלַךְ וְחָדַל מֵעֲשׂוֹת מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. עַל כֵּן אָנוּ חַיָּבִין לְהוֹדִיעַ תּוֹעֵי רוּחַ בִּינָה כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְתֹר הַקב״ה עַל ע״ז וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים וְלֹא וְתֹר עַל עָוֹן בְּטוּל תּוֹרָה. וְאָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁשְּׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה גָּדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת כָּךְ עֹנֶשׁ הַמְבַטְּלָהּ גָּדוֹל מִכָּל הָעֲבֵרוֹת. וְאָמְרוּ (במדבר ט״ו:ל״א) כִּי דְבַר ה׳ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפֵר נֶאֱמַר עַל מִי שֶׁאִפְשָׁר לוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק. וּכְבָר זָכַרְנוּ לְךָ כָּל אֵלֶּה בְּשַׁעַר הַתּוֹרָה.

טו וּמָצָאנוּ בְּעִנְיַן אַנְשֵׁי סְדוֹם שֶׁהָיוּ רָעִים לַה׳ מְאֹד בְּכַמָּה עֲלִילוֹת נִשְׁחָתוֹת כְּמוֹ הַגָּזֶל וְהֶחָמָס וְעִוּוּת הַדִּין וְגִלּוּי עֲרָיוֹת. עִם כָּל זֶה הִזְכִּיר הַכָּתוּב כִּי אָבְדוּ וְנִשְׁמְדוּ בַּעֲוֹן בְּטוּל הַצְּדָקוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ט״ז:מ״ט) הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְגוֹ׳ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה. וְנֶאֱמַר עַל הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם עוֹרְכִים מַחֲשָׁבוֹת לְהִתְבּוֹנֵן תָּמִיד בְּיִרְאַת ה׳ (ישעיה כ״ט:י״ג-י״ד) וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא. וְנֶאֱמַר (ירמיה י״ב:ב׳) מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלְחָה וְגוֹ׳ קָרוֹב אַתָּה בְּפִיהֶם וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם. וְנֶאֱמַר (תהילים ע״ג:כ״ז) כִּי הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ.

טז וְדַע כִּי לְפִי גֹּדֶל הַמִּצְוָה. יִגְדַּל עֹנֶשׁ מִי שֶׁיְּחַדֵּל לַעֲשׂוֹתָהּ אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה בַּהֲפָרָתָהּ. כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּמִצְוַת הַפֶּסַח וּבְמִצְוַת הַמִּילָה שֶׁהֵם מִצְוֹת עֲשֵׂה וְיֵשׁ בָּהֶן כָּרֵת.

יז וְדַע כִּי הַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת נִמְסְרוּ בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה. כְּמוֹ מַעֲלוֹת הַבְּחִירָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל׳:י״ט) וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. וּמַעֲלוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו׳:ז׳) וְדִבַּרְתָּ בָּם. וּמַעֲלוֹת לָכֶת בִּדְרָכָיו ה׳ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ח:ט׳) וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו. וּמַעֲלוֹת הִתְבּוֹנֵן בְּגְדֻלַּת ה׳ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד׳:ל״ט) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים, וְדָוִד אָמַר (תהילים י״ד:ב׳) ה׳ מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל בְּנֵי אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת אֱלֹהִים, וּמַעֲלוֹת זִכְרוֹן חֲסָדָיו וְהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח׳:ב׳) וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ וְנֶאֱמַר (דברים ח׳:ה׳) וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ. וְדָוִד אָמַר (תהילים ק״ז:מ״ג) וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי ה׳, וְנֶאֱמַר (תהילים כ״ו:ג׳) כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי. וּמַעֲלוֹת הַקְּדֻשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״א:מ״ד) וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדוֹשִׁים. וּמַעֲלוֹת הָעֲבוֹדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:כ׳) אוֹתוֹ תַעֲבֹד. וּמַעֲלוֹת הַיִּרְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) אֶת ה׳ אֱלֹקֶיךָ תִּירָא. וּמַעֲלוֹת הָאַהֲבָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו׳:ה׳) וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳ אֱלֹקֶיךָ וּמַעֲלוֹת הַדְּבֵקוּת שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:כ׳) וּבוֹ תִדְבָּק. לְכָל אַחַת מֵהֶנָּה כַּמָּה מַדְרֵגוֹת כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּעֵז״ה. וּבַעֲבוּר מַעֲלוֹת הָאֵלֶּה נִבְרָא הָאָדָם שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ״ג:ז׳) כֹּל הַנִּקְרָא בִּשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו. וּמַה תִּקְוֹת הַנִּבְרָא אִם לֹא יָשִׂים עָמַל נַפְשׁוֹ וְעִקַּר עִסְקוֹ בַּדְּבָרִים שֶׁנִּבְרָא בַּעֲבוּרָם.

יח וְהִנֵּה נִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה עֹנֶשׁ בְּטוּל הַמִּצְוָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ז:כ״ו) אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם. אָמַר לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יוֹרֶה כִּי זֶה נֶאֱמַר עַל בְּטוּל מַעֲשֵׂה הַמִּצְוָה.

יט וְדַע כִּי נִתְחַיֵּב הַנִּבְרָא לִהְיוֹת צִיר נֶאֱמָן וְעֶבֶד מַשְׂכִּיל בְּכָל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת אֲדוֹנָיו. וְהַפּוֹעֵל הָאֱמֶת יִהְיֶה מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ וְיַשְׁגִּיחַ עַל מְלֶאכֶת הַפּוֹעֲלִים חֲבֵרָיו. וְעֵינָיו עַל דַּרְכֵיהֶם לִרְאוֹת אִם בֶּאֱמוּנָה הֵם עוֹשִׂים וְיַזְהִירֵם וְיוֹדִיעֵם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן. כִּי חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ אֲשֶׁר תֵּעָשֶׂה מְלֶאכֶת אֲדוֹנָיו בְּלֹא

רְמִיָּה עַל כֵּן יַחֲזִיק יְדֵי עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים. אָדָם שֶׁלָּמַד וְשָׁנָה וְלִמֵּד לַאֲחֵרִים וְקִיֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְיֵשׁ בְּיָדוֹ כֹּחַ לְהַחֲזִיק יְדֵי הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וְלֹא הֶחֱזִיק חֲרֵי הוּא בִּכְלַל אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים.

כ וּמִן הַמִּצְוֹת הַחֲמוּרוֹת. שֶׁלֹּא לָדוּן בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁל גּוֹיִם שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״א:א׳) וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים ״לִפְנֵיהֶם״ וְלֹא לִפְנֵי גּוֹיִם, וּפוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָּהּ. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְדַבֵּר בַּעֲבֵרָה הַזֹּאת.

כא וְעַל בְּטוּל מוֹרָא אָב וְאֵם שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ז:ט״ז) אָרוּר מַקֶּלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ. עִנְיַן מַקֶּלֶה, שֶׁמְּזַלְזֵל בִּכְבוֹדָם וּמֵפֵר מוֹרָאָתָם כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין לב:) אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, אֵיזֶהוּ מוֹרָא אָב לֹא יֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ וְלֹא סוֹתֵר אֶת דְּבָרָיו וְלֹא מַכְרִיעוֹ.

כב וּמִצְוַת תְּפִלִּין וּמִצְוַת מְזוּזָה מִצְוֹת עֲשֵׂה הֵם. וְהִנָּם בִּכְלַל קַבָּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם כִּי עַל כֵּן נִכְתְּבוּ בְּפָרָשַׁת שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. וְתוּכַל לְהִתְבּוֹנֵן מִזֶּה עַל עִנְשׁ הַמְבַטֵּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה כִּי הוּא שׁוֹבֵר עֹל מְנַתֵּק מוֹסֵרוֹת. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְדַבֵּר עַל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה. וְעַל מִצְוַת צִיצִית אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי שֶׁהַצִּיצִית מוֹסֶפֶת קְדֻשָּׁה שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ט״ו:מ׳) לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם. וְגַם (פי׳ כמו אף על פי) כִּי אֵין מִצְוַת צִיצִית זוּלָתִי עַל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֶּגֶד אֲשֶׁר לוֹ אַרְבַּע כְּנָפוֹת, וְאִם אֵין לוֹ בֶּגֶד כָּזֶה אֵינוֹ חַיָּב לְקָנוֹתוֹ. אַף גַּם זֹאת (פי׳ כמו מכל מקום) אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ לְעִתּוֹת בַּצָּרָה עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא חָמַד בְּלִבָּבוֹ יִפִּי הַמִּצְוָה וּשְׂכָרָהּ, לְבַעֲבוּר סַבָּב פְּנֵי דְּבַר חִיּוּבָהּ עָלָיו. וְלָקַחַת לוֹ בֶּגֶד שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבַּע כְּנָפוֹת לַעֲשׂוֹת לוֹ צִיצִית עַל כְּנָפָיו.

כג וְדַע כִּי הַיֶּרֶא אֶת דְּבַר ה׳ יַחְמִיר וִידַקְדֵּק וְיָשִׂים נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ עַל מִצְוָה קַלָּה כְּמוֹ עַל הַחֲמוּרוֹת. כִּי לֹא יָבִינוּ (פי׳ יבינו ישימו לב) לַאֲשֶׁר הַמִּצְוָה הַזֹּאת קַלָּה לְעֵמַת הַחֲמוּרוֹת. אַךְ יָבִינוּ לִגְדֻלַּת הַמַּזְהִיר עָלֶיהָ יִתְבָּרַךְ. וּפִקַּח עֵינֶיךָ הֵיטֵב לִרְאוֹת כִּי הָעִקָּר הַנִּכְבָּד הַזֶּה נִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה. כִּי נִכְתַּב עַל מִצְוַת הַקִּימָה מִפְּנֵי שֵׂיבָה כְּמוֹ שֶׁנִּכְתַּב עַל מִצְוַת מוֹרָא אָבִיו וְאִמּוֹ וּשְׁמִירַת הַשַּׁבָּת. אֲנִי ה׳. וְרַבּוֹת מִן הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר הַרְבֵּה מִן הָעָם הַנִּמְצָאִים בַּדּוֹר קִצְרֵי יָד מֵעֲשׂוֹתָם הֲבֵאנוּם אֶל מָקוֹם זֶה נוֹסָד לְכָל אֶחָד בַּסֵּפֶר הַזֶּה. קָחֵם נָא אֵלֶיךָ וְעַל לוּחַ לִבֶּךָ.

כד הַמִּדְרֵגָה הַשְּׁלִישִׁית – לָאו שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה: אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לָאו שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו. כְּגוֹן (דברים כ״ב:ו׳) לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים. שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ב:ז׳) שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹקִין בְּיִדֵי בֵּית דִּין, יֵשׁ בָּהֶם שֶׁעָנְשׁוֹ חָמוּר וְנָגַע עַד שָׁמַיִם מִשְׁפָּטָן נִשָּׂא עַד שְׁחָקִים. כְּגוֹן הַגָּזֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:י״ג) לֹא תִגְזֹל, וְנִתַּק לַעֲשֵׂה (ויקרא ה׳:כ״ג) וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה. וְאָמְרוּ לֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל אֶלָּא עַל הַגָּזֵל שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ו׳:י״ג) קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס. וְאַף עַל פִּי שֶׁעֻּרְוָה חֲמוּרָה מִן הַגָּזֵל, מִדַּת עֹנֶשׁ גָּזֵל לְהַקְרִיב יוֹם אֵידוֹ וּלְהָחִישׁ עֲתִידוֹת לוֹ. וְעוֹד אָמְרוּ סְאָה מְלֵאָה עֲוֹנוֹת אֵין מְקַטְרֵג בְּכֻלָּן כְּמוֹ הַגָּזֵל. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל אוֹצְרוֹת הַמִּרְמָה וְהָאוֹנָאָה (משלי כ״א:ו׳) פֹּעֵל אוֹצְרוֹת בִּלְשׁוֹן שֶׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי מָוֶת. פֵּרוּשׁ אוֹצְרוֹת הַמִּרְמָה וְהָאוֹנָאָה הֶבֶל נִדָּף הֵם כִּי אַחֲרִיתָם לְכִלָּיוֹן. וְעוֹדָם בִּרְשׁוּתוֹ צוֹרְרִים הֵם לוֹ וּמְבַקְּשִׁים נֶפֶשׁ בַּעֲלֵיהֶם וּמְסַבְּבִים לְמוֹתוֹ. וְכָעִנְיָן שֶׁאָמַר חֲבַקּוּק עָלָיו הַשָּׁלוֹם (חבקוק ב׳:ט׳) הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ וְגוֹ׳ כִּי אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְגוֹ׳. וְגֵזֶל הֶעָנִי חַיָּבִין עָלָיו מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ב:כ״ב-כ״ג) אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַּשָּׁעַר כִּי ה׳ יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ. פֵּרוּשׁוֹ – אַל תִּגְזֹל דַּל בַּעֲבוּר שֶׁהוּא דַל וְאֵין עוֹזֵר לוֹ, וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַּשָּׁעַר בְּהַכְלָמָה וּבְבִזָּיוֹן. וּבַשַּׁעַר, כְּלוֹמַר בָּרַבִּים, וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ג׳:ט״ו) מַה לָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ. כִּי ה׳ יָרִיב רִיבָם אַחַר שֶׁאֵין לָהֶם סוֹמֵךְ וּמִי שֶׁיִּטְעֹן וְיָרִיב רִיבָם. וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ אַחֲרֵי שֶׁהֻבְאת אֵלָיו צַעֲקַת הַדַּל לֹא יִקַּח מִמְּךָ מָמוֹן תַּחַת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַלְתָּ אֲבָל יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשֶׁךָ. וְנֶאֱמַר (איוב כ״ז:ח׳) כִּי מַה תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצַע כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ, וְנֶאֱמַר (משלי א׳:י״ט) כֵּן אָרְחוֹת כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח. וּמִי שֶׁיְּצַעְצֵעַ וְיוֹצֵעַ אַלְמָנָה וְיָתוֹם בֵּין בְּגָזֵל בֵּין בְּעֹשֶׁק בֵּין הַכְלָמָה וְכָל מִינֵי הַצַּעַר חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. וְכֵן הַדַּיָּנִים שֶׁיֵּשׁ בְּיָדָם לְהַצִּיל גָּזוּל מִיָּד עוֹשֵׁק וְיָתוֹם לֹא יִשְׁפּטוּ. מִשְׁפַּט מָוֶת לָהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ב:כ״א-כ״ב) כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן. אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים. פֵּרוּשׁוֹ – וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת כְּנֶגֶד עִנּוּי הָאַלְמָנָה וּבְנֵיכֶם יְתוֹמִים מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְהַמְצַעֵר כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִכְתַּב בּוֹ הָעֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ה:י״ז) לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וְהוּא מֵעִנְיַן הַצַּעַר וְהַמָּצוֹק מִלְּשׁוֹן (ישעיהו מ״ט:כ״ו) וְהַאֲכַלְתִּי אֶת מוֹנַיִךְ אֶת בְּשָׂרָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַשָּׁעָרִים נִנְעָלוּ חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה. וּבְמָקוֹם שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב מֵאוֹנָאַת מָמוֹן הִזְכִּיר שָׁם מִקָּח וּמִמְכָּר שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ה:י״ד) וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ. וְאָמְרוּ גְּדוֹלָה אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן שֶׁזֶּה בְּגוּפוֹ וְזֶה בְּמָמוֹנוֹ. וְזוֹ נֶאֱמַר בָּהּ (ויקרא כ״ה:י״ז) וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹקֶיךָ וְזוֹ לֹא נֶאֱמַר בָּהּ וְיָרֵאתָ.

כה וְהַנֶּשֶׁךְ וְהָרִבִּית יֵשׁ בָּהֶן לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ה:ל״ו) אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית. וְנִתַּק לַעֲשֵׂה שֶׁנֶּאֱמַר (שם) וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ. פֵּרוּשׁוֹ – אִם לָקַחְתָּ מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ לְמַעַן יִחְיֶה עִמָּךְ. וְעָנְשׁוֹ חָמוּר מְאוֹד, כָּל זְמַן שֶׁלֹּא תִקֵּן הַמַּעֲוֶת שֶׁאֵינוֹ בָּא לִתְחִיַּת הַמֵּתִים. שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל

י״ח:י״ג) בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה, וּפָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל עִנְיַן תְּחִיַּת הַמֵּתִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עָוֹן הָרִבִּית אֵין מַלְאָךְ מֵלִיץ [מלמד] עָלָיו זְכוּת. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וְחַי בִּלְשׁוֹן שְׁאֵלָה וּתְמִיהָה. חֵיֹּשׁ מֵלִיץ שֶׁיֹּאמַר כִּי דָּתוֹ לִחְיוֹת. כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ לֹא יִחְיֶה.

כו הַמַּדְרֵגָה הָרְבִיעִית – לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה: אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו. וּמְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵיהֶם ז״ל כִּי לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה חָמוּר מִן הַלָּאו שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה. וְיֵשׁ בְּאַזְהָרוֹת לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה אַזְהָרוֹת תְּלוּיוֹת בַּלֵּב. מֵהֶן בַּלָּשׁוֹן וּמֵהֶן בְּקֶפִיצַת יָד וְהַמָּנַע מִן הַמַּעֲשֶׂה. וְכֵן יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם מַעֲשֶׂה וּתְלוּיוֹת בְּחוּשׁ הַשֶּׁמַע וּבְחוּשׁ הָרְאוּת. וְרָאינוּ רַבִּים מִבְּנֵי אָדָם שָׁכְחוּ רַבּוֹת מֵהֶם. וְיֵשׁ אֲשֶׁר יָדְעוּ וְאֵינָם נִזְהָרִים בָּהֶם מִפְּנֵי שֶׁאֵינָן תְּלוּיוֹת בְּמַעֲשֶׂה. כִּי הָעֲבֵרוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּמַעֲשֶׂה כְּמוֹ אֲכִילַת הַחֵלֶב וְהַדָּם וְהַנִּבְלָה וְהַטְרֵפָה אֵין הַדָּבָר קָרוֹב לְהִכָּשֵׁל בָּהֶן כְּמוֹ הָעֲבֵרוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בַּמַּחְשָׁבָה וּבַלָּשׁוֹן וּבְקֶשֶׁב מִן הַמַּעֲשֶׂה. עַל כֵּן רָאינוּ לִזְכֹּר מִקְצָתָם לְהַזְכִּיר וּלְהַזְהִיר אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהֵר. וְלֹא בָּאנוּ לְהַאֲרִיךְ בָּהֶם זוּלָתִי לִרְמֹז עֲלֵיהֶן לִהְיוֹת לִזְכָּרוֹן לְשֶׁבִי פְּשַׁע.

כז מִן הָאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת בַּלֵּב. הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ (דברים ח׳:י״א) וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר הִשָּׁמֶר, פֶּן, וְאַל, הֱרֵי זֶה לֹא תַעֲשֶׂה. הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה לִזְכֹּר אֶת הש״י בְּכָל עֵת. וְחַיָּב הָאָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל לִקְנוֹת לְנַפְשׁוֹ תָּמִיד הַהַנְהָגוֹת הַמְּחַיָּבוֹת מִן הַזְּכִירָה. כְּמוֹ הַיִּרְאָה וְהַצְּנִיעוּת וְקִשּׁוּט הַמַּחֲשָׁבוֹת וְטַכְסִיס הַמִּדּוֹת. כִּי זֶרַע הַקֹּדֶשׁ יַשִּׂיגוּ כָּל הַנָּהָגָה נָאוָה וְהַמַּעֲטִירָה בְּעָלֶיהָ מִזְּכִירַת הַשֵּׁם ית׳ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ״ה:כ״ה) בַּה׳ יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל.

כח הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ (דברים ד׳:ט׳) וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין. יָכוֹל אֲפִלּוּ תָּקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ? ת״ל (שם) וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ. לֹא דִּבֵּר הַכָּתוּב אֶלָּא בְּמִי שֶׁיְּסִירֵם מִלִּבּוֹ עַל יְדֵי שֶׁהוּא בָּטֵל מִן הַתּוֹרָה וְאֵינוֹ הוֹגֶה בָּהּ תָּמִיד.

כט אַל תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף ה׳ אֱלֹקֶיךָ אֹתָם מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי ה׳ לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת [וגו׳] לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ וְגוֹ׳ (דברים ט׳:ד׳). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא נְדַמֶּה בְּנַפְשֵׁנוּ הַצָּלָחָתֵנוּ בְּצִדְקָנוּ וְיֹשֶׁר לְבָבֵנוּ. אֲבָל נַאֲמִין וְנֵדַע עִם לְבָבֵנוּ, כִּי הַצָּלָחָתֵנוּ מֵחֶסֶד הָעֶלְיוֹן וְרֹב טוּבוֹ, וְכָעִנְיָן שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (בראשית ל״ב:י״א) קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת.

ל לֹא תְנַסּוּ אֶת ה׳ אֱלֹקֵיכֶם (דברים ו׳:ט״ז). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם אֲנַסֶּה נָּא בַּעֲבוֹדַת הַצַּדָּקָה יַצְלִיחַ ה׳ דַּרְכִּי וְאֶבְחַן בְּכִשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה אִם כֵּךְ וְזֶהָב יַרְבֶּה לִי. וְהָאִישׁ הַטּוֹב לֹא נִמְצָא בּוֹ רִפְיוֹן יָדַיִם אִם עָמָלוֹ בְּחָכְמָה וְדַעַת וְכִשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה וְלֹא צָלְחָה דַּרְכּוֹ בְּעִנְיַן קִנְיַן כַּסְפּוֹ וּבְשָׂאָר טוֹבַת חֶפְצֵי הַגּוּף. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי בְּמִצְוֹת הַמַּעֲשִׂרוֹת בִּלְבַד הֻתְּרָה הַבְּחִינָה שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג׳:י׳) הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת. אוֹמֵר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ג׳:ט׳-י׳) כַּבֵּד אֶת ה׳ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע [וגו׳] מוּסַר ה׳ בְּנִי אַל תִּמְאָס וְאַל תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ. פֵּרוּשׁ אִם לֹא יִהְיֶה לְךָ כֵּן לְהַמְלֵא אֲסָמֶיךָ שָׂבָע בְּתִתְּךָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ לַעֲבוֹדַת הַצְּדָקָה, אֲבָל יֹאחֲזוּךָ יְמֵי עוֹנִי, אַל תִּמְאָס מוּסַר ה׳ וְדַע כִּי גַּם זֶה לְטוֹבָתְךָ. כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה׳ יוֹכִיחַ לְהֵטִיב בְּאַחֲרִיתוֹ, לִהְיוֹת תְּמוּרַת שְׂכַר הָעוֹלָם הַזֶּה וְתַחַת כְּבוֹדוֹ. שְׂכַר אֱמֶת וְהַטּוֹב הַצָּפוּן הָעוֹמֵד לָעַד לְעוֹלָם.

לא כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם לֹא תִירָא מֵהֶם (דברים ז׳:י״ז-י״ח).

לב כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְגוֹ׳ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם (דברים כ׳:א׳) הֻזְהַרְנוּ בְּזֶה שֶׁאִם יִרְאֶה הָאָדָם כִּי צָרָה קְרוֹבָה תִּהְיֶה יְשׁוּעַת ה׳ בִּלְבָבוֹ. וְיִבְטַח עָלֶיהָ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים פ״ה:י׳) אַךְ קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ וְכֵן כָּתוּב (ישעיהו נ״א:י״ב) מִי אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת.

לג לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא (דברים א׳:י״ז). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה לְהַאֲמִין שֶׁלֹּא יִקָּרֵנוּ נֶזֶק מִצַּד מִשְׁפַּט הַצֶּדֶק כַּאֲשֶׁר לֹא נַכִּיר בּוֹ פָּנִים. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָן נִזּוֹקִין לֹא בַּהֲלִיכָתָן וְלֹא בַּחֲזָרָתָן. וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא שֶׁלֹּא יְבוֹאֲכֶם נֶזֶק בְּסִבָּתוֹ.

לד לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו (דברים י״ז:כ׳). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה לְהָסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הַגַּאֲוָה. וְשֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה הַגָּדוֹל עַל הַקָּטָן. וַאֲפִלּוּ הַמֶּלֶךְ לֹא יָרוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וְכִי יִשְׁתָּרֵר עֲלֵיהֶם גַּם הִשְׁתָּרֵר בְּהַנָּהָגוֹתָיו, אַךְ הָיֹה יִהְיֶה שָׁפֵל רוּחַ. וְהַגַּאֲוָה מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת הַמְּאַבְּדוֹת וּמְכַלּוֹת הַנֶּפֶשׁ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ז:ה׳) תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב. וּמָה יוֹעִיל קִנְיַן כַּסְפּוֹ וְרֹב עָשְׁרוֹ וְגִנְזֵי בְּרוֹמָיו וְהִנֵּה אַחֲרֵי כִּי נִתְעָב וְנֶאֱלָח גָּבְהֵי תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּתוֹ עֲמֻקִּים מִשְׁאוֹל. וְאַל יִתְהַלֵּל חָכָם זוּלָתִי בַּעֲבוֹדַת הש״י וּבְיִרְאָתוֹ וְהַבְּטָחוֹן בּוֹ וּבְאַהֲבָתוֹ וְהִדָּבְקוּת בּוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:כ״א) הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹקֶיךָ. וְנֶאֱמַר (ירמיהו ט׳:כ״ג) אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְגוֹ׳ כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי.

לה נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ (דברים ט״ו:י׳). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה לְהַרְחִיק מִנַּפְשֵׁנוּ צָרוּת הָעַיִן. וְלִהְיוֹתֵנוּ טוֹבֵי עַיִן. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ב:ט׳) טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ. וְלֹא דַּי בְּמַתְּנַת הַיָּד עַד אֲשֶׁר אֲשֶׁר נִטַּע בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ מִדַּת הַנְּדִיבוּת. עַל כֵּן הִזְהִיר וְאָמַר וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ אַחַר שֶׁנֶּאֱמַר נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ.

לו לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ (דברים ט״ו:ז׳). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה לְהָסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת. וְלִנְטוֹעַ בָּהּ נִטְעֵי נַעֲמָנִים, הֵם הָרַחֲמִים וְהַחֲסָדִים הַנֶּאֱמָנִים. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שם כה) וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו. וּבַעֲבוּר כִּי מִן הָאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִקְפֹּץ אֶת יָדוֹ וְיָחֹן אֶת הֶעָנִי וְלֹא מִדֶּרֶךְ רַחֲמָנוּת. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ב:י׳) וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי. עַל כֵּן כָּתוּב לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ. וְעִנְּשׁ הָאַכְזָרִיּוּת רַע וָמָר. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הָאַכְזָרִיּוּת בְּעֶזְרַת הָאֵל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא:) וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָּ. כָּל הַמְרֻחָם עַל הַבְּרִיּוֹת מְרֻחָמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם וְכָל שֶׁאֵינוֹ מְרֻחָם עַל הַבְּרִיּוֹת אֵין מְרֻחָמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם.

לז וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא תַחְמֹל וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו (דברים י״ג:ט׳). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לַחְמֹל וּלְרַחֵם עַל הַמַּחְטִיאִים וְהַמַּכְשִׁילִים בְּנֵי אָדָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַנַּעֲשֶׂה רַחְמָנִי עַל הָאַכְזָרִים לַסּוֹף נַעֲשֶׂה אַכְזָרִי עַל הָרַחְמָנִים.

לח לֹא תָקִם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ (ויקרא י״ט:י״ח). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵי זוֹ הִיא נְקִימָה אָמַר לוֹ הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ אָמַר לוֹ אֵינִי מַשְׁאִילְךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי אֶת שֶׁלְּךָ. אֵי זוֹ הִיא הִיא נְטִירָה. אָמַר לוֹ חֲרֵנִי מַשְׁאִילְךָ. וְאֵינִי כְּמוֹתְךָ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי. וְאֵין הָעִנְּשׁ בָּזֶה עַל הַדִּבּוּר אֶלָּא עַל נְטִירַת הַלֵּב. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אַזְהֶרֶת הַנְּטִירָה עַל דָּבָר שֶׁבְּמָמוֹן. אֲבָל עַל דִּבְרֵי גַּאֲוָה וָבוּז וּדְרִישַׁת רָעָה מַמָּשׁ לָשׁוּם הַדְּבָרִים עַל לִבּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל זֶה כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ נוֹקֵם וְנוֹטֵר כְּנָחָשׁ אֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם. אֲבָל אִם יְבַקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ מְחִילָה יַעֲבֹר עַל מִדּוֹתָיו.

לט לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ (ויקרא י״ט:י״ז). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה לְהָסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הַשִּׂנְאָה וְהִיא מִדָּה מְעוֹלֶלֶת פְּשָׁעִים רַבִּים. וּמְסַבֶּבֶת כַּמָּה עֲלִילוֹת נִשְׁחָתוֹת. כְּמוֹ לָשׁוֹן הָרַע שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כַּמָּה חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר. וּכְמוֹ דְּרִישַׁת רָעָה. וְהַשְׂמָחָה לְאֵיד. וּגְרָמַת נְזָקִים לַחֲבֵרִים. וְהַלִּיכַת רָכִיל. וּנְקִימָה וּנְטִירָה. וּמְאֻבֶּדֶת טוֹבָה הַרְבֵּה מִן הַנֶּפֶשׁ. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הַשִּׂנְאָה. וּרְאֵה עַד הֵיכָן הִגִּיעַ עִנְּשׁ הַשִּׂנְאָה. כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּיִת שֵׁנִי שֶׁהָיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים מִפְּנֵי מָה חָרַב. מִפְּנֵי שִׂנְאַת חִנָּם שֶׁהָיְתָה בֵּינֵיהֶם.

מ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע (דברים כ״ג:י׳). פֵּרְשׁוּ ז״ל לֹא יְהַרְהֵר אָדָם בַּיּוֹם וְיָבֹא לִידֵי טֻמְאָה בַּלַּיְלָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מְהַרְהֵר כְּדֵי לַעֲשׂוֹת. וְדָבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ שֶׁכָּתוּב אֲחֲרָיו (דברים כ״ג:י״א) כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְרֵה לָיְלָה.

מא וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם (במדבר ט״ו:ל״ט). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לַחְשֹׁב לַעֲשׂוֹת עֲבֵרָה וְעַל כָּל דָּבָר פָּשַׁע וְחֵטְא. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ד:ח׳) מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ. וְשֶׁלֹּא לְהַרְהֵר בְּדִבְרֵי הַמִּינִין. פֶּן יִכָּשֵׁל וְיִמָּשֵׁךְ אַחֲרֵיהֶם. וַאֲשֶׁר יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי הש״י בּוֹחֵן לֵב וְחוֹקֵר כְּלָיוֹת. אֵיךְ יַעְיז פָּנָיו לְטַמֵּא לִבּוֹ וּדְבַר בְּלַיַּעַל יָצוּק בּוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״ד:ט׳) זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת. עוֹד אָמַר (משלי ו׳:ט״ז-י״ח) שֵׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא ה׳ וְשֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת נַפְשׁוֹ לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן.

מב לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא (שמות כ״ג:א׳). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַמְתַרְגּוּם לָא תְקַבֵּל שֵׁמַע דְּשִׁקָּר.

מג לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ (שמות כ׳:י״ד). וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ (דברים ח). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהִתְעוֹלֵל עֲלִילוֹת בְּרֵשַׁע לָקַחַת שָׂדֶה וְכֶרֶם וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֵנוּ. גַּם כִּי נִתֵּן מִכֶּרֶם. וְהֶזְהַרְנוּ עַל מַחְשֶׁבֶת הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה שֶׁלֹּא נַסְכִּים בְּמַחְשַׁבְתֵּנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תַחְמֹד. וְאִם יִכְסֹף אָדָם שֶׁיִּמְכֹּר לוֹ חֲבֵרוֹ שָׂדֶה אוֹ כֶּרֶם אוֹ אֶחָד מֵחֲפָצָיו לֹא יִשָּׂא אֶת נַפְשׁוֹ לְמָכְרוֹ. וְאִם יִפְצַר בּוֹ בְּרוֹב דִּבְרֵי תַּחֲנוּנִים יֵבוֹשׁ לְהָשִׁיב פָּנָיו אָסוּר לִפְצֹר בּוֹ. כִּי זֶה כְּמוֹ הֶכְרֵחַ וְאֹנֶס. וְהַחוֹמֵד לָקַחַת כָּל חֵפֶץ וְהוּא אִישׁ נִכְבָּד, שֶׁאִם יִשְׁאַל שְׁאֵלָה אוֹר פָּנָיו לֹא יַפִּילוּן. אָסוּר לִשְׁאוֹל מֵעִם רֵעֵהוּ מִקָּח אוֹ מַתָּת, בִּלְתִּי אִם יֵדַע כִּי נָתֹן יִתֵּן לוֹ בְּנֶפֶשׁ חֲפֵצָה. וְלֹא יֵרַע לְבָבוֹ בְּתִתּוֹ לוֹ.

מד מִן הָאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת (בלב) [בַּלָּשׁוֹן]. כִּי ה׳ אֱלֹקֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר (דברים כ״ג:ט״ו). אָמְרוּ ז״ל כִּי בִּכְלַל הָאַזְהָרָה הַזֹּאת. כִּי בַּהֲגוּתֵנוּ בְּתוֹרַת הש״י. וּבְדַבְּרֵנוּ בַּתְּפִלָּה לְפָנָיו. יִהְיֶה מַחֲנֵנוּ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בָּנוּ עֶרְוַת דָּבָר. לָכֵן נִצְטַוֵּינוּ בָּזֶה לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם בְּקִרְבֵּשָׁה. וְלַעֲסֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה וּתְפִלָּה בְּקִרְבֵּשָׁה. וְשֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם וְדִבְרֵי תוֹרָה אִם הוּא עֶרֶם. אוֹ אִם יֵשׁ שָׁם אָדָם עֶרֶם כְּנֶגְדּוֹ. וְכֵן הֶזְהַרְנוּ שֶׁיִּהְיֶה הַמָּקוֹם נָקִי. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ג:י״ד) וְחָפַרְתָּ בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צֵאָתֶךָ. וכ״ש כִּי הוּא מְזֻהָר שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם אִם אֵין יָדָיו נְקִיּוֹת. וְאִם נָגְעוּ יָדָיו בְּדָבָר הַנִּמְאָס עָלָיו יִרְחָצֵם. וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים כ״ו:ו׳) אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפַּי. וּבְלֶכְתּוֹ בַּדֶּרֶךְ וְהוּא מִסְתַּפֵּק אִם הַדֶּרֶךְ נָקִי אַל יִזְכֹּר שֵׁם שָׁמַיִם. וְאַל יְדַבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה. וְאִם יֵשׁ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נָקִי לְאַחֲרָיו כְּגוֹן צוֹאָה אוֹ נְבֵלָה אוֹ מֵי מִשְׁרָה. צָרִיךְ שֶׁיַּרְחִיק ד׳ אַמּוֹת מִמָּקוֹם שֶׁכָּלָה הָרֵיחַ וּלְפָנָיו כִּמְלֹא עֵינָיו. וְהַזְּהִירוּת בָּזֶה מִדַּרְכֵי יִרְאַת שָׁמַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג׳:ט״ז) לִירְאֵי ה׳ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר

ט״ו:ל״א) כִּי דְבַר ה׳ בָּזָה זֶה הַמְדַבֵּר דִּבְרֵי תוֹרָה בַּמְּבוֹאוֹת הַמְטֻנָּפוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה א׳:ז׳) יָהִיב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין מִפְּנֵי כִּי הַחֲכָמִים מְכַבְּדִים אֶת הַתּוֹרָה וְעוֹסְקִים בָּהּ בְּקֶדֶשָׁה. וְאִלּוּ נִתְּנָה לַטִּפְּשִׁים הָיוּ מְדַבְּרִים בְּדִבְרֵי תוֹרָה בַּמְּבוֹאוֹת הַמְטֻנָּפוֹת.

מה וְיֵשׁ בָּאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת בַּלָּשׁוֹן [שֶׁלּוֹקִין] עֲלֵיהֶן. כִּי כֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הָאַזְהָרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו חוּץ מִנִּשְׁבָּע וּמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ בַּשֵּׁם. וְהַשְּׁבוּעָה לַשָּׁוְא אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בָּהּ מִיתַת בֵּית דִּין. עָנְשָׁהּ חָמוּר בִּידֵי שָׁמַיִם יוֹתֵר מֵהֲרִבָּה עֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מִיתוֹת בֵּית דִּין, כִּי הַנִּשְׁבָּע לַשָּׁקֶר מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:י״ב) וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם ה׳ אֱלֹהֶיךָ. וְחִלּוּל הַשֵּׁם עָנְשׁוֹ לְמַעְלָה מִכָּל הָעֲבֵרוֹת. וְלֹא נִכְתַּב בֵּן עַל אַחַת מִן הָעֲבֵרוֹת אֶלָּא עַל הַשְּׁבוּעָה לַשָּׁקֶר וְעַל ע״ז שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ׳:ג׳) כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי. וְנֶאֱמַר בְּאַזְהָרוֹת ע״ז (שמות כ׳:ה׳) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי לֹא יִסְלַח עָוֹן ע״ז עַל דֶּרֶךְ סְלִיחָתוֹ לְשְׁאָר עֲבֵרוֹת. כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ירמיהו ה׳:ז׳) אֵי לָזֹאת אֶסְלַח לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים. וְכֵן כָּתוּב בְּאַזְהָרוֹת הַשְּׁבוּעָה לַשָּׁקֶר (שמות כ׳:ז׳) כִּי לֹא יְנַקֶּה ה׳ אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא. וְנִכְתְּבָה אַזְהָרַת הַשְּׁבוּעָה לַשָּׁקֶר אַחַר אַזְהָרַת עֲבוֹדָה זָרָה. יַעַן וּבְיַעַן כִּי הַשְּׁבוּעָה לַשָּׁקֶר נִמְצָא בִּכְנָפֶיהָ עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיָן מָה שֶּׁכָּתוּב (משלי ל׳:ח׳) רֵאשׁ (כן כתיב מלא באל״ף וענינו העניות) וָעֹשֶׁר אַל תִּתֶּן לִי וְגוֹ׳ פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי ה׳ וּפֶן אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי. הַשְׁנֵיָה קָשָׁה מִן הָרִאשׁוֹנָה. שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כ׳:ל״ט) וְאַתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳ אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עִבְדוּ וְאַחַר אִם אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי וְאֶת שֵׁם קָדְשִׁי לֹא תְחַלְּלוּ עוֹד. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי עָוֹן הַנִּשְׁבָּע לַשָּׁקֶר בב״ד חָמוּר מֵעָנֶשׁ הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה בַּסֵּתֶר מִפְּנֵי חִלּוּל הַשֵּׁם. וְאָמְרוּ ז״ל עַל כָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְכָאן מִמֶּנּוּ וּמִכָּל הָעוֹלָם. וְאִם חִיְּבוּ בֵּית דִּין אֶת הָאָדָם לְהִשָּׁבַע שְׁבוּעָה וְהוּא יוֹדֵעַ אֲשֶׁר פִּיו דִּבֵּר שָׁוְא. אָסוּר לְקַבֵּל עָלָיו הַשְּׁבוּעָה לֵאמֹר אָנֹכִי אֶשָּׁבֵעַ לְמַעַן הַפְחִיד אֶת חֲבֵרוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בִּלְבָבוֹ לְהִשָּׁבַע שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ׳:ז׳) לֹא תִשָּׂא. וְיֵשׁ בְּכְלַל מִשְׁמָעוֹ לֹא תְקַבֵּל לְהִשָּׁבַע לַשָּׁוְא. וְכֵן אָמְרוּ ז״ל בִּמְכִילְתִּין. וְתַרְגּוּם (שמות כ״ג:א׳) לֹא תְשָׂא שְׁמַע שָׁוְא לָא תְקַבֵּל. וְאָסוּר לְהִשָּׁבַע חִנָּם אַף עַל פִּי שֶׁהוּא נִשְׁבָּע עַל הָאֱמֶת. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ׳:ז׳) לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה׳ אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא וְתַרְגּוּמוֹ לְמַגְנָא. וְכֵן הַמְסַבֵּב לְהַשְׁבִּיעַ אֶת חֲבֵרוֹ חִנָּם גָּדוֹל עֲוֹנוֹ. כְּגוֹן שֶׁהָיָה חֲבֵרוֹ חַיָּב לוֹ מָנֶה וְיִכְפֹּל עַל תְּבִיעָתוֹ לְמַעַן יֵצֵא קוֹ הַדִּין עַל הוֹדָאָתוֹ לְמִקָּצַת לְהַשְׁבִּיעַ שְׁבוּעַת הַתּוֹרָה. אוֹ שֶׁתּוֹבֵעַ אֶת חֲבֵרוֹ חִנָּם גָּדוֹל עֲוֹנוֹ. כְּגוֹן שֶׁהָיָה חֲבֵרוֹ חַיָּב לוֹ מָנֶה וְיִכְפֹּל עַל תְּבִיעָתוֹ לְמַעַן יֵצֵא קוֹ הַדִּין עַל הוֹדָאָתוֹ לְמִקָּצַת לְהַשְׁבִּיעַ שְׁבוּעַת הַתּוֹרָה. אוֹ שֶׁתּוֹבֵעַ אֶת חֲבֵרוֹ עַל חִנָּם אֲשֶׁר לֹא יָדַע יִשְׁאָלֵהוּ וּמַשְׁבִּיעוֹ שְׁבוּעַת הֵסֶת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי זֶה הָאִישׁ נִקְרָא גַּנָּב שֶׁגּוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת. וְעָלָיו נֶאֱמַר (זכריה ה׳:ד׳) הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם ה׳ צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלָּתוּ וְאֶת עֵצָיו וְאֶת אֲבָנָיו. וּמִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאִם יִשָּׁבַע יַחְשְׁדוּהוּ בְּנֵי אָדָם עַל שְׁבוּעָתוֹ. יֵשׁ לוֹ לְהִמָּנַע וְלַחְשׁךְ נַפְשׁוֹ מִן הַשְּׁבוּעָה לִכְבוֹד שָׁמַיִם. גַּם כִּי הָאֱמֶת אִתּוֹ.

מו אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר (שמות כ״ב:כ״ז). לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ (ויקרא י״ט:י״ד). הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא יְקַלֵּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל בַּשֵּׁם וְלֹא בְּאֶחָד מִכָּל הַכִּנּוּיִים. וּמָה שֶׁהֶזְכִּיר בַּתּוֹרָה אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא וְחֵרֵשׁ. כִּי בָּא לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַשּׁוֹפֵט כַּאֲשֶׁר יַרְשִׁיעֵהוּ בַּדִּין. וְלֹא אֶת הַנָּשִׂיא כַּאֲשֶׁר יַעֲנֹשׁ אֹתוֹ לְשַׁלְּחוֹ בְּיַד פִּשְׁעוֹ. וְהֶצְרֵךְ לְהַזְכִּיר הַחֵרֵשׁ. פֶּן תֹּאמַר אֵין עֹנֶשׁ בְּקִלְלָתוֹ. אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ וְלֹא יַשִּׂיגֵהוּ צַעַר עַל קִלְלָתוֹ. וּבְסוֹף פָּרָשַׁת מִשְׁפָּטִים נִכְתַּב אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל. לֵאמֹר שֶׁלֹּא תְקַלֵּל הַשּׁוֹפֵט אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה. אֲבָל הַשּׁוֹפֵט אֲשֶׁר לֹא כַּדָּת אוֹתוֹ תְקַלֵּל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם לוֹקֶה וְעָנְשׁוֹ בִּידֵי שָׁמַיִם רַב מְאוֹד. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ח:נ״ח-נ״ט) אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת [וגו׳] לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת ה׳ אֱלֹקֶיךָ. וְהִפְלָא ה׳ אֶת מַכֹּתְךָ. וגו׳. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עִנְיַן הַפָּסוּק הַזֶּה עַל מִי שֶׁמְּקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם.

מז וְאָסוּר לְאָדָם שֶׁיֹּאמַר, כֵּן יוֹשִׁיעֵהוּ הַשֵּׁם כַּאֲשֶׁר הַדָּבָר הַזֶּה דִּבֵּר אֱמֶת, וְהִנֵּה הוּא כָּזָב. כִּי הִנֵּה קִלֵּל אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם שֶׁמְּקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם.

מח יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ וגו׳ וּלְהוֹרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא י׳:ט׳) וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַשּׁוֹתֶה רְבִיעִית יַיִן שֶׁאֵינוֹ מָזוּג בְּמַיִם אַל יוֹרֶה. וְאִם שָׁתָה יוֹתֵר מֵרְבִיעִית אַף עַל פִּי שֶׁמְּזָגוֹ אַל יוֹרֶה.

מט וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ (ויקרא כ״ה:י״ז). בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר כַּאֲשֶׁר שֶׁהִקְדַּמְנוּ לְמַעְלָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה לֹא יֹאמַר לוֹ זְכֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים, הָיָה בֶּן גֵּרִים לֹא יֹאמַר לוֹ זְכֹר מַעֲשֵׂי אֲבוֹתֶיךָ. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ב:כ׳) וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ. לֹא תוֹנֶה בִּדְבָרִים. וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ בְּמָמוֹן. וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת הִזְהִירָה הַתּוֹרָה עַל אוֹנָאַת הַגֵּר מִפְּנֵי אֲשֶׁר שָׁכַח עַמּוֹ וּבֵית אָבִיו וּבָא לְחָסוֹת תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (רות ב׳:י״א) וַתַּעְזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעַתְּ. וְנֶאֱמַר (רות ב׳:י״ב) וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו. מָשָׁל לְצִבִּי שֶׁבָּא לְעֵדֶר וְשָׁם יִרְבֵּץ עִם הַצֹּאן יִרְעֶה. וְחָמַל עָלָיו בַּעַל הָעֵדֶר. כִּי עָזַב כַּר נִרְחָב וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר.

נ לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לָרָעֹת (שמות כ״ג:ב׳) הֶזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְחַזֵּק יְדֵי עוֹבְרֵי עֲבֵרָה בִּדְבָרִים. וְשֶׁלֹּא לְהִתְחַבֵּר אֶל הַמַּסְכִּימִים אֶל הָעָוֶל. וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ח׳:י״ב) לֹא תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קֶשֶׁר.

נא וְאָסוּר לְהִתְחַבֵּר אֶל הָרָשָׁע בְּעִסְקֵי הָעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב כ׳:ל״ז) בְּהִתְחַבְּרְךָ עִם אֲחַזְיָהוּ פָּרַץ ה׳ אֶת מַעֲשֶׂיךָ. וְנֶאֱמַר (משלי ג׳:ל״א) אַל תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל תִּבְחַר בְּכָל דְּרָכָיו וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָבוֹת שֶׁל רַבִּי נָתָן אַל תְּהִי חָבֵר לְרָשָׁע אֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה. וְרַבּוּ דְּרָכֵי מָוֶת הַנִּמְצָאִים בְּחֶבְרַת הָרְשָׁעִים. וּכְבָר גִּלִּינוּ עַל הֶעָוֹן הַזֶּה וְכֹבֶד עָנְשׁוֹ.

נב וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל (ויקרא י״ט:י״ד). הֶזְהִירָנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהוֹרוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא כַּדָּת וְשֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הֱוֵי מְתוּנִים בַּדִּין. וְנִמְהָרֵי לֵב לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת לֹא יַצִּילוּ אֶת נַפְשָׁם מִתֹּת מִכְשׁוֹל לִפְנֵי עִוֵּר וְחַטָּאתָם כָּבְדָה מְאוֹד. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים פ״ב:ה׳) לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל מוֹסְדֵי אָרֶץ. וְעוֹד אָמְרוּ הֱוֵי זָהִיר בַּתַּלְמוּד שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כב.) כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה זֶה תַּלְמִיד שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וּמוֹרֶה. וַעֲצוּמִים כָּל הֲרוּגֶיהָ זֶה תַּלְמִיד שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וְאֵינוֹ מוֹרֶה.

נג עוֹד הֻזְהַרְנוּ מִן הַמִּקְרֶא הַזֶּה. לְהַשִּׂיא עֵצָה הוֹגֶנֶת לַאֲשֶׁר יִוָּעֵץ עִמָּנוּ. וְלֹא לְהַכְשִׁילוֹ בְּעֵצָה נִבְעָרָה. וְלֹא יְיַעֵץ אֶת חֲבֵרוֹ לְפִי דַּרְכּוֹ.

נד וְחַיָּב אָדָם לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת לְהַעֲלוֹת עֵצוֹת הֲגוּנוֹת וּמִתְקַנּוֹת לַחֲבֵרוֹ. וְזֶה אֶחָד מֵעִקְרֵי דַּרְכֵי גְּמִילוּת חֲסָדִים. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ז:ט׳) שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ.

נה לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּךָ (ויקרא י״ט:ט״ז). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי בִּכְלַל הָאַזְהָרָה הַזֹּאת שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא שֵׁם רַע עַל אִישׁ מִבְּנֵי עַמֵּנוּ. וְעָנְשׁוֹ חָמוּר בִּידֵי שָׁמַיִם. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּמַדְרֵגַת חַיְבֵי מִיתָה. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּךָ אַזְהָרָה לַדַּיָּן שֶׁלֹּא יְהֵא רַךְ לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה.

נו וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ (שמות כ״ג:י״ג). לֹא יֵאָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ שְׁמֹר לִי אֵצֶל עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית.

נז לֹא תְחָנֵּם (דברים ז׳:ב׳). פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל לֹא תִתֵּן לָהֶם חֵן, שֶׁאָסוּר לְאָדָם שֶׁיֹּאמַר: כַּמָּה נָאֶה גּוֹי זֶה. עוֹד פֵּרְשׁוּ, שֶׁלֹּא לָתֵת לָהֶם מַתָּנַת חִנָּם.

נח וְלֹא יִהְיֶה כְּקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ (במדבר י״ז:ה׳). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי.) כָּל הַמַּחְזִיק בְּמַחְלֹקֶת עוֹבֵר בְּלָאו שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא יִהְיֶה כְּקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ. וּמֻתָּר לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל בַּעֲלֵי הַמַּחְלֹקֶת. שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א א׳:כ״ו) וְלִי אֲנִי עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְגוֹ׳ לֹא קָרָא.

נט מִי שֶׁאֵינוֹ מַחְזִיק בְּמַחְלֹקֶת עַל הַמִּתְיַצְּבִים עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב וּמוֹשְׁכֵי הֶעָוֹן. הֲרֵי הוּא נֶעֱנָשׁ מִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטֹּאתָם. וְעוֹבֵר בְּלָאו שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:י״ז) וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. וְנֶאֱמַר (הושע י׳:ט׳) מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל בְּנֵי עַוְלָה. פֵּרוּשׁוֹ — אִם שָׁם עָמְדוּ הַדּוֹר הַזֶּה לֹא הִשִּׂיגָה אוֹתָם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה לְבַעַר הָרָע כַּאֲשֶׁר הִשִּׂיגָה מִלְחָמָה לִבְנֵי הַדּוֹר הַהוּא. שָׁם עָמְדוּ כְּמוֹ אִם שָׁם עָמְדוּ. וְכֵן וְעָזַב אֶת אָבִיו וְאִם עָזַב. רְצוֹנוֹ לוֹמַר — מִמִּין חֵטְא גִּבְעָה הָיָה חַטָּאתָם. אָכֵן הֵם הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי נִקְהֲלוּ וְעָמְדוּ עַל נַפְשָׁם לְבַעֵר הָרַע. וְנֶאֱמַר (שופטים ה׳:כ״ג) אֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ ה׳ אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת ה׳ בַּגִּבּוֹרִים. וְנֶאֱמַר (דברים א׳:י״ז) לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ. וְכָל מִי שֶׁהוּא לשי״ת יִמְסֹר נַפְשׁוֹ עַל קִדֻּשַּׁת ה׳. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל״ב:כ״ו) מִי לַה׳ אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי. וְנֶאֱמַר (במדבר כ״ה:ז׳) וַיַּרְא פִּינְחָס וְגוֹ׳ וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ. וְחוֹבָה עַל כָּל יָרֵא. אַף כִּי אוֹהֵב טָהָר לֵב, לְהָעִיר קִנְאָה כִּי יִרְאֶה וְהִנֵּה יַד שָׂרִים וּסְגָנִים בַּמַּעַל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: כָּל פְּרָצָה שֶׁאֵינָהּ מִן הַגְּדוֹלִים אֵינָהּ פְּרָצָה, שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ט׳:ב׳) וְיַד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים הָיְתָה בַּמַּעַל הַזֶּה רִאשׁוֹנָה.

ס וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ (ויקרא כ״ה:מ״ו). לֹא יִשְׁתַּעְבֵּד אָדָם בַּחֲבֵרָיו. וְאִם אֵימָתוֹ עֲלֵיהֶם אוֹ שֶׁהֵם בּוֹשִׁים לְהָחֵל דְּבָרוֹ. לֹא יְצַוֶּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְּדוֹלָה. אֶלָּא לִרְצוֹנָם וְתוֹעַלְתָּם. וַאֲפִלּוּ לְהָחֵם צַפַּחַת מַיִם אוֹ לָצֵאת בְּשְׁלִיחוּת אֶל רְחוֹב הָעִיר לְקָנוֹת עַד כִּכַּר לֶחֶם. אֲבָל אָדָם שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה מֻתָּר לְצַוּוֹתוֹ לְכָל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ.

סא לֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי (ויקרא כ״ב:ל״ב). זֶה מֵחַיְבֵי כָּרֵתוֹת כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר. וְדַע כִּי הַהֶפְסֵד וְהָאֲבַדּוֹן הַמְּצוּי בְּנַפְשׁוֹת הֲמוֹן הָעָם. הֲלֹא הוּא עַל שְׁפַת לָשׁוֹן. כִּי הֵם מַזְכִּירִים שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה. וְגַם מַזְכִּירִים מִבְּלִי מוֹרָא. וְעַל עִנְיָן זֶה פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מָה שֶׁכָּתוּב (ישעיה א׳:ג׳) יִשְׂרָאֵל לֹא יָדָע. גַּם אֵינָם מְדַקְדְּקִים בִּנְקִיּוּת הַמָּקוֹם וְנִקְיוֹן כַּפַּיִם. וְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְנַדִּים וּמְשַׁמְּתִים הַמּוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, וְהָיוּ חוֹשְׁדִים אוֹתוֹ עַל הַשְּׁבוּעָה, וְאָמְרוּ הַשּׁוֹמֵעַ מֵחֲבֵרוֹ שֶׁמַּזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, צָרִיךְ לְנַדּוֹתוֹ. וְאִם לֹא נִדָּהוּ, הוּא עַצְמוֹ יְהֵא בְּנִדּוּי.

סב וְעַל דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם שֶׁאֵינָם נִזְהָרִים בִּלְשׁוֹנָם בִּכְבוֹד ת״ח בֵּין בִּפְנֵיהֶם בֵּין שֶׁלֹּא בִּפְנֵיהֶם. נַעֲשִׂים אֶפִּיקוֹרְסִים שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן אֲבַדּוֹן אַרְבַּע כִּתּוֹת הֲלֹא הוּא בְּחַטַּאת פִּימוֹ דְּבַר שְׂפָתֵימוֹ. הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בַּשַּׁעַר הַזֶּה. עַל כֵּן כָּתוּב (משלי י״ח:כ״א) מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן.

סג וְהִתְבּוֹנֵן וּרְאֵה עָוֹן הַלָּשׁוֹן וְכֹבֶד פִּשְׁעוֹ. כִּי הַמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ עָנְשׁוֹ חָמוּר מִן הַמַּכָּה. כִּי מִשְׁפַּט הַמְקַלֵּל בְּסְקִילָה שֶׁהִיא הַחֲמוּרָה בְּמִיתוֹת בֵּית דִּין. וְהַמַּכֶּה מִשְׁפָּטוֹ בְּחֶנֶק.

סד וְגַם רַבִּים נוֹקְשִׁים וְנִלְכָּדִים. בְּחֻלְלָם הַחוֹשִׁים הַנִּכְבָּדִים. חוּשׁ הָרְאוּת. וְחוּשׁ הַשְּׁמַע. וְנֶאֱמַר עַל חוּשׁ הָרְאוּת (במדבר ט״ו:ל״ט) וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם. הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּאֵשֶׁת אִישׁ וּבְשָׂאר עֲרָיוֹת פֶּן יִדָּקֵק בָּם.

סה וּמִן הָעֲבֵרוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּחוּשׁ הָרְאוּת. רוּם עֵינַיִם. כִּי הוּא מְעוֹלָל (פי׳ לשון עילה וסיבה ור״ל שהגאוה היא סיבה לרום העינים) מִן הַגַּאֲוָה שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״א:ה׳) גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל.

סו וּמִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ עַל חוּשׁ הַשְּׁמַע. אַל יַשְׁמִיעַ אָדָם לְאָזְנָיו דְּבָרִים בְּטֵלִים שֶׁהֵם נִכְוִים תְּחִלָּה לָאֵיבָרִים. וְעַל הַמַּאֲזִין לְכָל פֶּה הוֹבֵר נְבָלָה נֶאֱמַר (משלי כ״ב:י״ד) שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת. יָשִׁיתוּ לֵב לְכָל אֵלֶּה יִרְאֵי אֱלֹהִים וּבַעֲלֵי תְּשׁוּבָה. לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה. וּכְבָר הִקְדִּמְנוּ לְךָ דְּבָרִים נִכְבָּדִים בְּעִנְיָן זֶה בְּשַׁעֲרֵי גְּדֵרֵי הַזְּהִירוּת.

סז מִן הָאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּקָפִיצַת יָד וְהַמּוֹנֵעַ מִן הַמַּעֲשֶׂה: לֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְגוֹ׳ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ (דברים ט״ו:ז׳-ט׳). לָמַדְנוּ מִזֶּה כִּי הַנִּמְנָע מֵהַלְוֹוֹת לֶעָנִי עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין שֶׁהֵם הִשָּׁמֶר פֶּן. וְאִם לְעֵת אֲשֶׁר קְרָבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע הֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא נֶחְדַּל מִלְּהַלְוֹוֹת מִיְּרֵאַת דְּבַר הַשְּׁמִטָּה. אַף כִּי בִּזְמַן שֶׁלֹּא יַפְסִיד חוֹבוֹ. כִּי יִגְדַּל חֵטְא הַקּוֹפֵץ יָדוֹ מִלְּהַלְוֹוֹת. וְעַל גֹּדֶל הֶעָוֹן קָרָא הַכָּתוּב מַחְשֶׁבֶת צַר הָעַיִן מִלְּהַלְוֹוֹת דְּבַר בְּלִיַּעַל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַמַּעֲלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. כְּתִיב כָּאן פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל. וְשָׁם כָּתוּב (שם י״ג:י״ד) יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי נִקְרָא צַר הָעַיִן בְּלִיַּעַל. וְכֵן כָּתוּב (שמואל א כ״ה:כ״ה) אֶל אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל נָבָל עַל שֶׁהָיָה צַר עַיִן שֶׁאָמַר לְעַבְדֵי דָוִד (שמואל א כ״ה:י״א) וְלָקַחְתִּי אֶת לַחְמִי וְאֶת מֵימַי וְאֶת טִבְחִתִי וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג.) גָּדוֹל הַמַּלְוֶה לֶעָנִי יוֹתֵר מִן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה.

סח לֹא תַעֲשֹׂק אֶת רֵעֲךָ (ויקרא י״ט:י״ג) וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים ל״ז:כ״א) לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם. (ויקרא י״ט:י״ג) לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר. (דברים כ״ד:ט״ו) בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״מ קי:), שְׂכִיר יוֹם גּוֹבֶה כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה, שְׂכִיר לַיְלָה גּוֹבֶה כָּל הַלַּיְלָה וְכָל הַיּוֹם, אֶחָד שְׂכַר הַבְּהֵמָה וְאֶחָד שְׂכַר הָאָדָם וְאֶחָד שְׂכַר הַכֵּלִים עוֹבֵר עֲלֵיהֶן עַל בַּל תָּלִין. קַבָּלָנוּת עוֹבֵר עָלָיו עַל בַּל תָּלִין.

סט לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ (דברים כ״א:כ״ג). הַמֵּלִין אֶת מֵתוֹ עוֹבֵר בְּלָאו. זוּלָתִי אִם הֻלִּינוּ לִכְבוֹדוֹ.

ע לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם (שם כב). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהִתְרַשֵּׁל מֵהַצָּלַת מָמוֹן חֲבֵרֵינוּ בֵּין מִשְּׁלְטָלִין בֵּין קַרְקָעוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ לַרְבּוֹת אֲבֵדַת קַרְקָעוֹת. כְּגוֹן אִם הָיוּ מַיִם שׁוֹטְפִים וּבְאִים שָׁם חַיָּב לִגְדֹּר בִּפְנֵיהֶם. אַף כִּי הֻזְהַרְנוּ לְהִשְׁתַּדֵּל בְּהַצָּלַת חֲבֵרֵנוּ וְלָשִׂית עֵצוֹת לְעֶזְרָתָם בְּעֵת צָרָתָם. וְכֵן כָּתוּב (ויקרא י״ט:ט״ז) לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כ״ד:י׳) הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶךָ. פֵּרוּשׁוֹ — אִם יֵשׁ לְךָ כֹּחַ לְהַצִּיל בְּעֵצָה אוֹ בְּהִשְׁתַּדְּלוּת וְאַתָּה מַרְאֶה אֶת נַפְשְׁךָ שֶׁאֵין בְּךָ יְכֹלֶת. יִקָּצֵר כֹּחֶךָ. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו (משלי כ״ד:י״ב) כִּי תֹאמַר הֵן לֹא יָדַעְנוּ זֶה הֲלֹא תֹכֵן לִבּוֹת הוּא יָבִין וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ. הִנֵּה הַמְּנִיעָה מִן הַהַצָּלָה וְשִׁית עֵצוֹת עַל הָעֶזֶר הקב״ה יַחְשְׁבֶהָ לוֹ כְּפָעֳלוֹ.

עא וְטוֹב וְנָכוֹן מְאוֹד לִהְיוֹת בְּכָל עִיר וָעִיר מִתְנַדְּבִים בָּעָם מִן הַמַּשְׁכִּילִים לִהְיוֹת נְכוֹנִים וּמְזֻמָּנִים לְכָל דְּבַר הַצָּלָה. בִּהְיוֹת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה מִיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִם בְּצַעַר. וְהִנֵּה נִתְחַיְּבְנוּ לִטְרֹחַ בְּשׁוֹר אַחֵינוּ אוֹ שֵׂיוֹ הַנִּדָּחִים. לִהְיוֹת עִמָּנוּ עַד דְּרוֹשׁ אָחִינוּ אוֹתוֹ. עַתָּה מָה לַעֲשׂוֹת יְקָר וּגְדוֹלָה לְבַעֲלֵיהֶם. וְכֵן כָּתוּב (ישעיהו נ״ח:ז׳) וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת.

עב הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא (ויקרא י״ט:י״ז). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא נִשָּׂא חֵטְא בְּחֵטְא חֲבֵרֵנוּ בְּהַמְנָעֵנוּ מֵהוֹכִיחַ אוֹתָם. וְאִם אִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא. בְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת חֶטְאוֹ. כָּל הָעֵדָה יֵעָנְשׁוּ עָלָיו אִם לֹא יוֹכִיחוּהוּ בְּשֶׁבֶט מוּסָרָם. וְכֵן כָּתוּב (יהושע כ״ב:כ׳) הֲלֹא עָכָן בֶּן זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל הָיָה קֶצֶף וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֹנוֹ. וְנֶאֱמַר (דברים כ״ט:כ״ח) וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם. וַאֲפִילּוּ אֲמוֹת הָעוֹלָם אָמְרוּ (יונה א׳:ז׳) וְנִדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת. אַף כִּי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עֲרֵבִים זֶה בָּזֶה.

עג וּלְהִנָּצֵל מִן הָעֹנֶשׁ הַזֶּה. נָכוֹן הַדָּבָר לִבְחֹר אַנְשֵׁי אֱמֶת וְלַחֲזוֹת מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל. לְתִתָּם רָאשֵׁי הַשְּׁגָחָה עַל כָּל שׁוּק וּמִגְרָשׁ מִשְׁכְּנוֹתָם, לְהַשְׁגִּיחַ עַל שְׁכֵנֵיהֶם וּלְהוֹכִיחָם עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע וּלְבַעֵר הָרָע.

עד כִּי תִדֹּר נֶדֶר לַה׳ אֱלֹקֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ (דברים כ״ג:כ״ב). הִנֵּה יֵשׁ עֹנֶשׁ בְּאִחוּר הַנְּדָרִים וְהַצְּדָקוֹת אַף עַל פִּי שֶׁמְּשַׁלֵּם אוֹתָם אַחֲרֵי כֵן. וְאִם נָדַר אָדָם לָתֵת צְדָקָה לַעֲנִיִּים חַיָּב לְשַׁלֵּם אוֹתוֹ מִיָּד. וְאִם מִדֶּרֶךְ הַשִּׂכְחָה יֵאָרַע לוֹ אִחוּר הַנְּדָרִים. אַף גַּם זֹאת עָנוּשׁ יֵעָנֵשׁ. כִּי אַחֲרֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהַשִּׂכְחָה מְצוּיָה בָּאָדָם. הָיָה לוֹ לִזְכֹּר נְדָרָיו וּלְהַעֲלוֹתָם עַל לִבּוֹ תָּמִיד לְבִלְתִּי יִשְׁכָּחֵם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ׳:כ״ה) מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר. עַל כֵּן עָנְשׁוֹ חָמוּר עַל פְּשִׁיעָתוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ה׳:ה׳) אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ וְאַל תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹקִים עַל קוֹלֶךָ וְחִבֵּל

אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. פֵּרוּשׁוֹ – אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא וְגוֹ׳ לָמָּה תִּדְוֹר אִם אֵינְךָ זָהִיר בִּנְדָרְךָ וְתָבִיא עָלֶיךָ אָשָׁם. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לָבֹאר הַמִּקְרָא הַזֶּה בְּשַׁעֲרֵי גְּדֵרִי הַזְּהִירוּת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּעֲוֹן נְדָרִים בָּנִים מֵתִים שֶׁנֶּאֱמַר וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. עוֹד יִתְפָּרֵשׁ הַמִּקְרָא עַל עִנְיַן לָשׁוֹן הָרַע כִּי יֵעָנֵשׁ עַל הַפְּשִׁיעָה בּוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לְבַזּוֹת לַחֲבֵרוֹ. וְהִנֵּה נִצְטַוִּינוּ שֶׁלֹּא לִנְדֹּר נְדָרִים שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ג:כ״ג) וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ מִזֶּה שֶׁאִם תִּדֹּר יִהְיֶה בְךָ חֵטְא. כִּי הַנֹּדֵר מִכְּשׁוּל לִפְנֵי הַנּוֹדֵר פֶּן יַחֵל דְּבָרוֹ אוֹ יְאַחֵר לְשַׁלֵּם. אֲבָל צַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן מִבִּלְתִּי שֶׁיִּדֹּר. זוּלָתִי כַּאֲשֶׁר יִקָּרֵא מִן הַמֻּצָּר כִּי אָז יִדֹּר נֶדֶר. כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ח:כ׳) וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר וְגוֹ׳. וְכֵן בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יִדְּרוּ נְדָרִים לְחַזֵּק יָדֵים רָפוֹת.

עה הַמְּדָרֵגָה הַחֲמִישִׁית – לָאו שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲשֶׂה: אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לָאו שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲשֶׂה לוֹקִין עָלָיו. וְהַמַּלְקוּת אַרְבָּעִים חָסֵר אַחַת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מַלְקוּת תַּחַת מִיתָה עוֹמֶדֶת. וְאָמְרוּ מִי שֶׁלָּקָה וְשָׁנָה כּוֹנְסִין אוֹתוֹ לְכַפָּה. וְחוֹבָה עַל הַמּוֹכִיחִים לְחַפֵּשׂ דַּרְכֵי הָעָם. וְלַחְקֹר וְלָדַעַת בַּמֶּה יִכָּשְׁלוּ. וּלְהַזְהִירָם. כִּי יֵשׁ אַזְהָרוֹת רַבּוֹת אַף עַל פִּי שֶׁהֵם שׁוֹמְרִים מִקְצָת הָאַזְהָרָה, מְבֻטָּלִים הֵם מִקְצָתָם. כְּגוֹן אִסּוּר מְלָאכָה בְּשַׁבָּת שֶׁהֵם שׁוֹמְרִים שַׁבָּת מֻחָלָלוֹ בָּרוֹב. וְיֵשׁ מְלָאכוֹת שֶׁאֵין מִקְצָת הָעָם נִזְהָרִים בָּהֶם. לְפִי שֶׁאֵינָם יְדוּעִים אֶצְלָם וְתָלִין אִתָּם מְשׁוּגָתָם, תַּחַת אֲשֶׁר לֹא יָלִינוּ בְּקֶרֶב חֲכָמִים וְתוֹרָה לֹא יְבַקְּשׁוּ מִפִּיהֶם. עַל כֵּן תּוֹרוֹת עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ״ו:י׳) יֻחַן רָשָׁע בַּל לָמַד צֶדֶק. וְיֵשׁ פּוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָּם כִּי לֹא הֻרְגְּלוּ בִּנְעוּרֵיהֶם בֵּית אֲבִיהֶם לְהִזָּהֵר בָּהֶם וְנֶחְלוּ אָבוֹת וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל מוֹרִים. וְאֵלֶּה עוֹשִׂים בְּזָדוֹן.

עו וְכֵן כָּל הָעָם נִזְהָרִים מִדָּם הַנֶּפֶשׁ וּמִדָּם הַתַּמְצִית. וּמִקְצָתָם אֵינָם נִזְהָרִים בְּהֶכְשֵׁר הַמְּלִיחָה לְהוֹצִיא הַבָּשָׂר מִיֹּדֵי דָּמוֹ כַּמִּשְׁפָּט. וְכֵהָנָה רַבּוֹת מְאוֹד מִבְּלִי דַּעַת וְאֵין תּוֹכַחַת. וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ט:י״ח) בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם.

עז וְיֵשׁ אַזְהָרוֹת שֶׁאֵין מִקְצָת הֶהָמוֹן שׁוֹמְרִים עִקַּר הָאַזְהָרוֹת כְּמוֹ הַחַבָּלָה וְהַהַכָּאָה. שֶׁהַמַּכֶּה אֶת חֲבֵרוֹ עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ה:ג׳) אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן יֹסִיף וְרַבִּים עוֹבְרִים עַל הַלָּאוִין הָאֵלֶּה בְּהַכָּאַת נְשׁוֹתֵיהֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַמַּרְים יָד עַל חֲבֵרוֹ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִכָּהוּ נִקְרָא רָשָׁע. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב׳:י״ג) וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ. לָמָּה הִכִּיתָ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא תַכֶּה. וְאִיּוֹב אָמַר (איוב ל״א:כ״א) אִם הֲנִיפוֹתִי עַל יָתוֹם יָדִי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה רַב הוּנָא קָצִין יַד הַמַּכֶּה, אָמַר (איוב ל״ח:ט״ו) וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר.

עח וְכֵן בְּהַשְׁחָתַת הַזָּקָן. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:כ״ז) וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ. וְהַחַטָּאִים מַנִּיחִים חוּט הַשֵּׂעָר. וְעִקְּרֵי פְּרִקֵי הַפֵּאוֹת לֹא נֻדַּע מְקוֹמָם אַיֵּה, וְהִנָּם בָּנִים מַשְׁחִיתִים בְּעִקַּר הַפֵּאָה, וְהַקֻּפַּת פְּאַת הָרֹאשׁ אֲסוּרָה גַּם בְּמִסְפָּרַיִם כְּעֵין תַּעַר.

עט וְיֵשׁ אֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא נִשְׁמְרוּ בְּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז. כִּי יִתְפְּרוּ בֶּגֶד צֶמֶר בְּחוּט הַפִּשְׁתִּים. אוֹ יַעֲשׂוּ מִבֶּגֶד פִּשְׁתִּים שָׂפָה לְפִי בֶּגֶד הַצֶּמֶר.

פ אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ (ויקרא י״ח:ו׳). כָּל קָרוֹב בָּשָׂר אָסוּר כְּגוֹן הַנִּגְעָה בִּידֵי אֵשֶׁת אִישׁ. וּפֵרוּשׁ – לְגַלּוֹת עֶרְוָה. כִּי הַקְּרִיבָה מְבִיאָה לִידֵי עֶרְוָה. וְכִי תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ אֵיפֹה נִמְצָא בַּכָּתוּב כִּי גָּדְרָה הַתּוֹרָה גָּדֵר כִּי תֹּאמַר אֲשֶׁר אָסְרָה מַגַּע יָד לְיָד לִהְיוֹת גָּדֵר לַעֲבֵרָה. נְשִׁיבְךָ דָּבָר. הִנֵּה בִּמְצֻוַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר עִקַּר נְזִירוּתוֹ פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק אוֹ יַתְעֶהוּ רוּחַ זְנוּנִים. אוֹסַרְתּוֹ הַתּוֹרָה מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן. וְכָל זֶה לְגֶדֶר הַרְחָקָה מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן. וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל בַּמִּדְרָשׁ.

פא וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל (שם יט). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה לְבִלְתִּי הַכּוֹת אָדָם בְּנוֹ הַגָּדוֹל. פֶּן תִּהְיֶה לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לַחֲטֹא בִּלְשׁוֹנוֹ וּלְהַקְלוֹת אָבִיו. וְכֵן הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְזַמֵּן כָּל מִכְשׁוֹל עָוֹן לְיִשְׂרָאֵל וְגַם אֶל הַנָּכְרִי. שֶׁלֹּא יִתֵּן כּוֹס יַיִן לְנָזִיר וְאָבֶר מִן הַחַי לִבְנֵי נֹחַ. גַּם לֹא יוֹשִׁיט אֵלָיו אֶת אֲשֶׁר אָסוּר לוֹ. וְלֹא יַכְשִׁילֵהוּ בְּאֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁהֻזְהֲרוּ בְּנֵי נֹחַ עֲלֵיהֶם.

פב לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן (דברים כ׳:י״ט). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לִכְרוֹת כָּל עֵץ מַאֲכָל גַּם לִבְנוֹת בּוֹ מָצוֹר, כָּל זְמַן שֶׁיִּמְצָא מֵאֵילָנֵי סָרָק דֵּי סְפּוּקוֹ. וְכֵן הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְפַזֵּר מָמוֹן לָרִיק אֲפִלּוּ שָׁוֶה פְּרוּטָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ הַמִּקְרָע עַל מֵתוֹ יוֹתֵר מִדַּי לוֹקֶה. וְכָל שֶׁכֵּן הַמְּשַׁבֵּר כֵּלִים בַּחֲמָתוֹ. כִּי שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה. הִשְׁחִית מָמוֹן. וְהִשְׁלִיט אֶת כַּעֲסוֹ לְהַעֲבִירוֹ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה. כִּי מַעֲתָּה יֵשׁ עִמּוֹ מִלְחָמָה מִיֵּצֶר הַכַּעַס לְהַעֲבִירוֹ עַל דָּתוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ט:כ״ב) וּבַעַל חֵמָה רַב פָּשַׁע. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ מָה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אִם רָאִיתָ אָדָם שֶׁהוּא מְשַׁבֵּר כְּלֵי בַּחֲמָתוֹ יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁכָּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרַע הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ, וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא יִשְׁפֹּךְ אָדָם מֵי בוֹרוֹ וַאֲחֵרִים צְרִיכִין לוֹ. אַף כִּי הֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית הַגּוּף בְּמִסְּרָתוֹ לַסַּכָּנוֹת. אוֹ בְּסִגּוּף הַגּוּף לְבַלְּעוֹ חִנָּם בְּתַעֲנִיּוֹת מִתּוֹךְ צַעֲרוֹ וְכַעֲסוֹ. וְלֹא לְהִתְאַבֵּל עַל מֵתוֹ [יותר מדאי]. אֲבָל הַמִּתְאוֹנֵן וְהַמִּתְאַבֵּל עַל עִוֹנֹתָיו עָלָיו נֶאֱמַר (ישעיהו נ״ז:י״ח) דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו. וְנֶאֱמַר (בראשית ט׳:ה׳) וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִיַּד נַפְשׁוֹתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ אֶת דִּמְכֶם.

פג שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל (ויקרא י״ט:כ״ג). הָעֲרֵלָה נוֹהֶגֶת בְּחוּצָה לָאָרֶץ וַאֲסוּרָה בַּהֲנָאָה. וְכָל אֲשֶׁר יֵאָסֵר בַּהֲנָאָה אָסוּר לְתִתּוֹ בְּמַתָּנָה לְגוֹי. וְעַל כֵּן הֲצָרַךְ הַכָּתוּב לְהַתִּיר לָתֵת נְבֵלָה לְנָכְרִי לְהוֹדִיעַ כִּי מֻתֶּרֶת הִיא בַּהֲנָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ד:כ״א): לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה, לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ. וְהַנּוֹתֵן לְגוֹי עָרְלָה אוֹ חָמֵץ בַּפֶּסַח אוֹ בָּשָׂר שֶׁנִּתְבַּשֵּׁל בְּחָלָב – לוֹקֶה. וְכֵן אִם יִתֵּן מֵהֶן לִפְנֵי כֶּלֶב שֶׁמְּזוֹנוֹתָיו עָלָיו. וּמְצֻוֶּת עָרְלָה וְכִלְאֵי הַכֶּרֶם בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּצָה לָאָרֶץ לִשְׂרֹף אוֹתָם בָּאֵשׁ. וְאִם יֵשׁ לְגוֹי אִילָן עָרְלָה, אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְלַקֵּט מִמֶּנּוּ פֵּרוֹת לְצֹרֶךְ הַגּוֹי אֲפִלּוּ בְּחִנָּם, לְפִי שֶׁהוּא נֶהֱנֶה בָּזֶה שֶׁיַּחְזִיק לוֹ הַגּוֹי טוֹבָה, וְכֵן אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְהַשְׁקוֹת לַגּוֹי מֵיֵינוֹ שֶׁל גּוֹי עַצְמוֹ בֵּין בְּשָׂכָר בֵּין בְּחִנָּם. וְכֶרֶם רְבָעִי אָסוּר בַּהֲנָאָה בְּלֹא פְּדְיוֹן, וְאֵין פּוֹדִים אוֹתוֹ עַד שֶׁיַּבּוֹאוּ פֵּרוֹתָיו לְעוֹנַת הַמַּעֲשְׂרוֹת. וְאֵימָתַי עוֹנַת הַמַּעֲשְׂרוֹת, מִשֶּׁנִּגְמְרוּ פֵּרוֹתֶיהָן, כָּעִנָּיִן שֶׁשָּׁנִינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה: מֵאֵימָתַי הַפֵּרוֹת חַיָּבִים בְּמַעֲשֵׂר.

פד עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה (בראשית ל״ב:ל״ג). גִּיד הַנָּשֶׁה אָסוּר בַּהֲנָאָה. וְאָסוּר לְתִתּוֹ לְעַבְדּוֹ וְשִׁפְחָתוֹ הַכְּנַעֲנִי. וְאָסוּר לְשָׁלֹחַ יָדָךְ לְגוֹי וְגִיד הַנָּשֶׁה בְּתוֹכָהּ (וכן הביא הרא״ש ר״פ גיד הנשה בשמעתא דשולח אדם ירך לכנעני בשם רבינו המחבר. ולא קי״ל כותיה בהא. אלא כדעת הרמב״ם ושאר פוסקים דג״ה מותר בהנאה ושולח ירך לכנעני וג״ה בתוכו. ומבואר בטור ש״ע י״ד סימן ס״ה).

פה לֹא תִגְּנֹבוּ וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ (ויקרא י״ט:י״א). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ לֹא תִגְנֹבוּ עַל מְנָת לְמַקֵּט. שֶׁלֹּא יֹאמַר אֶגְנֹב כְּלִי פְּלוֹנִי כְּדֵי שֶׁיְּצַטַּעֵר וְנָקוֹט בְּפָנָיו (מלשון ונקוטתם בפניכם יחזקאל לו) וְיִזְּהֵר בְּשִׁמְירַת כֵּלָיו וַאֲחַר כָּךְ אַחְזִירֶנּוּ לוֹ. וְכֵן אָסוּר לִטֹּל כְּלִי מִבֵּית חֲבֵרוֹ דֶּרֶךְ גְּנֵבָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ וּלְהַחְזִירוֹ. וְלֹא יִגְנֹב אֶת שֶׁלּוֹ מֵאַחֲרֵי הַגָּנָּב שֶׁלֹּא יֵרָאֶה כְּגַנָּב.

פו לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנ�ְנוּ (ויקרא י״ט:כ״ו). לֹא תְנַחֲשׁוּ כְּגוֹן אֵלּוּ הַמְנַחֲשִׁים בְּחֻלְדָּה וּבְעוֹפוֹת. פִּתּוֹ נָפְלָה מִפִּיו. צְבִי הִפְסִיקוֹ בַּדֶּרֶךְ. וְאָמַר אוֹת הוּא כִּי לֹא יַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ. וְסָר מִן הַדֶּרֶךְ בַּעֲבוּר זֶה. וְהַדּוֹמֶה לָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה. שֶׁלֹּא יֵלֵךְ לִקְרַאת נְחָשִׁים הֵן לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה הֵן לְהִמָּנַע מִן הַמַּעֲשֶׂה. לֹא תְעוֹנְנוּ. לְשׁוֹן עוֹנוֹת וְשָׁעוֹת שֶׁאוֹמֵר יוֹם פְּלוֹנִי יָפֶה לְהַתְחִיל מְלָאכָה. שָׁעָה פְּלוֹנִית קָשָׁה לָצֵאת. וְאֵין לִשְׁמֹעַ אֶל הוֹבְרֵי שָׁמַיִם. אֲבָל יִבְטַח לִבְּךָ בַּה׳ אֶלֹקֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹקֵי הָאָרֶץ. עַל כֵּן כָּתוּב עַל הָעִנְיָן הַזֶּה (דברים י״ח:י״ג) תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה׳ אֱלֹקֶיךָ. לָמְדְנוּ מִזֶּה כִּי הַמְּעוֹנְנִים וְהַקּוֹסְמִים נֶעֱדָרִים בְּטָחוֹן. וְהָעֲלִילוֹת הַנִּשְׁחָתוֹת הָהֵם מַעֲשֶׂה אֶרֶץ כְּנַעַן. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ח:י״ד) כִּי הַגּוֹיִם הָהֵם אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ ה׳ אֱלֹקֶיךָ.

פז לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט (ויקרא י״ט:ט״ו). הֲרֵי הוּא אוֹמֵר אַחֲרֵי כֵן לֹא תִשָּׂא פְנֵי דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ. וּמַהוּ מִשְׁפָּט הָאָמוּר בְּתִחִלַּת הַמִּקְרָא. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא הַמִּדָּה וְהַמִּשְׁקָל וְהַמִּשׁוּרָה. מְלַמֵּד שֶׁהַמּוֹדֵד נִקְרָא דַיָּן. וְשֶׁאִם שִׁקֵּר בַּמִּדָּה חֲרֵי הוּא כְּמְקַלְקֵל אֶת הַדִּין וְקָרוּי עָוֶל וּמְשַׁקֵּץ וְחֵרֶם וְתוֹעֵבָה. וְגוֹרֵם לַחֲמִשָּׁה דְּבָרִים כְּמִעוּת הַדִּין. מְטַמֵּא אֶת הָאָרֶץ. וּמְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם. וּמְסַלֵּק הַשְּׁכִינָה. וּמַפִּיל הָעָם בַּחֶרֶב. וּמַגְלֶה אוֹתָם מֵאַרְצָם. בַּמִּדָּה. זוֹ מִדַּת הָאָרֶץ. בַּמִּשְׁקָל כְּמַשְׁקָלוֹ. וּבַמְּשׁוּרָה הִיא מִדַּת הַלַּח וְהַיָּבֵשׁ. אַבְנֵי צֶדֶק הֵם הַמַּקְלוֹת שֶׁשּׁוֹקְלִים כְּנֶגְדָּם. אֵיפָה הִיא מִדַּת הַיָּבֵשׁ. הִין זוֹ מִדַּת הַלַּח. אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי וְגוֹ׳ אֲנִי הִבְחַנְתִּי בְּמִצְרַיִם בֵּין טִפָּה שֶׁל בְּכוֹר לְטִפָּה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל בְּכוֹר וַאֲנִי נֶאֱמָן לְפָרַע מִמִּי שֶׁטּוֹמֵן מִשְׁקוֹלוֹתָיו בַּמֶּלַח כְּדֵי לְהַטְעוֹת הַבְּרִיּוֹת שֶׁאֵין מַכִּירִין בָּהֶן.

פח לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה (שמות כ״ב:כ״ד). הַזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְצַעֵר אֶת הַלּוָֹה. וְלֹא יַעֲבֹר הַמַּלְוֶה לְפָנָיו וְיוֹדֵעַ שֶׁאֵין לוֹ מָה לִפְרֹעַ כִּי הוּא מַצִּיק לוֹ וּמְרַפֶּה אֶת רוּחוֹ בָּזֶה וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה חֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ דָּן אוֹתוֹ בִּשְׁנֵי דִינִין שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ס״ו:י״ב) הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם. וְרָאוּי לַעֲטוֹת קְנָאָה לְהוֹכִיחַ הַמִּסְתּוֹלְלִים בְּעַמֵּנוּ בְּמִקָּצָת מְקוֹמוֹת לֶאֱסֹר הַלּוָֹה בְּזִיקִים, גַּם כִּי לֹא יְזַדְּמֵן לוֹ לִפְרֹעַ.

פט לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ (שמות כ״ב:כ״ד). אַזְהָרָה לָעֵדִים. שֶׁהַמַּלְוֶה וְהַלּוָֹה וְהָעֵדִים עוֹבְרִין בְּלֹא תַעֲשֶׂה. עַל כֵּן אָמַר לֹא תְשִׂימוּן לְשׁוֹן רַבִּים. אַחַר שֶׁאָמַר לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה. לְפִי שֶׁהוּא אַזְהָרָה לָעֵדִים.

צ כָּל מוּם לֹא יִהְיֶה בּוֹ (ויקרא כ״ב:כ״א). הַזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהַטִּיל מוּם בִּבְכוֹר אֲפִלּוּ בַּזְּמַן הַזֶּה.

צא לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו (דברים כ״ב:י׳). הַזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לַחֲרֹשׁ וְשֶׁלֹּא לָדוּשׁ בִּשְׁנֵי מִינִים כְּשֶׁהֵם מְצֻמָּדִים בְּעוֹל אוֹ בְּחֶבֶל. וְהוּא הַדִּין שֶׁלֹּא לְהַנְהִיגָם כְּשֶׁהֵם מְצֻמָּדִים. וְזֶה שֶׁהִזְכִּיר חֲרִישָׁה דִּבֵּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה. וַאֲפִלּוּ לְהַנְהִיגָם בְּקוֹל אָסוּר. וּשְׁתֵּי פְּרָדוֹת זוֹ בַּת סוּסְיָא וְזוֹ בַּת חֲמוֹרָה שְׁנֵי מִינִים הֵן וְאָסוּר לְהַנְהִיגָן יַחַד. וְאָסוּר לְהַנְהִיג הַפֶּרֶד עִם הַסּוּס אוֹ עִם הַחֲמוֹר: (ויקרא י״ט:י״ט): ״בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאָיִם״. פִּרְדָּה שֶׁתָּבְעָה זָכָר, אֵין מַרְכִּיבִין עָלֶיהָ לֹא סוּס וְלֹא חֲמוֹר אֶלָּא פֶּרֶד שֶׁהוּא מִינָהּ, כְּגוֹן שֶׁהַפִּרְדָּה וְהַפֶּרֶד אִמּוֹתֵיהֶן שָׁוּוֹת, שְׁנֵיהֶם בְּנֵי סוּסְיָא אוֹ חֲמוֹרָה.

צב וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם (ויקרא כ״ו:א׳) הַזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּחֲווֹת עַל רִצְפַּת אֲבָנִים בְּבֵית הַכְּנֶסֶת וּבְכָל מָקוֹם חוּץ מִבֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

צג אַל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם (ויקרא י״א:מ״ג). הַזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל הַדְּבָרִים הַנִּמְאָסִים עַל הַנֶּפֶשׁ. שֶׁלֹּא יֹאכַל דָּג אוֹ חָגָב עַד שֶׁיָּמוּת. וְכֵן לֹא יִשְׁתֶּה בְּקֶרֶן מַקְיוֹזִי הַדָּם. וְהַמַּשְׁהֶה אֶת נִקְבָיו עוֹבֵר מִשּׁוּם בַּל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם.

צד אַל תְּחַלֵּל אֶת בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה (ויקרא י״ט:כ״ט). פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי בָּא הַכָּתוּב הַזֶּה לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יִמְסֹר אָדָם בִּתּוֹ פְּנוּיָה לְבִיאָה שֶׁלֹּא לְשֵׁם קִדּוּשִׁין וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ, שֶׁאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן הָאָרֶץ מְזַנָּה וְעוֹשָׂה פֵּרוֹתֶיהָ בְּמָקוֹם אַחֵר וְלֹא בְּאַרְצְכֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה ג׳:ג׳): וַיִּמָּנְעוּ רְבִבִים וּמַלְקוֹשׁ לוֹא הָיָה וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ. וְלֹא הֵתְרוּ פִּלַגְשִׁים בְּלֹא כְּתֻבָּה וּבְלֹא קִדּוּשִׁין אֶלָּא לַמֶּלֶךְ, שֶׁאִימָּתוֹ מֻשָּׁלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת, וְלֹא יִזְנוּ אֲחֵרִים עִמָּהּ, עַל כֵּן יְחוּד הַמֶּלֶךְ עַל הַפִּילַגְּשִׁים כְּעֵין אֵישׁוּת. וְאַחַר הֱיוֹת הַפִּילַגְּשִׁים לַמֶּלֶךְ גָּזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ עַל כַּלָּה בִּלֹא בְּרָכָה שֶׁתְּהֵא אֲסוּרָה עַל בַּעְלָהּ כַּנִּדָּה.

צה וְהִנֵּה רָאִיתָ עֹנֶשׁ הַמְיַחֵד לוֹ פְּנוּיָה לְזָנוּת. כִּי נֶאֱמַר עַל זֶה: וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה. וְהַבָּא עַל הַפְּנוּיָה פַּעַם אַחַת דֶּרֶךְ מִקְרֶה לוֹקֶה מַכַּת מַרְדּוּת מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, מִלְּבַד הַמַּכֻּשֶּׁלֶת הַגְּדוֹלָה וְהָרָעָה אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת הַבָּאִים אֶל הַפְּנוּיָה. כִּי הִיא בּוֹשָׁה לִטְבֹּל מִטַּמְאַת נִדָּתָהּ בְּמֵי נָהָר אוֹ מְקוֵה מַיִם פֶּן יִגָּלֶה לָרַבִּים קוֹל זְנוּתָהּ. עַל כֵּן תִּהְיֶה בִּנְדָּתָהּ. טַמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין עו.): אַל תְּחַלֵּל אֶת בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ חֲרִי זוֹ אַזְהָרָה שֶׁלֹּא יַשִּׂיא אָדָם אֶת בִּתּוֹ לְזָקֵן.

צו לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה (דברים י״ד:כ״א). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל שֶׁנִּפְסְלָה בִּשְׁחִיטָתָהּ נְבֵלָה. וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם. הָעֵד בָּעָם. וְיִזָּהֲרוּ בְּתוֹרַת הַשְּׁחִיטָה וְדִקְדּוּקֶיהָ. לְהַשְׁלִים חֻקֶּיהָ. וְיִבְחֲרוּ לָהֶם בְּכָל חֻקֶּיהָ שׁוֹחֵט יָרֵא חֵטְא כִּי עַם רַב מִיִּשְׂרָאֵל תְּלוּיִם עָלָיו בְּמִצְוֹת הַשְּׁחִיטָה וְהַבְּדִיקָה. וְגַם אָמְנָה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה רֹב מְצוּיִים אֵצֶל שְׁחִיטָה מֻמְחִין הֵן. יֵשׁ מְקוֹמוֹת מִבְּלִי מֻשִּׂים וְאֵין תּוֹכַחַת. מְצוּיִים שָׁם רַבִּים מִן הָעָם הַנִּמְצָאִים אֵצֶל שְׁחִיטָה בִּלְתִּי מֻמְחִים בְּתוּשִׁיָּה. וְעוֹד רָאִינוּ בְּמִקְצָתָם שֶׁעֲרוּרִיָּה. כִּי רַבִּים מִן הַמֻּמְחִים רְחָקוּ לִבָּם מִיִּרְאַת חֵטְא. וַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא. לִבּוֹ לֹא יָבִין לְדַקְדֵּק בִּבְדִיקַת הַסַּכִּין. כִּי צָרִיךְ לְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ בִּמְאֹד מְאֹד בִּבְדִיקָתוֹ. הֲלֹא תִרְאֶה כִּי יִבְדֹּק אָדָם פַּעֲמַיִם וְשָׁלוֹשׁ וְלֹא יַרְגִּישׁ בִּפְגִימָה דַּקָּה. לְאַחַר כֵּן יִמְצָאֶנָּה. כִּי הֵכִין לִבּוֹ בָּאַחֲרוֹנָה. וּבְחִינַת חוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ כְּפִי כַּוָּנַת הַלֵּב. מִלְּבַד כִּי יִפְּשַׁע גֶּבֶר מִבְּלִי יִרְאָה. בִּבְדִיקַת הַסִּימָנִים וְיֶתֶר דְּרָכִים וּצְדָדִין בְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת לִפְנֵי כָּל יוֹדְעֵי דָּת וָדִין.

צז וְשׁוֹחֵד לֹא תִקָּח (שמות כ״ג:ח׳). אֲפִלּוּ עַל מְנָת לְזַכּוֹת אֶת הַזַּכַּאי וּלְחַיֵּב אֶת הַחַיָּב. וְאַף עַל פִּי שֶׁהִסְכִּימוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לָתֵת לוֹ שָׂכָר בְּשֶׁתָּפוּת. כָּךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַנּוֹטֵל שָׂכָרוֹ לָדוּן דִּינָיו בְּטֵלִים. אֲבָל רַשָּׁאִים לִתֵּן לוֹ שְׂכַר הַהֶפְסֵד אֲשֶׁר יַפְסִיד בַּאֲשֶׁר יַפְרִיעוּהוּ מִמַּעֲשָׂיו. אִם הַהֶפְסֵד נָפֹר וְקָצוּב וְיָדוּעַ לִבְנֵי אָדָם וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִתֵּן אֶחָד מֵהֶם בִּשְׂכַר הַהֶפְסֵד יוֹתֵר מֵחֲבֵרוֹ.

צח אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְשׁוֹחַד לֹא תִקָּח אֲפִלּוּ שׁוֹחַד דְּבָרִים. שֶׁאִם אָמַר לוֹ אֶחָד מֵהֶם דִּבְרֵי חֹנֶף יַחְשֹׁךְ נַפְשׁוֹ מִן הַדִּין הַהוּא. וְאִם הֵבִיא אֵלָיו תְּשׁוּרָה בְּבוֹאוֹ לָדוּן לְפָנָיו לֹא יִקָּחֶנָּה מִיָּדוֹ. וְאִם הִקְדִּים וְהֶעֱבִיר מִנְחָה עַל פָּנָיו וְלָקַח אֶת מִנְחָתוֹ כְּבָר נִפְסַל הַשּׁוֹפֵט הַזֶּה לְשָׁפְטוֹ.

צט כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ וְגוֹ׳ (שמות י״ב:ט״ז). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ מִתּוֹךְ שֶׁהַתּוֹרָה הוֹצָאָה לְצֹרֶךְ אֹכֶל נֶפֶשׁ בְּיוֹם טוֹב הֻתְּרָה שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ אֹכֶל נֶפֶשׁ. וּבִלְבַד שֶׁהִיא לְצֹרֶךְ הַיּוֹם. כָּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ מוֹצִיאִין אֶת סֵפֶר תּוֹרָה לִרְשׁוּת הָרַבִּים בְּיוֹם טוֹב לִקְרֹא בּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא. אֲבָל אָסוּר לְהוֹצִיא לְצֹרֶךְ חוֹל. זוּלָתִי לְצֹרֶךְ יוֹם טוֹב. וְרַבִּים מִן הָעָם חוֹטְאִים לְהוֹצִיא מַפְתֵּחַ תֵּבָתָם לִרְשׁוּת הָרַבִּים בְּיוֹם טוֹב גַּם כִּי אֵין בַּתֵּבָה מִכָּל מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל בְּיוֹם טוֹב.

ק לֹא יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה (דברים כ״ב:ה׳). אַזְהָרָה לְמַעֲבִיר שְׂעַר בֵּית הַשָּׁחִי וּבֵית הָעֲרָוָה.

קא לֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ (דברים כ״ב:ח׳). אַזְהָרָה לְמַעֲמִיד כֶּלֶב רַע בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְסֻלָּם רָעוּעַ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ.

קב לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ (דברים ט״ו:י״ט). הַבְּכוֹר נוֹהֵג בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּצָה לָאָרֶץ. וּבְכוֹר שֶׁנִּתְעָרֵב בְּמֵאָה אוֹ בְּאֶלֶף אוֹסֵר אֶת כֻּלָּן בַּהֲנָאָה.

קג לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה׳ אֱלֹקֵיכֶם (דברים י״ב:ד׳). אַזְהָרָה לְמוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם.

קד וּבְחֻקּוֹתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ (ויקרא י״ח:ג׳). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה לְהַרְחִיק כָּל דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי. וּמֵהֶם הַלָּחָשִׁים וְהַקְּמִיעִים שֶׁאֵינָן מִן הַמֻּמְחֶה לִרְפוּאָה.

קה וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה (ויקרא כ״ג:י״ד). הֻחְדַּשׁ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה גַּם בְּחוּצָה לָאָרֶץ.

קו כָּתַבְנוּ מִקְצַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שׁוֹגְגִים בָּהֶם רַבִּים מִבְּלִי הַדַּעַת. כִּי לֹא גָּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת אָזְנָם. וּמִקְצַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יֵדְעוּ כִּי אֲסוּרִים וְלֹא יֵדְעוּ חֻמַּר הָאִסּוּר. וְזַכְרֵנוּ מֵהֶם לְמַעַן לֹא יָלִין הָעָם הַמִּשְׁגֶּה בָּהֶם. יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסִיף לֶקַח לְהַזְהִיר אֶת הָעָם עַל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּקְרָאנָה אוֹתָם כְּאָלָה עֲלֵיהֶם. וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִירוּ. וּכְזֹהַר הָרָקִיעַ יַזְהִירוּ.

קז **הַמַּדְרֵגָה הַשִּׁשִּׁית – מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם:** הַהֶפְרֵשׁ אֲשֶׁר בֵּין מִיתָה וְכָרֵת. כִּי חִיּוּב הַמִּיתָה. עָלָיו וְלֹא עַל זַרְעוֹ. וּבְעֹנֶשׁ הַכָּרֵת. וְהוּא וְזַרְעוֹ נִכְרָת. אוּלָם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי עַל עִנְיָן אֶחָד וְעַל צַד יִנָּשֵׂא חֹמֶר הַמִּיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם מִן הַכָּרֵת. כִּי מִי שֶׁהוּא חַיָּב [מיתה] בִּידֵי שָׁמַיִם עוֹלָה מֵוֶת בְּחַלּוֹנָיו. וּבַעֲלֵי

חַיִּים מִקְנֶה קִנְיָנוֹ מֵתִים. פָּרָתוֹ רוֹעָה בָּאַפָּר וְהִיא מֵתָה. תַּרְנְגֹלְתּוֹ רוֹעָה בָּאַשְׁפָּה וְהִיא מֵתָה. וְיִדְבַּק הַמָּוֶת עַד כַּלּוֹתוֹ אוֹתוֹ.

קט וְחַיָּבֵי מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם נִסְדְּרוּ בַּמִּשְׁנָה מִקְצָתָם. כְּמוֹ הָאוֹכֵל אֶת הַטֶּבֶל. וְהוּא הַדָּגָן שֶׁלֹּא נִתְקַן בְּהַפְרָשַׁת תְּרוּמָה וּמַעַשְׂרוֹת מִמֶּנּוּ. וְהַמְּצָנָה הַזֹּאת נוֹהֶגֶת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּכְגוֹן כֹּהֵן טָמֵא שֶׁאָכַל אֶת הַתְּרוּמָה טְהוֹרָה. וְזָר שֶׁאָכַל אֶת הַתְּרוּמָה.

קי וְיֵשׁ בָּהֶם אֲשֶׁר בֶּאֱרוּ אוֹתָם רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בַּגְּמָרָא וּבַמִּדְרָשִׁים. וְרֻבָּם יֵשׁ לִלְמֹד אוֹתָם מִן הַפָּסוּק. כְּגוֹן הַמְּעַנֶּה אַלְמָנָה וְיָתוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב) אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ וְגוֹ׳ וְחָרָה אַפִּי. וְאָמְרוּ רז״ל אֶחָד הַצּוֹעֵק וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ צוֹעֵק. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי נֶעֱנָשׁ מְעַנֶּה אַלְמָנָה וְיָתוֹם. אַחַת דָּתוֹ אִם צָעוֹק יִצְעַק הַמִּתְעַנֶּה תַּחַת יָדוֹ וְאִם הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ. אֲבָל מְמַהֲרִין לִפְרֹעַ מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר יִצְעַק הַיָּתוֹם אֶל הש״י.

קיא הַגּוֹזֵל אֶת הֶעָנִי שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ב:כ״ב-כ״ג) אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְגוֹ׳ כִּי ה׳ יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ. וּכְבָר בֵּאַרְנוּ זֶה בַּמַּדְרֵגָה הַשְּׁלִישִׁית, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא קיט.) כִּי הַגּוֹזֵל אֶת הֶעָנִי כְּאִלּוּ נוֹטֵל הֵימֶנּוּ נִשְׁמָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי א׳:י״ט) כֵּן אָרְחוֹת כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח. פְּעָמִים שֶׁמְּקַפֵּחַ אֶת פַּרְנָסָתוֹ אֲפִלּוּ בִּגְזֵלַת פָּחוֹת מִשְּׁוֶה פְּרוּטָה. עַל כֵּן דָּם יֶחְשַׁב לָאִישׁ הַהוּא, דָּם שֶׁפְּךָ אִם גָּזַל מִמֶּנּוּ שָׁוֶה פְּרוּטָה.

קיב וְהַמּוֹצִיא שֵׁם רַע שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י״ד:ל״ז) וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דִבַּת הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי ה׳. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טו.) אִם הַמּוֹצִיא שֵׁם רַע עַל הָאָרֶץ עָנְשׁוֹ בְּמִיתָה. הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְחַיֵּב בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְנֶאֱמַר (דברים כב) וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתַן לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע וְגוֹ׳. הִנֵּה לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב חֶטְאוֹ עַל אֲשֶׁר הָיָה מְבַקֵּשׁ נֶפֶשׁ הָאִשָּׁה וּמְסַבֵּב לַהֲמִיתָהּ בְּבֵית דִּין בְּעֵדֵי שֶׁקֶר אֲשֶׁר הֵבִיא עַל זְנוּתָהּ. וְהִזְכִּיר עָוֹן הוֹצָאַת שֵׁם רַע. כִּי הוּא הֶעָוֹן הַגָּדוֹל יוֹתֵר מִן הַמְבַקֵּשׁ נֶפֶשׁ לְסְפוֹתָהּ. כִּי צַעַר הַכְּלִמָּה מַר מִמָּוֶת וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מו.) עַל הוֹצָאַת שֵׁם רַע חַיֵּב הַכָּתוּב מַלְקוּת וּמָמוֹן. לֹא עַל דְּבַר אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לַהֲמִיתָהּ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי בבא קמא ח:ז) כִּי הַמּוֹצִיא שֵׁם רַע בְּדִבְרֵי פְּגָם מִשְׁפָּחָה אֵין לוֹ כַּפָּרָה עוֹלָמִית. כִּי לֹא דַיּוֹ בְּמִחְילַת הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה. כִּי סִבֵּב לְהַחְפִּיר וּלְהַבְאִישׁ מוֹלַדְתָּם אֲשֶׁר יוֹלִידוּ. וְעוֹד אֲנַחְנוּ מוֹסִיפִים בְּאוּר בָּזֶה בְּבֵאוּר חֹמֶר עָוֹן אַרְבַּע כְּתוֹת.

קיג וְהַמְּשַׂחֵק עִם הַתִּינוֹקוֹת וּמְנָאֵף בֵּין בְּיָד בֵּין בְּרֶגֶל חַיָּב. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג:) כִּי עָנְשׁוֹ כְּעֹנֶשׁ דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁהָיוּ מַשְׁחִיתִים דַּרְכָּם. וְכֵן הָעוֹשֶׂה כְּמַעֲשֵׂה עֵר וְאוֹנֵן דָּשׁ מִפְּנִים וְזוֹרֶה מִבַּחוּץ לְאַבֵּד הַזֶּרַע חַיָּב. שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ח:י׳) וַיֵּרַע בְּעֵינֵי ה׳ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם אֹתוֹ. וְנֶאֱמַר עַל הַמּוֹצִיאִים אֶת הַזֶּרַע לְבַטָּלָה (ישעיה נ״ז:ה׳) הַנִּחָמִים בָּאֵלִים וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים וְגוֹ׳.

קיד וְתַלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג בְּצִנְיעוּת חַיָּב, לְפִי שֶׁמַּרְחִיק אַהֲבַת הַבְּרִיּוֹת מִן הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיד.) כִּי עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי ח׳:ל״ו) כָּל מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת. פֵּרוּשׁ מְשַׂנְאַי – מַשְׂנִיאַי, שֶׁהֵם גּוֹרְמִים לַבְּרִיּוֹת לִשְׂנֹא אֶת הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו.) בִּזְמַן שֶׁאָדָם קוֹרֵא וְשׁוֹנֶה וְדִבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת וּמְקָחוֹ וּמַתָּנוֹ בַּשּׁוּק נָאֶה וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אַשְׁרֵי פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, אַשְׁרֵי אָבִיו וְאִמּוֹ שֶׁלִּמְּדוּ לוֹ תּוֹרָה, אוֹי לָהֶם לִבְנֵי אָדָם שֶׁלֹּא לָמְדוּ תּוֹרָה, פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה רְאֵיתֶם כַּמָּה יָפִים דְּרָכָיו וְכַמָּה מְתֻקָּנִים מַעֲשָׂיו, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיה מ״ט:ג׳) וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר. וּבִזְמַן שֶׁאָדָם קוֹרֵא וְשׁוֹנֶה, וְאֵין דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וְאֵין מִקָּחוֹ וּמַתָּנוֹ בַּשּׁוּק נָאֶה, וְאֵינוֹ נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אוֹי לוֹ לְפְלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, אוֹי לוֹ לְאָבִיו שֶׁלִּמְּדוּ לוֹ תּוֹרָה, אַשְׁרֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁלֹּא לָמְדוּ תּוֹרָה, פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה רְאֵיתֶם כַּמָּה מְכֹעָרִים מַעֲשָׂיו כַּמָּה מְקֻלְקָלִים דְּרָכָיו, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (יחזקאל ל״ו:כ׳) וַיִּחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם ה׳ אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ.

קטו אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מסכת דרך ארץ רבה י״א:יג) כָּל שֶׁיֵּשׁ בֵּית הַמִּדְרָשׁ בְּעִירוֹ וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ שָׁם חַיָּב.

קטז הַחוֹלֵק עַל יְשִׁיבָתוֹ שֶׁל רַבּוֹ חַיָּב.

קיז וְהַמּוֹרֶה הֲלָכָה בִּפְנֵי רַבּוֹ חַיָּב. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין סג.) לֹא מֵתוּ נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ זָרָה עַל חֵטְא הַמַּקְרֵבָה. כִּי כְּוָנָתָם הָיְתָה לְשֵׁם מִצְוָה. כִּי אָמְרוּ הִנֵּה כָתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא א׳:ז׳) וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ, אַף עַל פִּי שֶׁיּוֹרֶדֶת אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם מִצְוָה לְהָבִיא מִן הַהֶדְיוֹט. אֲבָל עָנְשָׁם הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהוֹרוּ הֲלָכָה בִּפְנֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ.

קיח וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה:ח) דֶּבֶר בָּא לָעוֹלָם עַל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לב״ד וְעַל פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. וְאָמְרוּ עוֹד בְּד׳ פְּרָקִים הַדֶּבֶר מִתְרַבֶּה בָּרְבִיעִית וּבַשְּׁבִיעִית וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית וּבְמוֹצָאֵי חֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה. בָּרְבִיעִית מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית. וּבַשְּׁבִיעִית מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשִּׁשִּׁית. וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית מִפְּנֵי פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. וּבְמוֹצָאֵי חֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה מִפְּנֵי גֶּזֶל מַתָּנוֹת עֲנִיִּים. וְרָאִינוּ מִזֶּה כִּי יֵשׁ מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם עַל גֶּזֶל מַתָּנוֹת

עֲנִיִּים. וְתֵדַע וּבָחַנְתָּ מִזֶּה חֹמֶר הַנּוֹדֵר לְצָדָקָה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם. גַּם הַקּוֹפֵץ יָדוֹ מֵאָחִיו הָאֶבְיוֹן, וּמִבְּשָׂרוֹ מִתְעַלֵּם דּוֹמֶה לָאֵלֶּה, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר נִתְחַיֵּב לָתֵת, הִנֵּה הוּא כְּגוֹזֵל מַתְּנוֹתָיו.

קיט **הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁבִיעִית – חֹמֶר הַכָּרֵת:** הָעֲוֹונוֹת שֶׁחַיָּבִין עַל זְדוֹנָן כָּרֵת. [שחייב] הַשּׁוֹגֵג בָּהֶם לְהָבִיא חַטָּאת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אֵין אָדָם חַיָּב לְהָבִיא חַטָּאת זוֹלָתִי בְּדָבָר שֶׁעָנוּשׁ עַל זְדוֹנוֹ כָּרֵת. וְהַכָּרֵת שֶׁנִּכְרַת הוּא וְזַרְעוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ׳:כ׳) חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ.

קכ וְחִיּוּב הַכָּרֵת עַל שְׁנֵי הַחֲלָקִים. הַחֵלֶק הָאֶחָד שֶׁנִּכְרָתִים מִן הָעוֹלָם הַזֶּה. כְּגוֹן הַבָּא עַל אֲחוֹתוֹ. וְעַל אֲחוֹת אָבִיו. וְעַל אֲחוֹת אִמּוֹ. וְעַל אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ. וְעַל אֵשֶׁת אָחִיו אַחַר שֶׁלּוּחֶיהָ אוֹ אַחֲרֵי מוֹת בַּעֲלָהּ. וְכֵן הַבָּא עַל אֵשֶׁת אֲחִי אָבִיו וְעַל אֵשֶׁת אֲחִי אִמּוֹ. וְהָאוֹכֵל חֵלֶב וְדָם. וְהָאוֹכֵל חָמֵץ בַּפֶּסַח. וְהָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּמִי שֶׁלֹּא עָשָׂה פֶּסַח. וְהַבָּא עַל הַנִּדָּה.

קכא וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי שֶׁנִּכְרָתִים מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא כְּגוֹן הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. וְהָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּפַרְהֶסְיָא. וְהַבּוֹזֶה אֶת הַתּוֹרָה. כְּגוֹן הַמְבַזֶּה לוֹמְדֶיהָ וְאוֹהֲבֵי השי״ת. וְהַמֵּפֵר בְּרִית בָּשָׂר. וְאָנוּ מְבָאֲרִים הֵיטֵב עִנְיַן הַכִּתּוֹת הָהֵם בַּמַּדְרֵגָה הָאַחַת עֶשְׂרֵה.

קכב וּמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב כָּרֵת. פְּעָמִים שֶׁתַּאֲרִיךְ לוֹ הַזְכוּת בָּעוֹלָם הַזֶּה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה דּוֹרוֹת. וְאִחוּר הַמָּוֶת לָרְשָׁעִים לְשַׁלֵּם שְׂכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה וּלְאַבְּדָם מִן הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ז׳:י׳) וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל פָּנָיו יְשַׁלֶּם לוֹ. וּמְפֹרָשׁ הַדָּבָר בְּדִבְרֵי דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים צ״ב:ז׳-ח׳) אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד. וְכֵן אָמַר אָסָף עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים ע״ג:ג׳-ד׳) כִּי קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֵרְאֶה כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וְגוֹ׳ עַד אֲבוֹא אֶל מִקְדְּשֵׁי אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם. פֵּרוּשׁוֹ – כִּי הַנְּקָמָה בָּרְשָׁעִים בְּאַחֲרִיתָם. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ד:כ׳) כִּי לֹא תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ.

קכג וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמַר ר׳ יֹאשִׁיָּה מִפְּנֵי שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הקב״ה מַאֲרִיךְ פָּנִים עִם הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. שֶׁמָּא יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה. אוֹ עָשׂוּ מִצְוֹת שֶׁיְּשַׁלֵּם לָהֶם הקב״ה שְׂכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה. אוֹ שֶׁמָּא יֵצְאוּ מֵהֶם בָּנִים צַדִּיקִים שֶׁכָּךְ מָצִינוּ [שכאשר] הֶאֱרִיךְ פָּנִים לְאָחָז יָצָא מִמֶּנּוּ חִזְקִיָּה וְגַם אָמוֹן יָצָא מִמֶּנּוּ יֹאשִׁיָּהוּ וְגַם שִׁמְעִי יָצָא מִמֶּנּוּ מָרְדְּכַי.

קכד וְעִנְיַן הַכָּרֵת קְצוּר הַשָּׁנִים. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י׳:כ״ז) וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תְּקֻצַּרְנָה. וְיֵשׁ בְּעִנְיַן קְצוּר הַשָּׁנִים הֶפְרֵשׁ בֵּין מִיתָה לְכָרֵת. כִּי הַכָּרֵת – מוֹת הָאָדָם קֹדֶם חֲמִשִּׁים שָׁנִים. וְהַמִּיתָה – קֹדֶם שִׁשִּׁים, כְּמֵאֵי מִדְבָּר. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי מִי שֶׁנִּגְזַר עָלָיו לִחְיוֹת שִׁבְעִים אוֹ שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְנִתְחַיֵּב מִיתָה יָמוּת פָּחוֹת מִבֶּן שִׁשִּׁים. אֲבָל יֵשׁ צַדִּיקִים שֶׁמִּסְפַּר יְמֵיהֶם פָּחוֹת מִשִּׁשִּׁים. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בֶּן חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם זוֹ הִיא מִיתָתוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל הָרָמָתִי. וְנֶאֱמַר (במדבר ד׳:י״ח) אַל תַּכְרִיתוּ אֶת שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִזֶּה כִּי הַכָּרֵת קֹדֶם חֲמִשִּׁים שָׁנָה. פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא אַל תְּהִי נִסְבָּה מֵאִתְּכֶם לְהַכְרִית שֵׁבֶט הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם. כִּי אִם לֹא תִּשְׁמְרוּ אוֹתָם שֶׁלֹּא יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת הַקֹּדֶשׁ יִכָּרְתוּ מִתּוֹךְ עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם, וְיָמוּתוּ קֹדֶם חֲמִשִּׁים שָׁנָה שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ח׳:כ״ה) וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְגוֹ׳.

קכה וְיֵשׁ בְּחַיָּבֵי כְּרֵתוֹת אֲשֶׁר גּוֹרֵם לְזַרְעוֹ מוֹקֵשׁ רַע וּשְׁחִיתוּת. לְבַד מֵאֲשֶׁר אַחֲרִית הַזֶּרַע לְהִכָּרֵת. וְהוּא הַבָּא עַל הַנִּדָּה. וְהַהוּא יִקָּרֵא זֶרַע מְרֵעִים. כִּי יִהְיֶה תָּו הָעַזּוּת עַל מִצְחוֹ בְּעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתוֹ. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַז פָּנִים הֲלֹא הוּא בֶּן אִשָּׁה נִדָּה. וַתְּהִי עֲוֹנוֹת הַבֵּן עַל עַצְמוֹת הָאָב. כִּי הוּא עוֹלֵל לְנַפְשׁוֹ לִהְיוֹת פּוֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן. וְאוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי שְׁחֵת לוֹ. וְהִכָּרֵת תִּכָּרֵת נַפְשׁוֹ וְנֶפֶשׁ אִשְׁתּוֹ. וְזַרְעוֹ בְּלִי־עַל כֻּלּוֹ נִכְרָת. וְהָאִשָּׁה הִנֵּה הִיא בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ גַּם אִם טְהֵרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה לָהּ שִׁבְעַת יָמִים כַּמִּשְׁפָּט. כָּל זְמַן שֶׁלֹּא טָבְלָה בְּמִקְוֵה מַיִם אוֹ מֵי נָהָר וּמַעְיָן אֲשֶׁר בּוֹ אַרְבָּעִים סְאָה. גִּימַטְרִיָּא לַדָּבָר הַהוֹלְכִים לְאַ״ט.

קכו **הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁמִינִית – אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין:** וְהֵם סְקִילָה שְׂרֵפָה הֶרֶג וָחֶנֶק. וְהַסְּקִילָה חֲמוּרָה מִן הַשְּׂרֵפָה. וְהַשְּׂרֵפָה מִן הַהֶרֶג שֶׁהוּא בְּסַיִף. וְהַהֶרֶג מִן הַחֶנֶק. וּמִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁהֵם בִּסְקִילָה – הַבָּא עַל אֵשֶׁת אָבִיו, וְעַל הַכַּלָּה, וְעַל הַזָּכָר, וּבְעַל אוֹב וְיִדְּעוֹנִי, וְהַמְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת וְהַמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ, וְהַבָּא עַל נַעֲרָה הַמְאֹרָסָה, וְהַמֵּסִית, וְהַמְכַשֵּׁף, וּבֶן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, וַחֲמוּרִים מִכֻּלָּם הַמְגַדֵּף וְהָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה.

קכז בִּשְׂרֵפָה – הַבָּא עַל אִשָּׁה וּבִתָּהּ. וְעַל בַּת בִּתָּהּ. וְעַל בַּת בְּנָהּ. וְעַל חֲמוֹתוֹ. וְעַל אֵם חֲמוֹתוֹ. וְעַל אֵם חָמִיו.

קכח בְּסַיִף שְׁנַיִם – הָרוֹצֵחַ וְאַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת.

קכט בְּחֶנֶק – מַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ. וְגוֹנֵב נֶפֶשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְזָקֵן מַמְרֶה עַל פִּי ב״ד. וּנְבִיא הַשֶּׁקֶר. וְהַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם ע״ז. וְהַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ.

קל אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ל.) מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אַף עַל פִּי שֶׁבָּטְלוּ אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין. דִּין אַרְבַּע מִיתוֹת לֹא בָּטְלוּ. מִי שֶׁחַיָּב סְקִילָה. אוֹ נוֹפֵל מִן הַגָּג אוֹ חַיָּה דּוֹרַסְתּוֹ. וּמִי שֶׁחַיָּב שְׂרֵפָה. אוֹ נָפַל בִּדְלֵקָה אוֹ נָחָשׁ מַכִּישׁוֹ. וּמִי שֶׁחַיָּב הֲרִיגָה. לִסְטִים בָּאִים עָלָיו. וּמִי שֶׁחַיָּב חֲנִיקָה. אוֹ טוֹבֵעַ בַּנָּהָר אוֹ מֵת בְּסִרוֹנְכִי.

קלא וְהַבָּא עַל הַשִּׁפְחָה דּוֹמֶה לְחַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין בִּשְׁנֵי דְּרָכִים. כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פא:), הַבּוֹעֵל אֲרַמִּית קָנָאִין פּוֹגְעִין בּוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (במדבר כ״ה:ח׳): וַיִּדְקֹר אֶת שְׁנֵיהֶם, וּפֶשֶׁר הָעִנְיָן כִּי יִמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תּוֹעֶה בְּמָקוֹם רוֹאִים, וְעוֹד לֹא פֵּרֵשׁ מִן הָעֲבֵרָה, בְּפִגְעוֹ בּוֹ הוּא יְמִיתֶנּוּ. וְהַדָּבָר הַזֶּה חָמוּר מִכָּל חַיָּבֵי מִיתוֹת ב״ד. כִּי לֹא יָמוּתוּ זוּלָתִי בְּעֵדִים וְהַתְרָאָה וְעַל פִּי סַנְהֶדְרִין. וְהַחוֹטֵא הַזֶּה כָּל מוֹצְאוֹ יַהַרְגֶהוּ בְּלֹא עֵדִים וְהַתְרָאָה.

קלב וּמִלְבַד אֵלֶּה חִלֵּל הָרָשָׁע הַנִּזְכָּר אֶת קֹדֶשׁ ה׳ אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת אֵל נֵכָר. וְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר יוֹלִיד יִהְיֶה לוֹ לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ וּלְהַזְכִּיר הֶעָוֹן. וְיִשָּׂא הָאָב בַּעֲוֹן הַבֵּן. וּבֵה׳ בָּגַד כִּי בָנִים זָרִים יָלָד.

קלג עוֹד שֵׁנִית. יִגָּלוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ. כִּי חֶטְאוֹ עַל מַפַּלְתּוֹ יִשְׁקֹד. וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נִתְלֶה עַל הָעֵץ בַּקֶּדְקוֹד. וְהִנֵּה יְדֻמֶּה בָּזֶה לְחַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין לְאַחַר חֲרֵבַן הַבַּיִת כִּי מִן הַשָּׁמַיִם יִשְׁפְּטוּן שֶׁיְּמוּתוּן בְּמַרְדָּם שֶׁלֹּא כְּמוֹת כָּל הָאָדָם. כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, כָּל הַבּוֹעֵל אֶת הַשִּׁפְחָה נִתְלֶה בַּקֶּדְקוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ס״ח:כ״ב): אַךְ אֱלֹקִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו. פֵּרוּשׁ: יִמְחַץ קָדְקֹד בַּשֵּׂעָר כִּי יִתָּלֶה בִּשְׂעָרוֹ, וְנֶאֱמַר (מלאכי ב׳:י״ב): יַכְרֵת ה׳ לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין פב.) עֵר בַּחֲכָמִים, וְעוֹנֶה בַּתַּלְמִידִים.

קלד וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה:ח) חֶרֶב בָּא לָעוֹלָם עַל עִנּוּי הַדִּין וְעַל עִוּוּת הַדִּין. וְעַל הַמּוֹרִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה. חַיָּה רָעָה בָּאָה לָעוֹלָם עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא וְעַל חִלּוּל הַשֵּׁם.

קלה וּמִן הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִנְעָם לַמּוֹכִיחִים לְהַזְהִיר וּלְהָעִיד בָּעָם עֲלֵיהֶם. וְלִשְׁמֹר אָרְחוֹת פָּרִיץ. בִּמְצִוַת הַשַּׁבָּת. עַל אוֹדוֹת אֲבוֹת מְלָאכוֹת וְתוֹלְדוֹת. כִּי רַבּוֹת מֵהֶנָּה נֶעֱלְמוּ מֵעֵינֵי רַבִּים. אַף אֵין מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ.

קלו **הַמַּדְרֵגָה הַתְּשִׁיעִית – חֹמֶר הָעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם:** אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין עד.) בְּכָל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה אִם יֹאמַר לוֹ אָדָם עֲבֹר וְאַל תֵּהָרֵג, יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ח:ה׳) אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם. וָחַי בָּהֶם וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁאִם יֹאמַר לוֹ אָדָם עַל אַחַת מִשֶּׁלֹּשׁ אֵלֶּה עֲבֹר וְאַל תֵּהָרֵג, יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר. וַאֲפִלּוּ עַל פִּי שֶׁיֹּאמְרוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת הָעֲבֵרָה בְּצִנְעָה. וְאִם יֹאמְרוּ לוֹ לַעֲבֹר עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה בְּפַרְהֶסְיָא יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ב:ל״ב) וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

קלז וְהַשָּׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת הַנִּזְכָּרוֹת הַצַּד הַקַּל שֶׁבָּהֶן עָנְשׁוֹ חָמוּר מִכַּמָּה עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. וְקָרְאוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַצַּד הַקַּל שֶׁבַּעֲבֵרָה אֲבַק הָעֲבֵרָה. וְאָמְרוּ בַּכֹּל מִתְרַפְּאִין מֵחֹלִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנַת נְפָשׁוֹת חוּץ מִעֲצֵי אֲשֵׁרָה, שֶׁאִם יֹאמְרוּ לוֹ הָבֵא עָלִין שֶׁל אֲשֵׁרָה וְהִתְרַפֵּא בָּהֶן – יָמוּת וְאַל יִתְרַפֵּא בָּהֶן. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַנֶּהֱנֶה מֵעֲצֵי אֲשֵׁרָה עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֲבַק עֲבוֹדָה זָרָה יָמוּת וְאַל יִתְרַפֵּא בָּהֶם. לְפִי שֶׁהוּא כְּמַחֲזִק יְדֵי עוֹבְדֵי הָאֲשֵׁירָה פֵּן יֹאמְרוּ לוֹ הָאֲשֵׁירָה הִצִּילַתְהוּ.

קלח וְכֵן לְעִנְיַן גִּלּוּי עֲרָיוֹת. כְּגוֹן שֶׁחָשַׁק בְּאֵשֶׁת אִישׁ וְאָמְרוּ לוֹ אֵין רְפוּאַת תְּעָלָה עַד שֶׁתַּעֲמֹד לְפָנָיו עֲרֻמָּה אוֹ שֶׁתְּסַפֵּר עִמּוֹ. יָמוּת וְאַל יִפָּרֵץ גָּדֵר אִסּוּר אֵשֶׁת אִישׁ. וְתַכְלִית מִזֶּה חֹמֶר הַמַּגָּע בְּיַד אֵשֶׁת אִישׁ.

קלט וְהִנֵּה אֲבַק הָרְצִיחָה – הַלְבָּנַת פָּנִים. כִּי פָּנָיו יֶחֱוְרוּ וְנָס מַרְאֵה הָאָדָם. וְדוֹמֶה אֶל הָרְצִיחָה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְהַשְּׁנִית – כִּי צַעַר הַהַלְבָּנָה מַר מִמָּוֶת. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְעוֹלָם יַפִּיל אָדָם עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. וְלֹא אָמְרוּ כֵּן בִּשְׁאָר עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. אָכֵן דְּמוּ אֲבַק הָרְצִיחָה אֶל הָרְצִיחָה. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ כִּי יֶהֱרֹג וְלֹא יִרְצַח, בְּדוֹמֶה לָזֶה אָמְרוּ שֶׁיַּפִּיל עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. וְלָמְדוּ זֶה מֵעִנְיַן תָּמָר. שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ח:כ״ה) הִיא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ וְגוֹ׳. הִנֵּה כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוֹצִיאוּהָ לִשָּׂרֵף. לֹא גִּלְּתָה כִּי הָיְתָה הָרָה מִיהוּדָה. שֶׁלֹּא לְהַלְבִּין פָּנָיו.

קמ וְעוֹד אָמְרוּ כָּל הַיּוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם עוֹלִין חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה יוֹרְדִין וְאֵינָן עוֹלִין. הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. וְהַמְּכַנֶּה שֵׁם לַחֲבֵרוֹ. וְהַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ. הִנֵּה כִּי דְּמוּ הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים וְהַמְכַנֶּה שֵׁם לַחֲבֵרוֹ בְּשֶׁגַּם הוּא מַלְבִּין פָּנָיו, אֶל הַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ שֶׁהוּא מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּהָרֵג עֲלֵיהֶן וְאַל יַעֲבֹר.

קמא וְעוֹד אָמְרוּ הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וּמָה שֶּׁלֹּא אָמְרוּ כֵּן עַל הָרוֹצֵחַ שֶׁאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא (פי׳ שאחר שההלבנה היא תולדת הרציחה כמו שאמר למעלה שהיא אבק הרציחה לא רעה הרציחה מן ההלבנה ולא אמרו בה שאין לו חלק לעוה״ב) כִּי הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ אֵינָנּוּ

מַכִּיר גֹּדֶל חֶטְאוֹ וְאֵין נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ עַל עֲוֹנוֹ כְּמוֹ הָרוֹצֵחַ. עַל כֵּן הוּא רָחוֹק מִן הַתְּשׁוּבָה.

קמב וְעַל מְצָוַת שַׁבָּת אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי נדרים ג:ט) שְׁקוּלָה שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין ה.) כִּי הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ הַמְחַלֵּל שַׁבָּת בְּפַרְהֶסְיָא הוּא מְשֻׁמָּד לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וּשְׁחִיטָתוֹ נְבֵלָה וְאוֹסֵר אֶת הַיַּיִן בְּמַגָּעוֹ.

קמג **הַמְּדֻרָגָה הָעֲשִׂירִית – חֹמֶר הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר אֵין לְעוֹשֵׂיהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא:** הַיְצוּרִים כֻּלָּם נִבְרְאוּ לִכְבוֹד הש״י. שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ״ג:ז׳) כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו. אֲכָן נוֹדַע מִן הַשֵּׂכֶל כִּי הַמְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם וּבוֹזֶה דְּבָרוֹ אָבְדָה תִּקְוָתוֹ. כִּי לֹא רַב לוֹ אֲשֶׁר לֹא יָקִים מָה שֶׁנִּדְרָשׁ מִמֶּנּוּ מֵעִקַּר יְצִירָתוֹ לְכַבֵּד אֶת הַשֵּׁם וּלְקַדְּשׁוֹ. אֲבָל שָׁלַח יָדָיו לַעֲשׂוֹת הַתְּמוּרָה וְהַהֶפֶךְ וּלְחַלֵּל אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ. וְכֵן כָּתוּב (במדבר ט״ו:ל׳) וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה, אֶת ה׳ הוּא מְגַדֵּף, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִקֶּרֶב עַמָּהּ. כִּי דְּבַר ה׳ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר, הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֹנָהּ בָהּ. כִּי לֹא יְכַפֵּר הַמָּוֶת עָלָיו וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. עַל כֵּן הִזְכִּיר בָּעִנְיָן הַזֶּה עֲוֹנָהּ בָהּ. כִּי לֹא זָכַר כֵּן בִּשְׁאָר כְּרֵתוֹת. וּפְרוֹשׁ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה. כְּגוֹן הָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת לִבְנֵי אָדָם בְּפַרְהֶסְיָא. וְכֵן הַפּוֹרֵק עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וַאֲפִי׳ בְּסֵתֶר כִּי גַּם הוּא עוֹשֶׂה בְּיָד רָמָה. וְעִנְיַן הַפּוֹרֵק עוֹל כְּגוֹן הַמְשַׁמֵּד לֶאֱכֹל נְבֵלוֹת אוֹ לֶאֱכֹל חֵלֶב וְדָם אוֹ לְחַלֵּל יָמִים טוֹבִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵר עַל שְׁאָר הַמִּצְוֹת. אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֵסִיר מֵעָלָיו עֹל אַזְהָרָה אַחַת, כְּבָר מָרַד בַּשֵּׁם יִתְעָלֶה. אָמְנָם כִּי גַּם פְּעָמִים הַצַּדִּיקִים נִכְשָׁלִים בְּחֵטְא אֶחָד אֲבָל אֵין זֶה בִּלְתִּי עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה. בְּהִתְגַּבֵּר עָלָיו הַיֵּצֶר. וְנַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ עַל הַדָּבָר. וְנִזְהָר מִמֶּנּוּ אַחֲרֵי כֵן. אֲבָל הָאוֹמֵר בְּלִבּוֹ לִפְרֹק מֵעָלָיו עֹל אַזְהָרָה אַחַת כָּל עֵת אֲשֶׁר יִתְאַוֶּה לַעֲבֹר הוּא הַנִּקְרָא מְשֻׁמָּד לְדָבָר אֶחָד. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְבָאֵר זֶה בַּשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן מִשַּׁעֲרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְאָמְרוּ ז״ל כִּי הָרוֹעִים לֹא מַעֲלִין אוֹתָן מִן הַבּוֹר וְלֹא מוֹרִידִין אוֹתָם לַבּוֹר. וְעִנְיַן הָרוֹעִים אֲנָשִׁים יִרְעוּ בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים, פּוֹרְקִים מֵעֲלֵיהֶם עוֹל אַזְהָרַת הַגָּזֵל. וְעִנְיָנָם כְּעִנְיַן הַמְשֻׁמָּד לֶאֱכֹל נְבֵלוֹת אוֹ לְאַחַת מִשְּׁאָר הָעֲבֵרוֹת לְתַאֲבוֹן, אֲבָל הַמִּינִין וְהָאֶפִּיקוֹרוֹסִין מוֹרִידִין אוֹתָן לַבּוֹר. וְהַמְשֻׁמָּד לֶאֱכֹל נְבֵלוֹת לְהַכְעִיס גַּם הוּא בִּכְלַל הַמִּינִין. וְעִנְיַן לְהַכְעִיס שֶׁאֵינֶנּוּ חוֹטֵא לְתַאֲוַת מַאֲכַל תַּאֲוָה. כִּי [גם] בִּהְיוֹת לְפָנָיו בָּשָׂר שָׁחוּט יִקַּח מִן הַנְּבֵלָה. כִּי הוּא מוֹרֵד וְאֵינֶנּוּ מְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ לְהִשָּׁמֵר מֵאִסּוּר הַנְּבֵלָה.

קמד הִנֵּה בֵּאַרְנוּ עִנְיַן וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה. עַתָּה נְבָאֵר [ענין] כִּי דְּבַר ה׳ בָּזָה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי דְּבַר ה׳ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר. זֶה הָאוֹמֵר אֵין תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם. וְהַמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה. וְהַמְבֻזֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. וְהַמְבֻזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

קמה וּפְרוֹשׁ הַמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה – הָאִישׁ אֲשֶׁר הֵעֵז פָּנָיו לְדַבֵּר עַל הַתּוֹרָה דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן. וְאוֹמֵר חִנָּם נִכְתְּבוּ בַּתּוֹרָה אֵלֶּה הַפְּסוּקִים וְסִפּוּרוֹת הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה. וּמְגַאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ אוֹמֵר בְּלִבּוֹ. כִּי אַחַר שֶׁאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת לָבוֹא עַד תְּכוּנַת טַעַם הַדְּבָרִים. כִּי אֵין סֵתֶר לָמוֹ. וְנֶאֱמַר (דברים ל״ב:מ״ז) כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תלמוד ירושלמי סוכה ד׳:א׳) אִם רֵק הוּא, מִכֶּם. שֶׁאֵינְכֶם יוֹדְעִים לְפָרֵשׁ טַעַם הַדָּבָר. וְכֵן כָּל הָעוֹזֵב דָּבָר אֶחָד מִדִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְלֹא יוֹדֶה עָלָיו הִנֵּה זֶה מְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה. כְּגוֹן הָאוֹמֵר מָה הוֹעִילוּ אֶצְלֵנוּ לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה. אִם חָכְמוּ חָכְמוּ לְנַפְשָׁם וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בִּשְׂכָרָם. וְהִנֵּה כְּחֻשׁוּ בַּמֶּה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (בראשית י״ח:כ״ו) וְנָשָׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם.

קמו וְעִנְיַן הַמְבֻזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת – שֶׁעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּחֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד. וּבַז אֶל הָעֹנֶשׁ מִפְּנֵי שֶׁאֵין אִסּוּר מְלֶאכֶת חֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד מִפֹּרָשׁ בַּתּוֹרָה. וְזֶהוּ עַל דֶּרֶךְ הַמְשֻׁמָּד לְדָבָר אֶחָד מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, אֵין מְקַבְּלִין אוֹתוֹ. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג,א): הַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת – כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל״ד:י״ז) אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר וְסָמוּךְ לוֹ אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ. וּפְרִשׁוּ ז״ל אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה בְּכָל חַג הַמַּצּוֹת. וְהַזְהָרְנוּ בָּזֶה עַל מְלֶאכֶת חֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד. וּמָה שֶּׁכָּתוּב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּתוֹן. כִּי יֵשׁ מְלָאכוֹת רַבּוֹת שֶׁהֵן מֻתָּרוֹת בְּחֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד. כְּמוֹ שֶׁהֵן מְפֹרָשׁוֹת בִּדְבְרֵיהֶם ז״ל.

קמז וְזֶה שֶׁאָמְרוּ ז״ל (סנהדרין צט:) כִּי הַמְבֻזֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הוּא בּוֹזֶה דְּבַר ה׳ וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. יֵשׁ לַדָּבָר שֹׁרֶשׁ בַּשֵּׂכֶל וְעִקַּר בַּמֶּחְקָר. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מַצִּיעִים לָעִנְיָן טוּב טַעַם וָדַעַת. אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ג׳:ל״ה) כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. עִנְיַן קָלוֹן אִישׁ קָלוֹן. וְכֵן (תהילים ק״ט:ד׳) וַאֲנִי תְּפִלָּה אִישׁ תְּפִלָּה. (ירמיהו ט׳:ה׳) שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּתוֹךְ מִרְמָה אֲנָשִׁי מִרְמָה, פֵּרוּשׁ – הָאִישׁ הַנִּקְלֶה וְהַנָּבָל מֵרִים כְּסִילִים וּמְכַבֵּד וּמְשַׁבֵּחַ אוֹתָם. כִּי יֵשׁ בִּכְבוֹד הַחֲכָמִים וְהַיְשָׁרִים תּוֹעֲלוֹת גְּדוֹלוֹת. וּבִכְבוֹד הַכְּסִילִים וְהָרְשָׁעִים מִכְשׁוֹלִים רַבִּים וַעֲצוּמִים כִּי בְּהִתְהַדֵּר הַחֲכָמִים וּבְתִתָּם עֲלִיּוֹנִים. דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים. וְיִלְווּ עֲלֵיהֶם הָעָם כֻּלּוֹ וְיִדְמוּ לְמַעֲצוֹתָם. וְהַשֵּׁנִית. בְּרֵאוֹת בְּנֵי אָדָם אֶת כָּל כְּבוֹדָם יִלְמְדוּ לָקַח לִנְחֹל כָּבוֹד וְתִרְבֶּה הַדַּעַת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים נ:) לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ כִּי מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ. וְהַשְּׁלִישִׁית. רַבִּים מִיְּשֵׁנֵי לְבָבוֹת יֵעוֹרוּ מִשְּׁנָתָם בִּרְאוֹתָם חֲדַר כְּבוֹד הַתּוֹרָה. וַיַּכִּירוּ מַעֲלָתָהּ. וְיָבוֹא חִשְׁקָהּ בִּלְבָבָם. וְיִהְיֶה עִסְקָם בָּהּ לַשֵּׁם יִתְעַלֶּה וּלְעָבְדוֹ בְּלֵב שָׁלֵם.

קמח הִנֵּה אֵלֶּה טְעָמִים נִכְבָּדִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק. וְיֵשׁ עוֹד טַעַם נִכְבָּד עוֹלֶה עַל כֻּלָּם וְאֵלָיו רָמַזְנוּ בְּפָתַח דְּבָרֵינוּ בְּעִנְיַן הַפִּתּוֹת הָרָעוֹת הַנִּזְכָּרוֹת. כִּי הַדָּבָר יָדוּעַ אֲשֶׁר מִדַּרְכֵי קְדוּשׁ הַשי״ת. לְהוֹדִיעַ בְּכָל מִבְטָא שְׂפָתַיִם. וְכָל אֲשֶׁר יִרְמְזוּן עֵינַיִם. וּבְכָל הַנְהָגָה וּפֹעַל יָדַיִם. כִּי יְסוֹד נֶפֶשׁ הָאָדָם וּצְבִי עֶדְיוֹ, וְהַטּוֹב וְהָעִקָּר וְהַתּוֹעֶלֶת וְהַיְקָר אֲשֶׁר בּוֹ. עֲבוֹדַת הַשי״ת וְיִרְאָתוֹ וְתוֹרָתוֹ. כמ״ש כִּי זֶה כָּל הָאָדָם. וְדָבָר זֶה כָּבוֹד הַשי״ת. וְהַמְּבַזִּים לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים וְיִרְאָתוֹ מְבַטְּלִים הַיְדִיעָה הַזֹּאת וּמַרְאִים הֲהֶפֶךְ בְּהַנְהָגָתָם. וּכְאִלּוּ אוֹמְרִים אֶמֹר כִּי אֵין הָעֲבוֹדָה עִקָּר. וְכִי הַכָּבוֹד וְהֶהָדָר לְהַצְלָחַת עִנְיְנֵי הָעוֹלָם. וְכִי שֹׂרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא מִבִּלְתִּי עֲבוֹדַת הש״י. וְהֵם מְחַלְּלִים אֶת הַתּוֹרָה. עַל כֵּן יֹאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל. וְיִכְלוּ בְּפִיהֶם כִּי הֵם עוֹבְדִים אֶת ה׳ מִבְּלִי עֵסֶק הַתּוֹרָה. הֲלֹא הַדָּבָר יָדוּעַ כִּי אֵין הָעֲבוֹדָה מִתְקַיֶּמֶת בִּלְתִּי עַל יְדֵי לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֶהֱגוּ בָהּ יוֹמָם וָלָיְלָה. כִּי הֵם יוֹרוּ דֵּעָה וְיוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל. וְהֵם יַעֲמִידוּהָ בְּיִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תִּשָּׁכַח מִפִּי זַרְעָם. וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין עוֹסְקֵי הַתּוֹרָה יִרְבּוּ הַמְכְשׁוֹלִים וְיָשֹׂר בָּאָדָם אַיִן. עַל כֵּן יְכַבְּדוּ עַבְדֵי הש״י אֶת חַכְמֵי הַתּוֹרָה לְכָבוֹד הש״י. וּלְהוֹדִיעַ כִּי עֲבוֹדָתוֹ לְבַדָּהּ הָעִקָּר הַנִּמְצָא. וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִתְבָּרֵר שֶׁהַכֹּל בָּרָא הש״י לִכְבוֹדוֹ. חַיָּב הָאָדָם לָשׂוּם לִבּוֹ בְּכָל עֵת לְכַבֵּד אֶת ה׳ וּלְקַדְּשׁוֹ בְּכָל דְּבָרָיו וּלְרוֹמְמוֹ לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְבָרְכוֹ תָּמִיד כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל״ד:ב׳) אֲבָרְכָה אֶת ה׳ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי. וְכַאֲשֶׁר יִתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הָעָם וִידַבֵּר עִם חֲבֵרָיו. יִתְבּוֹנֵן בִּינָה וְיִדְקְדֵק וְיַשְׂגִּיחַ בְּכָל מוֹצָא שְׂפָתָיו. לְקַדֵּשׁ אֶת ה׳ בְּדִבְרָיו. וּלְדַבֵּר בְּשֶׁבַח עֲבוֹדָתוֹ וּתְהִלַּת יִרְאָתוֹ. וּלְשַׁבֵּחַ עֲבוֹדוֹתָיו [עֲבָדָיו] וְיִרְאָיו וְיִזְכֶּה בָּזֶה בְּהֶגְיוֹן לִבּוֹ וּמִבְטָא שְׂפָתָיו בְּלֹא יְגִיעָה וּפֹעַל כַּפַּיִם זְכוּת גְּדוֹלָה עַד שָׁמַיִם. כִּי זֶה מֵעִקְּרֵי יְצִירַת הָאָדָם. וְנֶאֱמַר (משלי כ״ז:כ״א) מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לָזָהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ. פֵּרוּשׁ, מַעֲלוֹת הָאָדָם לְפִי מָה שֶׁיְּהַלֵּל. אִם הוּא מְשַׁבֵּחַ הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהַחֲכָמִים וְהַצַּדִּיקִים תֵּדַע וּבָחָנְתָּ כִּי אִישׁ טוֹב הוּא וְשׂרֶשׁ הַצַּדִּיק נִמְצָא בּוֹ. כִּי לֹא יִמְצָא אֶת לִבּוֹ לְשַׁבֵּחַ אֶת הַטּוֹב וְהַטּוֹבִים תָּמִיד בְּכָל דְּבָרָיו. וּלְגַנּוֹת הָעֲבֵרוֹת וּלְהַבְזוֹת בַּעֲלֵיהֶן. מִבְּלִי מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב. וְאִם יִתְכֵּן כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ עֲוֹנוֹת נִסְתָּרִים, אֲבָל מֵאוֹהֲבֵי הַצַּדִּיק הוּא, וְלוֹ שׂרֶשׁ בַּבְּחִירָה וְהוּא מֵעֲדַת מְכַבְּדֵי ה׳. וְהַמְּשַׁבֵּחַ מַעֲשִׂים מְגֻנִּים, אוֹ מְהַלֵּל רְשָׁעִים — הוּא הֶרְשַׁע הַגָּמוּר וְהַמְחַלֵּל אֶת עֲבוֹדַת הש״י.

קמט עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם — (משלי כ״ה:כ״ו-כ״ז) מַעְיָן נִרְפָּשׁ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע. אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד. כִּי כַּאֲשֶׁר יִרְפֹּשׂ הָאָדָם אֶת הַמַּעְיָן בְּרַגְלָיו, יִדְלַח מֵימָיו לִפְעָמִים שָׁעָה. אַחֲרֵי כֵן יִשְׁקְטוּ הַמַּיִם וְיִהְיוּ צְלוּלִים כְּבָרִאשׁוֹנָה. כֵּן הַצַּדִּיק כַּאֲשֶׁר הוּא מָט לִפְנֵי רָשָׁע לֹא תֶּשְׁפַּל מַעֲלָתוֹ וְלֹא תִּמְעַט בַּעֲבוּר זֹאת, וְאִם הוּא עָכוּר לִפְעָמִים שָׁעָה — שָׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וְיָשׁוּב לְאֵיתָנוֹ וּכְבוֹדוֹ. אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב. אֲבָל הַרְבּוֹת הַחֵקֶר בִּכְבוֹד צַדִּיקִים כְּבוֹד הַחוֹקֵר. כִּי נִזְכַּר הַצַּדִּיק בַּפָּסוּק שֶׁלְּמַעְלָה. וּמִלַּת הַרְבּוֹת נִמְשֶׁכֶת לְחֵקֶר כְּבוֹדָם, כַּמִּשְׁפָּט בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים. וְהַמְּכְשׁוֹלִים הַנִּמְצָאִים בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים רַבִּים וִידוּעִים. כִּי יֵשׁ בִּכְבוֹדָם חִלּוּל הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה. וְהוּא עָוֹן הַמְכַלֶּה מְנֻפָּשׁ וְעַד בָּשָׂר.

קנ וְהַשֵּׁנִית — כִּי רַבִּים נִמְשָׁכִים אַחֲרֵיהֶם וְאוֹחֲזִים מַעֲשֵׂיהֶם.

קנא וְהַשְּׁלִישִׁית — כִּי הַמִּתְחַבְּרִים לָהֶם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים כְּמַעֲשֵׂיהֶם מְקַבְּלִים פָּרָעָנִיּוֹת כַּיּוֹצֵא בָּהֶם. כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ כְּבָר.

קנב וְהָרְבִיעִית — כִּי הֵם מַכְנִיעִים כְּבוֹד אַנְשֵׁי אֱמֶת. וּמְבַטְּלִים הָעֲבוֹדָה. וְאֵין הַצְלָחָה לִכְבוֹד הַצַּדִּיקִים זוּלָתִי אַחֲרֵי הַשְׁפָּלַת כְּבוֹדָם. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי י״ד:י״א) בֵּית רְשָׁעִים יִשַּׁמֵּד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ. וְנֶאֱמַר (משלי י״א:י״א) בִּבְרָכַת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס.

קנג עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות כד:) כִּי יֵשׁ בִּכְלַל מָה שֶׁכָּתוּב כִּי דִבֶּר ה׳ בָּזֶה הַמְדַבֵּר בִּדְבָרֵי תוֹרָה בַּמְּבוֹאוֹת הַמְטֻנָּפוֹת. וְכָל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק. וְהַקּוֹרֵא בְּסִפְרֵי מִינִין. וּמָה שֶׁכָּתוּב וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר זֶה הַמֵּפֵר בְּרִית בָּשָׂר.

קנד עוֹד שָׁנִינוּ כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ס׳:כ״א) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ וְאֵלּוּ שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא הָאוֹמֵר אֵין תְּחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה וְאֵין תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם וְהָאֶפִּיקוֹרוֹס. וְהַזְּהִירוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמַּאֲמָר הַזֶּה לְהַאֲמִין כִּי נִכְתְּבָה אֱמוּנַת תְּחִיַּת הַמֵּתִים בַּתּוֹרָה. וְכִי הִיא אַחַת מֵעִקָּרֶיהָ. וְאֶחָד מִן הַמְּקוֹמוֹת שֶׁנִּתְפָּרְשָׁה בָּהֶן תְּחִיַּת הַמֵּתִים בַּתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ב:ל״ט) אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים סא.) יָכוֹל מִיתָה בְּאֶחָד וּתְחִיָּה בְּאֶחָד, ת״ל מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא, כְּשֵׁם שֶׁהַמַּחַץ וְהָרְפוּאָה בְּאֶחָד, כָּךְ מִיתָה וּתְחִיָּה בְּאֶחָד.

קנה וְעִנְיַן הָאֶפִּיקוֹרוֹס — פֵּרוּשׁ בּוֹ זַ״ל כִּי הוּא הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ נוֹהֵג בְּדֶרֶךְ מוֹרָא וְהִדּוּר בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מְבַזֶּה אוֹתָם. כְּגוֹן שֶׁהוּא מְבַזֶּה חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי תַּלְמִיד חָכָם. וְלֹא שָׁם כָּבוֹד לְתוֹרַת הֶחָכָם. כִּי אַחֲרֵי שֶׁאֵין הַתּוֹרָה הַדְּרוּכָה בְּעֵינָיו לִנְהֹג בָּהּ דֶּרֶךְ כָּבוֹד אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. כִּי גַּם זֶה בִּמְחַלְּלֵי הַתּוֹרָה יֵחָשֵׁב. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים כב:) אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא (דברים ו׳:י״ג) לְרַבּוֹת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים.

קנו וְהַשֵּׁנִית — כִּי הַיִּרְאָה מֵהֶם סִבָּה לְיִרְאַת שָׁמַיִם. כִּי בִּהְיוֹת דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים מִדֶּרֶךְ יִרְאָתָם. הֲלֹא הֵם יוֹרוּ וְיַדְרִיכוּ אֶת הָעָם לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. וְנֶאֱמַר (שמואל א י״ב:י״ח) וַיִּירָא כָּל הָעָם מְאֹד אֶת ה׳ וְאֶת שְׁמוּאֵל. וְכֵן בִּכְלַל הָאֶפִּיקוֹרוֹס הָאוֹמֵר מָה הוֹעִילוּ לוֹ הַלּוֹמְדִים בִּלְמוּדָם. חַיָּב דָּבָר

שֶׁיֹּאמַר רְאֵה זֶה חָדָשׁ הוּא, מֵעוֹלָם לֹא הִתִּירוּ לָנוּ אֵת כָּל עוֹרֵב וְלֹא אָסְרוּ לָנוּ בְּנֵי יוֹנָה. וְאֵלֶּה הָאֲנָשִׁים גַּם לֹא יָדְעוּ גַּם לֹא שָׁמְעוּ גַּם לֹא פִּתְּחָה אָזְנָם עַל תּוֹעָלוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה. וּבַעֲבוּר זֹאת עֶסֶק הַתּוֹרָה שָׁפָל בְּעֵינֵיהֶם, וְהֻמָּה הָיוּ בְּמֹרְדֵי אוֹר מַעֲלָתָהּ, וְאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. עַל כֵּן נִתְחַיְּבְנוּ לְלַמֵּד לִבְנֵי יְהוּדָה הַתּוֹעָלוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה. וְכָתַבְנוּ מִקְצָתָם בְּשַׁעַר הַתּוֹרָה בע״ה. לְמַעַן יִכְסְפוּ הַלְּבָבוֹת לַתּוֹרָה. וַאֲשֶׁר אֵין כֹּחַ בָּהֶם לִלְמֹד יֵדְעוּ הֲדַר כְּבוֹד עֶסֶק הַתּוֹרָה, וְיִזְכּוּ בִּידִיעָתוֹ, וְלֹא תֹאבַד נַפְשָׁם מִן הָעוֹלָם הַבָּא.

קנג וְכֵן בְּכְלַל הָאֶפִּיקוֹרוֹס הַקּוֹרֵא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ. וְאָמְרוּ כִּי סִבַּת מָה שֶׁנֶּעֱנַשׁ גֵּחֲזִי מִפְּנֵי שֶׁקָּרָא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ח׳:ה׳) זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה בְּנָהּ אֲשֶׁר הֶחֱיָה אֱלִישָׁע.

קנד וְהִנֵּה עִקַּר כָּל הָעֲנָשִׁים הַנִּזְכָּרִים בַּמִּדְרָגָה הַזֹּאת. מִפְּנֵי חִלּוּל הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם גָּדוֹל מִכָּל הָעֲבֵרוֹת. וְלֹא יִתָּכֵן לְהִתְכַּפֵּר בִּתְשׁוּבָה וְיִסּוּרִין. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר חִלּוּקֵי הַכַּפָּרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין מַאֲרִיכִין בַּפָּרָעָנוּת לְעָנֵשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד. וַעֲתָּה עָמֹד וְהִתְבּוֹנֵן גֹּדֶל חִיּוּבֵנוּ לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם כִּי עִקַּר מָה שֶׁקִּדְּשָׁנוּ הש״י בְּתוֹרָתוֹ וּבְמִצְוֹתָיו וְהִבְדִּילָנוּ לִהְיוֹת לוֹ [לעם] כְּדֵי לְקַדְּשׁוֹ וּלְיִרְאָה מִמֶּנּוּ, כִּי רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ מְקֻדָּשִׁים קְדוֹשִׁים. בְּשֶׁגַּם הַכֵּלִים שֶׁעוֹבְדִים לִפְנֵי הש״י צְרִיכִים לִהְיוֹת קוֹדֶשׁ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ב:ל״ב) וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה׳ מְקַדִּשְׁכֶם. שִׂים לִבְּךָ לְהָבִין כִּי הָעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ מִפְּרָשׁ בַּמִּקְרָא הַזֶּה. וְנֶאֱמַר (תהילים קי״א:ט׳) צְוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ. פֵּרוּשׁ, בַּעֲבוּר כִּי קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וּלְיִרְאָה מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן כָּתוּב אַחֲרָיו (תהילים קי״א:י׳) רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה׳ שֵׂכֶל טוֹב וְגוֹ׳. וְעַל יְדֵי קֶדֻשַּׁת הַמִּצְוֹת נֶחְשָׁב בְּהַקְדִּישֵׁנוּ אֶת הש״י עִם הַקְּדוֹשִׁים הָעֶלְיוֹנִים שֶׁמַּקְדִּישִׁים וּמַעֲרִיצִים אוֹתוֹ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים פ״ט:ח׳) אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדֹשִׁים רַבָּה וְגוֹ׳.

קנט עוֹד יֵשׁ כְּתוֹת שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְהֵם כַּת אוֹיְבֵי הַשי״ת. וְכַת הַמְחַבְּלִים כֻּלָּם הַשֵּׁם. וְכַת הַנּוֹתְנִים חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מַצִּיעִים עִנְיָנָם. וְהָרְאָיוֹת עַל עָנְשָׁם מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה. כִּי כַּת אוֹיְבֵי הַשֵּׁם יֹאבְדוּ מִן הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ז׳:י׳) וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל פָּנָיו יְשַׁלֶּם לוֹ. פֵּרוּשׁ – מְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו שְׂכַר הַמִּצְוֹת שֶׁהֵם עוֹשִׂים בָּעוֹלָם הַזֶּה לְהַאֲבִידָם מִן הָעוֹלָם הַבָּא. וְתַרְגּוּמוֹ וּמְשַׁלֵּם לְשָׂנְאוֹהִי טָבָן דְּאִינּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבוֹדֵיהוֹן. וְאָמַר דָּוִד (תהילים ל״ז:כ׳) כִּי רְשָׁעִים יֹאבֵדוּ וְאֹיְבֵי ה׳ כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ. הִזְכִּיר עַל הָרְשָׁעִים לְשׁוֹן אֲבֵדָה. כִּי יֵאָמֵר עַל הַצַּעַר וְהַגָּלוּת. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ״ז:י״ג) הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים וְגוֹ׳. (ירמיה נ׳:ו׳) צֹאן אֹבְדוֹת הָיוּ עַמִּי. (תהילים קי״ט:צ״ב) תָּעִיתִי כְּשֶׂה אוֹבֵד. וְיֵאָמֵר עַל הַמָּוֶת. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קי״ט:צ״ב) אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי. (אסתר ח׳:ו׳) בְּאָבְדָן מוֹלַדְתִּי. (ויקרא כ״ג:ל׳) וְהַאֲבַדְתִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא. עִנְיָנוֹ הִכָּרֵת מִן הָעוֹלָם הַזֶּה. כִּי הָרְשָׁעִים יֵעָנְשׁוּ בְּצָרוֹת וְיִסּוּרִין אוֹ בְּמָוֶת. וְכֵן יֵעָנְשׁוּ בְּמִשְׁפָּט עַל מַעֲשֵׂיהֶם בָּעוֹלָם הַבָּא. לְקֵץ וּזְמַן. אֲבָל אוֹיְבֵי ה׳ הִמְשִׁילָם לְחֶלְבֵי הַכְּשָׂבִים וְשָׁמְנָם שֶׁהוּא נִתַּךְ בָּאֵשׁ וְכָלָה בְּעָשָׁן. וְלֹא הִמְשִׁילָם לִכְשֹׂר הַכָּרִים. כִּי יֵעָשֶׂה גַּחֶלֶת וְיִשָּׁאֵר הָאֵפֶר. עַל כֵּן אָמַר כָּלוּ בְּעָשָׁן כָּלוּ כַּאֲשֶׁר חֶלְבֵי הַכָּרִים כָּלִים בֶּעָשָׁן. כָּךְ יִכְלוּ אוֹיְבֵי הַשֵּׁם, כִּי תִּכְלֶה נַפְשָׁם וְתֹאבַד מִן הָעוֹלָם הַבָּא. וְנֶאֱמַר (שמות כ׳:ה׳) פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים [לשנאי].

קס וְעִנְיַן שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם נִמְצָא לִפְעָמִים גַּם בַּאֲנָשִׁים שֶׁהֵם עוֹשִׂים הַמִּצְוֹת וְנִזְהָרִים מִכָּל עֲבֵרָה בְּמַעֲשֶׂה וּבְלָשׁוֹן. אִם נַפְשָׁם רָעָה וּבְקֶרֶב לִבָּם יִקְשֶׁה לָהֶם כַּאֲשֶׁר חַבְרֵיהֶם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. וְיִרַע בְּעֵינֵיהֶם בִּהְיוֹת בְּנֵי אָדָם עוֹבְדִים אֶת ה׳ וְיִרְאִים מִלְּפָנָיו. כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יַחְפֹּץ שֶׁיְּכַבְּדוּ בְּנֵי אָדָם אֶת הַמֶּלֶךְ וְשֶׁיַּעַבְדוּהוּ. כִּי הוּא שׂוֹנֵא אֶת הַמֶּלֶךְ. כָּל שֶׁכֵּן אִם הוֹצִיאוּ מַחְשַׁבְתָּם אֶל הַפֹּעַל. שֶׁהֵם מְנִיאִים אֶת לֵב בְּנֵי אָדָם מֵעֶסֶק הַתּוֹרָה וּמִן הַמִּצְוֹת. כִּי הֵם שׂוֹנְאֵי ה׳. וְכֵן הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עֵינָם צָרָה בִּכְבוֹד תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַיְשָׁרִים וְהַצַּדִּיקִים וְשׂוֹנְאִים עַטָּרַת תִּפְאַרְתָּם. אוֹ יֵרַע לְבָבָם אִם עֲדֵיהֶם תִּאתֶה וּבָאָה מְמֻשָּׁלֶת הַדּוֹר. וְכֵן כָּתוּב (שמואל א ח׳:ז׳) כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי אִם אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם. וְכָל שֶׁכֵּן אִם יְבַקְּשׁוּ כְּבוֹדָם לִכְלִמָּה אוֹ יַשְׁפִּילוּם. וְכֵן אִם יֹאהֲבוּן כְּבוֹד הָרְשָׁעִים וּמְשָׁלָם עַל עָפָר. כִּי אֵלֶּה בֶּאֱמֶת שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם. וְאֵין רְצוֹנָם בְּנִקָּיוֹן עֲבוֹדָתוֹ. וְלֹא יַחְפְּצוּ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ יִרְאָתוֹ וַאֲשֶׁר יִרְבּוּן מְאֹד עֲבָדָיו וִירֵאָיו.

קסא וְכֵן כַּת הַמְחַבְּלִים כֻּלָּם ה׳ כְּמוֹ הַמּוֹסוֹרוֹת וּמַחְטִיאֵי הָרַבִּים הִנֵּה הֵם שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם. כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר כִּי הָאֲנָשִׁים הַמַּשְׁחִיתִים עָרֵי הַמֶּלֶךְ אוֹ כְּרָמָיו וּפַרְדֵּסָיו כִּי הֵם שׂוֹנְאֵי הַמֶּלֶךְ. וְנֶאֱמַר (ישעיה ה׳:ז׳) כִּי כֶרֶם ה׳ צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו. וְנֶאֱמַר (תהילים פ״ג:ד׳) עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ. וְנֶאֱמַר (תהילים פ״ג:ו׳) כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ. וְנֶאֱמַר (תהילים ב׳:ב׳) וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל ה׳ וְעַל מְשִׁיחוֹ. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אוֹתָן שֶׁחָטְאוּ וְהֶחֱטִיאוּ אֶת הָרַבִּים יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם, וְנִדּוֹנִין שָׁם לְדוֹרֵי דוֹרוֹת.

קסב וְכַת הַנּוֹתְנִים חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ הַחַיִּים דִּבֵּר עֲלֵיהֶם יְחֶזְקֵאל עָלָיו הַשָּׁלוֹם (יחזקאל ל״ב:כ״ד), אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וְגוֹ׳ וַתְּהִי עֲוֹנָתָם עַל עַצְמוֹתָם. לְמַדְנוּ מִזֶּה כִּי לֹא יְכַפֵּר עֲלֵיהֶם הַמָּוֶת. אָכֵן עַד עוֹלָם עֲוֹנָתָם עַל עַצְמוֹתָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַמִּינִין וְהַמְשֻׁמָּדִים וְהָאֶפִּיקוֹרוֹסִין וְהַמָּסוֹרוֹת, וְשֶׁכָּפְרוּ בַּתּוֹרָה וְשֶׁכָּפְרוּ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, וְשֶׁפָּרְשׁוּ מִדַּרְכֵי צִבּוּר, וְשֶׁנָּתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים כְּגוֹן הַפָּרָנָסִים הַמְטִילִים אֵימָה יְתֵרָה עַל הַצִּבּוּר

שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְשֶׁחָטְאוּ וְשֶׁהֶחֱטִיאוּ אֶת הָרַבִּים כְּגוֹן יָרְבְעָם בֶּן נְבָט וַחֲבֵרָיו – יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְנִדּוֹנִין בָּהּ לְדוֹרֵי דּוֹרוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ס״ו:כ״ד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְגוֹ׳.

קסג וְעֹנֶשׁ הַנּוֹתָנִים חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים מֻחְמָשָׁה פָּנִים. הַשְּׁנַיִם מִצַּד עַצְמוֹ וְהַשְּׁלֹשָׁה מִצַּד הָעָם. הַשְּׁנַיִם שֶׁהֵם מִצַּד עַצְמוֹ: הָאֶחָד – כִּי הָאֱנוֹשׁ רִמָּה וְתוֹלַעָה, וְכֵן נִקְרָא גַּם עוֹד בַּחַיִּים חַיָּתוֹ. וְלֹא דַּיּוֹ שֶׁלֹּא יִשַּׂח וְלֹא יִשְׁפַּל. כִּי יִשְׁתָּרֵר גַּם הִשְׁתָּרֵר שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְגַם בְּמַחְשֶׁבֶת הַגַּאֲוָה מִבְּלִי הִשְׁתָּרֵר נִפְסָד הָאָדָם. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ז:ה׳), תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב.

קסד וְהַשֵּׁנִי – כִּי הָאָדָם חַיָּב לְהָכִין מַעֲרְכֵי לֵב בְּכָל עֵת. לְהַשְׁכִּין בְּלִבּוֹ אֵימָה וְיִרְאָה מֵעַל פְּנֵי הש״י. וְעַל הָרִשָּׁעִים נֶאֱמַר (ירמיה ה׳:כ״ד) וְלֹא אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת ה׳ אֱלֹקֵינוּ. וְהָאִישׁ הַנּוֹתֵן חִתִּיתוֹ בְּאֶרֶץ חַיִּים שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם. אֵין בְּלִבּוֹ אֵימָה מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם, וְרוֹצֶה לְהַטִּיל אֵימָתוֹ עַל בְּרִיּוֹתָיו. וְתַחַת שֶׁיִּשׂ לוֹ לַעֲרֹךְ מַחְשָׁבוֹת לְהַשְׁכִּין אֵימַת הַשֵּׁם בְּלִבּוֹ. הוּא עוֹרֵךְ אוֹתָם לְהַטִּיל אֵימַת עַצְמוֹ עַל עַם הש״ת. וְנֶאֱמַר (שמואל ב כ״ג:ג׳) מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים. פֵּרוּשׁ רָאוּי לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק שֶׁהוּא מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים. כִּי אַחַר שֶׁהוּא יָרֵא אֶת הש״י רָאוּי לְעַמּוֹ שֶׁיִּירְאוּ מִלְּפָנָיו.

קסה וְהַשְּׁלֹשָׁה פָּנִים שֶׁהֵם מִצַּד הָעָם: הָאֶחָד – כִּי הוּא מְצַעֵר הַצִּבּוּר בְּהַטָּלַת אֵימָתוֹ. וְנֶאֱמַר (ויקרא כ״ה:י״ז) לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ. וְהוּא עַל עִנְיַן הַצַּעַר בִּדְבָרִים כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ כְּבָר.

קסו וְהַשֵּׁנִי כִּי כַּמָּה מִכְשׁוֹלִים בָּאִים בְּסִבַּת הַטָּלַת אֵימָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְעוֹלָם אַל יַטִּיל אָדָם אֵימָה יְתֵרָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁהֲרֵי פִּילֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה הִטִּיל עָלֶיהָ אֵימָה יְתֵרָה וְהִפִּילָה כַּמָּה רְבָבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל.

קסז וְהַשְּׁלִישִׁי כִּי עַם הַקָּדוֹשׁ שֶׁהֵם עוֹבְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֵין לָהֶם לְהִכָּנַע לְכָשֶׁר וָדָם, וְאֵינוֹ מִן הָרָאוּי לִהְיוֹת מוֹרָא בָּשָׂר וָדָם עֲלֵיהֶם אֶלָּא לְשֵׁם שָׁמַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ה,נ״ה) כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדַי הֵם וְלֹא עֲבָדִים לַעֲבָדִים. וְנֶאֱמַר (שמות י״ט:ו׳) וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ. לְשׁוֹן כֹּהֲנִים אֲדוֹנִים וְשָׂרִים. וְכָמוֹהוּ (שמואל ב ח׳:י״ח) וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ. וְכָל הָעָם נִקְרְאוּ מַמְלָכָה. מִלְּשׁוֹן (מלכים א י״ח:י׳) אִם יֶשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה. (ישעיה ס׳:י״ב) כִּי הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה. פֵּרוּשׁ – אַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלָכָה שָׂרִים שֶׁלֹּא יִהְיֶה עֲלֵיכֶם עֹל בָּשָׂר וָדָם. וְנֶאֱמַר (ישעיה נ״א:י״ב) מִי אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת. וְנֶאֱמַר (ישעיה נ״א:ז׳) אַל תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִשֶּׁרַבּוּ הָאוֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע פָּרְקוּ מֵעֲלֵיהֶם עוֹל שָׁמַיִם וְהֻשְׁלַךְ עֲלֵיהֶם עֹל בָּשָׂר וָדָם. וְאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים ט׳:כ׳-כ״א) קוּמָה ה׳ אַל יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל פָּנֶיךָ. שִׁיתָה ה׳ מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה. לָמַדְנוּ מִזֶּה כִּי עֵת אֲשֶׁר יָעֹז אֱנוֹשׁ אֵינוֹ מַכִּיר שֶׁהוּא אֱנוֹשׁ. כִּי אֵין שָׂרָרָה רְאוּיָה לֶאֱנוֹשׁ זוּלָתִי לְשֵׁם שָׁמַיִם.

קסח וַעֲתָה נְפָרֵשׁ עִנְיַן עֹנֶשׁ הַפּוֹרְשִׁים מִדַּרְכֵי צִבּוּר. וְכִי הוּא נִכְלָל בְּעָנְשֵׁי הַכִּתּוֹת שֶׁהִקְדַּמְנוּ. בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עַם וּקְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ לַעֲבֹד אֶת הש״ת. וּמַסְכִּימִים הַסְכָּמוֹת לְהַעֲמִיד לָהֶם מְצָוָה. הִנֵּה הֵם מַקְדִּישִׁים אֶת הַשֵּׁם יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:ה׳) וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וְנֶאֱמַר (תהילים מ״ז:י׳) נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹקִים מָגִנֵּי אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה. נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל עַמִּים מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וְנֶאֱמַר (תהילים מ״ז:י׳) נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹקִים מָגִנֵּי אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה. נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל עַמִּים מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטִים. כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:י״ט) עַמִּים הַר יִקְרָאוּ, וְהֵם עַם אֶחָד לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם. עַל כֵּן אָמַר עַם אֱלֹקֵי אַבְרָהָם. וְהַמְּלָכִים וְהַשָּׂרִים נִקְרְאוּ מָגִנִּים מִלְּשׁוֹן (ישעיה כ״א:ה׳) מִשְׁחוּ מָגֵן. פֵּרוּשׁוֹ – נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסְפוּ לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה כִּי מַלְכֵיהֶם וְשָׂרֵיהֶם לֵאלֹקִים. שֶׁהֵם עֲבָדָיו וֶאֱמוּנָיו. כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים פ״ט:י״ט) כִּי לַה׳ מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ. מְאֹד נַעֲלָה. שהקב״ה מִתְעַלֶּה וּמִתְהַלֵּל בְּעוֹלָמוֹ בַּאֲסִיפָתָם וַעֲבוֹדָתָם. וְהָאִישׁ הַפּוֹרֵשׁ מִדַּרְכֵי הַצִּבּוּר הִנֵּה הוּא כִּמְקַטְרֵג עַל הַסְכָּמַת עֲבוֹדַת ה׳. וּכְיוֹצֵא מִכְּלַל הַמְקַדְּשִׁים אֶת הַשֵּׁם. וּמַרְאֶה עַצְמוֹ כִּי לֹא יַחְפֹּץ לִהְיוֹת בְּסוֹדָם וּלְהִכָּתֵב בִּכְתָבָם. הִנֵּה הוּא מְחַלֵּל אֶת הֲעֲבוֹדָה וְהוּא בִּכְלַל הַכִּתּוֹת שֶׁזִּכַּרְנוּ שֶׁהֵם בּוֹזִים דְּבַר הַשֵּׁם וְאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְהַשֵּׁנִית כִּי הֵם מְנִיאִים לֵב חֲלוּשֵׁי הַדֵּעוֹת בְּפֵרוּשָׁתָם מִדַּרְכֵי הַצִּבּוּר וְהִנָּם מִן הַמַּחֲטִיאִים אֶת הָרַבִּים.

קסט עַתָּה נְפָרֵשׁ עִנְיַן כַּת עוֹזְבֵי ה׳. וְנֶאֱמַר כִּי הֵם הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵין עֲלֵיהֶם עֹל יִרְאַת שָׁמַיִם וְהֵם מְקַיְּמִין אֶת הַמִּצְוֹת מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה. וְכַאֲשֶׁר יִתְגַּבֵּר הַיֵּצֶר עַל הָאִישׁ הַהוּא וְעָלָיו חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאָשַׁם. לֹא יֵאָנַח וְלֹא יִדְאַג לְחַטָּאוֹ. אָכַל וּמָחָה פִּיו וְהוּא בְּעֵינָיו כְּאִלּוּ לֹא פָּעַל [און]. כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל״ו:ב׳) נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין פַּחַד אֱלֹקִים לְנֶגֶד עֵינָיו.

קע וְיֵשׁ מִן הַכַּת הָרָעָה הַהִיא. כִּי לֹא רַב לָהֶם אֲשֶׁר לֹא לָבְשׁוּ חֲרָדוֹת. כִּי חָלְפוּ חֹק וְעֵדוֹת. אֲבָל יְהַלְלוּ וִיבָרְכוּ נַפְשָׁם בְּמַלֹּאתָם תַּאֲוָתָם. וְהֵם הַמַּכְעִסִים וְהַמַּנְאִצִים לִפְנֵי הַשֵּׁם שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים י׳:ג׳) כִּי הֹלֵל רָשָׁע עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרַךְ נִאֵץ ה׳. וְדִבֵּר יְשַׁעְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל אָבְדָן הַכַּת הַהִיא שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה א׳:כ״ח) וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי ה׳ יִכְלוּ. הִמְשִׁיל הַמּוֹרְדִים וְהַחוֹטְאִים לִכְלִי הַנִּשְׁבָּר שֶׁיֵּשׁ שְׁאֵרִית. וְאָמַר כִּי עוֹזְבֵי הַשֵּׁם יִכְלוּ שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג׳:י״ט) אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף.

קצא וְאָבְדָן הַכִּתּוֹת הַנִּזְכָּרוֹת. בִּזְמַן שֶׁלֹּא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה. אֲבָל אִם שָׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים נִמְלְטָה נַפְשָׁם מִן הָאֲבַדּוֹן. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ג׳:כ״ב) שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּא מְשׁוּבֹתֵיכֶם.

קצב בֵּאוּר דִּבְרֵי עֲוֹנוֹת אַרְבַּע כִּתּוֹת: אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל אַרְבַּע כִּתּוֹת אֵין מְקַבְּלִים פְּנֵי הַשְּׁכִינָה. כַּת לֵיצָנִים. כַּת שַׁקָּרִים. כַּת חֲנֵפִים. כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. כַּת לֵיצָנִים דִּכְתִיב (הושע ז׳:ה׳) מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת לֹצְצִים. כַּת שַׁקָּרִים דִּכְתִיב (תהילים ק״א:ז׳) דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי. כַּת חֲנֵפִים דִּכְתִיב (איוב י״ג:ט״ז) כִּי לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבֹא. כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע דִּכְתִיב (תהילים ה׳:ה׳) כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגָרְךָ רָע.

קצג עַתָּה נַאֲזִין עַד תִּכּוֹנַת עִנְיְנֵיהֶם. וּתְכוּנַת אָפְנֵיהֶם. לְהַשְׂכִּילְךָ בִּינַת מִבְחַר עִמְקֵיהֶם. וּנְחַלֵּק אוֹתָם לְחֶלְקֵיהֶם. וְנַחְשֹׁף סוֹף חֹמֶר עָנְשֵׁי עֲלִילוֹת נִגְעָלוֹת. וְתַשִּׂיג בְּמַעֲרְכֵי הַחֶלָקִים הָרַבֶּה תּוֹעָלוֹת. כִּי אוּלַי טֶרֶם עָמַדְתָּ עַל דְּבָרֵינוּ לֹא בָּחַנְתָּ טוּב טַעַם כִּבֶד פֶּשַׁע כָּל חֵלֶק מֵחֶלְקֵיהֶם. וְחָזוּת קָשֶׁה וְחֹמֶר הָעֹנֶשׁ אֲשֶׁר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם לֹא חָזִיתָ, וְאוּלַי קָצֵהוּ רָאִיתָ וְכֻלּוֹ לֹא רָאִיתָ. וְכָל חֵלֶק אֲשֶׁר נִסְדַּר רִאשׁוֹן הוּא חָמוּר מִן הַשֵּׁנִי. וּמִתּוֹךְ דְּבָרֵינוּ גַּם בַּחֲלָקִים הַקַּלִּים אֲשֶׁר נַזְכִּיר תַּכִּיר בַּלָּהוֹת צַלְמָוֶת. וְתֵדַע כִּי אַחֲרִיתָם דַּרְכֵי מָוֶת. וְאוּלַי מֵאָז לֹא פִּתְחָה אָזְנֶךָ. וְהָיוּ כְּמוֹ דֶּרֶךְ יָשָׁר לְפָנֶיךָ. וַעֲתָּה כִּי נִכְתַּב עֲלֵיהֶם מְרוֹרוֹתָם. תָּבִיא מְגוּרָתָם בְּרַעֲיוֹנְךָ. גַּם יָבוֹאוּ חַדְרֵי רוּחֶךָ. הַמְסוּרִים הַנְּכוֹנִים. בִּרְאוֹתְךָ כִּי אָעִידָה לִי עֵדִים נֶאֱמָנִים. הַשֵּׂכֶל וְהַמַּקֹּרָאוֹת. וְדִבְרֵי חֲכָמִים וְחִידָתָם הַנִּפְלָאוֹת. וְהָיוּ לְעֵד וּלְאוֹת. וּבָזֶה הָאֱמֶת אֵלֶיךָ יִבָּחֵן. וְיֵעֶרֶה עָלֶיךָ מְמָרוֹם רוּחַ חֵן. וּבְעֵרְתָּ הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת מִקִּרְבֶּךָ. וְיִתְמָךְ דְּבָרִים נְבָרִים לְבָבֶךָ.

קצד **וְזֶה דְּבַר כַּת לֵצִים.** נֶחֱלָק הַלֵּיצָנוּת עַל חֲמִשָּׁה חֲלָקִים. הַחֵלֶק הָאֶחָד – אִישׁ לָשׁוֹן הַנּוֹתֵן דֹּפִי בִּבְנֵי אָדָם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים נ׳:כ׳) תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְּדַבֵּר, בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי. וְנִקְרָא לֵץ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״א:כ״ד) זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן. פֵּרוּשׁוֹ – שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת שֶׁהֵם הַזָּדוֹן וְהַגַּאֲוָה נִקְבְּצוּ וְנִתְחַבְּרוּ בָּאָדָם הַלֵּץ. כִּי מִבְּלִי הֱיוֹת לוֹ תּוֹעֶלֶת בַּדָּבָר הוּא גּוֹרֵם נֶזֶק עָצוּם לַחֲבֵרָיו אֲשֶׁר יַבְאִישׁ אֶת רֵיחָם בְּעֵינֵי הָאָדָם. וְזֶה תַּכְלִית זָדוֹן יוֹתֵר מִן הַגּוֹזֵל וְהַחוֹמֵס שֶׁעוֹשֶׂה לְהַרְוִיחַ לוֹ מָמוֹן. וְגַם הוּא יָהִיר. כִּי הַשָּׁפֵל וְהַנִּכְנָע כַּאֲשֶׁר יַכִּיר מִגְרַעַת עַצְמוֹ וּמוּמָיו לֹא יִתְלוֹצֵץ עַל בְּנֵי אָדָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ח.) לָעָתִיד לָבֹא מִתְקַבְּצוֹת חַיּוֹת אֵצֶל הַנָּחָשׁ וְאוֹמְרוֹת לוֹ אֲרִי דּוֹרֵס וְאוֹכֵל, זְאֵב טוֹרֵף וְאוֹכֵל, אַתָּה מָה הֲנָאָה יֵשׁ לָךְ. אָמַר לָהֶם וּמָה יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת י׳:י״א) אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלֹא לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן. וְזֶה הַחֵלֶק גַּם הוּא מֵחֶלְקֵי כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע.

קצה **הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי** – מִי שֶׁלּוֹעֵג לִבְנֵי אָדָם כִּי יָבוּז לָהֶם בְּלִבּוֹ לְקֹצֶר הַשָּׂגָתָם בְּמַעֲלוֹת, אוֹ בְּהַצְלָחוֹת הַזְּמַן, בְּכָבוֹד וּבְשָׂרָה. אוֹ יָבוּז אוֹתָם לְעָנְיָם וְרִישָׁם. וְהַגַּאֲוָה הֶבִיאַתּוּ אֶל הַמִּדָּה הַזֹּאת אוֹ רֹב הַשַּׁלְוָה וְהַתַּעֲנוּג. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קכ״ג:ד׳) רַבַּת שָׂבְעָה לָהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵי יוֹנִים. וּפְעָמִים יַלְעִיג הַלֵּץ עַל הַקְּדוֹשִׁים וְהַנְּבִיאִים כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כ׳:ז׳) כֻּלּוֹ לוֹעֵג לִי. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ד:כ״א) בָּז לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא. עוֹד נֶאֱמַר (משלי י״ד:כ״א) בָּז לְרֵעֵהוּ חָסֵר לֵב וְנֶאֱמַר (משלי י״ז:ה׳) לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה. פֵּרוּשׁ – לוֹעֵג לָרָשׁ הֵרָאָה אֶת נַפְשׁוֹ כִּי תְּדַמֶּה, אֲשֶׁר הַהַצְלָחוֹת בְּיַד בְּנֵי אָדָם וְהַשֵּׂג יַשִּׂיגוּן אוֹתָן בְּחָכְמָתָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח׳:י״ז) וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה, וְנֶאֱמַר (ישעיה י׳:י״ג) כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבַנוֹתִי. וּבַעֲבוּר זֶה לוֹעֵג לָרָשׁ כִּי יֹאמַר בִּלְבָבוֹ שֹׁלֵא הִשִּׂיג לָעָשֶׂר מֵחֹסֶר דַּעְתּוֹ וְשִׁפְלוּת יָדָיו. וְהִנֵּה חֵרֵף עוֹשֶׂה הָרָשׁ וְהֶעָשִׁיר כִּי הַכֹּל מֵאֵת הש״י. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ב:ב׳) עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם ה׳. וְעַל הַשָּׂמֵחַ לְאֵיד אָמַר לֹא יִנָּקֶה, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזִּיק בְּמַעֲשֶׂה וְלֹא בְּדִבּוּר לֹא יִנָּקֶה. אַךְ אֵין רָעַת הַשָּׂמֵחַ לְאֵיד מַשֶּׂגֶת לְרָעַת הַלּוֹעֵג. וּמִפְּנֵי כִּי הַלֵּיצָנוּת בְּסִבַּת הַגַּאֲוָה שֶׁהִיא הֶפֶךְ הָעֲנָוָה אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ג׳:ל״ד) אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חֵן. פֵּרוּשׁוֹ – אִם לַלֵּצִים – בֶּאֱמֶת הַלֵּצִים הַלּוֹעֲגִים לִבְנֵי אָדָם. הש״י יִלְעַג לָהֶם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ב׳:ד׳) יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק ה׳ יִלְעַג לָמוֹ. וּלְשׁוֹן אִם – לְאֶמֶת הַדָּבָר. וְכֵן (במדבר כ״ד:כ״ב) כִּי אִם יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן (משלי כ״ג:י״ח) כִּי אִם יֵשׁ אַחֲרִית.

קצו **הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי** – מִי שֶׁלּוֹעֵג תָּמִיד לִדְבָרִים וְלִפְעֻלּוֹת וְאֵין דַּעְתּוֹ לְהַבְחוֹת בַּעֲלֵיהֶן. אַךְ מַרְחִיק הַדְּבָרִים שֶׁאֵין לְהַרְחִיקָם וּמַרְחִיק תּוֹעֶלֶת הַפְּעֻלּוֹת שֶׁיֵּשׁ תִּקָּוֶה לְתוֹעֲלוֹתָן. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי י״ג:י״ג) בָּז לִדָּבָר יֵחָבֵל לוֹ. וְאָמְרוּ אַל תְּהִי בָּז לְכָל אָדָם וְאַל תְּהִי מַפְלִיג לְכָל דָּבָר שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה וְאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם. וְהַלֵּץ הַזֶּה הֶבִיאָהוּ לְמִדָּתוֹ הָרָעָה הֱיוֹתוֹ חָכָם בְּעֵינָיו. וּפְעָמִים שֶׁהֶבִיאָה מִדָּה הַזֹּאת אֶת הָאָדָם לִידֵי מִינוּת לְהַלְעִיג עַל מִצְוֹת. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קי״ט:נ״א) זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי. וְהַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי הַזֶּה הִיא הַכַּת שֶׁאֵינָהּ מְקַבֶּלֶת תּוֹכַחַת. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט׳:ח׳) אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ וְנֶאֱמַר (משלי ט׳:ז׳) יֹסֵר לֵץ לְקֹחַ לוֹ קָלוֹן וְנֶאֱמַר (משלי י״ט:כ״ה) לֵץ תַּכֶּה וּפְתִי יַעְרִם. וְהַגּוֹרֵם אֶל הַכַּת הַזֹּאת לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ מוּסָר. מִפְּנֵי שֶׁהַמִּדָּה הַמְּבִיאָה אֶל הַלֵּץ הַזֶּה הִיא מִדַּת הֱיוֹת הָאָדָם חָכָם בְּעֵינָיו. וְכָל כָּךְ מְשֻׁלָּה בּוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת עַד שֶׁיִּתְלוֹצֵץ לְדַעַת זוּלָתוֹ וְהִיא הַמִּדָּה שֶׁאֵין לָהּ תִּקָּוֶה שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ו:י״ב) רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקָּוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ.

קצז **הַחֵלֶק הָרְבִיעִי** – הַקּוֹבֵעַ עַצְמוֹ תָּמִיד לְשִׂיחָה בְּטֵלָה וּדְבָרִים בְּטֵלִים כְּדֶרֶךְ יוֹשְׁבֵי קַרְנוֹת. וּשְׁתַּיִם רָעוֹת יֵשׁ בַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה: הָאַחַת, כִּי כָּל הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטְא, וְהַשֵּׁנִית, כִּי הוּא בָּטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה. וְיֵשׁ בַּדָּבָר הַזֶּה דַּרְכֵי מָוֶת, כִּי אֵיךְ לֹא זָכַר וְלֹא שָׂם עַל לִבּוֹ, כִּי בָּעִתִּים הָהֵם אֲשֶׁר הוּא מַשְׂחִיתָם

יוּכַל לְהַשִּׂיג הַנְּעִימוּת, וְלִקְנוֹת חַיֵּי עוֹלָם, אִם יִקְבַּע הָעִתִּים הַמְּזֻמָּנִים הָהֵם לַתּוֹרָה, אֲשֶׁר הוּא פָּנוּי בָּהֶם מִמְּלַאכְתּוֹ וַעֲסָקָיו, אֵין זֶה כִּי אִם בְּזוֹת לִבּוֹ אֶת הַמְּצוֹת וְאֶת שְׂכַר הָעוֹלָם הַבָּא. וּמִלְּבַד אֲשֶׁר אִבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה יִשָּׂא אֶת עֲוֹנוֹ, כִּי אַשְׁמַת הַבִּטּוּל מִן הַתּוֹרָה בְּעֵת הַיְכֹלֶת לַעֲסֹק בָּהּ אֵשׁ הִיא עַד אֲבַדּוֹן תֹּאכַל, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ, כִּי דְּבַר ה׳ בָּזָה, כָּל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק, כַּאֲשֶׁר הִקְדִּימְנוּ לְךָ. וְאָמְרוּ זַ״ל, הַהֹלֵךְ לַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶפְּשׁוּ שָׁם אֲסֻפָּה לִשְׂחוֹק זֶה הוּא מוֹשַׁב לֵצִים וְעָלָיו אוֹמֵר הַכָּתוּב (תהילים א׳:א׳): וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב, וְכָתוּב אַחֲרָיו כִּי אִם בְּתוֹרַת ה׳ חֶפְצוֹ. לָמַדְתָּ, כִּי מוֹשַׁב לֵצִים מֵבִיא לִידֵי בִּטּוּל תּוֹרָה. וַאֲשֶׁר לֹא שָׂת לִבּוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה בִּשְׁעוֹתָיו הַבְּטֵלוֹת, יִתְעַשֵּׂת לְנַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאבַד, וְיִתְבּוֹדֵד בָּהֶן לַחְשֹׁב עַל קִצּוֹ וּלְהָבִין לְאַחֲרִיתוֹ וּלְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו, וְלִקְנוֹת מַעֲלוֹת הַנֶּפֶשׁ וּלְהִתְקָרֵב אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי הַמִּתְלוֹצֵץ בִּדְבַר שְׁפָתַיִם עַל הַמַּעֲשִׂים וְהַדְּבָרִים, לֹא שָׁיְבוּז לָהֶם בְּלִבּוֹ, אַךְ מִדַּרְכּוֹ הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָּבָר, וְלֹא כְּחֹק הַשְּׂחוֹק. וּפְעָמִים שְׁגוּרִם לָזֶה מִשְׁתֶּה הַיַּיִן וְהַשִּׁכְרוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ׳:א׳): לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל שֹׁגֶה בוֹ לֹא יֶחְכָּם, פֵּרוּשׁ: לֵץ אִישׁ הַיַּיִן, הוֹמֶה אִישׁ שֵׁכָר, כָּל שֹׁגֶה בוֹ לֹא יֶחְכָּם. כְּמוֹ (תהילים ק״ט:ד׳): וַאֲנִי תְּפִלָּה, אִישׁ תְּפִלָּה. וְרוֹצֶה לוֹמַר, כִּי מִשְׁתֵּה הַיַּיִן גּוֹרֵם לִשְׁלוֹשָׁה דְּבָרִים רָעִים: הָאֶחָד, לִהְיוֹת הָאִישׁ מִתְלוֹצֵץ. וְהַשֵּׁנִי, לִהְיוֹת הוֹמֶה וּבַעַל דְּבָרִים, וְאָמְרוּ זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה: וְכָל הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטְא. וְנֶאֱמַר (קהלת ה׳:ב׳): וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים. וְהַשְּׁלִישִׁי, כָּל שֹׁגֶה בוֹ לֹא יֶחְכָּם. וְדַע, כִּי לֹא יִהְיֶה מִנְהַג הַלֵּיצָנוּת קָבוּעַ בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם, עַד שֶׁהוּא פּוֹרֵק עֹל שָׁמַיִם מֵעָלָיו. עַל כֵּן יֵעָנֵשׁ לָשֶׁאת עֹל הַיִּסּוּרִים מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כ״ח:כ״ב): וְעַתָּה אַל תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם. וְאָמְרוּ זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה: כָּל הַמִּתְלוֹצֵץ, יִסּוּרִים בָּאִים עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם. וְהַחֲכָמִים הָיוּ מַזְהִירִים לְתַלְמִידֵיהֶם שֶׁלֹּא לְהִתְלוֹצֵץ גַּם עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה וַעֲרָאי. וְעַל הַחֵלֶק הַזֶּה הֻצְרְכוּ לְהַזְהִיר, כִּי רַבִּים יִכָּשְׁלוּ בּוֹ עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה.

קעח וְזֶה דְּבַר כַּת שַׁקָּרִים. עִנְיַן הַכַּת הַזּוֹ נֶחְלָק לְתִשְׁעָה חֲלָקִים. הַחֵלֶק הָאֶחָד – אִישׁ כָּזָב. אֲשֶׁר תּוֹרָה עָזַב. וְיָרַע וַיִּשְׁחֵית בְּמַעֲנֶה פִּיו. כְּמוֹ הַמַּכֶּחֶשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְּשֹׂכַר שָׂכִיר. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:י״א) לֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ. וְכֵן הָעוֹנֶה בְּרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר. וְנֶאֱמַר (שמות כ׳:י״ג) לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר. וּמִן הַחֵלֶק הַזֶּה בְּכָלָל הַתַּרְמִית וְהָאוֹנָאוֹת בְּמִסְחָרִים וּבְשֻׁתָּפוּת. וְנֶאֱמַר (ויקרא כ״ה:י״ד) אַל תּוֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְנֶאֱמַר (תהילים נ״ה:י״ב) וְלֹא יָמִישׁ מִרְחֹבָהּ תּוֹךְ וּמִרְמָה. וְנִקְרָא אִישׁ אָוֶן וְנִקְרָא בְּלִיַּעַל. וְהוּא כְּבַד עָוֹן בְּכִתּוֹת הָרְשָׁעִים כַּאֲשֶׁר הִקְדִּמְנוּ בְּשַׁעֲרֵי יִרְאַת חֵטְא. וּמִדּוֹת זֶה אִישׁ הָאָוֶן שֶׁהוּא קוֹרֵץ בְּעֵינָיו וּמוֹלֵל בְּאֶצְבְּעוֹתָיו. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו׳:י״ב) אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן וְגוֹ׳ קוֹרֵץ בְּעֵינָיו וְגוֹ׳.

קעט הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי – הַמְּשַׁקֵּר וְאֵין בְּעֶצֶם הַשֶּׁקֶר נֶזֶק וְהֶפְסֵד לַחֲבֵרוֹ. אַךְ יִתְכֵּן בּוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ סִבָּה אֶל הַנֶּזֶק וְאֶל הָרַע. כְּמוֹ הַמַּתְעֶה אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁיַּאֲמִין בּוֹ כִּי הוּא אוֹהֵב וְרֵעַ נֶאֱמָן עִמּוֹ. וּמִתְכַּוֵּן בָּזֶה כְּדֵי שֶׁיִּבְטַח בּוֹ וְלֹא יִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ וְיוּכַל לְהַדִּיחַ עָלָיו רָעָה. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ט׳:ז׳-ח׳) בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת רֵעֵהוּ יְדַבֵּר, וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ. וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו הַעַל אֵלֶּה לֹא אֶפְקֹד בָּם נְאֻם ה׳ אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי. וְאֵלֶּה שְׁנֵי הַחֲלָקִים עָנְשָׁם עַל שְׁנֵי דְּבָרִים. עַל הַשֶּׁקֶר וְעַל הַנֶּזֶק הַצָּרוּר בִּכְנָפָיו. כִּי הַשֶּׁקֶר מִלְּבַד צַד הַנֶּזֶק הוּא תּוֹעֲבַת ה׳ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו׳:י״ז) שֵׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא ה׳ [וגו׳] עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר [וגו׳] לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן. וְנֶאֱמַר (משלי ח׳:י״ג) וּפִי תַּהְפּוּכוֹת שָׂנֵאתִי וְנֶאֱמַר (איוב ט״ו:ט״ז) אַף כִּי נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה. וְאַף בָּשָׂר וָדָם נִתְעָב הַשֶּׁקֶר לָהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ב:כ״ב) תּוֹעֲבַת ה׳ שִׂפְתֵי שָׁקֶר.

קפ הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי – הַבָּא בְּעָרְמָה וְדִבְרֵי מִרְמָה. לִמְנֹעַ טוֹב מִבְּעָלָיו. לְהַעֲבִיר הַטּוֹבָה אֲלֵיהֶן. לֹא לִגְזֹל מֵחֲבֵרוֹ דָּבָר שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ וְלֹא לְחָמְסוֹ. אֲבָל יִתֵּן עֵינוֹ בַּטּוֹבָה הָעֲתִידָה לָבֹא לִידֵי חֲבֵרוֹ וְצוֹדֶה אוֹתָהּ לְקַחְתָּהּ אֵלָיו. בְּשֶׁקֶר מִלָּיו. אוֹ יְסַבֵּב בִּשְׁקָרָיו לוֹ אֲשֶׁר יִתֵּן חֲבֵרוֹ לוֹ מַתָּת. וְעִקַּר עָנְשׁוֹ עַל הַשֶּׁקֶר. אָכֵן יִגְדַּל עָנְשׁ הַשֶּׁקֶר כַּאֲשֶׁר יְסַבֵּב מִמֶּנּוּ הֶפְסֵד לְזוּלָתוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין עִקַּר הָעֹנֶשׁ עַל הַהֶפְסֵד כִּי לֹא הִפְסִיד מִמֶּנּוּ דָּבָר שֶׁזָּכָה בּוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַמַּחְלִיף בְּדִבּוּרוֹ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ז:י״ב) אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ, וְנֶאֱמַר עַל עֲבוֹדָה זָרָה (ירמיה י׳:ט״ו) הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. הֵבִיאוּ הַדִּמְיוֹן עַל קָצֶה אֶחָד כִּי הוּא נִסְתָּר בַּשֶּׁקֶר וְנֶעֱזַר בַּשָּׁוְא.

קפא הַחֵלֶק הָרְבִיעִי – הַמְּשַׁקֵּר בְּסִפּוּר הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע וּמַחְלִיף קְצָתָם בְּמִתְכַּוֵּן, וְאֵין לוֹ תּוֹעֶלֶת בִּשְׁקָרָיו וְלֹא הֶפְסֵד לְזוּלָתוֹ. אֲבָל כִּי מִשְׁפָּטוֹ מֵאַהֲבָתוֹ שֶׁקֶר מְדַבֵּר צֶדֶק סֶלָה. וּפְעָמִים שֶׁהוּא בּוֹדֶה מִלִּבּוֹ סִפּוּר הַדְּבָרִים כֻּלּוֹ. וְהָאִישׁ הַזֶּה יֵקֵל עָנְשׁוֹ מִצַּד אֶחָד. עַל כִּי אֵין הֶפְסֵד לְאִישׁ בִּשְׁקָרָיו וּפַחֲזוּתוֹ אֲבָל גָּדוֹל מְאֹד עָנְשׁוֹ בְּעֹז פָּנָיו וְאַהֲבַת הַשֶּׁקֶר. וְיִכְבַּד עֲוֹנוֹ כִּי יֹאהֲבֶהוּ לִבְלִי תּוֹעֶלֶת. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ו׳:י״ט) יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר. פֵּרוּשׁוֹ – אִם תִּרְאֶה אָדָם אֲשֶׁר יָפִיחַ כְּזָבִים בְּשִׂיחָתוֹ וְסִפּוּר דְּבָרָיו. תֵּדַע כִּי תְּבִיאֵהוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת לְהָעִיד שֶׁקֶר בְּאָחִיו וְלַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה אַחֲרֵי אַהֲבָתוֹ הַשֶּׁקֶר. וְזֶה הַחֵלֶק הִתְּירוּהוּ לְקַיֵּם מִצְוֹת וּדְרִישַׁת טוֹבָה וְשָׁלוֹם. וְאָמְרוּ כִּי מֻתָּר לְשַׁבֵּחַ הַפָּלָה לִפְנֵי הֶחָתָן וְלֵאמֹר שֶׁהִיא נָאָה וַחֲסוּדָה אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ כֵּן. וְאָמְרוּ מֻתָּר לְשַׁנּוֹת בְּדִבְרֵי שָׁלוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית נ׳:ט״ז-י״ז) אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא וְגוֹ׳. וְיֵשׁ אֲנָשִׁים יַחֲלִיפוּ מִקְצָת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ בִּבְלִי דַּעַת. כִּי לֹא יָשִׁיתוּ לִבָּם לְחָקְרוֹ בְּעֵת שָׁמְעָם. גַּם מִדָּה זֹאת רָעָה. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״א:כ״ח) וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר.

פֵּרוּשׁ – אִישׁ נוֹתֵן לֵב לִשְׁמֹעַ וּלְהַאֲזִין עַד תְּכוּנַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבְּרוּ בְּאָזְנָיו לְמַעַן יְסַפֵּר אוֹתָם עַל נָכוֹן. וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיו לָשׁוֹן תַּרְמִית לָעֲצַח יְדַבֵּר. כִּי יֹאהֲבוּ בְּנֵי אָדָם לִשְׁמֹעַ דְּבָרָיו. וְלֹא יֹאמְרוּ לוֹ לָעוֹלָם לָמָּה תְדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ.

קפב **הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי** – הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ כִּי יֵיטִיב עִמּוֹ וְיִתֵּן לוֹ מַתָּת. וְעוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר. עִם לְבָבוֹ יָשִׂיחַ שֶׁלֹּא לָתֵת. וְנֶאֱמַר (תהילים ל״ד:י״ד) נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא מט.) שֶׁלֹּא יְדַבֵּר אֶחָד בְּפֶה וְאֶחָד בַּלֵּב. וְעוֹד אָמְרוּ דְּבָרִים יֵשׁ בָּהֶם מְשׁוּם מְחַסְּרֵי אֲמָנָה אִם יַחֲזֹר מִדְּבָרָיו, וּבִלְבַד שֶׁיְּהֵא אוֹמֵר בְּפֶה וְגוֹמֵר בַּדַּעַת.

קפג **הַחֵלֶק הַשִּׁשִּׁי** – הַמַּבְטִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ לְהֵיטִיב עִמּוֹ וְיִשַּׁקֵּר דְּבָרָיו וְיָשֹׂם לְאַל מִלָּתוֹ. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר אָמַר לְהֵיטִיב עִמּוֹ עַל [בלשון] הַבְטָחָה וּבָטַח בּוֹ לֵב חֲבֵרוֹ. אֵין לוֹ לְחַלֵּל הַבְטָחָתוֹ כִּי זֶה דֶּרֶךְ שֶׁקֶר. וְהוּא כְּאָדָם עָבַר בְּרִית שֶׁנֶּאֱמַר (צפניה ג׳:י״ג) שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית. וְכֵן הָאוֹמֵר לָתֵת לַחֲבֵרוֹ מַתָּנָה מוּעֶטֶת אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לְשׁוֹן הַבְטָחָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי [יש] בּוֹ [משום] מְחַסֵּר אֲמָנָה. כִּי לֵב חֲבֵרוֹ סוֹמֵךְ עָלָיו וּבוֹטֵחַ בּוֹ אַחֲרֵי שֶׁהַמַּתָּנָה מוּעֶטֶת, כִּי נָתוֹן יִתֵּן. וְאִם אִישׁ עָנִי הוּא אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּתָּנָה מְרֻבָּה. אִם יַחֲזֹר בּוֹ רָעָתוֹ רַבָּה. כִּי נֶדֶר נָדַר וְנֶאֱמַר (במדבר ל׳:ג׳) לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ. וְכֵן מִי שֶׁיִּתְפָּאֵר בִּפְנֵי רַבִּים לָתֵת מַתָּנָה לְאָדָם. וְהִנֵּה הוּא כְּמִתְהַלֵּל עַל נְדִיבוּתוֹ בָּזֶה. וְהִנֵּה זֹאת כְּמוֹ הַבְטָחָה וְלֹא נָכוֹן שֶׁיָּשׂוּב מִדְּבָרָיו אַחֲרֵי שֶׁהִתְכַּבֵּד וְהִתְהַלֵּל בַּדָּבָר. כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ה:י״ד) נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אֵין אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שָׁקֶר. פֵּרוּשׁוֹ – כְּמוֹ שֶׁיִּטְעֲרוּ בְּנֵי אָדָם אַחֲרֵי בּוֹא סִימָנֵי הַגֶּשֶׁם וְלֹא בָּא הַגֶּשֶׁם כֵּן עִנְיַן אִישׁ הַמִּתְהַלֵּל בְּמַתַּת שֶׁקֶר. כִּי מָה שֶּׁהִתְהַלֵּל בַּדָּבָר הוּא סִימָן קִיּוּם הַדָּבָר. עַל כֵּן יִצְטַעֵר הָאִישׁ שֶׁהִבְטִיחָהוּ עַל הַמַּתָּנָה בְּהַכְזִיב תּוֹחַלְתּוֹ.

קפד **הַחֵלֶק הַשְּׁבִיעִי** – מִי שֶׁמַּתְעֶה אֶת חֲבֵרוֹ לֵאמֹר כִּי עָשָׂה עִמּוֹ טוֹבָה אוֹ דִּבֵּר טוֹב עָלָיו וְלֹא עָשָׂה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָסוּר לְגָנֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת. וְהִנֵּה הַחֵטְא הַזֶּה חָמוּר אֵצֶל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִגֶּזֶל יַעַן וּבְיַעַן כִּי שְׁפַת שֶׁקֶר אַשְׁמָה רַבָּה. וְנִתְחַיְּבוּ עַל גְּדֵרֵי הָאֱמֶת כִּי הוּא מְיֻסּוֹדֵי הַנֶּפֶשׁ.

קפה **הַחֵלֶק הַשְּׁמִינִי** – מִי שֶׁמִּשְׁתַּבֵּחַ בְּמַעֲלוֹת שֶׁאֵינָן נִמְצָאוֹת בּוֹ. אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ז:ז׳) לֹא נָאוָה לְנָבָל שִׂפַת יֶתֶר אַף כִּי לְנָדִיב שִׂפַת שֶׁקֶר, פֵּרוּשׁ – אֵין לְנָבָל לְהִתְנָאוֹת וּלְהִתְנַשֵּׂא בְּמַעֲלַת אֲבוֹתָיו. כִּי אָמְרוּ בַּמִּקְרָא שִׁלְמַעְלָה מִזֶּה (משלי י״ז:ו׳) וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם. אַף כִּי אֵין לְנָדִיב לְהִתְכַּבֵּד בְּשֶׁקֶר. וְלֹאמֹר כֹּה עָשִׂיתִי וּפִזַּרְתִּי וְנָתַתִּי וְלֹא כֵן עָשָׂה. וְזֶה גְּנַאי לְכָל אָדָם וְכָל שֶׁכֵּן לְנָדִיב. וְגִנָּה נִדְבוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי חִלֵּל נַפְשׁוֹ עַל מָה שֶׁלֹּא עָשָׂה, כִּי זֹאת תִּהְיֶה לְעֵדָה כִּי לִבּוֹ בְּכָל צִדְקָתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה [אך] לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מִי שֶׁמְּכַבְּדִים אוֹתוֹ בְּמַדְרֵגוֹת הַכָּבוֹד הָרְאוּיוֹת לָתֵת לְמִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁתֵּי מַסֶּכְתּוֹת וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ זוּלָתֵי אַחַת. עָלָיו שֶׁיֹּאמַר לָהֶם – אַחַת לְבַדָּהּ אֲנִי יוֹדֵעַ. כָּל שֶׁכֵּן כִּי אָסוּר לְכַזֵּב וּלְהִתְפָּאֵר לֵאמֹר שָׁמַעְנוּ כְּאֵלֶּה רַבּוֹת.

קפו **הַחֵלֶק הַתְּשִׁעִי** – בָּנִים לֹא יְשַׁקְּרוּ בְּסִפּוּר דְּבָרִים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ וְהַגְּדֹת מִאֲרָעוֹת. אֲבָל יַחֲלִיפוּ דְּבָרִים עַל אוֹדוֹת חֻפְצֵיהֶם מֵאֵין הֶפְסֵד לְאָדָם בַּדָּבָר. אַף יִמְצְאוּ כְּמִעַט הֲנָאָה בְּשִׁקְרוֹתָם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם מַרְוִיחִים מָמוֹן בְּכָךְ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי גַּם זֶה אָסוּר הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ט׳:ד׳) לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר שֶׁקֶר. אַף אֵין עָנְשָׁם כְּעָנְשׁ הַמְשַׁקְּרִים לְלֹא דָּבָר אֲשֶׁר זָכַרְנוּ עִנְיָנָם בַּחֵלֶק הַחֲמִישִׁי (צ״ל הָרְבִיעִי) הִנֵּה אֵלֶּה חֶלְקֵי כַּת שֶׁל שַׁקָּרִים. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ עִקָּרִים. בְּדִרְכֵי אִישׁ אֱמוּנִים. וְכִי הֵמָּה יְסוֹדוֹת לַנֶּפֶשׁ.

קפז **וְזֶה דְּבַר כַּת הַחֲנֻפִּים.** עִנְיַן הַכַּת הַזֹּאת נֶחְלָק לְתִשְׁעָה חֲלָקִים – הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן – הֶחָנֵף אֲשֶׁר הִכִּיר אוֹ רָאָה אוֹ יָדַע כִּי יֵשׁ עָוֶל בְּכַף חֲבֵרוֹ וְכִי הֶחֱזִיק בְּתַרְמִית. אוֹ כִּי חָטָא אִישׁ לְאִישׁ בְּלָשׁוֹן הָרַע אוֹ בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים. וְיַחֲלִיק לוֹ לָשׁוֹן הָרַע [לאמר] לֹא פָּעַלְתָּ אָוֶן. הַמְעַט מִמֶּנּוּ עָוֹן הַנִּמְנָע מִן הַתּוֹכָחָה. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:י״ז) הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. וְיוֹסֵף לַחֲטוֹא עַל אָמְרוֹ לֹא חָטָאתָ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו כ״ג:י״ד) וְחִזְּקוּ יְדֵי מְרֵעִים. וְהִנֵּה זֶה בְּיַד הֶחָנֵף הָאֱוִיל עָוֹן פְּלִילִי. כִּי לֹא יְקַנֵּא לֶאֱמֶת. אֲבָל יַעֲזֹר אַחֲרֵי הַשֶּׁקֶר. וְיֹאמַר לָרַע טוֹב. וְיָשֹׂם חֹשֶׁךְ לְאוֹר. גַּם נָתַן מַכְשׁוֹל לִפְנֵי הַחוֹטֵא מִשְּׁנֵי פָּנִים. הָאֶחָד. כִּי אֵינוֹ נִחָם עַל רָעָתוֹ. וְהַשֵּׁנִי. כִּי יִשְׁנֶה בְּאַוַּלְתּוֹ בְּיוֹם מָחָר. כִּי הִלֵּל רָשָׁע הֶחָנֵף אוֹתוֹ עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ. מִלְּבַד כִּי יִשָּׂא עָנְשׁ עַל הַנֶּזֶק אֲשֶׁר הִזִּיק לָאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ הַחוֹטֵא עַל צַדִּיקוֹ מִי אֲשֶׁר חָטָא לוֹ. מִלְּבַד כִּי יַעֲזֹר עַל דְּבַר שֶׁקֶר. שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ה׳:ז׳) תְּאַבֵּד דּוֹבְרֵי כָזָב. וְנֶאֱמַר (משלי י״ז:ט״ו) מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת ה׳ גַּם שְׁנֵיהֶם. כָּל שֶׁכֵּן אִם הָעָוֶל אֲשֶׁר בְּכַף רָשָׁע חֲבֵרוֹ גָּלוּי לָרַבִּים. כִּי בֶּאֱמֹר אֵלָיו הֶחָנֵף לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם זַךְ אַתָּה בְּלִי פָשַׁע. חִלֵּל וּבָזָה דַּת וָדִין.

קפח וְחַיָּב הָאָדָם לִמְסֹר עַצְמוֹ לְסַכָּנָה וְאַל יַשִּׂיא אֶת נַפְשׁוֹ עָוֹן אַשְׁמָה כָּזֹאת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ עַל עִנְיַן אַגְרִיפַּס שֶׁהָיָה קוֹרֵא בַּתּוֹרָה וּכְשֶׁהִגִּיעַ לְפָסוּק זֶה (דברים י״ז:ט״ו) לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת וְאָמְרוּ לוֹ אַחֵינוּ אַתָּה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְחַיְּבוּ שׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּלָיָה שֶׁחָנְפוּ לוֹ לְאַגְרִיפַּס. אַף כִּי הַיּוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט אֵין לוֹ לְפַחֵד מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א׳:י״ז) לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ. וְהַחֵלֶק הַזֶּה שֶׁהִזְכַּרְנוּ הוּא חֵלֶק אָדָם רָשָׁע הַנִּמְנֶה עִם שְׁתֵּי כִּתּוֹת הָרָעוֹת מִן הִתְחַבְּרוּת אֲלֵיהֶם הַשֶּׁקֶר וְהַחֲנֻפָּה. וְיֵשׁ בְּחֶלְקֵי כַּת חֲנֻפִּים. אֲשֶׁר בָּם הֶחָנֵף נִסְפֶּה וְאָבֵד בַּעֲוֹן הַחֲנֻפָּה לְבַד. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר.

קפט **הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי** – הֶחָנֵף אֲשֶׁר יְהַלֵּל רָשָׁע לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם אִם בְּפָנָיו אִם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יַצְדִּיקֶנּוּ עַל חֲמָסוֹ וְלֹא יְכַזֵּב עַל מִשְׁפָּטוֹ. אֲבָל יֹאמַר עָלָיו כִּי אִישׁ טוֹב הוּא. עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כ״ח:ד׳) עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע. כִּי לוּלֵא אֲשֶׁר עָזַב אֶת הַתּוֹרָה. לֹא הֵלֵל הָעוֹבֵר עַל דְּבָרֶיהָ. וּמִפֵּר מִצְוֹותֶיהָ. וְגַם כִּי לֹא יְשַׁבַּח אֶת הָרָשָׁע זוּלָתִי בַּמֶּה שֶׁנִּמְצָא בּוֹ מִן הַטּוֹב. וְיָלִין עָלָיו בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם לְהַגִּיד לָאָדָם יָשְׁרוֹ. גַּם זוֹ רָעָה חוֹלָה. כִּי בְּזָכְרוֹ אֶת הַטּוֹב. וְאֶת הָרַע לֹא יִזְכֹּר. וְעַל כָּל פְּשָׁעָיו יְכַסֶּה. צַדִּיק יֶחְשַׁב אֵצֶל הַשּׁוֹמְעִים וְיִתְּנוּ לוֹ יָקָר וְיָרִים יָדוֹ וְגָבֵר. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְהוֹדִיעֲךָ הַמִּכְשׁוֹלוֹת וְהַשְּׁחִיתוֹת הַנִּמְצָאוֹת בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים. עַל כֵּן לֹא נָכוֹן לְהַזְכִּיר צִדְקָתָם בִּלְתִּי אִם יַזְכִּיר רִשְׁעָם וְכִסְלָם. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י׳:ז׳) וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב. וְנֶאֱמַר (ישעיהו נ״ז:י״ב) אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֶךָ וְאֶת מַעֲשֶׂיךָ וְלֹא יוֹעִילוּךָ. פֵּרוּשׁ לֹא יוֹעִילוּךָ מַעֲשִׂים הַטּוֹבִים לְהַצִּילְךָ מֵרָעָתֶךָ בְּקוּמִי לַמִּשְׁפָּט. בְּעָרְכִי לְעֵמָּתָם רֹב פְּשָׁעֶיךָ וּמַעֲשֶׂה תַּעְתּוּעֶיךָ. כִּי דִּבְרֵי עֲוֹנוֹתֶיךָ גָּבְרוּ מֶהֶם. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי מִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין מִזְכֻיּוֹתָיו נִכְתָּב וְנֶחְתָּם לְמִיתָה. וְהָרְשָׁעִים נִפְרָעִים הֵם בְּשִׂיחָתָם וְהַנְהָגָתָם כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְךָ בְּשַׁעֲרֵי יִרְאַת חֵטְא.

קצ וְהִנֵּה הַצַּדִּיקִם יִתַּעֲבוּ הָרָשָׁע. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ט:כ״ו) תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל. וַאֲשֶׁר בְּסוֹד הַצַּדִּיקִים לֹא יִהְיֶה. אִם תַּעֵב לֹא יִתַּעֲבֶנּוּ. גַּם קֹב לֹא יְקֻבֶנּוּ. גַּם בָּרֵךְ לֹא יְבָרְכֶנּוּ.

קצא וְיִתָּכֵן כִּי יִקַּר מִקֶּרֶה הַמְשַׁבֵּחַ אֶת הָרָשָׁע מִדֶּרֶךְ פְּתָיוּת. כִּי הַפֶּתִי אוֹמֵר לְשַׁבֵּחַ טוֹב הוּא, אִם הָיוֹ יִהְיֶה עַל דְּבַר אֱמֶת, וְאִם תִּהְיֶה תְּמוּרָתוֹ. וּמִבְּלִי הַדַּעַת שַׁבֵּחַ הוּא אֶת הַמִּתִּים. כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ עַל הָרְשָׁעִים רְפָאִים יֶחְשְׁבוּ בַּחַיִּים. וּמֵתִים קְרוּיִים שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט׳:ה׳) וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה. וְהַשְּׁגָגָה הַזֹּאת עוֹלָה זָדוֹן כִּי לֹא יֵאָהֵב הֶעָבֶד אֶל הָאָדוֹן. אִם יֵאָהֵב מְשַׁנְאָיו וְיִקָּרֵב רְחֻקָּיו. הֲלֹא לָהֶם לָדַעַת מִדֶּרֶךְ הַדַּעַת כִּי כֵן. וְנֶאֱמַר (משלי ג׳:ל״ה) וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ פֵּרוּשׁוֹ.

קצב **הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי** – הֶחָנֵף הַמְשַׁבֵּחַ אֶת הָרָשָׁע בְּפָנָיו. אַף חָכְמָתוֹ עָמְדָה לוֹ. כִּי לֹא יְשַׁבְּחֵנוּ בְּפְנֵי בְּנֵי אָדָם פֶּן יִהְיֶה לָהֶם לְמוֹקֵשׁ. גַּם זֶה הֶחָנֵף גָּדוֹל עֲוֹנוֹ. כִּי הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו. וְלֹא יָשׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְלֹא יִדְאַג לַעֲוֹנָיו. כִּי צַדִּיק הוּא בְּעֵינָיו. וְכָל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מֵעֲדַת הַצַּדִּיקִים. אִם יְשַׁבְּחוּהוּ יֹאמַר בְּלִבּוֹ. אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי כֵן. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם יא) בְּפִי חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ. פֵּרוּשׁ – הֶחָנֵף מַשְׁחִית רֵעֵהוּ בְּפִיו, כִּי יְשַׁבְּחֵנוּ וַיַּאֲמִין לְדִבְרֵיהֶם. וְיַקְשֶׁה אֶת רוּחוֹ. וְיִרְאֶה אֶת נַפְשׁוֹ בְּיִקָּר וְלֹא יָבִין אֶת [כִּי] עֲפָלָה נַפְשׁוֹ. וְהַמַּכְשֶׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדוֹ. גַּם יָרוּם לְבָבוֹ וְיִפֹּל בִּמְכְמוֹרוֹת גַּאֲוָתוֹ. וְהִנֵּה כִּי הַשְּׁחֵת הִשְׁחִיתוֹ בְּחֵלֶק שְׁפָתָיו. וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ. הַצַּדִּיקִים יֵחָלְצוּ בְּדַעְתָּם מִנִּזְקֵי הֶחָנֵף. כִּי אִם יְשַׁבְּחֵנוּ לֹא יָרוּם לְבָבוֹ לְמַעַן זֹאת. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ אַפִּלּוּ כָּל הָעוֹלָם אוֹמְרִים עָלֶיךָ צַדִּיק אַתָּה הֱוֵי בְּעֵינֶיךָ כָּרָשָׁע. וְאָמְרוּ אִם יֵשׁ עָלֶיךָ רֵעִים מְקֻצָּתָם מְשַׁבְּחִים וּמִקְצָתָם מוֹכִיחִים. אֱהֹב אֶת הַמּוֹכִיחִים וּשְׂנָא אֶת הַמְשַׁבְּחִים. כִּי אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם יְבִיאוּךָ. וְאֵלֶּה בְּרָעָתְךָ יְשַׁמְּחוּךָ. כִּי יְשַׁבְּחוּךָ. וְיִתָּכֵן גַּם כֵּן לְפָרֵשׁ – וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלְצוּ. רֵעֵיהֶם. כִּי לֹא יַחֲנִיפוּ לָהֶם. אֲבָל יוֹכִיחוּ וְיוֹרוּ אוֹתָם בַּדֶּרֶךְ. בִּתְעוֹתָם בְּתֻמּוֹ לֹא דָרֶךְ. וְנֶאֱמַר (משלי כ״ו:כ״ח) וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה. הִמְשִׁיל פֶּה חָלָק לְדֶרֶךְ חֲלַקְלַקּוֹת. וְאָמַר כִּי כַּאֲשֶׁר יִפּוֹל יוֹכִיחוּ וְיוֹרוּ אוֹתָם בַּדֶּרֶךְ. בִּתְעוֹתָם בְּתֻמּוֹ לֹא דָרֶךְ. וְנֶאֱמַר (משלי כ״ו:כ״ח) וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה. הִמְשִׁיל פֶּה חָלָק לְדֶרֶךְ חֲלַקְלַקּוֹת. וְאָמַר כִּי כַּאֲשֶׁר יִפּוֹל הָאָדָם וְיִדָּחֶה בְּלֶכְתּוֹ בְּדֶרֶךְ חֲלַקְלַקּוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל״ה:ה׳-ו׳) יִהְיוּ כְּמוֹץ וְגוֹמֵר וּמַלְאַךְ ה׳ דּוֹחֶה יְהִי דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקּוֹת, כֵּן יִפּוֹל הָאָדָם וְיִדָּחֶה בְּפֶה חָלָק, וְהוּא פֶּה חָנֵף. וְעַל הָעִנְיָן אֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ אָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים י״ב:ד׳) יַכְרֵת ה׳ כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת. קֹלֶל פֶּה חָלָק כִּי יַשְׁחִית בּוֹ רֵעֵהוּ. וְהַלָּשׁוֹן הַקָּשֶׁה שֶׁהוּא הֶפֶךְ הֶחָלָק. וְהוּא לָשׁוֹן הָרַע. וְיֵשׁ מִן הַחֲנֻפִּים שֶׁמִּתְכַּוְּנִים לְהַחֲנִיף לְאַנְשֵׁי זְרוֹעַ כְּדֵי שֶׁיְּכַבְּדוּ אוֹתָם וְינַשְּׂאוּם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כָּל הַמַּחֲנִיף לַחֲבֵרוֹ לְשֵׁם כָּבוֹד. לַסּוֹף נִפְטָר מִמֶּנּוּ בְּקָלוֹן.

קצג **הַחֵלֶק הָרְבִיעִי** – הַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע. וְלֹא דַּיּוֹ אֲשֶׁר לֹא יוֹכִיחֵהוּ בְּשֶׁבֶט פִּיו וְהַרְחֵק יַרְחִיקֵהוּ. אֲבָל כְּמוֹ חָבֵר יַקְרִיבֵהוּ. וְנֶאֱמַר (דברי הימים ב כ׳:ל״ז) בְּהִתְחַבְּרְךָ וְגוֹ׳ פָּרַץ ה׳ אֶת מַעֲשֶׂיךָ. וְהַצַּדִּיקִים מָאוֹס יִמְאָסוּהוּ אֶת הָרָשָׁע. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ט״ו:ד׳) נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב:) לֹא לְחִנָּם הָלַךְ זַרְזִיר אֵצֶל עוֹרֵב אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִינוֹ. וְאָמְרוּ (בן סירא י״ג:י״ד) כָּל עוֹף לְמִינוֹ יִשְׁכֹּן וּבֶן אָדָם לַדּוֹמֶה לוֹ. וְאָמְרוּ (מגילה כח.) אָסוּר לְהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּת אָדָם רַע. שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ג׳:י״ד) לוּלֵי פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם אֶרְאֶךָּ. וְאָמְרוּ כָּל הַמִּסְתַּכֵּל בִּדְמוּת אָדָם רָשָׁע עֵינָיו כֵּהוֹת לְעֵת זִקְנָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ז:א׳) וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת מִפְּנֵי שֶׁהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּת עֵשָׂו, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה מַכִּיר מַעְבָּדָיו כִּי הָיָה עֵשָׂו מַסְתִּיר מַעֲשָׂיו כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, וְהָיָה בְּמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְהוֹדִיעֲךָ בַּאֵר הֵיטֵב כִּי רַבּוּ דַּרְכֵי מָוֶת הַנִּמְצָאִים אֶל הַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע.

קצד **הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי** – אִישׁ כִּי יַאֲמִינוּ בְּנֵי אָדָם בִּדְבָרָיו. וְסָמְכוּ כָּל הַשּׁוֹמְעִים עַל דְּבָרָיו. וְיִתְכַּוֵּן לְנַשֵּׂא אַחַד הָעָם אוֹ גּוֹאֲלוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ. וְיֹאמַר עָלָיו כִּי הוּא אִישׁ חָכָם. וְהוּא בֵּן לֹא חָכָם. וְהָיָה לְפוּקָה וְצוּר מִכְשׁוֹל כִּי יִסְמְכוּ עַל הוֹרָאוֹתָיו. וְעַל פִּיו יִהְיֶה כָּל רִיב. וְיַעֲוֵת מִשְׁפָּט וְאֶת הָעוֹלָם יַחֲרִיב. וְכֵן כִּי יֹאמַר עַל אִישׁ כִּי הוּא נֶאֱמָן רוּחַ וְלֹא הִכִּירוּ אִם הוּא אִישׁ אֱמוּנִים. אוֹ בֵּן לֹא אֱמוּן בּוֹ. וְאוּלַי יִשְׁמַע הַשּׁוֹמֵעַ וְיִפְקְדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֶשׁ לוֹ יִתֵּן בְּיָדוֹ, וְכֹחֵשׁ בּוֹ [לאמר] לֹא רְאִיתִיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין ז:) כָּל הַמַּעֲמִיד דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן כְּאִלּוּ נָטַע אֲשֵׁרָה. וּבִמְקוֹם תַּלְמִיד חָכָם כְּאִלּוּ נָטַע אֵצֶל

מִזְבֵּחַ. וְהָיָה מִי שֶׁהִקִּים לְרֹאשׁ בַּיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹרוֹת. וְקָרְאוּ עָלָיו מִקְרָא שֶׁכָּתוּב (חבקוק ב׳:י״ט) הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ. וְעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַפְרַע מִמַּעֲמִידָיו. שֶׁנֶּאֱמַר (חבקוק ב׳:כ׳) וַה׳ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ.

קצה הַחֵלֶק הַשִּׁשִּׁי – מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת וְאֵינוֹ מוֹחֶה. וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת. וְעַל מַעֲשֵׂה הַחַטָּאִים לֹא יִלְטֹשׁ עַיִן וְלֹא יַשְׁגִּיחַ. וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ וְהִנֵּה נִצְטַוִּינוּ לְבַעֵר הָרָע מִקִּרְבֶּךָ עַמֶּנוּ. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ג:ו׳) וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ – כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי בֵיתוֹ וְאֵינוֹ מוֹחֶה נִתְפָּשׂ עַל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ. יֵשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי עִירוֹ וְאֵינוֹ מוֹחֶה נִתְפָּשׂ עַל אַנְשֵׁי עִירוֹ. יֵשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּכָל הָעוֹלָם וְאֵינוֹ מוֹחֶה נִתְפָּשׂ עַל כָּל הָעוֹלָם. וְנֶאֱמַר (ויקרא כ״ו:ל״ז) וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו וְדָרְשׁוּ בוֹ ז״ל (סנהדרין כז:) אִישׁ בַּעֲוֹן אָחִיו וְאָמְרוּ (שבועות לט.) כָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה לָזֶה.

קצו הַחֵלֶק הַשְּׁבִיעִי – הָרוֹאֶה אֶת אַנְשֵׁי מְקוֹמוֹ עַם קְשֵׁה עֹרֶף. וְאוֹמֵר בְּלִבּוֹ אוּלַי לֹא יַקְשִׁיבוּ אִם אֲדַבֵּר לָהֶם נְכוֹחוֹת. וּפִי אֲמַלֵּא תּוֹכָחוֹת. עַל כֵּן יַחְשֹׁךְ פִּיו. וְהִנֵּה עֲוֹנוֹ יִשָּׂא. כִּי לֹא נִפָּה לְהוֹכִיחַ וּלְהַזְהִיר. אוּלָם [אולי] אִם רוּחָם הֵעִיר, יֵעוֹרוּ מִשְּׁנַת אִוַּלְתָּם. וְלֹא תָּלִין אִתָּם מְשׁוּגָתָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נה.) בְּעִנְיָן מָה שֶׁכָּתוּב (יחזקאל ט׳:ד׳) וְהִתְוִיתָ תָּו עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים וְגוֹ׳. אָמְרָה מִדַּת הַדִּין אַף עַל פִּי שֶׁהַלָּלוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים וְקִיְּמוּ אֶת הַתּוֹרָה הָיָה לָהֶם לְמַחוֹת וְלֹא מִחוּ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנַי שֶׁאִם הָיוּ מוֹחִין לֹא הָיוּ מְקַבְּלִין מֵהֶן. אָמְרָה מִדַּת הַדִּין רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם לְפָנֶיךָ גָּלוּי, הֵם לֹא יָדְעוּ אִם יִשְׁמְעוּ הָעָם לְקוֹלָם וְאִם יֶחְדָּלוּ. וְצִוָּה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אַחֲרֵי כֵן (יחזקאל ט׳:ו׳) וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ. וְהֵם הַצַּדִּיקִים הַמְקֻדָּשִׁים. כִּי נֶעֱנְשׁוּ עַל דְּבַר שֶׁלֹּא מִחוּ. וְנֶאֱמַר (ויקרא י״ט:י״ז) הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. וְאִם הַדָּבָר גָּלוּי לַכֹּל. וְיָדוּעַ וְנִבְחָן וְנֶחְקָר. כִּי הַחוֹטֵא שׁוֹגֵא מוּסָר וְלֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מוֹרָיו. וְלִמְלַמְּדָיו לֹא יַטֶּה אָזְנוֹ. עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי ט׳:ח׳) אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ. וְאָמְרוּ (יבמות סה:) כְּשֵׁם שֶׁמִּצְוָה לוֹמַר דָּבָר הַנִּשְׁמָע. כָּךְ מִצְוָה שֶׁלֹּא לוֹמַר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִשְׁמָע. וְאָמְרוּ (ביצה ל.) מוּטָב שֶׁיִּהוּ שׁוֹגְגִין וְאַל יִהְיוּ מְזִידִין.

קצז הַחֵלֶק הַשְּׁמִינִי – אִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְּנֵי אָדָם מְדַבְּרִים לְשׁוֹן הָרַע. אוֹ כִּי יִשְׁמַע כָּל פֶּה דּוֹבֵר נִבָּלָה, אוֹ יֵשֵׁב בְּסוֹד מְשַׂחֲקִים בּוֹזִים תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וְיוֹדֵעַ כִּי הֵם סָרְבִים וְסַלּוֹנִים וְאִם יוֹכִיחֵם לֹא יַקְשִׁיבוּ אֶל דְּבָרָיו. עַל כֵּן יָשִׂים יָד עַל פֶּה. גַּם זֶה יַעֲנֹשׁ כִּי לֹא יַעֲנֶה כְּסִילִים בְּאִוַּלְתָּם. פֶּן יֹאמְרוּ לוֹ כִּי הוּא כְּמוֹהֶם. וְכִי הוֹדָה עַל דִּבְרֵיהֶם. אַף כִּי יִתְחַיֵּב לַעֲנוֹת וְלִגְעֹר בָּהֶם לָתֵת גְּדֶל לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת אֲשֶׁר בָּזוּ לָעֲגוּ לָהֶם. וּלְקַנֵּא לִכְבוֹד נָקִי וְצַדִּיק אֲשֶׁר יָשִׂיחוּ בּוֹ.

קצח וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִתְחַיֵּב הָאָדָם לַעֲזֹב בַּעֲבוּרָם חֶבְרַת הָרֶשַׁע. כִּי יֵעָנֵשׁ בְּשָׁמְעוֹ דִּבְרֵיהֶם הָרָעִים תָּמִיד וְיִלְאֶה לַעֲנוֹתָם. וְזֶה הַדָּבָר מְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי שְׁלֹמֹה שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ד:א) אַל תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה וְאַל תִּתְאָיו לִהְיוֹת אִתָּם. כִּי שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי תִּשָּׂא עָוֹן בְּחַטָּאתָם. כִּי תִּשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם הָרָעִים תָּמִיד וּתְהִי כְּמַחֲרִישׁ.

קצט הַחֵלֶק הַתְּשִׁיעִי – הַמְכַבֵּד אֶת הָרְשָׁעִים מִדֶּרֶךְ שָׁלוֹם. אָמְנָם לֹא יְדַבֵּר טוֹב עַל הָרָשָׁע. וְלֹא יִתְנַהֵג בִּכְבוֹדוֹ עַל דֶּרֶךְ אֲשֶׁר יַחְשְׁבוּ בְּנֵי אָדָם כִּי יְכַבְּדֶנּוּ מֵאֲשֶׁר יָקָר בְּעֵינָיו נִכְבָּד. כִּי לֹא יַחֲלֹק לוֹ כָּבוֹד זוֹלְתִי כְּדֶרֶךְ שֶׁמְּכַבְּדִים בְּנֵי הָאָדָם אֶת הָעַשִּׁירִים. מִדֶּרֶךְ סִלְסוּל. וּלְתִקְוַת תּוֹעֶלֶת. בַּעֲבוּר כִּי צָלְחָה דַּרְכָּם וְלֹא מִפְּנֵי חִין עָרְכָּם. וְאַף גַּם זֹאת יֵשׁ חֵטְא וְאַשְׁמָה בַּדָּבָר הַזֶּה כִּי אִם הַתֵּר לְכַבֵּד הָעַשִּׁירִים. לֹא כֵן הָרְשָׁעִים. שֶׁנֶּאֱמַר (איוב מ׳:י״א-י״ב) וּרְאֵה כָל גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ. רְאֵה כָל גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם. אַךְ הַחֵלֶק הַזֶּה הַתֵּר. מִדְּאָגָה מִדָּבָר פֶּן יַזִּיק הָרָשָׁע וְיִגְרֹם הֶפְסֵד בִּזְמַן שֶׁיַּד הָרָשָׁע תַּקִּיפָה. וּשְׁעָתוֹ חֲצוּפָה. וְאֵין בְּיָדֵנוּ לְהַכְנִיעוֹ (ובחליו) [וּבְחֵילֵנוּ] לַהֲנִיעוֹ. עַל כֵּן הֻתַּר לְכַבְּדוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁמְּכַבְּדִים בְּנֵי הָאָדָם אַנְשֵׁי זְרוֹעַ רָמָה. מִפַּחַד וְאֵימָה. בְּקִימָה וְהִדּוּר וְדוֹמֶה לָהֶם. אַךְ לֹא יִשְׁבָּחֵנוּ וְלֹא יְדַבֵּר טוֹב עָלָיו לִבְנֵי אָדָם. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל (סוטה מא:) מֻתָּר לְהַחֲנִיף אֶת הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה.

ר וְזֶה דְּבַר כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל (ערכין טו:) כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע כְּאִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר. שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים י״ב:ה׳) אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ. וְעַל כֵּן חֻשְׁבוּהוּ כְּאִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר. כִּי הוּא מְסַבֵּב וְגוֹרֵם נֶזֶק גָּדוֹל וְרָעָה רַבָּה לַחֲבֵרָיו. בְּהַבְאִישׁוֹ אֶת רֵיחָם בְּעֵינֵי הָעָם. אוֹ בִּשְׁאָר דַּרְכֵי הֶפְסֵד. וְלֹא יִתָּכֵן אֲשֶׁר יָכִין אָדָם לַחֲבֵרוֹ כְּלִי מַשְׁחִית וְנֶזֶק מַר מָמֶוֶת. מִבְּלִי שֶׁיּוֹעִיל לְעַצְמוֹ בָּזֶה תּוֹעֶלֶת וְרֶוַח מָמוֹן. בְּלִתְּי אִם לָכֵד יִצְרוֹ אֶת נַפְשׁוֹ וּפָרַק עֹל שָׁמַיִם מֵעָלָיו וְנִתַּק הַמּוֹסֵרוֹת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִזְמוֹר בְּבוֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ לְשָׁאוּל וְגוֹ׳. אֱלֹקִים זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּ לְנֶגְדָּם. וּפְרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְלֹא שָׂמוּךְ לְנֶגְדָּם – כִּי נִתְכַּוְּנוּ שֶׁיִּבָּרֵךְ אוֹתָם שָׁאוּל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם (שמואל א כ״ג:כ״א) בְּרוּכִים אַתֶּם לַה׳ כִּי חֲמַלְתֶּם עַל אֲדוֹנֵיכֶם. וְלֹא שָׂמוּ אֱלֹקִים לְנֶגְדָּם. שֶׁכָּתַב בְּתוֹרָתוֹ (דברים כ״ז:כ״ד) אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר, וְנֶאֱמַר (קהלת י׳:י״א) וּמָה יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן, וְנֶאֱמַר עַל דּוֹאֵג (תהילים נ״ב:ה׳) הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ וְגוֹ׳ אָהַבְתָּ רָע מִטּוֹב שֶׁקֶר מְדַבֵּר צֶדֶק סֶלָה, וּפְרִשׁוּ בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים מָה יִתְרוֹן לְךָ וּמָה בָּצַע כִּי סִפַּרְתָּ לָשׁוֹן הָרַע. הֲלֹא לְמָמוֹן לֹא הָיִיתָ צָרִיךְ אַף עֲשַׂרְתָּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (שמואל א כ״א:ח׳) אֲבִיר הָרוֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל. אֵין זֶה כִּי אִם אָהַבְתָּ אֶת הָרַע מִן הַטּוֹב, וְשֶׁקֶר מְדַבֵּר צֶדֶק. כִּי פָּרַקְתָּ עֻלּוֹ. וְנֶאֱמַר (משלי ו׳:ל׳) לֹא יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנוֹב וְגוֹ׳ וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו נֹאף אִשָּׁה חֲסַר לֵב וְגוֹ׳ רוֹצֶה לוֹמַר כִּי הוּא רַע

מִן הַגַּנָּב שֶׁהוּא צָרִיךְ לְמַלֹּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי בַּעַל לָשׁוֹן הָרַע, מִשְׁנֵיהֶם רַע, כִּי יֶחֱטָא חֲטָאָה גְּדוֹלָה מִבְּלִי הֲנָאָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״כ:ג׳) מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה.

רא וְהַשֵּׁנִית – עַל כֵּן נֶחְשָׁב הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע כְּאִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר. לְפִי שֶׁאוֹמֵר בִּלְבָבוֹ כִּי שְׂפָתָיו בְּרִשׁוּתוֹ וּמִפְּנֵי שֶׁאֵין בָּהּ מַעֲשֶׂה וְכִי הוּא הַשַּׁלִּיט עַל לְשׁוֹנוֹ. וְגָמַר בְּדַעְתּוֹ, כִּי אֵין לוֹ לְכְלוֹא אֶת רוּחַ שְׂפָתָיו מִדָּבָר הָעוֹלֶה עַל רוּחוֹ. וְכִי הָאֵיבָרִים הֵמָּה לְבַדָּם אֵינָם בִּרְשׁוּתוֹ לַחֲטֹא בָּהֶם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים י״ב:ה׳) שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ. וְלֹא יֹאמַר אַיֵּה אֱלֹהֵי עוֹשִׂי אֲשֶׁר כָּל תְּנוּעוֹת יְצִירוֹתָיו נְתוּנוֹת הֵמָּה לוֹ. אַחַת מֵהֶנָּה לֹא נֶעְדָּרָה. כֻּלָּם לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ מְשֻׁעְבָּדוֹת. רַק אֵין דָּבָר. וַאֲרֻשַׁת שָׂפָה בִּרְשׁוּתֵנוּ. לֹא כֵן הָרְשָׁעִים הַחוֹטְאִים בִּשְׂאָר עֲבֵרוֹת. כִּי יוֹדְעִים הֵם כִּי רַע וָמָר עָזְבָם אֶת הַשֵּׁם. אַךְ נִמְשָׁכִים אַחַר תַּאֲוָתָם וְיִצְרָם הַמִּתְגַּבֵּר. וְצַר לָהֶם עַל זֶה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ שָׁקוּל לָשׁוֹן הָרַע כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת. וְאֵלּוּ הֵן עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים. בַּעֲבוֹדָה זָרָה נֶאֱמַר (שמות ל״ב:ל״א) אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה. בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת נֶאֱמַר (בראשית ל״ט:ט׳) וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת. בִּשְׁפִיכוּת דָּמִים נֶאֱמַר (בראשית ד׳:י״ג) גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא. וְאִלּוּ עַל לָשׁוֹן הָרַע נֶאֱמַר (תהילים י״ב:ד׳) יַכְרֵת ה׳ כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת.

רב וְהִנֵּה אָנוּ צְרִיכִין לְפָרֵשׁ לְךָ. הֵיאַךְ יִתָּכֵן כִּי יִהְיֶה עָוֹן לָשׁוֹן הָרַע יָתֵר עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה. הֲלֹא כָּל אַחַת מֵהֶן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יֵהָרֵג אָדָם וְאַל יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם. וְאָמְרוּ חֲמוּרָה עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בָּהּ כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ כִּי הַמְשַׁמֵּד לַעֲבוֹדָה זָרָה מְשַׁמֵּד לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְכַאֲשֶׁר תָּשִׂים לִבְּךָ לְמַאֲמָרָם ז״ל תִּמְצָא לוֹ כַּמָּה שָׁרָשִׁים וְכַמָּה פָּנִים.

רג הָאֶחָד – כִּי בַּעַל הַלָּשׁוֹן הוּא שׁוֹנֶה בְּאַוַּלְתּוֹ. עֲשֶׂה פְּעָמִים בַּיּוֹם יַכְלִים וַיַּבְאִישׁ וַיַּחְפִּיר. וַיְדַבֵּר שְׂפַת יֶתֶר. וַיַּכֶּה בַּסֶּתֶר. וּמִי יִתֵּן קֵץ לְעָנְשׁוֹ. כִּי בַּעַל הַלָּשׁוֹן לֹא יָשִׂים קִנְצֵי לְמִלִּין. בְּשֶׁגַּם עֲבֵרָה קַלָּה כְּבֵדָה מְאֹד עַל הִשָּׁנוֹת הָאֱוִלֶת פְּעָמִים רַבּוֹת כַּאֲשֶׁר הִקְדִּמְנוּ. אַף כִּי חֲטָאָה גְּדוֹלָה. וְרָעָה חוֹלָה. וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שָׁקוּל לָשׁוֹן הָרַע כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כְּנֶגֶד עוֹבֵר אוֹתָן לְעֵת שֶׁיִּתְקְפוֹ יִצְרוֹ. לֹא כְּנֶגֶד הַמְּשַׁמֵּד וְהַיּוֹצֵא מִן הַכְּלָל לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן בְּכָל עֵת.

רד וְהַשֵּׁנִי – כִּי בַּעַל הַלָּשׁוֹן תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה. אַחֲרֵי אֲשֶׁר לִמֵּד לְשׁוֹנוֹ דַּבֵּר שֶׁקֶר. וּפִיו שָׁלַח בְּרָעָה. מֵרֹב הַהֶרְגֵּל אֵינֶנּוּ שַׁלִּיט בְּרוּחוֹ. וּכְאִלּוּ לְשׁוֹנוֹ גּוֹרֵם הַמַּחְשָׁבָה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים נ״ב:ד׳) הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ. וְנֶאֱמַר (קהלת י׳:י״ב) וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ וְנֶאֱמַר (משלי י״ח:ז׳) פִּי כְסִיל מְחִתָּה לוֹ. וּמְחִתָּה לְשׁוֹן יְרָאָה וּמָגוֹר. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי הַכְּסִיל יִירָא וְיָגוּר מִדָּעַם לְשׁוֹנוֹ פֶּן יְזֻקַּשׁ בּוֹ. כַּאֲשֶׁר יִירָא מֵאוֹיְבוֹ. כִּי אֵין שְׂפָתָיו בִּרְשׁוּתוֹ.

רה וְהַשְּׁלִישִׁי – בַּעַל הַלָּשׁוֹן חֶטְאוֹ נָקֵל בְּעֵינָיו. כִּי יֹאמַר אַךְ דִּבֵּר שְׂפָתַיִם הוּא וְלֹא פָּנָה אֶל נְזֻקָּיו הָרַבִּים. עַל כֵּן לֹא יָשׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְאִם שׁוֹב יָשׁוּב אֵין תְּשׁוּבָתוֹ שְׁלֵמָה. כִּי לֹא יַכִּיר גֹּדֶל חֶטְאוֹ. כִּי הַתְּשׁוּבָה הַשְּׁלֵמָה לְהִנָּקוֹת מִפֶּשַׁע רַב. כִּי יֵקַד יְקוֹד הַיָּגוֹן בְּנַפְשׁוֹ. כְּיָקוֹד אֵשׁ.

רו וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״א:כ״ד) זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן. פֵּרוּשׁ – הַלֵּץ אֲשֶׁר גָּבַר זְדוֹנוֹ. לְהַכּוֹת בִּלְשׁוֹנוֹ. בְּגַאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ. וְעֶבְרָתוֹ וַחֲרוֹנוֹ. אַל תֹּאמַר כִּי בִּלְשׁוֹנוֹ לְבַד יַכֶּה. וְלֹא בְּמַעֲשֶׂה כִּי יָדוֹעַ תֵּדַע. כִּי הוּא עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי אִם לֹא יוּכַל לְהַכּוֹת אֶת אוֹיְבָיו בִּלְשׁוֹנוֹ. וְיוּכַל הַכּוֹת בּוֹ בְּמַעֲשֶׂה. יַכֶּה בַּעֲבֵרָה וְלֹא יַחְמֹל. כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן דּוֹאֵג. כִּי כַּאֲשֶׁר צָוָה שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּכֹּהֲנִים. וַיִּמְאֲנוּ אֲנָשָׁיו לְהַכּוֹתָם. אָמַר לְדוֹאֵג אַתָּה הִכֵּית בַּלָּשׁוֹן אַתָּה תַּכֶּה בַּחֶרֶב. שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כ״ב:י״ח) סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים.

רז וְהָרְבִיעִי – אִם יָשׁוּב בַּעַל הַלָּשׁוֹן בִּתְשׁוּבָה. צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מְחִילָה לַאֲשֶׁר מוּצַק לוֹ מִזַּעַם לְשׁוֹנוֹ. וְהוּא לֹא יִזְכֹּר מִסְפַּר כֻּלָּם. כִּי רַבִּים מַכְאוֹבִים הִכְאִיב. וְכַמָּה נְפָשׁוֹת הִדְאִיב. גַּם רַבִּים מֵאֲשֶׁר יָצָא הַדָּבָר מִפִּיו לֹא יוּכַל לְתִקֵּן. וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי הִדִּיחַ עֲלֵיהֶם אֶת הָרָעָה. יִתְבַּיֵּשׁ לְהוֹדִיעָם וּלְגַלּוֹת אָזְנָם עַל אֲשֶׁר גְּמָלָם רָעָה. כִּי הוּא מַכֶּה וְאֵין מַכָּתוֹ יְרוּעָה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״כ:ג׳-ד׳) מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים. עַל כֵּן נִמְשָׁל לָשׁוֹן הָרַע לְחֵץ. כִּי הַמּוֹשֵׁךְ בַּקֶּשֶׁת פְּעָמִים רַבּוֹת יִשְׁלַח חִצָּיו בְּאָדָם וְלֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ.

רח וְעוֹד עַל עִנְיָן אַחֵר נִמְשָׁל לְחֵץ. כִּי שׁוֹלֵף הַחֵרֶב אִם נִכְמְרוּ רַחֲמָיו עַל הָאָדָם בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלָיו. יָשִׁיב חַרְבּוֹ אֶל נִדָּנָהּ. לֹא כֵן זוֹרֵק הַחֵץ כִּי אֵין בְּיָדוֹ לַהֲשִׁיבָהּ. כֵּן בַּעַל לָשׁוֹן הָרַע. אַחַר אֲשֶׁר יָצָא הַדָּבָר מִפִּיו לֹא יוּכַל לְתִקֵּן. וּפְעָמִים שֶׁיְּדַבֵּר עַל פְּגַם מִשְׁפָּחָה. וְהִזִּיק כָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו. וְלֹא תַּגִּיעַ אֵלָיו מִחִילָה מִזֶּה. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הַמְדַבֵּר בִּפְגַם הַמִּשְׁפָּחָה אֵין לוֹ כַּפָּרָה עוֹלָמִית. וְהִנֵּה הַמְשַׁלֵּחַ לְשׁוֹנוֹ. גַּם עַל הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה יְדַבֵּר. כִּי עַל מִי לֹא עָבְרָה רָעָתוֹ תָּמִיד. וּכְבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הָאֶפִּיקוֹרוֹס אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

רט וְהַחֲמִישִׁי – כִּי לָשׁוֹן הָרַע יָבִיא אֶת בְּעָלָיו לָתֵת אֶת פִּיו לְדַבֵּר אֶל הַשֵּׁם תּוֹעָה וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ע״ג:ט׳) שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ. וְאֵין בְּכָל הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר יַשִּׂיג עָנְשָׁם לְעֹנֶשׁ הַמַּטִּיחַ דְּבָרִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ – עֶשֶׂר נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ וּבְכֻלָּם לֹא נִתְחַתֵּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל לָשׁוֹן הָרָע. שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י״ד:כ״ח) אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם וְגוֹ׳ וְנֶאֱמַר (דברים א׳:ל״ד) וַיִּשְׁמַע ה׳ אֶת קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר וְגוֹ׳, וְנֶאֱמַר (מלאכי ב׳:י״ז) הוֹגַעְתֶּם ה׳ בְּדִבְרֵיכֶם. וְאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים נ׳:ט״ז-כ׳) וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹקִים מַה לְּךָ לְסַפֵּר חֻקַּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי עָלָי

פִּיךָ אִם רָאִיתָ נָגִיד וְתֵרֵץ עִמּוֹ וְגוֹ׳ פִּיךָ שָׁלַחְתָּ בְּרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר. הִנֵּה לָמַדְתָּ מִזֶּה כִּי אֵין הַתּוֹרָה מִגְנָה עַל בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרַע וְעַל הַמְשַׁמֵּד לְגָנֵב וְלִנְאָף. וְכִי אֵינָם רְאוּיִים לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוֹאִיל כֵּיוָן שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרַע אַף חָכְמָתוֹ לֹא עָמְדָה לוֹ וְלֹא הֻגְּנָה עָלָיו תּוֹרָתוֹ. וּמָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עֲבֵרָה מְכַבָּה מִצְוָה וְאֵין עֲבֵרָה מְכַבָּה תּוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו׳:כ״ג) כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר. עַל הָעוֹבֵר עֲבֵרָה דֶּרֶךְ מִקְרֶה אָמְרוּ. וְלֹא עַל הַפּוֹרֵץ עוֹל אַזְהָרַת הָעֲבֵרָה מֵעָלָיו.

רי וְהִתְבּוֹנֵן כַּמָּה יִגְדַּל עָוֹן בְּנֵי אָדָם הַמְסַפְּרִים לָשׁוֹן הָרַע. הַמְעַט מֵהֶם עֲוֹנָם הַגָּדוֹל כִּי יִכְלְאוּ שִׂפְתֵיהֶם וְחָשְׂכוּ לְשׁוֹנָם מִדַּבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה. כִּי עוֹד הַשְׂחֵת יַשְׂחִיתוּן לְדַבֵּר בְּלָשׁוֹן הָרַע. וְאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים קי״ט:כ״ג) גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. פֵּרוּשׁ – הֵם בְּטֵלִים מִלָּשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ וּמְדַבְּרִים לָשׁוֹן הָרַע וְנִדְבָּרִים בִּי. בְּעוֹד אֲשֶׁר אָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ מַרְפֵּא לָשׁוֹן הָרַע לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ, שֶׁיַּעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ו:ד׳) מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל״ט:ב׳) אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם וְגוֹ׳ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הַמַּחְסוֹם הוּא הָעֶסֶק בַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל בְּקוֹלָהּ אֲהוּבָה וּבְקוֹלָהּ שְׂנוּאָה. בְּקוֹלָהּ אֲהוּבָה שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ב׳:י״ד) הַשְׁמִיעִינִי אֶת קוֹלֵךְ כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב. וּבְקוֹלָהּ שְׂנוּאָה שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה י״ב:ח׳) נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל כֵּן שְׂנֵאתִיהָ. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ח:כ״א) מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ. פֵּרוּשׁ וְאוֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ וְאוֹהֵב לָשׁוֹן וְהוּא הָאִישׁ הֶחָפֵץ לְדַבֵּר תָּמִיד. הָעֵצָה הַנְּכוֹנָה אֵלָיו שֶׁיֹּאכַל פִּרְיָהּ שֶׁלֹּא יְדַבֵּר בְּדִבְרֵי בַּטָּלָה. אַף בְּדִבְרֵי תוֹרָה וְחָכְמָה וּמוּסָר וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. לְהַצְדִּיק הָרַבִּים וּלְשַׁבֵּחַ הַטּוֹב וּלְגַנּוֹת אֶת הָרַע וּלְקַנֵּא אֶל הָאֱמֶת. כִּי זְכֵיוֹת אֵין קֵץ יוֹכַל לִקְנוֹת לְנַפְשׁוֹ בִּלְשׁוֹנוֹ. וְכַאֲשֶׁר הִקְדִּים כִּי חַיִּים בַּלָּשׁוֹן.

ריא וְהִנֵּה כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע. נֶחְלָק לְשִׁשָּׁה חֲלָקִים: **הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן – כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם וְהַמּוּם לֹא יִהְיֶה בּוֹ.** פְּעָמִים כִּי תַּחַת יְפִי. יִתֵּן דְּפִי. וְהִנֵּה זֶה לִבּוֹ יְקַפֵּץ פִּיו מִדַּת [יקבץ און ממדת] שְׁתֵּי הַכִּתּוֹת הָרָעוֹת. שֶׁהֵם כַּת שַׁקָּרִים וְכַת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. וְהִנֵּה הֻזְהַרְנוּ מִן הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע אוֹלַי הִנֵּה הוּא שָׁוְא וּדְבַר כָּזָב. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ג:א׳) לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ז:ד׳) מֵרַע מַקְשִׁיב עַל שִׂפַת אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל לְשׁוֹן הַוּוֹת. פֵּרוּשׁוֹ – שְׁתֵּי כִּתּוֹת מְקַבְּלוֹת לָשׁוֹן הָרַע. הָאַחַת – אִישׁ מֵרַע וּבַעַל דָּרוֹן. מִלְּשׁוֹן (ישעיה ט׳:ט״ז) כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע. כִּי הוּא חוֹשֵׁד בְּכִשְׁרִים. וְאוֹהֵב לִמְצֹא פְּגָם וְאָשָׁם עַל חֲבֵרוֹ וְקָלוֹן עַל כְּבוֹדוֹ. וְהָיָה כְּשָׁמְעוֹ כִּי יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ לָשׁוֹן הָרַע. זְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ לְהַאֲמִין כִּי הַדְּבָרִים בֶּנִים. וְהַכַּת הַשֵּׁנִית – אִישׁ שֶׁקֶר. גַּם הוּא מַאֲזִין וּמַאֲמִין עַל לְשׁוֹן הַוּוֹת. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא יִרְחַק מִדָּבָר שֶׁקֶר. לֹא יָחוּשׁ אִם תְּקַבֵּל נַפְשׁוֹ כְּזָב. וְאִם תִּשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא. עַל כֵּן יְמַהֵר לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע. שֶׁקֶר מֵזִין. כְּמוֹ אִישׁ שֶׁקֶר. וְכֵן (ירמיה ט׳:ה׳) שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה. בְּתוֹךְ אַנְשֵׁי מִרְמָה. (תהילים ק״ט:ד׳) וַאֲנִי תְּפִלָּה. אִישׁ תְּפִלָּה.

ריב וְדַע כִּי כַּאֲשֶׁר יוֹדֶה הַשּׁוֹמֵעַ עַל לָשׁוֹן הָרַע. אַחַת דָּתוֹ וּמְנָת מְדָיו [מליצת הכתוב (בירמיה י״ג:כ״ה) גורלך ומנת מדיך] עִם הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע. כִּי יֹאמְרוּ אָמוֹר. הִנֵּה קִבְּלוּ הַשּׁוֹמְעִים אֶת הַדָּבָר. וְאוּלַי הוּא כִּי הִנֵּה אֱמֶת הִנֵּה נָכוֹן. גַּם אִם הִטָּה אׇזֶן הַשּׁוֹמֵעַ וְהֶרְאָה אֶת נַפְשׁוֹ כְּמַקְשִׁיב קֶשֶׁב וּמַאֲמִין לַדְּבָרִים [ההם] בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם. גַּם זֶה עוֹזֵר לָרָעָה. וְגוֹרֵם קָלוֹן לַחֲבֵרוֹ. וּמְחַזֵּק יְדֵי הַמַּבִּיא אֶת דִּבָּתוֹ רָעָה אֶל הַבְּרִיּוֹת. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״ה:כ״ג) רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גֶּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר. פֵּרוּשׁוֹ – כַּאֲשֶׁר רוּחַ צָפוֹן תְּפַזֵּר הֶעָבִים וְתִמְנַע הַגֶּשֶׁם, כֵּן פָּנִים נִזְעָמִים יְמִנְעוּ לָשׁוֹן הָרַע. כִּי בְּרִאוֹת הַמַּגִּיד אֶת פְּנֵי הַשּׁוֹמֵעַ וְהִנָּם זוֹעֲפִים. יֶחְדַּל קוֹל הֲמוֹן גֶּשֶׁם דְּבָרָיו. אֲבָל אִם יִרְאֶה כִּי הַשּׁוֹמֵעַ יִשְׂמַע לוֹ. יִשְׁתֶּה כְּמַיִם עַוָּלָה. וְלֹא יַחְשֹׂךְ פִּיו מִשְּׁקָרָיו. וְהָיָה כָּזֶה יוֹם מָחָר. כִּי יִשְׁנֶה בְּאוּלָתוֹ לְסַפֵּר תָּמִיד לָשׁוֹן שֶׁקֶר. וְשָׁב לְשׁוֹנוֹ אַחַר גֶּשֶׁם כְּזָבָיו. תְּחוֹלֵל מִלְּשׁוֹן חָלִילָה. וְכֵן (במדבר ל׳:ג׳) לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ, לֹא יְבַטֵּל. וְכֵן (בראשית ד׳:כ״ו) אָז הוּחַל לִקְרֹא. אָז נִמְנַע.

ריג עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״ו:כ״ח) לְשׁוֹן שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו. פֵּרוּשׁ הָאִישׁ הֶעָנִיו וְדַכָּא וּשְׁפַל רוּחַ. יִשְׂנָא אֶת לְשׁוֹן שֶׁקֶר. לֹא יֹאבֶה לוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֵלָיו. כִּי הֶעָנִיו חָפֵץ בְּיֹקֶר הַבְּרִיּוֹת וְצַר לוֹ עַל בָּשְׁתָּם וּקְלוֹנָם. וְי״ו דַּכָּיו בִּמְקוֹם ה״א הַשֹּׁרֶשׁ. כְּוִי״ו עָנָיו. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים בַּעַל לָשׁוֹן שֶׁקֶר יִשְׂנָא מְדַכָּיו וּמוֹכִיחָיו. וְלֹא יוֹסִיף לְהָבִיא אֲלֵיהֶם דִּבַּת בְּנֵי אָדָם רָעָה. וְהִנֵּה הֻזְהַרְנוּ בַּמֶּה שֶׁכָּתוּב (שמות כ״ג:א׳) לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא. שֶׁלֹּא נַאֲמִין בְּלִבֵּנוּ סִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע לְהַחְזִיק בְּמַחְשַׁבְתֵּנוּ כִּי הַדְּבָרִים אֱמֶת. לְהַבְזוֹת בְּעֵינֵינוּ אֶת מִי שֶׁנֶּאֱמְרוּ עָלָיו.

ריד **הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי – הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע.** וְיִרְחַק בּוֹ מִדָּבָר שֶׁקֶר. וְאֶל זֶה כִּוְּנוּ בְּאָמְרָם כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע. אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם מִן הַכַּת שֶׁל שַׁקָּרִים. וְהִנֵּה אִם יַזְכִּיר אָדָם לַחֲבֵרוֹ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ מַעֲשֶׂה אֲבוֹתָיו הָרָעִים. הִנֵּה הוּא עוֹבֵר עַל מָה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא כ״ה:י״ד) לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ. בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים דִּבֵּר הַכָּתוּב כְּמוֹ שֶׁהִקְדִּמְנוּ. וְנֶאֱמַר (יחזקאל י״ח:כ׳) בֵּן לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן הָאָב. וְאִם יַכְלִימֶהוּ עַל מַעֲשֶׂה אֲבוֹתָיו בִּפְנֵי אֲחֵרִים. עַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ מִן הַיּוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְאֵינָן עוֹלִין. וְאִם יְסַפֵּר וְיוֹדִיעַ אֶת תּוֹעֲבוֹת אֲבוֹתָיו בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁלֹּא בִּפְנֵיהֶם לְהַבְאִישׁ אֶת רֵיחוֹ. וּלְהַבְזוֹתוֹ בְּעֵינֵי בְּנֵי עַמּוֹ. עַל זֶה אָמְרוּ אֲשֶׁר כַּת מְסַפֶּרֶת לָשׁוֹן הָרַע אֵין מְקַבְּלִין פְּנֵי הַשְּׁכִינָה. וְכֵן אִם הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה. וְהוּא מְסַפֵּר עָלָיו עֲוֹנוֹת רִאשׁוֹנִים.

רטו וְדַע כִּי אִם יִרְאֶה אִישׁ כִּי עָבַר חֲבֵרוֹ עַל דִּבַּר תּוֹרָה בַּסֵּתֶר. וְהוּא גִּלָּה עַל חַטֹּאתָיו עַל שֹׁעַר בַּת רַבִּים. אָשֹׁם אָשַׁם עַל זֶה. כִּי אוּלַי הַחוֹטֵא הַהוּא שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְיִגּוֹנָיו בְּרֵעְיוֹנָיו. וְלֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ. וְלֹא נָכוֹן לְגַלּוֹתָם זוּלָתִי לְחָכָם צָנוּעַ. אֲשֶׁר לֹא יְסַפֵּר לְיֶתֶר הֶהָמוֹן. רַק הַרְחֵק יַרְחִיק מֵחֲבָרָתוֹ. עַד אֲשֶׁר יִוָּדַע אֵלָיו כִּי שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְאִם הַחוֹטֵא תַּלְמִיד חָכָם וְאִישׁ יִרְא חֵטְא רָאוּי לַחְשֹׁב עָלָיו כִּי בֶּאֱמֶת עָשָׂה תְּשׁוּבָה. וְאִם יִתְקָפוֹ יִצְרוֹ פַּעַם אַחַת. נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ אַחֲרֵי כֵן.

רטז וְהַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע. שְׁתַּיִם הִנָּה קוֹרְאוֹתָיו. הַנֶּזֶק וְהַבּוּשֶׁת אֲשֶׁר יִגְרֹם לַחֲבֵרוֹ. וּבְחִירָתוֹ לְחַיֵּב וּלְהַרְשִׁיעַ אֶת חֲבֵרָיו וְשִׂמְחָתוֹ לְאֵידָם. וְעַל צַד אֶחָד יִגְדַּל עָוֹן הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל דִּבַּר אֱמֶת. מִן הַמְסַפֵּר עַל דִּבַּר שֶׁקֶר. כִּי יַאֲמִין הָעָם בְּסַפְּרוֹ עַל חֲבֵרוֹ דְּבָרִים כֵּנִים. וַיַּעֲלֶה בָּאְשׁוֹ לִפְנֵיהֶם. וְיִהְיֶה לָבוּז בְּעֵינֵיהֶם. אַחַר אֲשֶׁר נִחַם עַל רָעָתוֹ וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ.

ריז וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ד:ט׳-י׳) אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן. לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא יִתְעָרַב זָר. פֵּרוּשׁ – הָאֱוִיל יָלִיץ חוֹבָה. כִּי יַחְפֹּשׂ מוּמֵי בְּנֵי אָדָם וְאַשְׁמָתָם וְיִתֵּן בָּהֶם דִּפְי. וְלֹא יְדַבֵּר לְעוֹלָם בְּשֶׁבַח וְדָבָר טוֹב הַנִּמְצָא בָּם. וְהַמָּשָׁל עַל זֶה כִּי הַזְּבוּבִים לְעוֹלָם בָּאוּ וְנָחוּ כַּלָּם עַל מְקוֹמוֹת הַלְּכְלוּךְ. וְאָמַר אֱוִילִים יָלִיץ לְשׁוֹן יָחִיד עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִן הָאֱוִילִים. כְּמוֹ (בראשית מ״ט:כ״ב) בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי שׁוּר. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כָּל הַפָּסוּל פּוֹסֵל וְאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל עוֹלָם. וְדַרְכּוֹ לִפְסֹל בְּנֵי אָדָם בְּמוּמוֹ. וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן. כִּי דֶּרֶךְ הַיְשָׁרִים לְכַסּוֹת עַל כָּל פְּשָׁעִים וּלְשַׁבֵּחַ הָאָדָם כִּי נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב. וְזִכְרוּ בַּמּוּסָר. כִּי אָדָם אֶחָד וְחָכָם עָבְרוּ עַל הַנִּבְלָה. אָמַר הָאָדָם כַּמָּה מַסְרֵחַת נִבְלָה זוֹ. אָמַר הֶחָכָם כַּמָּה לְבָנִים שִׁנֶּיהָ. וְאָמַר אַחֲרֵי זֶה לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ. וְכָל חָכָם יוֹדֵעַ כִּי לֹא הֵבִיא שְׁלֹמֹה בְּתוֹךְ הַמּוּסָרִים הַנִּבְחָרִים דְּבָרִים אֵין בָּם מוֹעִיל. אֲבָל בָּא הָעִנְיָן עַל דִּבַּר הַפָּסוּק הָרִאשׁוֹן. לְהַגִּיד רָעַת הָאֱוִיל הַמֵּלִיץ אָשָׁם. כִּי יִתָּכֵן שֶׁהַחוֹטֵא שָׁב מִדַּרְכּוֹ. וְנַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ. וְאֵין יוֹדֵעַ מָרַת נֶפֶשׁ הָאָדָם וְלֹא שִׂמְחָתוֹ זוּלָתוֹ. וְהוּא נְשׂוּא עָוֹן. כִּי עִקַּר הַתְּשׁוּבָה לְפִי מְרִירוּת הַלֵּב. עַל כֵּן יֶחֱטָא וְאָשֹׁם הָאֱוִיל הַמַּזְכִּיר עֲוֹנוֹ.

ריח וְעָלֶיךָ לָדַעַת כִּי עֹנֶשׁ הָאֱוִיל הַמֵּלִיץ אָשָׁם אֵינֶנּוּ זוּלָתִי כִּי יִתֵּן דִּפְי בְּאִישׁ יִרְא חֵטְא אֲשֶׁר יִתְקָפוֹ יִצְרוֹ וַיַּעֲבֹר וְאָשָׁם. כִּי מִנְהָגוֹ וְדַרְכּוֹ לְהִתְחָרֵט עַל חֲטָאָיו. כָּל שֶׁכֵּן אִם נוֹדַע הַדָּבָר כִּי חָזַר בִּתְשׁוּבָה. אֲבָל הָאִישׁ אֲשֶׁר תֵּדַע וּבָחַנְתָּ אֶת דַּרְכּוֹ כִּי אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו, וְתָמִיד יִתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב. מִצְוָה לְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ וּלְגַלּוֹת עַל חַטֹּאתָיו. לְהַכְאִישׁ בַּעֲלֵי עֲבֵרוֹת בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם. וּלְמַעַן תִּגְעַל נֶפֶשׁ הַשּׁוֹמְעִים אֶת הַמַּעֲשִׂים הָרָעִים. וְנֶאֱמַר (משלי כ״ט:כ״ז) תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל. וְנֶאֱמַר (משלי ח׳:י״ג) יִרְאַת ה׳ שְׂנֹאת רָע. וְאָמְרוּ רָשָׁע בֶּן צַדִּיק מֵתֵר לִקְרוֹתוֹ רָשָׁע בֶּן רָשָׁע. צַדִּיק בֶּן רָשָׁע מֵתֵר לִקְרוֹתוֹ צַדִּיק בֶּן צַדִּיק. וְהִנֵּה כִּי תִרְאֶה אָדָם אֲשֶׁר יְדַבֵּר דָּבָר אוֹ יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה. וְיֵשׁ לִשְׁפֹּט דְּבָרוֹ וּמַעֲשֵׂהוּ לְצַד חוֹבָה וּלְצַד הַזְּכוּת. אִם הָאִישׁ הַהוּא יֶרֶא אֱלֹהִים. נִתְחַיֵּבְתָּ לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת עַל דֶּרֶךְ אֱמֶת. גַּם כִּי יִהְיֶה הַדָּבָר קָרוֹב וְנוֹטֶה יוֹתֵר אֶצֶל הַדַּעַת לְכַף חוֹבָה. וְאִם הוּא מִן הַבֵּינוֹנִים אֲשֶׁר יִזְדַּהֲרוּ מִן הַחֵטְא וּפְעָמִים יִכָּשְׁלוּ בּוֹ. יֵשׁ עָלֶיךָ לְהַטּוֹת הַסָּפֵק וּלְהַכְרִיעוֹ לְכַף הַזְּכוּת. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַדָּן אֶת חֲבֵרוֹ לְכַף זְכוּת הַמָּקוֹם יְדִינֵהוּ לְכַף זְכוּת. וְהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:ט״ו) בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ. וְאִם הַדָּבָר נוֹטֶה לְכַף חוֹבָה יִהְיֶה הַדָּבָר אֶצְלְךָ כְּמוֹ סָפֵק. וְאַל תַּכְרִיעֵהוּ לְכַף חוֹבָה. וְאִם הָאִישׁ הַהוּא רֹב מַעֲשָׂיו לְרַע אוֹ בְּחַנְתּוֹ כִּי אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בִּלְבָבוֹ. תַּכְרִיעַ מַעֲשָׂיו וּדְבָרָיו לְכַף חוֹבָה. שֶׁנֶּאֱמַר מַשְׂכִּיל צַדִּיק רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ פֵּרוּשׁוֹ.

ריט וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״ד:כ״ח-כ״ט) אַל תְּהִי עֵד חִנָּם בְּרֵעֶךָ וַהֲפִתִּיתָ בִּשְׂפָתֶיךָ. אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לּוֹ אָשִׁיב לָאִישׁ כְּפָעֳלוֹ. פֵּרוּשׁ – לֹא תַּצְרֵךְ לְהַזְהִיר לֵאמֹר – אַל תְּהִי עֵד שֶׁקֶר, אֲבָל אָמַר – אַל תְּהִי עֵד חִנָּם. כִּי אִם נוֹקֵשׁ רֵעֲךָ בְּחֵטְא אַל תָּעִיד עָלָיו וְאַל תְּגַלֶּה עַל חֶטְאוֹ חִנָּם לְלֹא תוֹכַחַת. כִּי הָאֱמֶנָם אִם גָּזֵל הָאָדָם אוֹ עָשַׁק אֶת עֲמִיתוֹ חַיָּב לְהָעִיד עַל זֶה כְּדֵי שֶׁיָּשִׁיב הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַל. עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים. וְאִם אֵין שָׁם זוּלָתִי עֵד אֶחָד. שְׁבוּעָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם. אֲבָל אִם רָאָה כִּי נִכְשַׁל חֲבֵרוֹ בִּדְבַר עֶרְוָה אוֹ בְּאַחַת מִן הָעֲבֵרוֹת אֵין רָאוּי שֶׁיָּעִיד עַל זֶה חִנָּם רוֹצֶה לוֹמַר – לְלֹא תּוֹכַחַת. גַּם כִּי יֵשׁ אִתּוֹ עֵד שֵׁנִי לְהָקִים דָּבָר. וְאִם הַחוֹטֵא יֶרֶא חֵטְא רָאוּי לוֹ לְדַבֵּר עַל לִבּוֹ. כִּי בֶּאֱמֶת עָשָׂה תְּשׁוּבָה. גַּם כִּי רָאוּי שֶׁיֵּרָא לְנַפְשׁוֹ וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ. אַחֲרֵי כִּי הָאִישׁ יֶרֶא שָׁמַיִם. וְאוּלַי זְכֻיּוֹתָיו מְרֻבִּין מֵעֲוֹנוֹתָיו. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר זְכוּיוֹתָיו מְרֻבִּים מֵעֲוֹנוֹתָיו הִנֵּה הוּא מֵעֲדַת צַדִּיקִים. אָמְנָם אִם הַחוֹטֵא הוּא מִן הָאֱוִילִים אֲשֶׁר מִשְׁפָּטָם לִשְׁנוֹת בְּאִוַּלְתָּם. טוֹב כִּי יַגִּידוּ אֶל הַשּׁוֹפְטִים לְיַסְּרוֹ לְהַפְרִישׁוֹ מִן הָאִסּוּר. אֲבָל אִם הוּא עֵד אֶחָד. לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ מֵעִיד עַל חֲבֵרוֹ. כִּי עֲדוּתוֹ חִנָּם. לְפִי שֶׁאֵין סוֹמְכִין עָלָיו. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ט:ט״ו) לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עָוֹן וּלְכָל חַטָּאת. לָכֵן מוֹצִיא שֵׁם רַע יֵחָשֵׁב. וּמִלַּת וַהֲפִתִּיתָ בְּשֶׂקֶל הֶסְבּוֹתָ. רְצוֹנוֹ לוֹמַר כִּי בִּשְׂפָתֶיךָ אַתָּה טוֹחֵן פָּנָיו [מלשון פתות אותה פתים] מֵרֹב כְּלִמָּתוֹ בְּגַלּוֹתְךָ מִסְתָּר עֲוֹנוֹ. וְאָמַר אַחֲרֵי כֵן אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לּוֹ. כִּי אִם גִּלָּה עַל חֶטְאֲךָ. לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר לַעֲשׂוֹת לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ. וְזֶה מוּסָר נִכְבָּד וּמֵעִקְרֵי הַיִּרְאָה. וְאִם הַחוֹטֵא אִישׁ אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי הָאֱלֹהִים. כְּמוֹ הַפּוֹרֵק מֵעָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם. וְאֵינוֹ נִזְהָר מֵעֲבֵרָה אַחַת אֲשֶׁר כָּל שַׁעַר עָמוֹ יוֹדֵעַ כִּי הִיא עֲבֵרָה. מֵתֵר לְהַכְלִימוֹ וּלְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ. כָּךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ויקרא כ״ה:י״ז) וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ. עִם שֶׁאִתְּךָ בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת אַל תּוֹנֵהוּ בְּדְבָרִים. וַאֲשֶׁר לֹא שָׁת לִבּוֹ אֶל דְּבַר ה׳

מֵתָר לְהַכְלִימוֹ בְּמַעֲלָלָיו וּלְהוֹדִיעַ תּוֹעֲבוֹתָיו וְלִשְׁפֹּךְ בּוּז עָלָיו. וְעוֹד אָמְרוּ מְפַרְסְמִין אֶת הַחֲנֻפִּים מִפְּנֵי חִלּוּל הַשֵּׁם. אֲבָל אִם נִכְשַׁל בְּחֵטְא עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה. וְרֹב הַיָּמִים דַּרְכּוֹ לְהִשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנוֹ. אֵין לְגַלּוֹת עַל חֶטְאוֹ כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ אַל תְּהִי עֵד חִנָּם בְּרֵעֶךָ. לְהָעִיד עָלָיו עַל עֲבֵרוֹת אֲשֶׁר גַּם אַתָּה חַיַּיתָ בָּהֶם כָּמוֹהוּ. עַל כֵּן יִקָּרֵא רֵעֲהוּ. וְיוֹרֶה עַל זֶה אוֹמְרוֹ אַחֲרֵי כֵן אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לּוֹ. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהִיא מִצְוָה לְפָרְסֵם אֶת הַחֲטָאִים בְּנַפְשׁוֹתָם וְאֶת הַחֲנֻפִּים. אֲבָל הַחוֹטֵא. אִם לְאִישׁ כָּמוֹהוּ רִשְׁעוֹ וּלְבֶן אָדָם חַטֹּאתָיו. אֵין לְפָרְסְמוֹ. כִּי אֵין כַּוָּנָתוֹ בְּגַלּוֹתוֹ מִסְתָּרָיו לְטוֹבָה. כִּי אִם לִשְׂמֹחַ לְאֵיד. וְהַשֵּׁנִית כִּי אֵיךְ בּוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁ לְהַזְכִּיר עַל זוּלָתוֹ דִּפֵּי הַמַּעֲשִׂים הָהֵם וְהוּא אוֹחֵז בָּהֶם. וְנֶאֱמַר (הושע א׳:ד׳) וּפָקַדְתִּי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל בֵּית יֵהוּא. הִנֵּה כִּי כִּי אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה מִצְוָה בְּהַכְרִיתוֹ בֵּית אַחְאָב. נָשָׂא עֲוֹנוֹ. כִּי גַּם הוּא הָיָה רַב פָּשַׁע.

רכ וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי הַמֵּעִיד יְחִידִי עַל חֲבֵרוֹ בִּדְבַר עֲבֵרָה מַלְקִין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת אַף יוּכַל לְגַלּוֹת הַדָּבָר בְּהֶצְנֵעַ לָרַבּוֹ וּלְאִישׁ סוֹדוֹ. אִם יֵדַע כִּי יַאֲמִינוּ דְּבָרָיו כִּדְבְרֵי שְׁנֵי עֵדִים. וְאִם יֵשׁ עֵד שֵׁנִי עִמּוֹ יִשְׁמְעוּ הַשּׁוֹפְטִים דִּבְרֵיהֶם לְיַסֵּר הַחוֹטֵא בְּהֶצְנֵעַ וְלֹא יַלְבִּינוּ פָּנָיו בָּרַבִּים. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:י״ז) הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא.

רכא וְדַע כִּי בִּדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ כְּמוֹ גָּזֵל וְעֹשֶׁק וְגָזֵל וְצַעַר וּבֹשֶׁת וְאוֹנָאַת דְּבָרִים יָכוֹל לְסַפֵּר הַדְּבָרִים לִבְנֵי אָדָם. גַּם הַיָּחִיד אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד כְּדֵי לַעֲזֹר לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ וּלְקַנֵּא לָאֱמֶת. וְהִנֵּה אָמְרָה הַתּוֹרָה שֶׁיָּעִיד עֵד אֶחָד בְּבֵית דִּין עַל תְּבִיעַת מָמוֹן לְחַיֵּב אֶת הַנִּתְבָּע שְׁבוּעָה. אָמְנָם יֵשׁ עָלָיו לְהוֹכִיחַ אֶת הָאִישׁ תְּחִלָּה.

רכב **הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי – הוֹלֵךְ רָכִיל.** וְהַזְהַרְנוּ עַל זֶה מִן הַתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י״ט:ט״ז) לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ וְגַם זֶה נִקְרָא לָשׁוֹן הָרַע. וְהוּא בְּכְלַל כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע כְּמוֹ שֶׁזְּכְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי שֶׁהָיָה בַּעַל לָשׁוֹן הָרַע כִּי הִגִּיד לִשָּׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא דָוִד אֶל בֵּית אֲחִימֶלֶךְ. וְנֶזֶק הָרְכִילוּת חָדַל לִסְפֹּר כִּי אֵין מִסְפָּר כִּי הוּא מַרְבֶּה שִׂנְאָה בָּעוֹלָם וּמַכְשִׁיל אֶת בְּנֵי אָדָם לַעֲבֹר עַל מָה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא י״ט:י״ז) לֹא תִשָּׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ. וְהִנֵּה הָעוֹלָם קַיָּם עַל הַשָּׁלוֹם וּמִפְּנֵי הַשִּׂנְאָה נִמְגִּים אֶרֶץ וְכָל יֹשְׁבֶיהָ כַּאֲשֶׁר הִקְדִּימְנוּ. וּפְעָמִים רַבּוֹת יִתֵּן הָרָכִיל חֶרֶב בְּיַד חֲבֵרוֹ לַהֲרֹג אֶת רֵעֵהוּ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יחזקאל כ׳:כ״ד) אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ דָּם. וְנֶאֱמַר (ירמיה ו׳:כ״ח) כֻּלָּם סָרֵי סוֹרְרִים הֹלְכֵי רָכִיל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל כֻּלָּם מַשְׁחִיתִים הֵמָּה. וְקָרְאוּ רַבּוֹתֵינוּ אֶת הָרְכִילוּת לָשׁוֹן שְׁלִישִׁי מִפְּנֵי שֶׁהוּא הוֹרֵג שְׁלֹשָׁה. הָאוֹמְרוֹ וְהַמְקַבְּלוֹ וּמִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו. כְּמוֹ שֶׁיְּדַעְתָּ מֵעִנְיַן דּוֹאֵג שֶׁנִּטְרַד בְּסִבַּת הָרְכִילוּת. וְנֶהֱרְגוּ הַכֹּהֲנִים. וְנֶעֱנַשׁ שָׁאוּל אֲשֶׁר קִבֵּל אֶת הָרְכִילוּת.

רכג וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל עִנְיַן הָרְכִילוּת. אַף עַל פִּי שֶׁאָסוּר לְקַבְּלוֹ וְלִשְׁנֹא אֶת חֲבֵרוֹ בִּגְלָלוֹ. אֲבָל אַל יְהִי בָּז לְדָבָר, אַף אֶת נַפְשׁוֹ יִשְׁמֹר וְיָחוּשׁ לַדְּבָרִים. וְאָמְרוּ ז״ל דּוֹרוֹ שֶׁל שָׁאוּל הָיוּ בָּהֶם דֵּילָטוֹרִין כְּמוֹ דוֹאֵג וְהַזִּיפִים וְעַל יְדֵי כֵּן הָיוּ יוֹרְדִין לַמִּלְחָמָה וְנוֹפְלִים. דּוֹרוֹ שֶׁל אַחְאָב לֹא הָיוּ בָּהֶם דֵּילָטוֹרִין כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מֵעִנְיַן הַנְּבִיאִים שֶׁהָיוּ מִתְחַבְּאִים מִפְּנֵי אִיזֶבֶל כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מלכים א י״ח:כ״ב) אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַה׳ לְבַדִּי. וְעוֹבַדְיָה הֶחְבִּיא מֵהֶם מֵאָה נְבִיאִים וְלֹא גִּלָּה אָדָם כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֵלָיְהוּ. וְעַל יְדֵי כֵּן הָיוּ יוֹרְדִין לַמִּלְחָמָה וְנוֹצְחִין אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה אַחְאָב עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה.

רכד וְהַמְסַכְסֵךְ אַחִים וְאוֹהֲבִים וּמֵבִיא שִׂנְאָה בֵּינֵיהֶם קָשֶׁה מִכָּל חֶלְקֵי לָשׁוֹן הָרַע. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו׳:י״ט) וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי הַשְּׁבִיעִית קָשָׁה מִכֻּלָּן כַּאֲשֶׁר הִקְדִּימְנוּ לְךָ בְּשַׁעֲרֵי יִרְאַת חֵטְא.

רכה וְחַיָּב הָאָדָם לְהַסְתִּיר הַסּוֹד אֲשֶׁר יִגָּלֶה אֵלָיו חֲבֵרוֹ דֶּרֶךְ סֵתֶר אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּגִלּוּי הַסּוֹד הַהוּא עִנְיַן רְכִילוּת. כִּי יֵשׁ בְּגִלּוּי הַסּוֹד גָּזֵל לְבָעָלָיו וְסִבָּה לְהָפֵר מַחְשַׁבְתּוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט״ו:כ״ב) הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד. וְהַשֵּׁנִית כִּי מְגַלֶּה הַסּוֹד אַף יָצָא מִדֶּרֶךְ הַצְּנִיעוּת וְהִנֵּה הוּא מַעֲבִיר עַל דַּעַת בַּעַל הַסּוֹד. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ׳:י״ט) גּוֹלֶה סוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – אִם תִּרְאֶה אִישׁ שֶׁאֵינֶנּוּ מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ לִשְׁמוֹר לְשׁוֹנוֹ מִגִּלּוּי הַסּוֹד, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּמַחְשׁוֹף הַסּוֹד הַהוּא עִנְיַן רְכִילוּת בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. תְּבִיאֵהוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת לִהְיוֹת הוֹלֵךְ רָכִיל שֶׁהוּא מֵאַרְבַּע כִּתּוֹת הָרָעוֹת אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵין שְׁפָתָיו בִּרְשׁוּתוֹ לִשְׁמָרָן. עוֹד אָמַר (משלי י״א:י״ג) הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה סוֹד. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – אַל תַּפְקִיד סוֹד לְמִי שֶׁהוֹלֵךְ רָכִיל. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ שׁוֹמֵר שְׁפָתָיו מִן הָרְכִילוּת, אַל תִּבְטַח עָלָיו בְּהֶסְתֵּר סוֹדְךָ, אַף עַל פִּי שֶׁמְּסַרְתָּ דְּבָרֶיךָ בְּיָדוֹ דֶּרֶךְ סוֹד וְסֵתֶר. וְהַזְהַרְנוּ מִן הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ג:א׳) לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא. וְנֶאֱמַר (משלי כ״ט:י״ב) מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל דְּבַר שָׁקֶר כָּל מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים. וּפִרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כַּאֲשֶׁר הַמּוֹשֵׁל מְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע וְדִבְרֵי רְכִילוּת יֵעָשׂוּ מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים וְהוֹלְכֵי רָכִיל לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנֵיהֶם. וְהִנֵּה לְאֵלֶּה שְׁלֹשָׁה הַחֲלָקִים אֲשֶׁר זָכַרְנוּ כְּוֻנּוּ בְּזָכְרָם זַ״ל כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע.

רכו **הַחֵלֶק הָרְבִיעִי – אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע.** אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ רֹב הָעוֹלָם נִכְשָׁלִים בְּגָזֵל וּמְעוּטָם בַּעֲרָיוֹת וְכֻלָּם בַּאֲבַק לָשׁוֹן הָרַע. וְאָמְרוּ כִּי עִנְיַן אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע כַּאֲשֶׁר יִסַּבֵּב הָאָדָם בִּדְבָרָיו שֶׁיְּסַפְּרוּ בְּנֵי אָדָם לָשׁוֹן הָרַע. וְאָמְרוּ – לְעוֹלָם אַל יְסַפֵּר אָדָם בְּטוּבָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ שֶׁמִּתּוֹךְ טוּבָתוֹ בָּא לִידֵי גְּנוּתוֹ. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ צְרִיכִים לְבָאֵר הַמַּאֲמָר הַזֶּה. כִּי יָדוּעַ הַדָּבָר כִּי מִן הַמִּדּוֹת הַנָּאוֹת לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח הַחֲכָמִים וְהַצַּדִּיקִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ה:כ״ז) וְחֵקֶר כְּבוֹדָם כָּבוֹד. וְאָמְרוּ

עַל הָאֱוִיל שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל עוֹלָם. אֲבָל זֹאת תְּכוּנַת הָעִנְיָן הַזֶּה כִּי אֵין לְסַפֵּר בְּטוֹבַת הָאָדָם זוּלָתִי בַּד בְּבַד. רוֹצֶה לוֹמַר – כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְלֹא בְקֹהַל עַם וּבְמוֹשַׁב רַבִּים. עַד אֲשֶׁר יִוָּדַע אֵלָיו כִּי אֵין בַּמַּעֲמָד הַהוּא שׂוֹנֵא וּמְקַנֵּא לְאִישׁ אֲשֶׁר יְדַבֵּר טוֹב עָלָיו. וְאִם יַחְפֹּץ לְשַׁבֵּחַ אָדָם אֲשֶׁר כְּבָר הֻחְזַק לִבְנֵי עַמּוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר הוּא אָדָם כָּשֵׁר, וְלֹא תִמָּצֵא בּוֹ רָעָה וַאֲשָׁמָה. גַּם עַל פְּנֵי שׂוֹנֵא וּמְקַנֵּא. יֵשׁ לְשַׁבְּחוֹ כִּי לֹא יוּכַל לְגַנּוֹתוֹ. וְאִם יְגַנֶּהוּ יֵדְעוּ הַכֹּל אֲשֶׁר פִּיו דִּבֵּר שָׁוְא וּתְהִי לְשׁוֹנוֹ מוֹקֵשׁ לְנַפְשׁוֹ.

רכז עוֹד זָכְרוּ ז״ל עַל עִנְיַן לָשׁוֹן הָרַע וְאָמְרוּ – הִנֵּה אִם שָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְׁכֶּנְתָּהּ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד. וַתַּעַן וַתֹּאמַר אַיֵּה אִיפֹה גַּחֲלֵי אֵשׁ כִּי אִם בְּבֵית פְּלוֹנִי אֲשֶׁר תָּמִיד יִצְלֶה בָּשָׂר וְיֹאכַל. זֶה וְהַדּוֹמֶה לוֹ אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע. וְנֶאֱמַר (משלי כ״ז:י״ד) מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם קְלָלָה תֵּחָשֵׁב לוֹ. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ הַמִּקְרָא הַזֶּה עַל הַמְשַׁבֵּחַ אֶת חֲבֵרוֹ בְּשֶׁבַח הַבָּא לְיַד הֶפְסֵד. בְּעִנְיָן הָאוֹרֵחַ אֲשֶׁר יָצָא אֶל רְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל וַיְסַפֵּר אֶת אֲשֶׁר גְּמָלוֹ בַּעַל הַבַּיִת טוֹבָה כִּי טָבַח טֶבַח וְהֵכִין לָאוֹרֵחַ הַבָּא אֵלָיו. וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר הָאוֹרֵחַ יִתְלַקְּטוּ אֲנָשִׁים רֵיקִים וְיָסוּרוּ אֶל בֵּית בַּעַל הַבַּיִת. וְחַיָּב הָאָדָם לִשְׁמֹר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁד בִּדְבָרָיו וְאַל יִתְּנוּ אוֹתוֹ כִּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע. וְאִם יָבִיא עַצְמוֹ לִידֵי הַחְשָׁד בָּזֶה. הִנֵּה הַשְׁחִית מוּסָרוֹ וְיֵחָשֵׁב לְאִישׁ הַזֶּה אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע.

רכח וְעַתָּה הִשְׁתּוֹנַן בְּכְלְיוֹתֶיךָ לַעֲמֹד עַל עִקַּר הַדָּבָר הַזֶּה. הִנֵּה הִקְדַּמְנוּ כִּי מֻתָּר לְסַפֵּר בִּגְנוּת הַחוֹטֵא עַל חָמָס אֲשֶׁר בְּכַפָּיו אִם נוֹדַע הַדָּבָר כִּי לֹא עָזַב דַּרְכּוֹ. כְּמוֹ הַגּוֹזֵל וְהַחוֹמֵס. אוֹ הַמַּזִּיק וְהַמַּצִּיק. אוֹ הַמַּלְבִּין פָּנִים וּמַבְאִישׁ וּמַחְפִּיר. וְהַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע וְלֹא הֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה, וְלֹא שִׁלֵּם נִזְקוֹ, וְלֹא בִּקֵּשׁ פְּנֵי חֲבֵרוֹ לְהַעֲבִיר אֶת עֲוֹנוֹ. וְאָמְנָם הַמַּבִּיטִים דַּרְכָּם דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָּרַאשׁוֹנָה אֶת הַחוֹטֵא. אוּלַי יוּכְלוּ הוֹעִיל בְּדֶרֶךְ תּוֹכָחָה לַהֲשִׁיבוֹ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְאִם מֵאֵן יְמָאֵן אָז יוֹדִיעוּ לָרַבִּים אֶת דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו. וְעַתָּה כַּאֲשֶׁר יִתְפֹּשׂ אָדָם עַל מַעֲשֶׂה חֲבֵרוֹ עַל דְּבַר אֲשֶׁר הֵזִיד עַל רֵעֵהוּ. וְיִסַּפֵּר מַעֲשֵׂהוּ לִבְנֵי אָדָם וְיִגַּלֶּה חוֹבַת הַחוֹטֵא וְיִגְנֶה מַעֲשֵׂהוּ מִטָּעָנוֹת רַבּוֹת. וְהִנֵּה יֵחָשֵׁד הַמְסַפֵּר בָּזֶה וְיִתְּנוּ אוֹתוֹ כִּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע. וְיֹאמְרוּ אָמוֹר. גַּם אִם אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הָיָה רָאוּי לְגָלוֹת אֹזֶן הַחוֹטֵא וְיִגְנֶה מַעֲשֵׂהוּ מִטָּעָנוֹת רַבּוֹת. וְהִנֵּה יֵחָשֵׁד הַמְסַפֵּר בָּזֶה וְיִתְּנוּ אוֹתוֹ כִּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע. וְיֹאמְרוּ אָמוֹר. גַּם אִם אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הָיָה רָאוּי לְגָלוֹת אֹזֶן הַחוֹטֵא לַמּוּסָר בַּתְּחִלָּה. וְעַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדֵּם לוֹ תּוֹכָחוֹת יַחְשְׁדֻנוּ שׁוֹמְעוֹ לֵאמֹר. כִּי לֹא הָיָה אוֹמֵר כָּל אֵלֶּה בְּפְנֵי חֲבֵרוֹ וְכִי הוּא מַחֲנִיף לוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ד׳:ד׳) אַךְ אִישׁ אַל יָרֵב וְאַל יוֹכַח אִישׁ. וְנֶהֱנָה לְדָבָר בְּאַשְׁמַת הָעָם אֲשֶׁר בְּהַעֲוֹתָם יִשְׂמַח וּבְקִלְקוּלָם יִתְכַּבֵּד שֶׁלֹּא בְּפְנֵיהֶם. וְדוֹמֶה לְבַעַל לָשׁוֹן הָרַע. וּבוֹ דָּבַק. מִן הָאָבָק. וְעוֹד יֹאמְרוּ בְּנֵי אָדָם אֵין הַדְּבָרִים בֵּנִים וּמִלְּבוֹ הוּא בּוֹדְאָם. וְאִם לֹא אֶפּוֹא מַדּוּעַ לֹא עָנוֹ בְּפָנָיו רֵאשׁוֹנָה וְהֶעֱלִים מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יֵאָמֵר בְּפְנֵי בְּעָלָיו אֵין בּוֹ דֶּרֶךְ לָשׁוֹן הָרַע. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי אִם הִקְדִּים לַחֲבֵרוֹ תּוֹכַחַת מְגֻלֶּה עַל מַעֲשֵׂהוּ וְלֹא הִקְשִׁיב עַל דְּבָרָיו, אַחֲרֵי כֵן יוּכַל לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי אָדָם אַשְׁמַת הָאִישׁ וְרֹעַ מוּסָרוֹ. וְאַל יֵחָשֵׁד כִּי יַחְפֹּץ לָתֵת דִּבָּה בַּחֲבֵרוֹ. וְכֵן אִם הַמְסַפֵּר מֻחְזָק לָרַבִּים כִּי לֹא יִשָּׂא פְּנֵי אִישׁ וְאֶל אָדָם לֹא יְכִנֶּה. וְאֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר שֶׁלֹּא בְּפְנֵי חֲבֵרוֹ. אוֹתוֹ יְדַבֵּר בְּפָנָיו וְלֹא יָגוּר מִפְּנֵי אִישׁ. וְהֻחְזַק גַּם כֵּן בְּתוֹךְ עַמּוֹ אֲשֶׁר לֹא יְדַבֵּר רַק אֱמֶת, אֵין לְחָשְׁדוֹ בְּדַבְּרוֹ עַל אַשְׁמַת אָדָם לַחֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְכֵן זָכְרוּ בְּדִבְרֵיהֶם ז״ל עַל הָעִנְיָן הַזֶּה וְאָמְרוּ – אָמַר ר׳ יוֹסֵי מֵימַי לֹא אָמַרְתִּי דָּבָר וְחָזַרְתִּי לַאֲחוֹרַי. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – לֹא אָמַרְתִּי דָּבָר עַל אָדָם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו וְכָבַשְׁתִּי אוֹתוֹ בְּהִיוֹתִי בְּפָנָיו. עוֹד אָמְרוּ כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יֵאָמֵר בְּפְנֵי שְׁלֹשָׁה אֵין בּוֹ דֶּרֶךְ לָשׁוֹן הָרַע. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – אַחֲרֵי כִּי בְּרַבִּים הָיוּ עִמּוֹ בְּעֵת אֲשֶׁר סִפֵּר הַדְּבָרִים. אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר לַחֲבֵרוֹ וְהִנֵּה זֶה כְּאִלּוּ אָמַר הַדְּבָרִים בְּפָנָיו.

רכט **הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי – נִבְלוּת הַפֶּה.** אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו אֲפִלּוּ נִגְזַר עָלָיו גְּזַר דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְטוֹבָה נֶהְפַּךְ עָלָיו לְרָעָה. וְאָמַר יְשַׁעְיָה (ט׳:ט״ז) עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח ה׳ וְאֶת יְתוֹמָיו וְאֶת אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם, כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמְרַע, וְכָל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה, בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה. וּבַעֲבוּר זֹאת הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו כְּבַד עָוֹן וְנִתְעָב וְנֶאֱלָח. כִּי עָזַב וְהִנִּיחַ הַבּוּשָׁה וְהַצְּנִיעוּת שֶׁהֵם הַמִּדּוֹת הַיְדוּעוֹת לְזֶרַע הַקֹּדֶשׁ. וְהָלַךְ עַל שְׁבִילֵי עַזּוּת פָּנִים שֶׁהִיא מִדַּת הַנְּבָלִים הָרָעִים. וְהַשֵּׁנִית – כִּי חִלֵּל אֶת קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד׳:ו׳) וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה. וְזֶה נָהֵג עַל דֶּרֶךְ הַסְּכָלִים הַנִּמְאָסִים הַמַּרְחִיקִים מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל שֶׁכַּלּוֹ יָפֶה אַף נָעִים. וְעָלָה בָּאִשָּׁם וַתַּעַל צַחֲנָתָם וְכָל חָכָם וְנָבוֹן שַׁקֵּץ יְשַׁקְּצֵם וְתַעֵב יְתַעֲבֵם. וְהִנֵּה הוּא מְחֻלָּל כְּלִי הַשֵּׂכֶל אֲשֶׁר הוּא יָקָר מִכָּל כְּלִי חֶמְדָּה שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ׳:ט״ו) וּכְלִי יָקָר שִׂפְתֵי דָעַת. וְהַשּׁוֹמֵעַ דְּבַר נְבָלוּת הַפֶּה עָנְשׁוֹ גָּדוֹל כִּי לֹא יֵאָטֵם אָזְנוֹ וְלֹא יִבָּדֵל מִתּוֹךְ דּוֹבְרֵי נְבָלָה. וְעָלָיו נֶאֱמַר (משלי כ״ב:י״ד) שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת [זעום ה׳ יפול שם].

רל וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים ג.) לְעוֹלָם אַל יוֹצִיא אָדָם דָּבָר מְגֻנֶּה מִפִּיו שֶׁהֲרֵי עִקֵּם הַכָּתוּב שְׁמֻנָּה אוֹתִיּוֹת וְלֹא הוֹצִיא דָּבָר מְגֻנֶּה מִפִּיו שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ז׳:ח׳) וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה. כִּי בְּעֵת הַהִיא הָיְתָה בְּהֵמָה הַטְּמֵאָה מֻתֶּרֶת בַּאֲכִילָה אַף לֹא הָיְתָה טְהוֹרָה לְקָרְבָּן. עַל כֵּן נֶחְשָׁב לָשׁוֹן מְגֻנֶּה אִם יְגֻנֶּה אָדָם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הֵם לְמַאֲכַל אָדָם. וְהִנֵּה חַיָּב הָאָדָם לְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא יוֹצִיא מִפִּיו דָּבָר מְגֻנֶּה. גַּם כִּי יְבִיאֵנוּ הַנָּחָתוֹ לָשׁוֹן מְגֻנֶּה לְהַאֲרִיךְ דְּבָרָיו וּלְהַרְחִיב מַאֲמָרָיו. וְזֶה כְּמוֹ גָּדֵר לְהִזָּהֵר מִנְּבָלוּת הַפֶּה שֶׁהוּא מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת. וְגַם גָּדֵר לְהִזָּהֵר מִפְּשׁוּר לָשׁוֹן הָרַע וּנְתִינַת דִּפִּי בַּבְּרִיּוֹת. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא קכג.) עַל הַרְחָקַת הַדִּבּוּר בִּגְנוּת, אֲפִלּוּ בִּגְנוּת בְּהֵמָה טְמֵאָה לֹא דִּבֵּר הַכָּתוּב. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים ג׳:) כִּי אֶחָד מִן הַפְּתָנִים אָמְרוּ לִפְנֵי רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי הִגִּיעַ לְחֶלְקִי מִלֶּחֶם הַפָּנִים כְּשִׁעוּר זֹנֵב הַלְּטָאָה וּבָדַקוּ אַחֲרָיו וּמָצְאוּ בּוֹ שֶׁמֶץ פְּסוּל. וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי חַיָּב הָאָדָם לְבָחֹר בִּדְבָרָיו לְשׁוֹן כָּבוֹד וּלְהַנִּיחַ לָשׁוֹן שֶׁאֵינוֹ שֶׁל כָּבוֹד גַּם כִּי אֵינָהּ מְגֻנָּה. בֵּין בְּדִבְרֵי הַתּוֹרָה וּבֵין בְּשִׂיחַת עִסְקֵי הָעוֹלָם. וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַאֲרִיךְ דְּבָרָיו בַּעֲבוּר זֶה

בְּדַבְּרוֹ בְּדִבְרֵי תוֹרָה. כִּי חַיָּב הָאָדָם לִשְׁנוֹת לְתַלְמִידָיו דֶּרֶךְ קְצָרָה. וְעִנְיַן לָשׁוֹן כָּבוֹד הוּא דֶּרֶךְ הַדִּבּוּר וְהַשִּׂיחָה אֲשֶׁר דָּרְכוּ בָּהּ נְקֵיֵּי הַדַּעַת וּמְדַבְּרֵי צָחוּת. וְהֵם שׁוֹקְלִים וּמַכִּירִים אֵי זֶה לָשׁוֹן כָּבוֹד וְאֵי זֶה תְּמוּרָתוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ט״ו:ה׳) וְתִבְחַר לְשׁוֹן עָרוּמִים וְנֶאֱמַר (איוב ל״ג:ג׳) וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלֵּלוּ. וְנֶאֱמַר (משלי י׳:כ׳) כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק.

רלא הַחֹלֶק הַשִּׁשִּׁי – נַרְנָ"ן. אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ח:ח׳) דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי בָטֶן. פֵּרוּשׁוֹ – הַנִּרְגָּן הוּא הָאִישׁ אֲשֶׁר דַּרְכּוֹ וְחֻקּוֹ לְהִתְרַעֵם וְיִמְצָא תְּנוּעוֹת [תְּנוּאוֹת] עַל חֲבֵרוֹ תָּמִיד עַל מַעֲשָׂיו וְעַל דְּבָרָיו. וְאַף עַל פִּי שֶׁחֲבֵרוֹ בְּתָמוֹ מִתְהַלֵּךְ עִמּוֹ וְלֹא זָד עָלָיו בְּדָבָר. וְיָדוּן כָּל דָּבָר לְחוֹבָה וְלֹא לִזְכוּת וְכָל שְׂגָגָה יָשִׂים לְזָדוֹן. וְהִנֵּה יִתֵּן עַצְמוֹ כְּמוֹ עָשׁוּק וְהָלוּם וּכְאִלּוּ כָּבֵד חַטַּאת חֲבֵרוֹ עָלָיו. וְהוּא הַמַּכֶּה וְהַהוֹלֵם כִּי דְּבָרָיו יוֹרְדִים חַדְרֵי בָטֶן. כִּי מִי שֶׁיִּלְיָן תְּלוּנוֹת עַל חֲבֵרוֹ כַּאֲשֶׁר לֹא נָגְעוּ וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה עִמּוֹ רַק טוֹב וְזֶה סַעַר מִתְחוֹלֵל עַל הַלֵּב. וְהִנֵּה הוּא כְּיוֹרֶה זִקִּים יוֹרְדִים חַדְרֵי בָטֶן. מִלַּת כְּמִתְלַהֲמִים [הפוכה] כְּמוֹ מִתְהַלְמִים עַל דֶּרֶךְ שִׁמְלָה מִלְּשׁוֹן (משלי כ״ג:ל״ה) הֲלָמוּנִי בַל יָדָעְתִּי. וּכְאִלּוּ אָמַר דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְהַלֵּם. וְאָמְרוּ מִתְלַהֲמִים לְשׁוֹן רַבִּים כִּי נִרְגָּן כּוֹלֵל הַנִּרְגָּנִים. כְּמוֹ (ירמיהו י״א:ט״ו) וּבְשַׂר קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ. (ישעיהו מ״ה:ח׳) וְיִפְרוּ יֶשַׁע. עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט״ז:כ״ח) וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף. רְצוֹנוֹ לוֹמַר – כִּי יַפְרִיד מֵעָלָיו אוֹהֵב וָרֵעַ כִּי לֹא יוּכְלוּן שְׁאֵת חֶבְרָתוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ אַל תַּרְבֶּה בְּתַרְעֹמֶת שֶׁלֹּא תָּבֹא לִידֵי חֵטְא. וּפְעָמִים רַבּוֹת הַנִּרְגָּן כְּפוּי טוֹבָה גַּם יַחְשְׁבֶהָ לְרָעָה וְיָשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה. וְנֶאֱמַר (משלי י״ז:י״ג) מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא תָמוּשׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ. וּפְעָמִים יַחְשֹׁב עַל חַסְדֵי ה׳ כִּי הֵם לְנֶקֶם וְשִׂלֵּם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א׳:כ״ז) וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת ה׳ אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ וְגוֹ׳. עַל כֵּן הִתְרַחֵק מִדֶּרֶךְ הַנִּרְגָּנִים כִּי נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם. כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם. וְלָדוּן לְכַף זְכוּת לַמֵּד לְשׁוֹנְךָ. וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנֶיךָ.

שער ד

א הַשַּׁעַר הָרְבִיעִי – בְּחִלּוּקֵי הַנֶּפֶשׁ

כְּדֶרֶךְ שֶׁיֵּשׁ לַגּוּף חֹלִי וּמַדְוֶה כֵּן יֵשׁ לַנֶּפֶשׁ. וּמַדְוֶה הַנֶּפֶשׁ וְחָלְיָהּ מִדּוֹתֶיהָ הָרָעוֹת וַחֲטָאֶיהָ. וּבְשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה יִרְפָּא הש״י חֹלִי הַנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים מ״א:ה׳) ה׳ חָנֵּנִי רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי חָטָאתִי לָךְ, וְנֶאֱמַר (ישעיהו ו׳:י׳) וָשָׁב וְרָפָא לוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ שֶׁיִּמְצָא פְּעָמִים בְּתַחֲלוּאֵי הַגּוּף שֶׁהַקֶּל הַחֹלִי מֵעָלָיו וְעָלְתָה אֲרוּכַת רוֹב הַמַּדְוֶה. וְעוֹד לֹא יִנָּקֶה הַגּוּף מִמֶּנּוּ זוּלָתִי בְּמִשְׁתֶּה הַמַּשְׁקֶה הַמָּרִים. וְעוֹד שֶׁיִּסְבֹּל הַצַּעַר בְּעִנּוּי נַפְשׁוֹ מִכָּל מַאֲכַל תַּאֲוָה. כֵּן יֵשׁ נֶפֶשׁ חוֹלָה מֵעָוֹן רַב, וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּרְפָּא רֹב הַחֹלִי וְסָר מַרְבִּית חֶלְקֵי הָעֹנֶשׁ אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה וְשָׁב הש״י מֵחֲרוֹן אַפּוֹ. לֹא תִּנָּקֶה הַנֶּפֶשׁ עֲדָנָה מִן הַחֹלִי וְלֹא נִרְצָה עֲוֹנָהּ. עַד אֲשֶׁר יְוַסֵּר הַחוֹטֵא בְּיִסּוּרִים וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב, וְתִקָּרֵאנָה אוֹתוֹ רָעוֹת וְצָרוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ד׳:י״ג-י״ד) גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא, הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר, וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָּל מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי. וְעַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה נִסְלַח רֹב עֲוֹנוֹ וְסָר עִקַּר הָעֹנֶשׁ וְנִמְלַט מִן הַמָּוֶת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ד׳:ט״ו) וַיָּשֶׂם ה׳ לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אֹתוֹ כָּל מֹצְאוֹ. וְנִשְׁאַר עָלָיו עֹנֶשׁ הַגָּלוּת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קִדְמַת עֵדֶן. וְאָמְרוּ זַ״ל כִּי עֹנֶשׁ הַטִּלְטוּל גַּם הוּא הֵקֵל מֵעָלָיו אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה כִּי לִפְנֵי זֶה נִכְפְּלָה עָלָיו גְּזֵרַת הַטִּלְטוּל שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ. הִנֵּה הִזְכִּיר הַטִּלְטוּל בִּכְפֶל הַלָּשׁוֹן. וְאַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה נֶאֱמַר (בראשית ד׳:ט״ז) וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד.

ב וְהָעִנְיָן הַזֶּה הִתְבָּרֵר עוֹד מִמָּה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא ד׳:כ״ז-כ״ח) וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִּשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֹת ה׳ אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הַחַטָּאת תָּבוֹא עַל הַשְּׁגָגָה בְּדָבָר שֶׁחַיָּבִין עַל זְדוֹנוֹ כָּרֵת. וּמִפְּנֵי עָוֹן הַכָּרֵת כִּי רַב הוּא, לֹא תִּשְׁלַם כַּפָּרַת הַחוֹטֵא בּוֹ גַּם הַשְּׁגָגָה עַד שֶׁיָּבִיא חַטָּאת, וְאַף עַל פִּי שֶׁהִתְוַדָּה עַל חֶטְאוֹ. כִּי מִבִּלְתִּי הִוָּדוּי וְהַתְּשׁוּבָה לֹא יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בְּקָרְבַּן הַחַטָּאת שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״א:כ״ז) זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה. וְאַחֲרֵי הִוּדּוּי וְהַקָּרְבָּן יְכֻפַּר עֲוֹנוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ד׳:ל״א) וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ. וְהִתְבּוֹנֵן מִזֶּה אִם הַשּׁוֹגֵג בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה עַד שֶׁיָּבִיא קָרְבָּן מָה עַז עֹנֶשׁ הַמְּזִיד. אָכֵן יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בְּיִסּוּרִין כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ל״ג:י״ט-כ״ו) וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל מִשְׁכָּבוֹ וְגוֹ׳ יֶעְתַּר אֶל אֱלוֹהַּ וַיִּרְצֵהוּ. וְנֶאֱמַר (משלי ג׳:י״ב) כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה׳ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה. וְיֵשׁ עֹצֶה וְתַקָּנָה לַחוֹטֵא בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים לְהָגֵן עָלָיו מִן הַמַּכְאוֹבִים. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר.

ג עוֹד הִתְבָּרֵר הָעִנְיָן הַזֶּה בַּתּוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ט״ז:ל׳) כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם וְגוֹ׳. הִנֵּה כִּי הֲצָרְכָה כַּפָּרַת יוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה כִּי עִקַּר כַּפָּרַת יוֹם הַכִּפּוּרִים עִם הַתְּשׁוּבָה.

ד וְיֵשׁ עָוֹן אֲשֶׁר לֹא תִּנָּקֶה הַנֶּפֶשׁ מִמֶּנּוּ, וּבִלְתִּי טְהוֹרָה הִיא וְאֵינָהּ רְצוּיָה. עַד אֲשֶׁר הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינָהּ וּבֵין הַגּוּף אֲשֶׁר חָטְאָה בּוֹ. כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ חֹלִי שֶׁלֹּא יִנָּקֶה הַגּוּף מִמֶּנּוּ כָּל הַיָּמִים. וְהוּא עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כ״ב:י״ג) וְהִנֵּה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן וְגוֹ׳. כִּי לֹא הָיוּ מַשְׂגִּיחִים עַל דִּבְרֵי

הַנְּבִיאִים וְלֹא חֲרָדִים עֲלֵיהֶם. אֲבָל הָיוּ קוֹבְעִים בְּגִלּוּי וְהַקְהֵל חֲבֵרִים מִינֵי שִׂמְחָה. וְנֶאֱמַר עַל זֶה (ישעיה כ״ב:י״ד) אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן. וְנֶאֱמַר (ד״ה ב ל״ו:ט״ז) וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת ה׳ בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מַרְפֵּא.

ה וְגַם לַחֹלִי הַזֶּה אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ מַרְפֵּא עַל דֶּרֶךְ שְׁאָר הָעַוֹנוֹת. יִמְצָא לוֹ מַרְפֵּא אִם יַעֲזְרֵהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְקַדֵּשׁ תּוֹרָתוֹ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם. וּלְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרַת הַשֵּׁם וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ. וְסָר עֲוֹנוֹ בְּרוֹב גֹּדֶל כִּשָּׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּא בְּהֵפֶךְ מִן הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נוֹאַל וַאֲשֶׁר חָטָא בּוֹ. כְּמַאֲמַר הָרוֹפְאִים עַל חֹלִי הַגּוּף כִּי יֵרֵפֵא בְּהֶפְכּוֹ וְתַעֲלֶה אֲרוּכָתוֹ בִּתְמוּרָתוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט״ז:ו׳) בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְאַרְנוּהוּ בַּשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן מִן הַתְּשׁוּבָה. וְעִנְיַן אֱמֶת שֶׁהַזְכִּיר בֵּאוּרוֹ שֶׁיָּכִין הַחוֹטֵא לִבּוֹ לְחַזֵּק יְדֵי הָאֱמֶת. וְלַעֲזֹר לְמְבַקְּשֵׁי אֱמוּנָה וּלְהָסִיר הַשֶּׁקֶר וְהָעָוֶל. כִּי הוֹדָעַת הָאֱמֶת וַהֲשִׁיבוֹ לְבַצְּרוֹן כְּבוֹד אֱלֹקִים, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כ״ב:ט״ז) דָּן דִּין עֲנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב הֲלוֹא הִיא הַדַּעַת אֹתִי. וְנֶאֱמַר עַל רוֹדְפֵי הַשֶּׁקֶר (ירמיה ט׳:ה׳) בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַּעַת אוֹתִי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן הוֹרְדוֹס שֶׁהָרַג אֶת הַחֲכָמִים וְשָׁאַל עֵצָה לְבָבָא בֶּן בּוּטָא אִם יוּכַל לִרְפּוֹא לוֹ וְלִגְהוֹת מִמֶּנּוּ מָזוֹר. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה כִּבִּיתָ נֵרוֹ שֶׁל עוֹלָם, לְךָ וַעֲסֹק בְּאוֹרוֹ שֶׁל עוֹלָם וְהִשְׁתַּדֵּל בְּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

ו וְעַתָּה נְבָאֵר עִנְיַן חִלּוּקֵי הַכַּפָּרָה בַּאֲר הֵיטֵב. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו.) שָׁאַל רַבִּי מַתְיָא בֶּן חָרָשׁ אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה בְּרוֹמִי, שָׁמַעְתָּ אַרְבָּעָה חִלּוּקֵי כַּפָּרָה שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ. אָמַר לוֹ שְׁלֹשָׁה הֵן וּתְשׁוּבָה עִם כָּל אַחַת וְאַחַת. עָבַר אָדָם עַל מִצְוַת עֲשֵׂה וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה – אֵינוֹ זָז מִשָּׁם עַד שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ מִיָּד. שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג׳:כ״ב) שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּא מְשׁוּבוֹתֵיכֶם. עָבַר עַל לֹא תַעֲשֶׂה וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה – תְּשׁוּבָה תּוֹלָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ט״ז:ל׳) כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ. עָבַר עַל כָּרֵתוֹת וְעַל מִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה – תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים פ״ט:ל״ג) וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם. אֲבָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ [עון] חִלּוּל הַשֵּׁם אֵין כֹּחַ בַּתְּשׁוּבָה לְתָלוֹת, וְלֹא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, וְלֹא בְּיִסּוּרִים לְמָרֵק, אֶלָּא כֻּלָּן תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת. שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כ״ב:י״ד) אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה – עוֹלָה מְכַפֶּרֶת עַל מִי שֶׁעָבַר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה. כִּי אָמְנָם נִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בַּתְּשׁוּבָה, אַךְ הָעוֹלָה תּוֹסִיף עַל כַּפָּרָתוֹ וְיוֹסִיף לְהִתְרַצּוֹת בָּהּ אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

ז עוֹד אָמְרוּ עוֹלָה מְכַפֶּרֶת עַל הָעוֹלָה עַל רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם מֵהִרְהוּרֵי הַלֵּב וּמַחְשֶׁבֶת הָעֲבֵרוֹת. וְכֵן כָּתוּב (איוב א׳:ה׳) וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם, כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם.

ח וְעַתָּה כִּי אֵין לָנוּ קָרְבָּנוֹת בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ. אִם חֵטְא אָדָם בְּהִרְהוּרֵי הַלֵּב אוֹ שֶׁעָבַר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה יִקְרָא פָּרָשַׁת הָעוֹלָה אֲשֶׁר בְּתוֹחֲלַת סֵדֶר וַיִּקְרָא וּבְתוֹחֲלַת סֵדֶר צַו אֶת אַהֲרֹן. כִּי מִקְרָא פָּרָשַׁת הַקָּרְבָּן יִהְיֶה לָנוּ בִּמְקוֹם הַקָּרֵבַת הַקָּרְבָּן בֵּין שֶׁנִּקְרָא בְּכָתֵב בֵּין שֶׁנִּקְרָא בְּעַל פֶּה. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הָעוֹסֵק בְּפָרָשַׁת עוֹלָה כְּאִלּוּ הִקְרִיב עוֹלָה. בְּפָרָשַׁת חַטָּאת כְּאִלּוּ הִקְרִיב חַטָּאת. בְּפָרָשַׁת אָשָׁם כְּאִלּוּ הִקְרִיב אָשָׁם. וְאִם עָבַר אָדָם עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה. יִדְאַג לַעֲוֹנוֹ וְיִכְסוֹף וְיִחַכֶּה לְהַגִּיעַ לְיוֹם הַכִּפּוּרִים לְמַעַן יִתְרַצֶּה אֵל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. כִּי רְצוֹנוֹ חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף וְחַיֵּי כָּל נוֹצָר כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל׳:ו׳) חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ. וְעַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַקּוֹבֵעַ סְעוּדָה לְמָחָר בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּאִלּוּ נִצְטַוָּה לְהִתְעַנּוֹת תְּשִׁעִי וַעֲשִׂירִי וְהִתְעַנָּה בָּהֶם. כִּי הֶרְאָה שִׂמְחָתוֹ בְּהִגִּיעַ זְמַן כַּפָּרָתוֹ. וְתִהְיֶה לוֹ לְעֵדָה. עַל דַּאֲגָתוֹ לְאַשְׁמָתוֹ. וְיִגּוֹנוֹתָיו לַעֲוֹנוֹתָיו.

ט וְהַשֵּׁנִית – כִּי בִּשְׂאָר יָמִים טוֹבִים אֲנַחְנוּ קוֹבְעִים סְעוּדָה לְשִׂמְחַת הַמִּצְוָה. כִּי יִגְדַּל וְיִשְׁגֶּה מְאוֹד שִׂכַּר הַשִּׂמְחָה עַל הַמִּצְוֹת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ד״ה א כ״ט:י״ז) וְעַתָּה עַמְּךָ הַנִּמְצְאוּ פֹּה רָאִיתִי בְשִׂמְחָה לְהִתְנַדֵּב לָךְ. וְנֶאֱמַר (דברים כ״ח:מ״ז) תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב. וּמִפְּנֵי שֶׁהַצּוֹם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, נִתְחַיַּבְנוּ לְקַבֵּעַ הַסְּעוּדָה עַל שִׂמְחַת הַמִּצְוָה בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים.

י וְהַשְּׁלִישִׁית – לְמַעַן נְחַזֵּק לְהַרְבּוֹת בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְלָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשֵׁנוּ עַל הַתְּשׁוּבָה וְעִקָּרֶיהָ.

יא וְאִם עָבַר אָדָם עַל כָּרֵתוֹת וְעַל מִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה. אַחֲרֵי כִּי לֹא נִרְצָה הֶעָוֹן בְּלִי יִסּוּרִין, כִּי הַתְּשׁוּבָה תּוֹלָה וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. יָכִין לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת הַמְּגִנּוֹת מִן הַיִּסּוּרִין. כְּמוֹ מִצְוַת הַצְּדָקָה כִּי הִיא מַצֶּלֶת גַּם מִן הַמָּוֶת שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י׳:ב׳) וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ מָמוֹן לַעֲשׂוֹת צְדָקָה. יְדַבֵּר טוֹב עַל הֶעָנִי וְיִהְיֶה לוֹ לְפֶה לְבַקֵּשׁ מֵאֲחֵרִים לְהֵיטִיב עִמּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה גָּדוֹל הַמְעַשֶּׂה יוֹתֵר מִן הָעוֹשֶׂה. וְכֵן יַעֲסֹק בְּמִצְוַת גְּמִילוּת חֲסָדִים לַעֲזֹר אֶת חֲבֵרָיו בַּעֲצָתוֹ וְהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה גָּדוֹל גְּמִילוּת חֲסָדִים מִן הַצְּדָקָה. שֶׁהַצְּדָקָה בְּמָמוֹנוֹ וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין בְּגוּפוֹ וּבֵין בְּמָמוֹנוֹ. וְהַצְּדָקָה לָעֲנִיִּים בִּלְבַד וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין לָעֲנִיִּים וּבֵין לָעֲשִׁירִים. וְכֵן יְדַבֵּר עַל לֵב הֶעָנִי וְיכַבְּדֵהוּ וְינַחֲמֵהוּ מִצָּרָתוֹ כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נ״ח:י׳) וְתַפֵּק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל כִּי הַמְפַיְּסוֹ בִּדְבָרִים גָּדוֹל מִן הַנּוֹתֵן צְדָקָה. וְכֵן יַעֲסֹק בְּמִצְוַת בִּקּוּר חוֹלִים וּקְבוּרַת מֵתִים וְתַנְחוּמֵי אֲבֵלִים וּלְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה. כִּי כָּל אֵלֶּה מִדַּרְכֵי הַחֶסֶד. וּכְנֶגֶד כֻּלָּן מִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְכָל הַמּוֹעֲצוֹת שֶׁזְּכַרְנוּ בִּכְלַל מָה שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט״ז:ו׳) בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן. כִּי קִנְיַן הַתּוֹרָה נִקְרָא קִנְיַן הָאֱמֶת. כְּמוֹ שֶׁאָמַר (משלי כ״ג:כ״ג) אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר. וְנֶאֱמַר (תהילים

קי״ט:קמ״ב) וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ (משלי ג׳:י״ח) עָבַר אָדָם עַל כָּרֻתוֹת אוֹ מִיתוֹת ב״ד. אִם הָיָה רָגִיל לִקְרֹא פָּרָק אֶחָד בַּיּוֹם יִקְרָא שְׁנֵי פְּרָקִים, אִם הָיָה רָגִיל לִקְרֹא פָּרָשָׁה אַחַת יִקְרָא שְׁתֵּי פָּרָשִׁיוֹת. וּמִשֶּׁנֵּי פָּנִים תָּגֵן עָלָיו הַתּוֹרָה מִן הַיְסוּרִין. הָאַחַת כִּי אָמְרוּ חֲזַ״ל תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם. וְהַשֵּׁנִית כִּי יָשִׁיב עָמָלוֹ בַּתּוֹרָה וְטָרְחוֹ בָּהּ וַאֲשֶׁר תִּדַּד שָׁנָתוֹ מֵעֵינָיו יַעֲלֶה בִּמְקוֹם יְסוּרִין. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַגּוּפִים לְעָמָל יֻלָּדוּ אַשְׁרֵי מִי שֶׁהַיְגִיעָה שֶׁלּוֹ בַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ לָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ תּוּשִׁיָּה שֶׁמַּתֶּשֶׁת כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם.

יב וְכֵן יָשִׂים בְּמְקוֹם יְסוּרִים צוֹמוֹת וְתַעֲנִיּוֹת וְהוֹרָדַת דְּמָעוֹת וּמְנִיעַת נַפְשׁוֹ מִן הַתַּעֲנוּגִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״ט:כ״ד) בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן. וְנֶאֱמַר (יואל ב׳:י״ב) שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבְבֶכִי וּבְמִסְפֵּד. וְיֵאָנַח תָּמִיד בְּמְרִירוּת לִבּוֹ כְּמוֹ שֶׁזָּכַרְנוּ בַּשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן מִן הַתְּשׁוּבָה. וְיָשִׂים רִבּוּי הַמְּרִירוּת בְּמְקוֹם הַיְסוּרִין. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ח:י״ד) רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יְשָׂאֶנָּה. פֵּרוּשׁ — כַּאֲשֶׁר יֶחֱלֶה הַגּוּף הַנֶּפֶשׁ תִּסְבֹּל חָלְיוֹ. מִלְּשׁוֹן (מלאכי ג׳:ב׳) וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ. כְּלוֹמַר תַּעֲזֹר לַגּוּף וְתִסְעָדֵהוּ כַּאֲשֶׁר תְּדַבֵּר עַל לִבּוֹ וְתְנַחֲמֵהוּ לְקַבֵּל וְלִסְבֹּל. אֲבָל כַּאֲשֶׁר הַנֶּפֶשׁ חוֹלָה וּנְכֵאָה מִן הַיָּגוֹן וְהַדְּאָגָה. מִי יְנַחֵם הַנֶּפֶשׁ וּמִי יִסְבֹּל וְיִסְעֹד אוֹתָהּ. הִנֵּה כִּי הַדְּאָגָה וּמְרִירוּת הַלֵּב יִכְבְּדוּ מֵחֳלִי הַגּוּף. כִּי הַנֶּפֶשׁ סוֹעֶדֶת הַגּוּף בְּחָלְיוֹ. אֲבָל כְּשֶׁהַנֶּפֶשׁ חוֹלָה וּנְכֵאָה מִיָּגוֹנָהּ לֹא יִסְעָדֶנָּהּ הַגּוּף. וְאִם תִּמְצָא אֶת הַחוֹטֵא תְּלָאָה, וְתִקָּרֶה עָלָיו צָרָה, וַיַּצְדִּיק עָלָיו אֶת הַדִּין וְיִקַּבֵּל הַמּוֹכֵר בְּאַהֲבָה, יִהְיֶה זֶה לוֹ לְמָגֵן מִן הַיְסוּרִין הָרַבִּים הָרְאוּיִין לָבוֹא עָלָיו. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ט״ז) כִּי חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר. פֵּרוּשׁ — כַּאֲשֶׁר צַעַר הָאָדָם יוֹדֶה אוֹתְךָ כְּלוֹמַר שֶׁיּוֹדֶה אוֹתְךָ הָאָדָם בְּעֵת צַעֲרוֹ. מִלְּשׁוֹן (איוב ו׳:ב׳) לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׁי שֶׁעָנְיִנוּ הַצַּעַר. שְׁאֵרִית חֵמֹת. שֶׁהָיוּ מְפֻתָּחוֹת לָבוֹא עַל הָאָדָם. כְּעִנְיַן (מלכים א כ׳:י״א) אַל יִתְהַלֵּל חֹגֵר כְּמַפַּתֵּחַ. תַּחְגֹּר וּתְעַכֵּב אוֹתָם וְאַל תְּבִיאֵם עָלָיו. וְזֶה הַדֶּרֶךְ מָשָׁל לְמְפַתֵּחַ הַחֶרֶב וּמֵשִׁיב אוֹתָהּ אֶל נִדְנָהּ. וְנֶאֱמַר (ישעיה י״ב:א׳) אוֹדְךָ ה׳ כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשָׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי. פֵּרוּשׁ — אוֹדְךָ עַל מוּסָרְךָ וְקַבָּלָתִי בְּאַהֲבָה, וּבַעֲבוּר זֶה שֶׁאוֹדְךָ עַל שֶׁאָנַפְתָּ בִּי, יָשָׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי. וְכֵן בְּעִנְיַן הַהוֹדָאָה עַל הַטּוֹבָה נֶאֱמַר (תהילים נ״ב:י״א) אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִּי טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ. פֵּרוּשׁוֹ — אוֹדְךָ עַל הַטּוֹבָה שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּדִי. וּבַעֲבוּר זֶה אֲקַוֶּה לְהַתְמָדַת טוֹבָתְךָ. וְנֶאֱמַר (תהילים קט״ז:י״ג) כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא (תהילים קט״ז:ג-ד) צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן מָה שֶׁכָּתוּב (תהילים ג׳:א׳) מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ, (משלי כ״א:ט״ו) שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט. מִדָּתָן שֶׁל צַדִּיקִים פּוֹרְעִים חוֹבָן וּמְזַמְּרִין לְהקב״ה. מָשָׁל לְבַעַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה לוֹ אָרִיס וְהָיָה אוֹתוֹ אָרִיס חַיָּב לוֹ. עָשָׂה אוֹתוֹ אָרִיס אֶת הַגֹּרֶן וּצְבָרָהּ וַעֲשָׂאָהּ כְּרִי. נָטַל בַּעַל הַבַּיִת אֶת הַכְּרִי וְנִכְנַס הָאָרִיס רֵיקָן לְבֵיתוֹ וְהָיָה שָׂמֵחַ שֶׁהָיָה נִכְנָס רֵיקָן. אָמְרוּ לוֹ יָצָאת מִגָּרְנְךָ וְיָרַדְתָּ עַל רֹאשְׁךָ וְאַתָּה שָׂמֵחַ, אָמַר לָהֶם אַף עַל פִּי כֵן הַשָּׁטָר מְמֹרָק. פָּרַעְתִּי אֶת חוֹבִי.

יג וְחַיָּב הָאָדָם לְהִתְבּוֹנֵן וְלָדַעַת. כִּי אֵין הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאַתְהוּ וְהַיְסוּרִין הַבָּאִין עָלָיו. לְפִי גֹּדֶל עֲוֹנוֹ וְרֹב חַטָּאָיו. אַךְ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְיַסְּרוֹ דֶּרֶךְ מוּסַר הָאָב אֶת בְּנוֹ בְּחָמְלַת ה׳ עָלָיו. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח׳:ה׳) וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִיַּסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לִבְּךָ יוֹדֵעַ מַעֲשִׂים שֶׁעָשִׂיתָ וְיִסּוּרִים שֶׁהֵבֵאתִי עָלֶיךָ, כִּי לֹא לְפִי מַעֲשֶׂיךָ יִסַּרְתִּיךָ. וְנֶאֱמַר (איוב י״א:ו׳) וְדַע כִּי יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֹנֶךָ. וְנֶאֱמַר (עזרא ט׳:י״ג) כִּי אַתָּה אֱלֹהֵינוּ חָשַׂכְתָּ לְמַטָּה מֵעֲוֹנֵנוּ. וְכַאֲשֶׁר יָבוֹא הַמּוּסָר עַל אוֹיְבֵי ה׳ יִתְבָּרַךְ. בַּעֲוֹן אֶחָד הֵם נִסְפִּים. כִּי תָּבוֹא עֲלֵיהֶם הַפֻּרְעָנוּת בְּבַת אַחַת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ל״ד:כ״ב). תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה. וּשְׂאָר עֲוֹנָתָם נִשְׁאָרִים עַל נַפְשָׁם. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ל״ב:כ״ז). וַתְּהִי עֲוֹנֹתָם עַל עַצְמוֹתָם. אֲבָל בְּבוֹא הַמּוּסָר עַל הַצַּדִּיקִים. מְעַט מְעַט יָבוֹא עֲלֵיהֶם עַד תֹּם עֲוֹנָתָם. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ג׳:ב׳). רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהִלְוָה לִשְׁנֵי בְּנֵי אָדָם. אֶחָד אוֹהֲבוֹ וְאֶחָד שׂוֹנְאוֹ, אוֹהֲבוֹ נִפְרָע מִמְּנוּ מְעַט מְעַט. שׂוֹנְאוֹ נִפְרָע מִמֶּנּוּ בְּבַת אַחַת. וְנֶאֱמַר (משלי כ״ד:ט״ז). כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה. פֵּרוּשׁוֹ — בְּרָעָה אַחַת יִכָּשְׁלוּ וְיִתַּמּוּ. וְנֶאֱמַר (ירמיהו י׳:כ״ד). יַסְּרֵנִי ה׳ אַךְ בְּמִשְׁפָּט. אַל בְּאַפְּךָ פֶּן תַּמְעִטֵנִי. פֵּרוּשׁ אַךְ בַּמִּשְׁפָּט — בְּמִדַּת רַחֲמֶיךָ וְחֹק חַסָּדֶיךָ. מִלְּשׁוֹן (במדבר כ״ט:י״ח) בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט, כַּחֹק. (תהילים קי״ב:ה׳) יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט — בַּמִּדָּה. וּמָשָׁלוּ עוֹד מָשָׁל בָּעִנְיָן הַזֶּה וְאָמְרוּ מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהַכּוֹת מַכָּה אֶת בְּנוֹ עַל עֵינָיו וְעַל פָּנָיו. אֲבָל מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לְהַכּוֹת מַכָּה אֶת בְּנוֹ בְּעִנְיָן שֶׁלֹּא יַזִּיק לוֹ. וְכֵן כָּתוּב (תהילים קי״ח:י״ח) יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי. וְנֶאֱמַר (איוב ב׳:ו׳). אַךְ אֶת נַפְשׁוֹ שְׁמֹר. וְלֹא יָבוֹאוּ עַל הָרְשָׁעִים זוּלָתִי יִסּוּרֵי נָקָם. אֲבָל יִסּוּרֵי הַבְּחִינָה לֹא יָבוֹאוּ זוּלָתִי עַל הַצַּדִּיקִים. שֶׁהֵם מְקַבְּלִים אוֹתָם בְּאַהֲבָה וּמוֹסִיפִים תִּקּוּן בְּמַעֲשֵׂיהֶם. וְהַיְסוּרִין לְטוֹבָתָם וְתוֹעֲלָתָם וְגֹדֶל שְׂכָרָם. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים י״א:ה׳). ה׳ צַדִּיק יִבְחָן. וּמָשָׁלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מָשָׁל בָּזֶה וְאָמְרוּ. בִּזְמַן שֶׁיּוֹדֵעַ בַּעַל הַפִּשְׁתָּן כִּי הַפִּשְׁתָּן חָזָק. מַכֶּה עָלָיו הַרְבֵּה לַעֲשׁוֹתוֹ רַךְ וָטוֹב.

יד וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ חוֹזְרִים לְעִנְיַן דְּבָרֵינוּ בְּסֵדֶר הַפָּרוֹת וְנֹאמַר. כִּי כַּאֲשֶׁר יַעֲבֹר אָדָם עַל כָּרֻתוֹת וְעַל מִיתוֹת בֵּית דִּין בְּשׁוֹגֵג. חַיָּב לְהִתְוַדּוֹת וּלְבַקֵּשׁ תַּחֲנוּנִים עַל הַסְּלִיחָה. וּלְהֶאָנַח בְּמְרִירוּת לֵב וְלִדְאֹג וּלְפַחֵד. כִּי אֵלֶּה מֵעִקְרֵי הַכַּפָּרוֹת. וְיַעֲסֹק תָּמִיד בְּפָרָשַׁת חַטָּאת. וְיֵחָשֵׁב לוֹ כְּאִלּוּ הִקְרִיב חַטָּאת. רְצוֹנוֹ לוֹמַר. כִּי יוֹעִיל הַרְבֵּה בַּדָּבָר וְיִתְכַּפֵּר לוֹ מֵעֵין כַּפָּרַת הַחַטָּאת.

טו וְדַע כִּי הַשּׂוֹגֵג עָנוּשׁ יֵעָנֵשׁ. כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְבָאֵר. אַף כִּי הַפּוֹשֵׁעַ. רוֹצֶה לוֹמַר. מִי שֶׁשָּׁגַג לְדָבָר שֶׁהֻרָּךְ בְּנֵי אָדָם לְהִזָּהֵר מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ לוֹ לִדְאֹג וּלְפַחֵד מֵהֶם וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֵרוּשׁ מַה שֶּׁכָּתוּב (תהילים מ״ח:ג׳). יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ הַר צִיּוֹן יַרְכְתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב. כַּאֲשֶׁר הָיָה אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה בְּשׁוֹגֵג. הָיָה לִבּוֹ דּוֹאֵג עָלָיו וְחָרַד וּמְפַחֵד לְחַטְאוֹ. עַד שֶׁהָיָה עוֹלֶה לִירוּשָׁלַיִם וְהָיָה מַקְרִיב קָרְבַּן הַחַטָּאת. וְהָיָה אַף שָׂמֵחַ. עַל זֶה נֶאֱמַר. יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ. וּמָה שֶּׁאָמַר. יַרְכְתֵי צָפוֹן. עַל הַמִּזְבֵּחַ דִּבֵּר. כִּי יַרְכְתֵי צָפוֹן הָיָה מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ. כִּי הַחַטָּאת הָיְתָה נִשְׁחֶטֶת עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפְנָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בִּזְמַן שֶׁאָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּלִבּוֹ תָּמִיד עַל עִנְיַן חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא. וְחָרַד וּמְפַחֵד עָלֶיהָ, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹחֵל לוֹ. וּבִזְמַן שֶׁמַּעֲבִיר עֲבֵרָה מִנֶּגֶד עֵינָיו וְהִיא קְטַנָּה וְקַלָּה לְנֶגֶד עֵינָיו. דּוֹמֶה עִנְיָנוֹ לְמִי שֶׁנִּשְׁכּוֹ עַקְרָב וְהוּא בָּז לַנְּשִׁיכָה. וְדוֹחֵק רַגְלוֹ עַל הָאָרֶץ לְהַעֲבִיר הָאֶרֶס. וְרוֹאֶיו יֹאמְרוּ לוֹ. הֲלוֹא יָדַעְתָּ כִּי תַּעֲלֶה מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקָדֶךָ.

טז עַתָּה נְדַבֵּר עַל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם. שֶׁלֹּא יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בְּיִסּוּרִין. וְהִנֵּה הִקְדַּמְנוּ כִּי יֵשׁ לוֹ רְפוּאוֹת תְּעָלָה אִם יְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ תָּמִיד. עוֹד תִּמְצָא לוֹ כַּפָּרָה בְּהֶגְיוֹנוֹ תָּמִיד בַּתּוֹרָה וְיִגְיעָתוֹ בָּהּ. כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ראש השנה ב׳:ה׳) אִם יִתְכַּפֵּר עֲוֹן בֵּית עֵלִי בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה – בְּזֶבַח וּמִנְחָה אֵין מִתְכַּפֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה עָוֹן בֵּית עֵלִי בְּחִלּוּל מִצְוֹת קָדָשִׁים. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ג׳:י״ג) בַּעֲוֹן אֲשֶׁר יָדַע כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו. וְהִנֵּה כִּי הַתּוֹרָה רְפוּאָה לְכָל מַכָּה נַחְלָה מְאֹד. עַל כֵּן כָּתוּב (משלי ט״ו:ד׳) מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים.

יז וְעַל זֶה שֶׁאָמְרוּ ז״ל כִּי עַל כָּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. יֵשׁ שְׁאֵלָה. וַהֲלֹא כָּתוּב (ויקרא ט״ז:ל׳). מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ. וְהַתְּשׁוּבָה בָּזֶה. כִּי מָה שֶּׁנֶּאֱמַר. לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ. מִצְוַת עֲשֵׂה עַל הַתְּשׁוּבָה. שֶׁנִּתְפַּשֵּׁט דְּרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה אֶל ה׳ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּתְחַיַּבְנוּ עַל זֶה בְּכָל עֵת. הַחִיּוּב נוֹסָף בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְהַטָּהֳרָה אֲשֶׁר בְּיָדֵינוּ הִיא הַתְּשׁוּבָה וְתִקּוּן הַמַּעֲשִׂים. אֲבָל מָה שֶּׁכָּתוּב (שם) כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם שֶׁהוּא אָמוּר עַל הַטָּהֳרָה שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְטַהֵר אוֹתָנוּ מִן הֶעָוֹן וּמְכַפֵּר עָלֵינוּ כַּפָּרָה שְׁלֵמָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים בְּלֹא יִסּוּרִים. זֶה נֶאֱמַר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. אֲבָל עַל כָּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין.

יח וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ. לָכֵן מִי שֶׁגָּזַל אֶת חֲבֵרוֹ. יָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה וְאַחֲרֵי כֵן יִתְוַדֶּה. וְאִם הִתְוַדָּה תְּחִלָּה. לֹא עָלָה לוֹ הַוִּדּוּי. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן הַגּוֹזֵל וְהַנִּשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר. שֶׁהוּא חַיָּב לְשַׁלֵּם קֶרֶן וְחֹמֶשׁ וּלְהָבִיא אָשָׁם. שֶׁהַמֵּבִיא גְּזֵלוֹ עַד שֶׁלֹּא הֵבִיא אֲשָׁמוֹ – יָצָא. אֲשָׁמוֹ עַד שֶׁלֹּא הֵבִיא גְּזֵלוֹ – לֹא יָצָא. שֶׁנֶּאֱמַר בְּעִנְיַן גֶּזֶל הַגֵּר שֶׁאֵין לוֹ יוֹרְשִׁין וְנוֹתֵן הַתַּשְׁלוּמִין לַכֹּהֵן (במדבר ה׳:ח׳) הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַה׳ לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר בּוֹ עָלָיו. פֵּרוּשׁוֹ – הָאָשָׁם הַנִּזְכָּר בַּמִּקְרָא הַזֶּה הוּא עַל הַתַּשְׁלוּמִין. מִלְּשׁוֹן (במדבר ה׳:ז׳) וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ. וְהוּא מֵבִיא הַתַּשְׁלוּמִין מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר בּוֹ עָלָיו אַחֲרֵי כֵן.

יט וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אִם הִקְנִיט אָדָם אֶת חֲבֵרוֹ בִּדְבָרִים צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם דִּבֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע. כִּי זֶה מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת. וְאִם לֹא מָחַל לוֹ חֲבֵרוֹ. חַיָּב לָבוֹא לְפָנָיו עִם חֲבוּרַת שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם. וְאִם לֹא מָחַל לוֹ. יָבוֹא לְפָנָיו שֵׁנִית עִם חֲבוּרָה אַחֶרֶת. וְכֵן יַעֲשֶׂה פַּעַם שְׁלִישִׁית. וְאָמַר אֱלִיהוּא (איוב ל״ג:כ״ז-כ״ח) יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא שָׁוָה לִי. פָּדָה – הָאִישׁ הַיָּשָׁר הֶעֱוֵיתִי. מִלְּשׁוֹן (איוב א׳:א׳) תָּם וְיָשָׁר. כִּי לֹא הָיִיתִי רוֹאֶה זְכוּת לְאִישׁ הַיָּשָׁר. אֲבָל שַׁמְתִּיו נַעֲוָה וְנֶעְקָשׁ. וְלֹא הָיָה שָׁוֶה וְיָשָׁר אֵצְלִי. וְלֹא שָׁוָה לִי. מִלְּשׁוֹן. הֲלוֹא אִם שְׁוֵה פָּנֶיהָ (ישעיהו כ״ח:כ״ה). אֶל עֵמֶק שָׁוֶה (בראשית י״ד:י״ז) עִנְיַן יִשּׁוּר וְהַשָּׁוְאָה. וּלְפִי שֶׁבִּזָּה אֶת הַיְּשָׁרִים לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם. צָרִיךְ לְהַכָּנַע לָהֶם וּלְהִתְוַדּוֹת לִפְנֵי רַבִּים. עַל כֵּן אָמַר. יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים. וְעַל כֵּן דִּבֵּר אֱלִיהוּא עַל הַחֵטְא הַזֶּה בִּפְרָט. כִּי הוּא מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת וְהַמַּפְסִידוֹת אֶת הַנֶּפֶשׁ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל הַמְבַזֶּה תַּלְמִיד חָכָם אֵין לוֹ רְפוּאָה לְמַכָּתוֹ. מִפְּנֵי שֶׁחִלֵּל אֶת הַתּוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר (ד״ה ב ל״ו:ט״ז) וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳ לְאֵין מַרְפֵּא.

כ וּמָה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ חִלּוּל הַשֵּׁם. תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים וְיִסּוּרִין תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת. לְפִי שֶׁהַמִּיתָה מְמָרֶקֶת כָּל חֵטְא אֲשֶׁר הַתְּשׁוּבָה מוֹעִילָה. וְאִם נֶהֱרַג וְהִתְוַדָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ מֵעֵת שֶׁנָּפְלוּ עָלָיו אֵימוֹת מָוֶת יֵשׁ לוֹ כַּפָּרָה. וְנִחְשָׁב כְּהַהוֹרֵג כְּשׁוֹפֵךְ דָּם נָקִי וְחָסִיד. שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ע״ט:ב׳). בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ אָרֶץ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי זֶה נֶאֱמַר גַּם עַל הָרְשָׁעִים שֶׁבָּהֶם. שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (ירמיה ה׳:ח׳). סוּסִים מְיֻזָּנִים מַשְׁכִּים הָיוּ. כִּי נֶחְשְׁבוּ כַּחֲסִידִים. לְפִי שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהֶם הַדִּין. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ כֵּינָן שֶׁלָּקָה חֲרֵי הוּא כְּאָחִיךָ.

כא וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עֲבֵרוֹת שֶׁהִתְוַדָּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים זֶה. חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר. שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים נ״א:ה׳) וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר. אֵינוֹ חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר. וּבַמִּדְרָשִׁים הִזְהִירוּ מְאֹד שֶׁלֹּא יַחֲזֹר וְיִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר. וְהִזְהִירוּ עַל זֶה מִשְּׁנֵי פָּנִים. הָאֶחָד – כִּי הוּא מַרְאֶה עַצְמוֹ מִקְּטַנֵּי הַבִּטָּחוֹן וּכְאִלּוּ אֵינֶנּוּ בּוֹטֵחַ עַל גְּדֻלַּת סְלִיחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. שֶׁהוּא נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע. וְהִזְכִּירוּ עַל זֶה (תהילים ל״א:י״ט) תֶּאֱלַמְנָה שִׂפְתֵי שֶׁקֶר וְגוֹ׳. וְהַשֵּׁנִי – כִּי אִם אֵינוֹ מַזְכִּיר זוֹלָתִי הָעֲוֹנוֹת הַקּוֹדְמִים. יַדְמֶה כִּי אֵין דַּאֲגָתוֹ זוֹלָתִי עַל

הָרִאשׁוֹנוֹת וְכִי לֹא חָטָא מֵאַחֲרֵי כֵּן. וְאִם כֵּן יַדְמֶה אֵינֶנּוּ חוֹפֵשׂ וְחוֹקֵר דְּרָכָיו. וְזֶה חֶלְיָ רָע הוּא. כִּי הַמַּשְׁגִּיחִים עַל נַפְשָׁם רוֹאִים בָּהּ תָּמִיד דִּבְרֵי עֲוֹנוֹת אוֹ בְּמִדּוֹתֶיהָ. וּבַאֲשֶׁר מְקֻצֶּרֶת מֵהַשָּׂגַת מַדְרֵגוֹת הַיִּרְאָה. אוֹ בַּאֲשֶׁר מְקֻצֶּרֶת מִן הָעֲבוֹדָה וּמֵעֵסֶק בַּתּוֹרָה. כִּי הָעֲנָשִׁים גְּדוֹלִים עַל אֵלֶּה. גַּם כִּי פְּשִׁיעוֹת הַלָּשׁוֹן מְצוּיוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שִׁלְשָׁה דְּבָרִים אֵין אָדָם נִצָּל מֵהֶן בְּכָל יוֹם. הִרְהוּר עֲבֵרָה. וַאֲבַק לָשׁוֹן הָרַע. וְשֶׁאֵינָם מְכַוְּנִים לִבָּם בִּתְפִלָּתָם פְּעָמִים רַבּוֹת. וְהַשְּׁלִישִׁית – כִּי יַדְמֶה שֶׁהוּא מִתְפָּאֵר בְּהִתְוַדּוֹתוֹ עַל הָרִאשׁוֹנוֹת לְבַדָּם כִּי לֹא חָטָא אַחֲרֵי כֵן. וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשִׁים בִּשְׁבִיל שֶׁאֵין לְךָ מִן הֶחָדָשׁ אַתָּה מִתְוַדֶּה עַל הָרִאשׁוֹנוֹת. וּמָה שֶּׁכָּתוּב וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד. פֵּרְשׁוּ בַּמִּדְרָשׁ. שֶׁיִּהוּ נֶגֶד עֵינָיו וְנִזְכָּרִים בְּלִבּוֹ. אֲבָל לֹא יַזְכִּירֵם בְּפִיו. עוֹד פֵּרְשׁוּ בּוֹ בְּתַלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי שֶׁלֹּא יְהוּ בְּעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ לֹא עֲשִׂיתָם. אֶלָּא כְּאִלּוּ עֲשִׂיתָם וְנִמְחֲלוּ. וּכְבָר זָכַרְנוּ זֶה בְּשַׁעֲרֵי עִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְאָמְנָם יֵשׁ לוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים כָּל יְמֵי חַיָּיו עַל סְלִיחַת עֲוֹנוֹתָיו הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. וְלִהְיוֹת יָרֵא וּמְפַחֵד אוּלַי לֹא הִשְׁלִים חֹק עִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְהַשֵּׁנִית – כִּי הָעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם כָּרֶת. יִסּוּרִין מְמָרְקִין אוֹתָן. כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ. גַּם דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. אָמַר (תהילים כ״ה:ז׳) חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכֹּר. אַךְ לֹא יַזְכִּיר הַקּוֹדְמוֹת בִּפְרָט. אַחֲרֵי אֲשֶׁר שָׁב מֵהֶן וְהִתְוַדָּה עֲלֵיהֶם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. שֶׁכְּבָר קִיֵּם מִצְוַת וִדּוּי בָּהֶם. וְיֵשׁ לוֹ לְבַטֵּחַ שֶׁכְּבָר נִתְקַבֵּל וִדּוּיוֹ בְּמָה שֶׁהַוִּדּוּי רָאוּי לְכַפֵּר. אָכֵן כָּל הַיָּמִים יִתְפַּלֵּל עַל סְלִיחַת עֲוֹנוֹתָיו. כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ. וְאֵין מֵחוֹבַת הַתְּפִלָּה לְפָרֵט חֲטָאָיו. רַק מֵחוֹבַת הַוִּדּוּי. וְעוֹד מִטַּעַם אַחֵר צָרִיךְ לְהִתְפַּלֵּל עַל עֲוֹנוֹת הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים. כִּי אוּלַי יֵשׁ לוֹ עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת שֶׁלֹּא הִתְבּוֹנֵן עֲלֵיהֶם. לֹא זָכָרָם וְלֹא הִתְוַדָּה עֲלֵיהֶם. וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים י״ט:י״ג). מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי.

כב וְסֵדֶר הַוִּדּוּי. חָטָאנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. וְהַחֵטְא כּוֹלֵל הַשְׁגָּגָה וְהַפְּשִׁיעָה. וְעִנְיַן הַפְּשִׁיעָה בִּלְשׁוֹן חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁאֵינוֹ נִזְהָר בְּעִנְיָן שֶׁדֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם לְהִזָּהֵר. כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ. וְהָעֲוֹנוֹת הֵם הַזְּדוֹנוֹת. וְהַפְּשָׁעִים הֵם הַמְּרָדִים. מִלְּשׁוֹן (מלכים ב ג׳:ז׳) מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי. וְהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ סוֹלֵחַ כְּגֹדֶל חַסְדּוֹ גַּם לַמּוֹרְדִים בּוֹ. כִּי יָשׁוּבוּ אֵלָיו בְּכָל לִבָּם. וְנֶאֱמַר (דניאל ט׳:ט׳) לַה׳ אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִחוֹת כִּי מָרַדְנוּ בּוֹ. וְנֶאֱמַר (תהילים כ״ה:י״א) לְמַעַן שִׁמְךָ ה׳ וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב הוּא. וְנֶאֱמַר (תהילים ס״ה:ד׳) דִּבְרֵי עֲוֹנֹת גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם.